

Vas Gereben Egy alispán

Mercator
Stúdió

Minden jog fenntartva, beleértve bárminemű sokszorosítás, másolás és közlés jogát is.

A magyar irodalom és kultúra értékeinek ápolása és terjesztése érdekében az Országos Széchenyi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtárával együttműködve kiadja a Mercator Stúdió.

Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 309 5

© Mercator Stúdió, 2006

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: peteryk@axelero.hu

VAS GEREBEN

EGY ALISPÁN

Magyar korrajz

Tartalom

A nótának eleje.	7
Kulcsár István táblabíró úrnak neve napja.	9
A macskaasztal.	19
Az Aranysas vendégfogadó.	29
Két bolond egy pár.	36
Egy özvegyasszony háza.	42
A „vendégríkató” csárda.	48
Szolgabírói hivatal.	55
A gyámapa.	63
Egy megszorult ember.	71
Nevelő kerestetik.	81
Három földönfutó.	90
A szilvási uraság.	95
Néhány adoma.	102
Két gyermek.	108
A kísértet.	117
Alispáni gondok.	126
Április első, április utolsó, május első.	134
A csárdai vendégek.	143
Van-e eladó pénz?	149
Megint kísértet.	159
Hát még?	165
A Szentpáli-család.	174
Öt mázsás kulcs.	181
A végerőlködés.	189
Ingyen-napszámos.	198
Advocatus diaboli.	207
Az elloptott vendég.	212
Augusztus 22-ike.	219
Az elkésett levél.	224
Tövises pálya.	230
Az imsósi átvágás.	239
Függelék.	247

Még sincs vége a sok régi históriának?

.....

Nincs, és talán nem is lesz; mert élhetnék én kétszáz esztendeig, mégis találnék elég anyagot. És mert találok, s azt hiszem, hogy a múltnak emlékezetéből egy ízceskének is halálos vétek volna elveszni: folytatom a munkát.

Érzem, hogy a magyar irodalom terhes felelősséget hordoz magán; a kritika és közönség igen gyakran még terhesebbé teszi e helyzetet. Egyik az *örökszépnek* elengedhetlen törvényeit kérdi, és méltán, célul csak azt ösmeri el; de mihelyest az önkény ezen túl vág, kérlelhetlenségének szigorával áll elő. Aztán következik a másik, a közönség, ez is hatalmat gyakorol, – nem csak az életet, a hú nemzeti jellegeket: de a múltat is követeli. Azonkívül kéri azt, mi őt bizonyossá teszi, hogy életrevalóságunknak mély gyökerei vannak a múltban, sőt erőteljes ágai, melyek alatt egy-egy percet megnyugodván, erősbülve mehet útját messzebbre folytatni.

Vigasztalást, biztatást, lelkesülést kérnek tőlünk; míg ezt nem adunk elegendőt, – irgalomból vesznek meg egy könyvet, és önkénytelenül is kérdik: „Voltaképpen miért is kell nekünk elolvasnunk: Zsuzsiba miképp szeretett belé Pista? Előre is tudjuk, hogy házasság lesz a vége!” – Bizonyos tekintetben újra kell kezdenünk mindent, – még közönségünket is újra kell visszaédesgetnünk; mert őszintén mondom, nagyot hazudott az, ki el merte mondani, hogy olvasóközönségünk nagyobb, mint volt hajdan!

Közönséget kell teremtenünk, s én kínosan bár, de mégis előre törtetek, s előttem az Üdvezítőnek példája, ki nagyon ösmerte az embereket, midőn a pusztában beszélt nékik; és bár a mennyei boldogságra kellett őket kivezetni, úgy bánt velük, mint emberekkel, – tudniillik, mielőtt csak beszélt is volna nékik a jövőendő életéről: még előbb kenyérrel és hallal is jól tartotta őket.

Mennyivel nehezebb a magyar írónak sorsa, midőn nemcsak nem ad a közönségnek kenyeret és halat, hogy beszédjét is aztán meghallgassák; de sőt ő kéri munkájának árát; s éppen ezért bizony szép kevesen hallgatják meg szegényt.

Egykor azt mondá egy nagy bölcs: *Ösmerd meg önmagadat!* Valóban bölcs emberhez illő gondolat, és ha szüksége lehet az embernek az önismeretre, szükség van egy nemzetnek is; tehát tartsunk neki tükröt, nézze meg önmagát, tudniillik múltját, s ha csakugyan megijed magától, ám bocsássuk meg neki, ha a tükröt is földhöz vágja, s azt mondja, megundorodtam önmagamtól, minek hát a tükör?

De mert örvendetést is mutathat, és csak az irodalom lehet ez a tükör; legyen lelkiismeretes, hogy igazat mutasson. De ha ezt nem tenné, vagy a mi több, elvesztvén visszaadó erejét, a belenéző nemzetnek semmit sem mutatna: ne panaszkodjunk, hogy kegyelet nélkül ellöki, mint hitvány fegyvert, mely oly tompa, hogy megvédeni nem tud.

A főntebbi példát fölelevenítve, azt mondom: embereink a pusztában járnak, – éppen úgy, mint Üdvözítőnk ötezer hallgatója. És szegény író volna az, ki észre

nem vette volna, hogy olvasóinknak lelki éhük és szomjuk van, azt is ki kell elégténünk; tehát hogyan kínáljuk meg őket valami olyan eledellel, mellyel jóllakván, ne adjunk okot a bírálónak számon kérni a művészet szent törvényeit, melyeket egyéb mellékgondolatoknak fölládoztunk?

Nem csekély föladat megmenekülni e kényes helyzetből, kivált midőn még a lát-szatért is megtámad a bíráló.

Meglehet, hogy ilyen nyomon a mi írói dicsőségünk kérdéssé válik, és úgy járunk, mint Indiában a hangyák, melyek minden épületet el akarván lepni: minden épület vízcsatornákkal van védve. És mégis dolgozik a sok hangya, belemegy a vízbe, odafúl, mellette száz meg száz, de a többi addig jó utánuk, míg áthidalják a csatornát, és az egyik hangya végre is fölkapaszkodik a karcsú házoszlopra. De tán sikerül úgy alakítanunk embereinket, hogy cselekvésükkel a szépnek formái felé törekedve, emberek lesznek éppen azon erény- és gyengeségekkel, melyek a magyar ember összegét alkotják: s akkor a hibakereső nem engedhetne el a szigorúságból, ha a művészi célt föl nem áldozva, vagy legalább nem veszélyeztetve, közönségünkre is ügyeltünk.

A világért sem könyörgök a „*kegyes elnézésért.*” Igaz, a mindennapi szükségnek megadtam magamat, elvetemedtem azon gondolatra, hogy embereim ne csak emberek, de magyarok is legyenek, alkalmilag a múltnak előttünk oly kedves emlékezetével; de már én így vagyok meggyőződve, s én leereszkedem közönségemhez, dacára annak a régi biztatásnak, hogy a közönséget emeljem magamhoz. De hol van az a közönség?... Sehol, vagy legalábbis oly messze a pusztában, hogy megint előbbeni példám nyomán a pusztában keresem, mint az Üdvözítő tette.

És lássátok, ő isten fia volt, mégis voltak kritikusai, a farizeusok, kik addig dolgoztak, míg a keresztfa készen lett.

Talán ezúttal meg szabad emlékeznünk azon fogalomról is, mely minduntalan külföldi példákat emleget, mégpedig olyan elfogultsággal, mely a hazai szépirodalmat irgalom nélkül elféli.

Tehát itthon csakugyan nem mutathatunk életrevalóságot? Annyira sem mentünk még, hogy itt-ott megérdemelné valamelyik alak az „eredeti”-séget?

Bírálóink szerint aligha! De, mert mi sem vagyunk gépek, mint epés tudósunk elhithetni szeretné, ki szerént mi *öntudatlanul* írunk; kénytelenek vagyunk azt hinni, hogy éppen úgy jártak, mint egyik írótársamnak rokona, ki Szigetit a „Kísértet című népszínműben, mint Sas csizmadiát látván, azt mondá: „Nem ér ez a Szigeti semmit, hisz ez tökéletesen olyan csizmadia, mint az én szomszédom, Fejes Mihály.”

Valóban nagy elszántság kell, hogy a lelkesülés ki ne fogyjon az emberből; mert uraim az anyaföld megkívánja, hogy rendesen megmunkálják, magot adjanak bele elegendőt, azonkívül kell eső és napsugár, mely a föld erejének segítségül jöjjön. Bizony mondom néktek, kevés az a harmat, mi a magyar írónak szorgalmát

termékenyíti, s nem irigylésre méltó helyzete. De miként felelnek magukról egykoron azok, kik a gyomot nem irtják; hanem a jó növényvel együtt agyoncsépelik?

Majdnem elkomolyodtam, – s az olvasó is megijedt a bánattól; de nem folytatom tovább, – tárgyam sürget, s én régiebb olvasóimat emlékeztetem azon ígéretemre, melyet „A régi jó idők” című korrajzomban tettem, s azon ígéretem nyomán nyújtom most korrajzomat.

Megint azon tényeket hozom föl, melyek maradandó emlékei most már a múltnak. Nem lehet azokat eltagadni, és mert saját embereink művei, ne menjünk el mellettük hidegen, kérjük elő az emlékeztető alakokat; valljuk be azok nyomán, hogy ők *jeleseink* voltak. És mert a mi *jeleseink*: önmagunkat is becsüljük már többre, mint hogy meglohadni engedjük lelkesülésünket.

Tényeket hoztam föl, elvitathatlan tényeket, melyeknek annyi emlékei mai napig előttünk állnak.

Minő nagy emberek voltak azok, kik tetteikről olyan emlékeket hagytak, hogy szebbet akkor sem állíthatnánk, mikor nekik külön emléket akarnánk emelni.

A ki ezeket látva, búsulni tud: nem érdemli meg, hogy vigasztalják.

A nótának eleje.

Hogyan volt?

.....

Akarjátok hallani azt a régi nótát, mely úgy kezdődik, hogy mi *táblabírók voltunk?*

Igenis, táblabírók voltunk, s minthogy helyettünk senki sem tett meg semmit, kénytelenek voltunk a dologhoz nyúlni, és a világ csudájára.

1-ször is voltunk pénzügyesek, megalapítottuk a takarékpénztárakat, például a pestit, melynek első évi forgalma alig volt háromezrézes forint, ha valaki nagyon elnevette magát, egy szájjal elnyelhetette volna az egész eredményt; de a táblabírók nem csüggedtek és a várakozás megtermé gyümölcseit, az 1857-iki forgalom több volt *huszonegy millió pengő forintnál*. Most tessék nevetni, most kapja el valaki, ha tudja; pedig ezt a táblabírók csinálták.

2-szor. Még furcsább dologba kaptunk, művészeket teremtettünk, építettett Pest-vármegye egy színházat az ország fővárosában, e ház növendékei a pesti koszorúval Európában is híresek lettek. – Ilyen házat csináltak a szegény táblabírók.

3-szor. Még furcsább munkába kaptunk, csináltuk a híres dunai átvágást Paks körül, elkezdtuk a Tisza szabályozást, és hogy be nem végezhetjük, Istenemre, az sem mi rajtunk múlt.

4-szer. A vakoknak házat építettünk stb. stb. mindazt ismét más korszakokban elmondom, elég az hozzá: látva, amit maradandót tettünk, büszkén elmondhatjuk, hogy igenis *mi táblabírók voltunk!* S minthogy az érdemnek megjutalmazására sem elosztogatandó javadalmaink, sem érdemjeleink nem voltak: ha valamely jeles emberünknek megismerésünket akartuk tudtára adni, megkértük, legyen jó barátunk, *legyen táblabíró!* S e cím olyan volt, hogy még a legmagasabb cím mellett is megfért; hisz még a portugalli királynak *apja is táblabíró volt.*

Ezt a régi nótát mondom el tinektek, – Földváry Gábor, Fáy András, gróf Keglevich Miklós lesznek ismertebb neveim, – ha tetszik a nóta, jertek hallgassátok meg.

Meglehet, ha könyvíróvá nem rendel a sors, e dolgokat nem írtam volna le asztalfiókom számára. Még gyermekkoromban is inkább megtanultam a dalt vagy adomát, csak ne kelljen asztalhoz ülve papírra jegyezgetni; hanem abban bizonyos vagyok, hogy éltem derekán és nyugtán elbeszéltem volna gyermekeimnek példának okáért.

Tán jobb így, legalább néhány jó barátom unszolása nem volt siker nélkül, s amiről író társaim mai napig mélyen hallgatnak: nem lesz elfeledve.

Emlékszem, mikor valamennyien hangosan beszéltük: *lejárt a tekintélyek kora!* akkor nem hittem, hogy *káromlom az eget;* de mert káromlottam, bűnbánatom jeléül nem verem ugyan a mellemet, mert az igen gyöngye elégtétel volna, hisz nem más, hanem magam verném. Nagyobb elégtételt kell adnom, a kegyeletet hozom meg a *tekintélyeknek.*

Bár annyi volna a tekintély és a hozzávaló idő, hogy kétszáz kötetet írhatnék tele.

Hol vagyok még? Korrajzaimnak most lesz csak tizenkét kötete, jaj! de messze van még a vége.

Lépjünk odább, egy lépéssel mindig közelebb leszünk, mondjuk el, mi volt az alispán? – hátha nem tudják már?

Valamelyik angol hírlap egykor nagy csudálkozással kérdé, miféle hivatal lehet Magyarországon az, melyben a hivatalnoknak fizetése csak ötven font; hanem tízezer fontot is elköltenek érte, csak hogy megkaphassák?

Nehogy azt a csudát is megérjük maholnap, hogy ugyanezt még Magyarországon is megkérdézzék: van szerencsém e korrajzot bemutatni, melynek főszemélye lesz azon hivatalnok, kinek ötven font fizetése van, anélkül azonban, hogy annak elnyeréséért tízezer fontot költött volna el, s ha valamelyik olvasóm elcsudálkoznék azon, hogy egy ember ennyire fáradhatlan volt az ötven fontos hivatalban, megnyugtatósául legyen mondvá, hogy Magyarországon nyolcszáz esztendeig minden nemes ember tartozott bizonyos ideig hivatalt viselni csupa *becsületért,* – így a tisztelt olvasóra bízom, számítsa ki, hogy e *mellékjövedelem* mennyi pénzzel ér föl?

Kulcsár István táblabíró úrnak neve napja.

Jaj, de röstelleném, ha valaki azt kérdezné tőlem: ki volt az a Kulcsár István. Mert ki törődik nálunk a megholtak emlékével? Hanem azért semmi baj, mégis minden időben akadt egy-pár emberséges ember, ki a maga idejében tett annyit, hogy méltán dicsekedhetett volna egynémely tetteivel éppen úgy, mint az a vén francia, ki büszkén mondá, hogy az austerlitz-i ütközetet ő nyerte meg és nyolcvanezer francia.

Oh, én igen bölcs embereknek tartom azokat, kik mindig előre vigyáznak; hanem még bölcsőbbek azok, kik hátra is néznek, nehogy elveszítsük azt a kincset, mit a kövérebb esztendőkből raktunk föl a történet szekerére: hogy majd a hét soványban táplálkozunk rajta.

Ne rohanjatok, nézzetek hátra, tán nem is vélitek, hogy saját nyomdokaitok történeti útmutatók lesznek; mert elvezetnek azon emlékekhez, melyek tanúságot tesznek arról: miképpen éltetek kötelességeteknek.

Ott áll a nemzeti színház, fehér falaira nem írta föl senki, hogy hány ember adományából épült föl? azt sem írták oda, ki állt ott nádpálcával az első alapletevéstől az utolsó padlónak leszégezéséig; mert tessék elhinni, míg az fölépült, azt is mondhatnám, hogy az valóságos ütközet volt. És ha volt egykor Mózesnek csodatevő-vevseje; volt Földváry Gábor alispán úrnak is, csak hogy valamivel vastagabb volt. És ha valamikor akadna egy művész, ki a megholtak emléket rajzolja: ki ne feledje a nádpálcát, mellyel bízvást rámutathat a nemzeti színházra, hova mi most esténkint időt ölteni járunk; aztán hol beférünk, hol nem, – néha kicsiny, néha nagy, – csakhogy ilyen is van,... táblabírók csinálták, a vármegye nagy kinnal megépítette, – s íme, mégsem éppen olyan zug, mint sokan mondák; mert alig néhány évvel később ez épületre az *egész nemzet* neve ráfért.

Hanem itt már a véges vége van a dolognak; kezdjük a legelején, a tégladarakbognál, vagy még annál is előbb, mikor Pestnek kőkerítése volt, és szerencse, hogy a kerítésre föl nem írták nagy bötűkkel, hogy itt a „házas” tiltatik; mert akkor nem tudom ám, hogy az a kőkerítés melletti kis szárazmalomféle gömbölyű ház, mit akkor *komédiának* hívták, hogyan tellett volna meg, mikor a magyar diátristák eljátszották Dugonics András „Báthori Máriáját?” mely abban az időben, mint szomorújáték igen alkalmas ríkatódarab volt, s a szegény magyar színész házról házra járt az érdemesebbeket „*beinvitálni*,” mert a magyar ember ebben az időben is mindjárt azzal állt elő, hogy minek búsuljon *pénzért*, mikor itthon *ingyen* is elég búsulni valója van.

– Tekintetes főbíró úr – köszönte be egy magyar színész Földváry Gábor úrhoz a vármegyeháznál,... az egész színjátszó társaság nevében van szerencsém a tekintetes urat a mai előadásra beinvitálni, s minthogy a mai estén Zrínyi Miklós-

nak hős halálát leszen szerencsénk előadni, mély alázatossággal esedezem, ha a tekintetes úr egy magyar mentét, dolmányt, nadrágot, kalpagot, csizmát, övet és kardot méltóztatnék kölcsönözni; mert már az egész várost összefutottam nagy hiában, pedig irtóztató szégyenbe maradunk, ha Zrínyi Miklós kopott ruhában rohan ki, mikor herceg Grassalkovich is a színházban lesz.

– István!... kiált a főbíró, a mellékszobában rakosgató hajdúra,... az aranyos magyar ruhát elviszi kend a színházhoz pontban öt óraker.

– Ott leszek, tekintetes uram.

– Na, – mondja a főbíró ez már meg volna, – hát Juranicsnak milyen ruhája lesz? mert azt sem lehet ám úgy kiugratni a magyar zászlóval, mintha borbélylegény volna.

– Erre nem is gondoltam még, tekintetes uram, pedig én leszek Juranics.

– No, ha maga lesz az, barátom, – menjen el tekintetes Fáy András úrhoz, a két termet összevág, mondja meg, hogy én küldöttem, bizonyosan megkapja mindazt, mire szüksége van.

– Köszönjük alázatosan, – mondja a színész – hanem valamiért még esedezem.

– A mi tőlem kikerül, mindent kap, barátom, hát mondja meg, mi kell még?

– Tekintetes uram, Szigetvár ostromához kell vagy harminc török, meg fele annyi magyar, – a törökök csak kitelnének valahogy a kaszányából, honnan olasz katonákat kértünk; de magyart nem találunk, mert a városi hajdúk nem engedik magukat megveretni a törökök által.

– Az már nagy baj, barátom. – Tűnődik Földváry, egyszersemint intett a hajdúnak, ki által a várkapitányt fölkéreté, hogy a dolgon valamiképp segíteni tudjon. Némi kis vártatra bekopogtatott Balla Károly, ki később a színházépítésnél Földvárynak jobb keze vala:

– Mivel szolgálhatok? Kérde Földváryt.

– Néhány hajdúra lenne szükség Szigetvár ostromához, kaphatunk-e tizenkét embert?

– Hányan lesznek a törökök?

– Lesznek vagy harmincan.

– Akkor nem merek többet adni nyolc embernél, tekintetes uram, akkor is előre meg kell ígérnem a tizenkét pálcát, különben nem tudom, meg hagyják-e ölni Zrínyi Miklóst.

– Tudja mit, kedves barátom Balla, – adjon csak tizenkét embert, hogy ember-szám legyen; hanem ha már maga ígér nekik tizenkét pálcát, az én nevemben is ígérjen ugyanannyit, aztán majd csak megeskik az ütközet minden zavar nélkül;

hanem azért jó lesz a színpalak mögött lenni, hogy ott kinn újra ne kezdődjék a török háború.

Balla elment, s utána a színész is készült; hanem a főbíró visszatartóztatta.

– Barátom, meddig maradnak még Pesten?

– Hat hete, hogy itt vagyunk, tán még maradhatunk hat hétig, – aztán tovább megyünk, hogy a közönség kinyughassa magát.

– Hát aztán?

– Azután megyünk Székes-Fehérvárra; mert ott állandó színház van, s ott kitarunk hat hónapot a vármegye pártfogása alatt; s ott kiheverjük azt, amit Pesten veszünk.

– Hátha Pesten is állandó színház lenne?

– Oh, tekintetes uram, sokan kérdezték ezt már a tekintetes úr előtt, és még utána is száz meg száz fogja kérdezni; hanem mikor Pesten magyar színház lesz, mi ketten majd csak a magas mennyországból nézzük.

Földvály mélyen elszomorodott a színésznek szavain, melyeket válasz nélkül hagyott; a színész pedig befejezettnek vélvén a társalgást, újra megköszönvén a pártfogást, meghajtá magát s elment; Földvály pedig föl alá járt a szobában, megállt, elmélázott, újra megindult, az egyik sarokból fölkapta nádpálcáját, végre néhány habozó lépés után nagyot koppantván a nádpálcával, ugyanazt a levegőben megcsóválta, mint a kardot szokták, mintha valakivel ellenségeképpen állna szemközt, és szinte képzelem, hogy azok közé vágott, kik eszméjének ellenségei voltak. Végre a bot olyanféle csavarodást csinált, mi a kardvágáshoz nagyon kevésé, hanem a mogyorófpálcának megcsóválásához inkább hasonlított, s ekkor az izgatott vérű emberből kitört a szó és hangosan mondja önmagának: *Ha rákerül, hajdú is leszek én; mégis fölépül az a színház!*

Kilépett a tornácra, hogy majd kimegyen az utcára, de éppen szemközt állt vele sötétké mentében, asztrakánsüveggel egy szelíd arcú úr, kinek láttára Földvály némileg fölvidámult.

– Hová, Gábor?

– Ki akartam menni a Dunapartra, kedves grófom, itthon még csak mérgelődni sem mer az ember, minduntalan bebotlik valaki, s mindjárt azt kérdi: mért haragszom?

– Így hát én nem is kérdem, mért haragszol?

– De neked már kérdés nélkül is megmondom, – mondja Földvály, a karjára fűződött jó baráttal megindulva, – azért haragszom, hogy itt volna ez a három szájú nagy vármegye, (Pest, Pilis és Zsolt) ha isten igazában elkiáltaná magát, a magas mennyországból a megrémült angyalok ijedtükben is lepottyantanának egy kis áldást; gondold csak, színészeink nálunk házalásból élnek, s ha már nem győzik

a koplalást, a szomszéd Fehérmegyébe mennek jóllakni; mert ott állandó tanyájuk van. Ez aztán gyalázat Pest vármegyére; hanem biztasson még egyszer valaki, hogy én alispánja legyek ilyen vármegyének, akkor legalább Fehérvárra megyek hajdúnak, ott legalább nem hiába leszek utolsó ember; mert ott amint látom, parancsolni is jobban tudnak, mint itt!

Ilyen hangulatban értek a váci-utca sarkára és előttük emelkedék a redoute épület, melyet a kőművesek már majdnem bemeszeltek, belseje szinte közel lévén a befejezéshez és alig néhány hónapi munka volt hátra, hogy a német színészet hangot adjon a rengeteg épületben.

– Most jöjjön ide Kulcsár István uram, – mondja Földváry, – most mondja, hogy nem lesz német színház Pesten, mikor már az igazgatót is megfogadták, szeretném tudni, hogy erre mit felel?

– Tehát nem hiszi, hogy itt német színház lesz? – Kérdi a másik.

– Micsoda? elhinni? – ismétli Földváry a kérdést, – hát még nem tudod, hogy milyen bakafántos ember az öreg? Várj csak, most mindjárt elmondom. Az öreg, tudod, olyan ember, ki a fejét mindig a falnak veti, s onnét egy könnyen el nem mozdul, ha valami agyafúrt gondolat beleszorult; egyik ilyen gondolata, hogy a németeknek sohasem leszen állandó színházuk Pesten, s midőn az első tervezetnek hírért megvittem neki, nagyot nevetve mondja: – Jól van jól, kedves öcsém, rápingálták a papírosra, ott is marad ítéletnapig! – Később hallom ám, hogy az alapot is letették, sietek Kulcsár Istvánhoz, mondom neki az új hírt: – No urambátyám, már az alapkövet is letették, lesz-e német színház? – Majd betemetik az alapját, aztán azt a követ is bennfelejtik, a mint beleásták! – Szinte tudtam, hogy ilyen feleletet kapok; hanem most már magam is kíváncsi voltam tudni, hogy az öreget meddig táplálja a malaszt; mert ha már az alapot megvetették, azt is hittem, hogy a falakat is ráhúzzák; azért eltökéltem, hogy amint a falak elkészülnek, megint beállítok az öreghez, hát akkor mit mond? Múlt az idő, elmúlt egy hónap, elmúlt kettő meg a harmadik is, azután pedig a többi, s a kőművesek föltették a címerfát, én pedig elmentem Kulcsár István urambátyámhoz és még az ajtóban bekiáltom: – Na, urambátyám, kész ám már a fala a német színháznak, még pedig ugyancsak vastagra csinálták, nem egy könnyen dűl be! – Ne félj, kedves öcsém, – azt mondja erre az öreg, – míg a tető nincs rajt, pusztá fal az: nem ház! – Tehát megint tudott mondani valamit, s nekem tovább kelle várnom, míg a tetőt is föltették, a cserepesmunka is egészen készen volt, akkor aztán szokott módon bekiálték az öreghez: – De urambátyám, már a teteje is készen van, saját szememmel láttam; hát erre mit mond? – Erre meg azt mondom, – feleli az öreg: – nincs még bevakolva, szénapajta lesz belőle, öcsém, nem színház.

– De ez már mégis nagy hitetlenség! Mondja a gróf, csudálván a szörnyű különcködést.

– Na, eddig csak megjárta, – mondja Földváry, – hanem amit most mondok neki, arra mit felel majd? azt szeretném tudni; hanem csak találkozzam vele.

– Okvetetlenül találkozunk vele, hisz ma van neve napja, s én éppen vadászatot tarték Szilváson, midőn Józsa Gyurinak eszébe jutott, hogy Kulcsár Istvánnak neve napja van, az egész társaságot kocsira ültettem, s ma délben már az „Aranyasban” voltunk; holnap pedig visszamegyünk.

– Ily hamar?

– Kénytelen vagyok; mert ezek a kópék megint valami bolondot tettek, és vigyáznom kell rájuk, hogy komolyabb következése ne legyen; gondold el csak, Józsa Gyuri azért csatlakozott hozzánk, hogy új bundát vegyen amint vett is; hanem alig hogy hazahozták, valamelyiknek az a bolondság jutott eszébe, hogy a nagy szőrű farkasbundát kopaszra borotválják. Éppen most kínlódnak Bod Palinak szállásán, hol két borbélylegény öt bankóforintért végzi ezt a munkát.

– Ez már mégis goromba tréfa!

– Goromba az igaz, de ezt már tudjuk, hogy milyen? hanem még nem tudjuk, milyen lesz a másik, amivel Józsa Gyuri a kölcsönt visszafizeti.

– Én meglőném azt, ki velem ilyen tréfát űzne! Mondja Földváry.

– Persze, csak sóval töltened meg a puskát.

– Fickóra, kedves barátom, – mondja a másik egész indulattal, – ezért nem boldogul az ország; mert mindenki bolondul szórja el a pénzt; a jóra pedig koldulva is alig kerül egy pár fillér!

– Igazad van, Gábor, – hagyja helyben a másik; hanem mit gondolsz, mi lenne tanácsosabb, saját eszükre hagyni őket, hogy még több bolondot is tegyenek; vagy velük maradni, hogy néhány forintot oda is folyassanak, hol annak nagyon lehet hasznát venni.

– Azt hiszed, bírsz velük?

– Azt hiszem!

– Nem tennéd meg azt a barátságot, hogy minél előbb velem is elhítenéd ezt, különben jól állok, hogy valamelyik bolondot én verem végig ezzel a nádpálcával.

– Ám legyen, még ma megkísértem, mit lehet ezekkel tenni; én azt hiszem: sokat; mert lásd, akinek ereje van, szívesen megmutatja, hogy nem fújja el a szél, s ha egy nagy követ kell elhengeríteni az útból, – mondd neki, hogy azzal birkózzék meg, – higgy nekem, – elhengeríti az útból, melyen te ezután könnyebben jársz. S így bölcsen fölhasználtad azt, ki munkát nem lelvén, vagy mást fog a földhöz vágni csupa mérkőzési vágyból, vagy tán éppen téged.

Földváryt megkapta a gondolat, nem mondott ellent, mi kétségtelenül azt jelenti, hogy a mondottakat hiszi; aztán újra megérezvén nyughatatlan lelkének ingerét, mely szüntelen cselekvésre ösztönözte, a gróf szavaiban új tápot nyert, és gondolatkörében hirtelen megjárván mindazt, mire vállalkozni akart, végre megszólalt.

– Hiszem, amit mondtál, – furcsa országban élünk, a ki itt valamibe meri a fejszét vágni, könnyen bolond embernek tartják, – tehát ne válogassunk, fogjuk meg azt, kit legelőször előlitalálunk. Ha akarsz, ám legyen, a bolondoknak is vegyük hasznát. Isten veled.

– De ma még találkozunk?

– Két helyen is; a színházban és Kulcsár István uramnál.

A gróf bement a Keglevics-házba, s ezen alkalommal megmondhatjuk, hogy gróf Keglevich Miklóssal találkozáink, és bizonyosan nem utólszor, mert e korszakban ritka ember volt, ki a szilvási kastély vendégszerető falai között meg nem fordult volna. Így akarva nem akarva, be kell lépünk a sajátságos véralkatú emberhez, kihez ötven mértföldnyiről eljött a vendég, vagy maga jó kedvéből, vagy úgy hívogatta, vagy ha másképp nem ment, mint azt alább meglátjuk, úgy is ellopatta, s ekképpen egy eredeti tanyára találunk, hol a szíves barátság, őszinte vendégszeretet éppen úgy otthonos volt, mint a széles és hosszú kedvnek, lármás zajnak híres telepe volt.

Majdnem megfoghatatlan, hogy e szende arcú, csöndes vérű ember, e mélyen érző hazafi megtúrta maga körül a legharsányabb tivornyát, de a ki lelkületét ösmeré, a legjobb földesurat széles Magyarországon, áldozatkész hazafit, azt a bánatos embert, ki e nemzet boldogságáért úgy búsult, hogy nem egyszer könynyekre fakadt: csak az gyaníthatá, miért túri meg a legszilajabb társaságot, mely a nemesség leggazdagabb tagjait is részben magában foglalá: – de a nyugalmasabb órákban, midőn a cigányok lakat alatt voltak a kastélynak valamelyik zugában, kiömlött ajkán a panasz, szemükre lobbantá a részvétlenséget, az eszeveszett külföldi divatot százszor megátkozá, melynek annyi mentséget sem hagyott, hogy bizonyos szokásbeli tartózkodást hozott be ajánlólevélképpen; de a változandóságnak e mérge jobban pusztított erkölcsöt és vagyont, mint a legzajosabb magyar barátság, mely rá várakozott a név és születésnapokra, és ekkor Keglevich Miklós megadta a régi szokásnak a magáét, a cigányokat kieresztette a lakat alól, mint Aeolus a szeleket, s e legnagyobb zajban, a legszilajabb jó kedvben is meglátta az ép erőt, melyet a külföldi maszlag ugyan szelídebbé, de hitványabbá nem tett.

Földváry némi megnyugvással vált el a gróftól, össze-vissza kalandozta a várost, és szinte meglátszék rajta, hogy esti hét óráig be nem megy az utcáról, mintha nem férne meg a négy fal között, taszigálódván benne ezer meg ezer gondolat, s mint a láng, táp után vágyakozván a nyughatatlan ösztön, míg az óra az utolsó negyedét verte, mely őt a város zugába, a város falkerítéséhez támaszkodó színházba küldte, hol éppen az ajtó előtt herceg Grassalkovichot találta, midőn a kocsiból kilépett.

Lehetetlen volt kikerülni a találkozást, s a herceget üdvözölvén, várta, hogy előtte a színházba lépjen.

– Jó estét Földváry úr, – köszönti a herceg figyelmesen, kapunk-e még helyet?

- Bárcsak ne kapnánk, kegyelmes uram.
- Az nagy kár lenne, – véli a herceg, – Zrínyi Miklós példáját kár volna elfeledni.
- Maholnap el sem hiszik, kegyelmes uram; – hisz minket aligha nem könnyebben verne ki a török, – nézze meg csak kegyelmes uram ezt a düledező fészket, – mondja Földváry a színházra mutatva, – ez aztán nem vár; ha valaki harmadmagával neki támaszkodik, bedúl: aztán a magyar nyelv még ide is csak *zsellérképpen* jár be.

A herceg nagyon is elhitte az állítást, mert nem röstelt a színház körül egy kis szemlét tartani, és látva a szörnyű elhagyatottságot, bizalmasan mondja Földvárynak.

- Vendégeim vannak; de nagyon szeretem, hogy ez idegeneket nem hoztam el ide. Igen szégyenlettem volna e nagy szegénységet, – jegyzi meg a herceg, s aztán szünetet tartva, egészen másfelé akarta a beszédet átvinni. – Tehát, szabad hinnem, hogy Földváry Gábor alispánunk lesz?

– Nem merném elvállalni az alispánságot, kegyelmes uram, még nagyon megérik rajtam a katonaszag, hamar összevesznék. Én a parancsolást szoktam meg, ezek itthon az engedetlenséget, – csakhogy ők erre nem gondolnak. Márpedig ha én alispán lennék, azt akarnám, hogy Pest legyen a legelső vármegye; az pedig olyan munka, kegyelmes uram, hogy vagy a vármegye szöknék meg az alispántól, vagy az alispán a vármegyétől; azért nem nekem való mesterség ez.

- De mint hallom, az egész vármegye Földváryban bízik.

– Köszönöm a bizodalmat az egész vármegyének, csakhogy én meg a vármegyében nem bízom: mert én nem koldusbíró akarnék lenni, kegyelmes uram; hanem alispán, ki azt meg nem szenvedném, hogy Pesten ilyen dült fészkekbe járjunk árva nyelvünket hallgatni. Azaz, hogy én még mást sem szenvednék meg; csakhogy az én erszényem ahhoz kevés, a vármegyéé pedig nagyon magas szegre van akasztva, az is mindig üres.

- A mi Gödöllőre esik, Gödöllő szívesen elviseli.

– Hercegséged nem gyanítja, mire szabadítana föl.

- Sőt kikérem, hogy annak idejében a bizalommal legelőször engem keressen föl, – mondja a herceg őszinte jószággal, és befejezésül hozzáteszi, – tehát szabad hinnem, hogy Földváry alispánunk lesz?

– Ha azt hercegséged és a vármegye akarja! Mondja Földváry meghajtva magát a bejárásnál, s mindketten különböző nyíláson mentek a nagy előadásra, a főbíró jónak látván a színpalak közé menni, hogy a sárga csizmás magyarokat mérsékletre intse.

Zrínyi Miklós megtöltte a kis színházat, és érdemes szolgálatot tett volna az, ki összeírta volna név szerint az egész gyülekezetet, megjegyezvén azt is, ki jött el

maga jó szántából, kiért kellett vendégdívót is küldeni és hányan voltak, kiket jó barátok erőnek erejével hurcoltak ideig?

Nem tudom, hány sor pad volt; hanem az osztályos atyafiak nem ösmerhetnék egymást jobban, mint az egybegyűlt vendégek. – Oly barátságosan, oly meghittten integetnek egymásnak, hogy az idegen el nem hinné, hogy egy fővárosnak ezer érdek felé szakadozott emberei ennyire ösmerhessék egymást; csak ők maguk tudják, hogy van köztük olyan valami atyafiság, melynek osztalékából mindenkinek akkora darab jut, mekkorát elbír. És bár e kis zugba egyik két forintért váltotta be magát, a másik pedig öt bankó garasért, a két forintos nagyon örül, hogy az öt garasos atyafiak is itt vannak, ezek pedig egymást könyökkel figyelmeztetik, hogy a két forintos hely mind el van foglalva. – És a karzati csizmadia szűknek érzi magán a mentét, anélkül, hogy szabó szomszédjára rá merné fogni, hogy a posztóból egy mellényre valót ellopott, – a boldogság dagasztja, hogy még mennyi két forintos magyar ember találkozik Pesten. Ilyen ez a bolond magyar, ha a maga vérét látja!

Még két hely volt üres, de mire észrevennénk, egy magas termetű halavány hölgy hat éves leánykáját vezetve közelgett a szék felé, s a szomszédok lovagias figyelemmel csináltak helyet a ritka szép asszonynak, ki a figyelmet nyájasan megköszönve foglalá el a helyet.

Tágasabb helyen is megbámulták volna a gyászban is szép asszonyt, annál inkább a szűk körben, hol a jó emberek nem hagytak ma annyi üres helyet, hova egy e körben idegen rágalmozó megférhetne, hogy e nőt megrója midőn gyászában a hangosabb örömet keresi.

– Ma az özvegyeknek is szabad a bejövetel, – mondja a két szomszédhoz, – ma a színházban is sírnak.

E mentségre nem volt szüksége a nőnek, egyik szomszédja Fáy András, a másik Földváry Gábor vala, ki mellé a kis leány került, s a gyermek bizalmasan foglalta el a kimutatott helyet, és Földváryt néhány ártatlan kérdéssel annyira magához vonta, hogy addig az anya Fáy Andrásához néhány szót intézhetett.

– Mily szerencsés véletlen, éppen egymás mellé jutottunk, s talán már beszélt is Földváryval, kedves Fáy bácsi.

– Hamarabb, mint akartam volna.

– Elvállalja a gyámságot?

– Nem lehetetlen, – csakhogy amint mondja, a tisztelet közelebb illetné a sógort, ki a gyermeknek legközelebbi rokona, s amúgy is kevés gondja van a világon.

– Félek, – mondja a nő – Földváry menekülni akar a nyűgtől, hogy a gyámleány mellé még egy értetlen özvegyasszonnyal legyen dolga, itt érzem özvegyiségem terhét.

– Kedves húgomasszony, ne búsuljon, Földváry nem adott tagadó választ, s ha éppen benne van bizalma, még inkább sürgőlni fogom, s ugyanezt együtt tehetjük, ha előadás után Kulcsár Istvánéknál leszünk.

Nem lehetett tovább folytatni, az előadás elkezdődött, s a legnagyobb magyar művészek szent megadással léptek a nyikorgó deszkára, fejük majd nem színpad gerendáit verte, mintha a sors annyi helyet is szűken adna, hogy fejükön egy kis koszorú megférjen lezsúroltatás veszedelme nélkül.

Oly közel álltak a tisztelt közönséghez, hogy minden magyar szabó és csizmadia az első látásra megismerte azt a ruhadarabot, mit mára odakölcsönzött, és Földváry Gábor úr is úgy megindult, látva, hogy a szép özvegy mily keservesen zokog, midőn Zrínyi Miklós meghal, hogy eszébe se jutott saját aranyos ruhája, meg a veszedelem, amelyben forgott; hanem megszánta a könyező nőt, kinek sűrűn hulló könyei közé néhányat az özvegység is odacsöppentett. Ennek aztán volt annyi ékesszólása, hogy a gyámatyaság elfogadására gondolt. Nem ért rá folytatni e gondolatot, mert amint a színpalak közé tódult a csatázó nép, észrevett egy csitító hangot, mely nem a győzelmes törököket, hanem a vesztes magyarokat csillapítgatá, amit abból vett észre, hogy nagyon hasonlított azon szavakhoz, melyeket Balla Károly úr tudomás végett a hajdúknak utasításul adott.

Félt a botránytól, s a könnyen ingerelhető ember ez izgalomtól nem tudott megszabadulni egész a darab végéig; de azután sem történnvén semmi, egész társasággal ment Kulcsár István uramhoz névnapot köszönteni; s így elértünk oda, hova a szakasznak címe szerint rég el kellett volna vezetnem az olvasót; hanem útközben egyebet is el kelle mondanom.

A szíves jó kívánásnak végig hallgatása elég terhes munka lett volna annak, kit nem illetett: hanem a házigazda látván a sok jó barátot, véghetetlenül megörült, hogy a sok malacot és pulykát nem hiába ölette le, hisz megevő is akadt, hála istennek, elegendő szép szám, ezek aztán a szobákban alkalmas helyet kerestek és ki-ki olyan mellé húzódott, hogy vagy magát meg ne unja, vagy meg ne unassa. A nők, a férfiak külön váltak egyelőre, hogy öregéből elmondják egymásnak a legsürgetősebbet, Kulcsár István uram pedig a pipázószobában az írástudókat és a népek véneit gyűjté maga körül.

Keglevich vendégeivel jókor megjelent, a tréfakergetőket beljebb tuszkolta, néhányad magával aztán a komolyabb társaságban maradt, és várta, hogy Földváry Kulcsár Istvánt hogyan vallatja ki:

– Kész a német színház, kedves urambátyám, már egyszer kívülről is bemeszelték.

– Az csak kívülről van! Felel rá a különcködő gazda.

– De belülről is kész ám, és az igazgatót is megfogadták.

– Az sem baj, kedves Gábor öcsém.

– Csakhogy nem baj, kedves urambátyám, – véli Földváry, – ha urambátyám nem búsul, én urambátyám után gond nélkül elballagok; hanem hát az sem lesz baj, ha majd már játszanak is a németek?

– Az sem lesz baj, – kedves öcsém, – mondja Kulcsár István minden gúny nélkül, – hadd hozza el a német helyünkbe, amit tud; legalább nem kell utána mászkálni, s a mienkre könnyebben ragad valami.

– Erre nem is gondoltam, kedves urambátyám, – jó, hogy maga ezt is kitalálta: hanem most már én is gondoltam valamit, azt is hallgassa meg!

– Ezer örömmel, halljuk a szép szót.

– Hanem előre kikötöm, hogy nevetni nem szabad, különben inkább egy szót sem szólok.

– Senki sem nevet! Fogadja valamennyi, Földváry pedig a körülállók arcán látva a komolyságot, nem minden elfogultság nélkül mondja:

– Mit gondolnak önök, egy akkora vármegye, mint Pest, Pilis és Zsolt, nem építhetne egy kis színházat, hogy néha napján mégis valamennyien elférhessünk benne?

Mindenki hallgatott, mintha a házigazdára hagynák a feleletet; az eddigi párbeszéd után őt illetvén a válasz, mi nem jött ugyan csattanó hirtelen, mert a gazda a nagyfejű tajtpipából akkora szuszt vett előbb, hogy a meleget mind kiszította, és bevett szokásánál fogva az öreg nem szólt addig, míg a hamut tisztára ki nem verte a hamutartóba a kályha vállán.

– Nagy fát mozgatsz, kedves öcsém, hanem ha jó fejszéd van, leütheted; csak-hogy kétféle emberrel lesz bajod: az egyik nagyon bölcs, az okoskodni fog a természetrajzból, hogy a nyúlnak is hét bőre van, s azt mind egyenkint kell lehúzni. Számbaveszi a hideget, már pedig akkor a magyar ember bundában jár, két ember helyét is elüli a színházban, hogyan fér be annyi, hogy a költség kikerüljön? A meleget pedig nem szenvedheti, s akkor nem csak nem fizet a bemenetért, de még úgy sem viszed be, ha te fizetsz. Bebizonyítja neked, hogy a színház nem magyarnak való, nem szokta az a bukfenchányást, miből éljen meg az a boldogtalan komédiás, ha csak magad el nem tartod? Így beszél a nagyon bölcs ember, s ezekkel minél ritkábban állj szóba; mert lásd, az okos embereknek igen nagy hibájuk, hogy a legbolondabb állítást is igen okosan tudják védelmezni!

Itt megnyugodott az öreg, pipáját újra megtömte, rágyújtott, s midőn egy-két szipantást tett, folytatta a beszédet a figyelmes hallgatók közül Földváryhoz fordulva:

– Akad aztán olyan ember, kinek kisebb gondja is nagyobb annál, hogy veled okoskodjék; tehát ha boldogulni akarsz vele, lesd ki gyöngeségét; ha a lovat szereti, dicsérd a gyeplős lovát, – vagy idd meg rossz vinkóját, hazudd neki, hogy a somlai e mellett előlálkodhatik, kérj tőle agárkölyket, ígérj neki jófajta malacot, – el ne kerüld házát, fogd rá, hogy atyádfia innét meg onnét, – mondd, hogy az öreg

apja jót tett öreg apáddal, és ezt még te is meghálálod. – Ilyen emberekkel lesz dolgod, valóságos mendikáns-diákká kell lenned, hogy akkora házat tudj építeni, hogy a mestergerenda alatt az egy öles ember elférjen. – Most szólj akarsz-e kolompot kötni?

Földváry rámeredt a tapasztalt ember arcára, honnét azt is leolvasta, amit az nem mondott, és így nem kételkedett, hogy Kulcsár István ezen már keresztül ment; hanem annál jobb, neki, mint a jó paripának, az az árok kellett, amelyik legszélesebb, hogy ösztöne legyen keresztülugrani; s a mondottakból világosan látta, hogy ez méltó munka lenne: azért minden hetvenkedés nélkül, inkább meggyőződés mint kétkedés hangján mondja:

– Mért ne, kedves urambátyám, ha más nem nyúl hozzá: felkötöm én.

– Erőt, egészséget hozzá, Gábor öcsém! – Mondja Kulcsár István kezet fogva a vállalkozóval, látván azt a szikrázó két szemet, melyekben annyi szigor volt; és nem kételkedve, hogy e láng elhamvadjon, azért mélyebb beereszkedés nélkül elégnek tartá ennyit mondani biztatásul:

– Fáradt ember vagyok már, öcsém, – nekem nehéz volna e munkának egész terhe; de meg, mint idegen megyebeli, nem tolakodom közétek; hanem a hol a nagyon okos emberekkel kell küszködni, segítségül Fáy András barátommal szívesen elmegyünk, itt a kezem.

A körülállók örömmel nézték e zajtalan vállalkozást, és tanújaul állanak a szent szerződésnek, óhajtván az ügynek szerencsés kimenetelt, azért sorban kezet szorítanak Földváry Gáborral, ki a megyei közönségnek ez időben már kiszemeltje vala, mint a herceg szavaiból is észrevehettük.

– Még egyszer mondom, az okoskodókkal síkra szállok melletted.

– Én is! Mondja Fáy András, kit Földváry derékon ölelt át.

Szinte zajos lőn a kis társaság, csak Keglevich hallgatott és csöndesen várta, hogy Földváry körül mindenki kizajongja magát, és midőn sorban kiörvendezte magát mindenki, Földváry legutólján ért a grófhoz.

– Gábor! mondja a gróf szelíd hangjának egész nyugalmával, – az okoskodóknál, látom, van már elég asszistensed; nekem meg lesz gondom majd a *bolondokra*.

A macskaasztal.

Kinyílt a dohányzószobának ajtaja, bejött egy tuskés hajú ember, mentéjének környű nagy ezüstgombjai akkorák, hogy az ezüstmíves még mondván is csak akkor csinálja, ha az árát előre leteszik; mert hátha örökre nyakán vész! Kordován csizmájának ezüst sarkantyúja, mint az S betűnek felső része fölkarododik, ujjain

nem egy drága gyűrűnek köve szikrázik a gyertyafénynél; s mégis oly tartózkodva jó be, mintha alamizsnát kérne.

Talán elvétette az ajtót?

Az igaz, hogy nem volt hivatalos, ámbár névnapra nem szoktak vendégeket híni; nem is várták; s éppen azért jött el kilencedmagával, mert nem várták. Hóna alatt tartja azt a száraz fát, melyet száz esztendővel előbb faragott össze valami cremonai olasz, s midőn Bihari nyakon fogja, elkesei minden embert, még a vének sem szégyenlenek sírni, s ez a magyar ember nem hiába mondja, hogy az ilyen nótára nemcsak ő, hanem az angyalok is sírnak, nem maguk, hanem mások bűneiért!

Kulcsár Istvánt leginkább meglepték a váratlan vendégek, tudta, hogy a vén Biharinak elküldhetik a száz forintos bankót, ha azzal együtt nem megy a könyörgés vagy szép szó: még a vonót sem húzza ki a hegedű mellől. S íme most, késő este fölölti a nagy ezüstgombos mentét, s mintha még ő könyörögne, hogy ennyi derék magyar ember közé eresszék be, eljön a vén cigány, ingyen hegedül ma, hisz hol a legjobb magyarok együtt ünnepelnek, nem maradhat el a cigány, mint az üstökös kíséri hosszú fényes farka, a cigány is utánaballag a magyarnak, hisz amint egyszer mondtam; nincsen több oly nemzet, mint a mienk, melynek szolgálatára az isten egy külön nemzetséget teremtett, a cigányt, melynek egyéb dolga sincs, mint hogy nekünk hegedüljön.

Megállt a gazda a kemény képű cigány előtt, az meg visszanézte, keze alatt a hegedű mondta a köszöntőt, egy megvénült nótát, melynek verse úgy kezdődik: Szomorú a magyar nóta. Ez volt Kulcsár Istvánnak a legkedvesebb nótája, és mintha ma hallaná legelőször, és most szeretné meg először, olyan áhítatosan hallgatja Biharit.

Elbeszélgetett a vén cigány a hegedűn, egy szomorú történetet beszélt, olyan szomorút, hogy *reszket* az ujjá bele, míg a hegedű elmondja. S a ki jártas a magyar krónikákban, aki minden léptét tudja e hánytvetett nemzetnek, az érti csak, mit beszél a vén hegedű, mely néha oly csöndesen szól, mintha egynémely dolgot csak súgva merne elmondani; néha pedig, mintha millióknak szólna, oly sebesen fut végig minden hangon, hogy mindenkinek elmondjon valamit.

A sok írástudó mozdulatlanul állt, bámulta a mennyei hangot, de nehogy ott felejtse őket az úristen egy helyben, kiszabadul a cigány a múltból, a jövőt beszél a vén hegedű, s mintha csak ölbe kínálná a legénynek a leányt, előránt egy frisset, s a bámuló vendégek olyan kedvre gyúlnak, hogy majdnem egymás nyakába szaladnak.

Jól esik a vén cigánynak, hogy nem kell tányér után nyúlni, hogy egy-két bankjegyért sorra szégyenkedjék, – eljönnek az érdemes vendégek, s a legbüszkébb magyar is kezet nyújt a vén Biharinak, ki rég vágyott azon becsületre, hogy a kezét ne csak akkor nyújtsa ki mint a koldus, mikor neki alamizsnát vetnek; hanem egy emberséges kézszorítás is jusson az érdemnek.

Egy-pár órára olyan boldogság áradt el a kis tanyában, mintha meg lett volna testesülve mindaz, mit e szép hazának jobbjai régen óhajtottak; mindenki ígézet alatt volt, főleg azon izgatott lélek, mely a dohányzószobának sarkában egy állvány mellé húzódott, nem mintha maga akarna lenni, hisz szemei lelkesülten égnek, akár keblében égjen a láng, mely nyugtot nem hagy neki; de mint egy órának megindított gépe, kénytelen önmagának engedelmeskedni, és saját útját körülfutni egy életnek hosszán.

Érzi, hogy megindult, visszalépni nem tud és nem akar, önerejét, barátainak részvételét számba vévén, minden embert terveibe illeszt, mindenkinek szerepet oszt, – s olyan önefeledt lesz, hogy majdnem hangosan beszél, midőn a színházi hölgy egyenesen feléje tart, és a méházót a sarokban is fölkeresi.

Szinte megdöbbsent e váratlan találkozásra, agyában országos tűnődés, hol még a férfiember is megválasztva kap egy kis szerepet,... s egy gyöngye asszony hozza el aprólékos házi bajait. A heves ember majdnem bosszantónak találja, hogy ím e percben olyan szerepre szólítsák, mi a dajkaság után nem messze következnek, hat éves lányának gyámsága, s ami tán ennél is unalmasabb, egy tapasztalatlan és igen hihetőleg elkényeztetett özvegyasszonynak aprólékos baja, mit éppen most legalkalmatlanabb időben akasztana a férfi gondok mellé.

Fáy András nyomon követé a hölgyet, így az ostromot ki nem kerülhette.

– Egyedül nem mertem jöni, Földváry úr, látja, segítséget is hoztam.

– Mégpedig olyan segítséget, – teszi hozzá Fáy András, – aki ebből a sarokból ki nem ereszt, míg *igent* nem mondasz, – ezt csak előljáró beszédképen mondom.

– De már félni kezdek, – mondja Földváry összeszedvén magát, hogy a szépasszonynak az ő udvariassága ellen kifogása ne lehessen, – mit tetszik parancsolni szép asszonyom?

– Találja ki kedves Földváry úr, – esd a nő, – mert higgye meg, én özvegyességemre oly gyámoltalan vagyok, hogy saját béreseimnek is könyörgök, mégis mindig mást tesznek, mint én mondom.

– De már akkor nem csodálom, hogy a béresek az ökröket egyedül eresztik az ekével, mint most nemrég láttam, és az országútról a hajdúmat ugrattam utánuk, mert nem nézhettem, hogy a gazemberek ingyen egyenek

– Úgy annál könnyebben kitalálhatná az én bajomat.

– Kitaláltam én azt régen, kedves asszonykám, – mondja Földváry inkább magyaros, mint egyéb, tán jogos, bizalmassággal, – hanem én arról nem tehetek, ha a fölséges úristen olyan bajt csinál, mit aztán ez a szépasszony tiszteletreméltó és példás hűségéből jóvátenni nem akar!

– Ha már eddig jött, legyen ön az én őrzőangyalom és mondjon valamivel többet.

– Ha így vagyunk, élek a szabadsággal és elengedvén nagy nehezen azt a macacsságot, hogy kedves asszonykám másodszer férjhez menni nem akar; el kellene szálni magát egy kis szigorúságra, hadd lenne egy kis dörgés és villámlás a háznál és olykor le is üthetne néha napján.

– Istenem! – sóhajt az asszony mikor az oly nehéz dolog lehet, s asszonyhoz talán nem is illik.

– A szépasszonynak minden illik, még egy kis „teremtette” is, ha rákerül. Jobb ember nem lehetett, mint Krisztus, mégis mikor a zsidók vásárt csaptak a jeruzsálemi templomban, fölkapott egy kötél darabot és úgy mentette meg a lelket, hogy a testre is ráhúzogattott.

– Csak még többet, elhallgatom akármeddig, én a tanítástól éppen nem irtózom.

– Még többet mondjak? – kérdi Földváry az asszonynak türelmén csudálkozva, – én azt gondoltam, hogy már is nagyon beleavatkoztam olyan dologba, mihez közöm nincsen, hanem ha engedelmet adnak; rajtam ne múljék, többet is mondok.

– Áldja meg az isten...

– Nem pénzért cselekszem, – mondja Földváry, nem akarván érdemet keresni olyanért, mit akármely ködmenes asszonynak is szívesen megtenne, – nálam az ilyen tanács éppen úgy kéznél van, mint az aprópénz; hanem tessék nekem megbocsátani, ha mondom, aki özvegyasszony akar maradni, tegye fejébe a megboldogult gazdának kalapját; mert sokszor hallottam híret egykorban nevezetes Orbán nevű bírónak, kinek olyan nagy tekintélye volt, hogy később az utána következett bírók valahányszor parancsolni akartak, elkérették Orbán uram süvegét, mindjárt engedelmeskedett az egész falu.

– Jó, fölteszem a kalapot.

– Okosan teszi, szép asszonyom, – azaz megmondja: mától fogva se túled, se hozzád; hanem arra, amerre én mondom, s aki nem engedelmeskedik, elpusztul a háztól, ha négykézláb csúsz-mász is, és leordítja a homokot a falról.

– Nehéz dolog lesz; de megteszem!

– De szeretném elhinni. Jegyzi meg Földváry olyanképpen, mintha ezt csak úgy gondolta volna; véletlenül főnnszóval is elmondá.

– Bízgat, bízgat, – mondja a nő szelíd szemrehányással, aztán mégsem bízik bennem, mikor elszánom magamat.

– Elszánja magát, édes gyermekem!... Kérde Földváry egész szánalommal, – az elszánáshoz valamivel haragosabb képű asszony kívántatnék, mint kegyed, az elszánásról majd húsz esztendő múlva beszéljünk, annyi idő alatt a világ is jobban megunatja magát, – a haragtól sem irtózunk majd úgy; hisz akkor egy vagy két ráncsal több vagy kevesebb...

– Megálljon!... mondja a nő, megfogván a vitázónak kezét,... hiúnak tart engem? Feleljen őszintén!

– *Igen szép asszonynak!* Mondja Földváry udvariasan és ügyesen, mintha cukorban adná a keserűbbet, és látva, hogy a nő elpirult, és hirtelen felelni sem tud, ő maga is tájékozá magát, vajon e nő nem érdemelne-e több figyelmet, mint száz más példány a nagyvilágban, anélkül, hogy azok ellen is nagy kifogás lenne?

– Nem felelt ön őszintén, – mondja az okos asszony, meghatottságának még a hanghordozásban is elegendő jelét adva, – hanem az nem tesz semmit ha egyik kérdésemre nem őszinte, az lesz a másakra, azért kérdem: Földváry Gábor miért házasodott meg?

– Hogy *feleségem* legyen.

– Értem a szót,... nagyon értem,... s azért szabadjon kérdenem, – mondja az asszony, nagy szemével Földváryra tekintve, – minden férfi így gondolkozik?

– Fájdalom, nem,... a mai világban csak *nőt* keresnek, aztán – *punktum!*

– Becsületes ember!... mondja a nő az igazmondóra tekintve, hogy az még arcán is meglássa az őszinteséget, s aztán folytatá: ha én Földváryban nem az őszinte embert kerestem volna, megkíméltem volna saját ügyeimtől; de mert azt kerestem, be kell vallanom, hogy istenben boldogult férjemnek egy hibája volt: hogy engem túlságosan szeretett, s én e nagy szeretet mellett nem lehetek olyan engedelmes, hogy annyi parancsolást tanulhattam volna meg, mennyit most özvegy állapotomban mégis tudnom kellene már.

– Asszonyom, – mondja Földváry, meghajtva magát e szerény vallomás előtt, – önnek méltó igénye van minden becsületes ember segítségére, – legelőször pedig az enyémre, minthogy méltónak tartott ilyen váratlan vallomásra, – nem akarom a társaságtól elvonni, – kész szolgája vagyok, és parancsát várom.

– Nem parancsot, csak annyit, mit nagy kérelemnek adhat meg: legyen gyámja szegény gyermekemnek, nekem pedig őszinte tanácsadóm.

– S mit mond ehhez a sógor?

– Oh, ő a legboldogabb ember lesz, ha nővel nem kell találkoznia, – mondja a nő a mellékterem felé nézve, – sógorom a legszélső szobában van, – vadászka-landjait beszéli, – én hálátlan vagyok irányában, midőn azokat előbb elhiszem, mielőtt elmondaná; – a két Szentpáli testvér nagyon elütött egymástól, – sógoromat kopóinak szeretete bőven kielégíti, – s elég nagy szívesség volt tőle, hogy pénzeim egy részét elhelyezte, hogy aggodalmaim ne legyenek.

– Ha jobbat nem talál, szép asszony, a kislánynak gyámajpa leszek.

– Föltétel nélkül?

– A föltétel saját javuk lesz, – s én azokhoz alkalmazkodom.

– Engedelmes leszek! mondja Szentpáliné, meghajtva magát és Fáy felé fordulva, ki azzal végzi a beszédet:

– Tudtam, hogy rám semmi szükség sem lesz.

Földváry kiment a dohányzószobából, hol már nagyon is sok okos dolgot hallott, s engedve Keglevich Miklós szavának, elment az utolsó szobába, hol a szolgáló cselédség asztalt terített föl, s éppen akkor léptek be, mikor Józsa Gyuri azt mondja vagy tizenöt embernek:

– Legénység! ez legtávolabb esik az asszonyoktól, itt a bort víz nélkül is szabad lesz inni, – itt tányért sem kell váltani, itt a *macskaasztal!*

– Itt a macskaasztal! Hagyja rá a többi, eleven víg fickó valamennyi, még az is, a ki régen volt fickó, kik között Józsa Gyuri úgy járkal, mintha kis királynak választották volna meg. Ő rendelkezik valamennyivel, csakhogy az alattvalók nem mindig leghívebb jobbágyok; mert a kis királyon kölcsönben szintén ki fognak, és most is szembe intenek egymásnak, míg György úr a macskaasztalt körüljárta, főleg Szentpáli Mihály úr szeretne irtóztatót nevetni; mert György úrnak újdonaúj farkasbundáját ő borotváltatta meg, csakhogy az egészből mit sem tud a bundavevő gazda.

Oh, annak máson járt az esze, Bod Pált, a legelevenebb jurátust, kit valaha csak megemlegettek, magához szólítja:

– Pali öcsém! én az egész macskaasztal-kompaniát szeretném kipróbálni, nekem tizenhárom próbás pajtásokra van szükségem, átkozottul civilizálódik ez a világ, maholnap kivásunk a régi jóból, – hallod-e, gondolj ki valamit, hogy ezek a fiúk meg ne szökjenek. – Valami olyat gondolj ki, mint a „Vassziklai Fridolin”-ban meg a „Pokolkői Vendel”-ben van, hogy az ördögnek is leköti magát egy ember, – legyen eszed Pali – gondolj ki valamit, lásd, ez a Szentpáli nagyon jó fiú; hanem mióta a testvére meghalt, és a sógorasszony van a háznál, nagyon megszelídül, ... végünk lesz, ha ilyen ember is kidől közülünk – maholnap magnak való sem marad.

Bod Pál megörült a fölszólításnak, mert a bundaborotválás nála végződött, és nagyon nem szerette volna, hogy György úrtól haragot vegyen magára. Készen volt tehát a tervvel, s még esteli előtt megírt egy kemény szerződést, mely szerint a társaságnak minden tagja kötelezi magát, *hogy nem haragszik*; – ha pedig ezt cselekedné: büntetést fizet annyit, amennyit egy háromtagú bíróság kirendel, a legkisebb összeg lévén száz bankóforint, s innét föl mehet harmadfél ezerig.

Földváry bemenvén a „*macskaasztalos*” szobába, eszébe jutott a bundaborotválás, és nem tudta elpalástolni mérgét a gróf előtt, újra fölemlítvén neki, hogy ez megbocsáthatlan vad tréfa.

– Mondtam már, édes Gáborom: ezt már tudjuk milyen; de nem tudjuk, milyen lesz az, mit Józsa Gyuri fog visszaadni, s itt azon kell gondolkodni, hogy valami-képp elejét vegyük a vadabb megtorlásnak. Először is beszéljük rá Szentpálit,

hogy Józsa Gyuri előtt ma titkolják el a dolgot; különben tőle kitelik, hogy még ma csinál olyant, melyen visszanevethesse őket; pedig nagyon röstelleném, ha Szentpáliné jelenlétében sógorát Józsa Gyuri nevetségessé tehetné.

– Igazad van!... hagyja helybe Földváry, körülnézve, hogy valakit leljen, ki által Szentpálit lecsitíthatná, s íme, jön Bod Pál a nagy ívvel.

– Pál gazda, mit visz?

– Tekintetes uram, az örökbékesség oklevelét, melyben megfogadjuk, hogy sohasem haragszunk meg egymásra, legalább nem *ingyen*, – s a ki mégis haragudni akar: tegye, csak az erszénye győzze!

– Megállj, mondja a gróf, a szerződést kezébe véve, és Bod Pálnak füle mellől kihúzza a tollat, mellyel még valamit odaír, s aztán a kelet napját, évszámát, amint illik, és a nevét.

– Mit írsz oda? Kérdi Földváry a grófot.

– Nevemet, édes Gáborom, – és mindjárt bebizonyítom, hogy a bolond embereknek is lehet hasznukat venni! Ezzel Bod Pálnak nyújtja a szerződést, hogy az tovább adja.

Józsa György úr kezébe fogván a szerződést, fölfogta a valódi értelmet, azt az örökbékességet, mire neki vad tréfái között nagy szüksége volt, hogy midőn szökni akaró vendége kocsijának tengelyét befűrészelteti, valakinek újdonatúj mentéjéről a sújtásokat lefejteti, mikor a dolmány ujjába eleven rákot dugat, a jó cimborá örökre meg ne szökjék; mert György úr rettenetesen gazdag ember, ha van Debrecenben „komédia”, berándul egyszer-kétszer, s ott úgy agyonneveti magát, hogy a szék is összetörik alatta; de ezek a lótófutó gazemberek ma itt, holnap ott, ez a multság nem tart örökké, neki társaság kell, víg cimborák; de ki az ördög állja ki béketűréssel, midőn ő nagysága még azt a bolondot is megteszi, hogy saját házában a vendégágy alá gyújtat, s az alvó vendéget a láng ugratja ki az ágyból.

Majd kettéreped nevéttében, midőn az örök békesség szerződését elolvassa, s ott látván Keglevich Miklósnak nevét, utána jegyzi a magáét, és Bod Pált megbízza, hogy a dolgot ékesszólással előadván, a macskaasztalt meggyőzze e szent célról; neki pedig lesz gondja, hogy minél előbb lúddá tegye valamelyiket.

Bod Pál nem akart bennsülni; tehát megkérte a házsártos urat, hogy az esteli végére hagyják a dolgot, addig elkészül az orációval: miben ő nagysága keresztény türelemmel megnyugodott, s mintha az örök békességet maga is hirdetné: a gróf és Földváry mellé állt, kik a színházról beszéltek.

Vagy elhitte, a mit mondtak: vagy nem volt határozott véleménye a dolog körül. Némán hallgatta a beszédet, és látta, hogy a másik kettő nem győz eleget beszélni róla, még Fáy Andrást is odaintik, s míg az egyik lélegzetet vett, addig a másik vagy harmadik szintén tett hozzá valamit.

– Pénz, pénz, meg harmadszor is pénz! Mondja Földváry, – a ki itt szűkmarkú, nem méltó, hogy szóba álljunk vele! Minden jóra való embert meg kell adóztatni, kit így, kit amúgy; ha másképp nem: a pagát ultimónak felét adja oda.

Józsa Gyurinak az okoskodások ez a része tetszett legjobban, és szinte megmozdult, hogy neki is adjanak szerepet; mert nagyon csiklandozta valami, hogy ezután talán jótékony célra is lehetne valami bolondot tenni. Gróf Keglevich észrevette a mozdulatot, nem engedte kisiklani a fonalat, s a beszédet olyan modorban folytatta, hogy amannak lelke is dagadt bele, alig tudott megállani egy helyben, mit aztán Földváry is észrevett, kivált mikor a gróf könyökével is érinté, s a leglomhább ember, mintha sörélesztőt evett volna, nem győzte mondani, hogy a jó barátoknak milyen igazuk van.

Az estelit feladták, a társaság az egyéni vonzalmak szerint kereste föl a maga körét, a gróf Földváry– és Fáy Andrással az első asztalnál foglaltak helyet, Józsa Gyuri pedig a *macskaasztal* lelegejére helyezkedék, hova a közbizodalom karonfogva vitte.

Az örök békesség forgott nagy fejében; nem árult volna el egy szócskát, hogy a madarakat el ne rezzentse a lépről. Összevissza gondolt mindent, mivel a derék tagokat bosszantani lehetne, és nem adná ezer forintért, ha valakit még ma meg tudna úgy haragítani, hogy legalább száz forintot fizetethetnének vele.

Míg Józsa Gyuri gyönyörködött önmagában s mint a ragadozó madár, prédáján egymaga lakmározott; a legelső asztalnál, a nőktől távolabb, néhány prókátoros ember ült s egy különös tárgyat hoztak elő, mi csak egyedül prókátoroknak való.

Élénk lön a vita s a két vitatkozó Földváryt hívta föl bírónak, annál is inkább, mert nem lehetetlen, hogy Földváry maholnap alispánul választatván: éppen ebben a kérdésben még bíró is lehet.

– Én legyek a bíró? – kérdi Földváry a vitatkozók fölhívására hozzájuk fordulván.

– Kérnénk alássan, – mondja az egyik vitázó, – mi a herceg Grassalkovich-féle nagy kölcsönről szólunk, mely parciálisokra osztva, a bankárok kezéből a közönség keze közé szivárgott, s minthogy e kötelezvényekben nem az itteni bíróság van bíróul kítűzve, kérdés: a hercegnek magyarországi javait lehet-e végrehajtás alá venni?

– Ez a kérdés! – ismétli Földváry, – már most azt is hadd hallom, ki mit mond?

– Szomszédom igent mond, én nem-et s azt állítom, ha valaki engem hasonló körülmények között végrehajtással támadna meg, opponálnék; s akkor kérdem, az ellentállási pert hogyan kezdené meg az a bíró, ki ezeket a törvényeket szabályul el nem fogadja?

– E szerint sohasem lehetne ezen adósságot behajtani bírói úton! – Mondja a másik

– Igenis, nem! – Mondja Földváry – míg a mostani magyar törvények érvénnyel bírnak; s én, mint bíró, a végrehajtást még csak meg sem kísérteném.

– Ha a külső bíróság megkeresné is?

– Az mindegy. Aki valakinek pénzt kölcsönöz, tartsa magát azon ország törvénye-
ihez, melyeknek az illető személye vagy vagyona körül engedelmisséggel tarto-
zik.

– Így e kötelezvények, ámbár milliókról szólnak...

– Elöttem egy fillért sem érnek, mihelyest a herceg azt maga jószántából megfi-
zetni nem akarja!

Az ellenkező véleményű úr nem vitatkozott tovább, hanem valami sajtáságos
mosolyt láttatott, mi Földváryt ingerelheté, azért Földváry nagyon határozott han-
gon mondja:

– Ha ön azt hiszi, hogy ez különködés, fölhatalmazom, hogy e véleményt ne-
vemmel bárkinek elmondhassa. Egyszersmind, tessék hozzátenni azt, amit én is
bővebb értelmezésül mondok; a magyar törvényeket magyarokért csinálták, még-
pedig olyan bölcsen, hogy ezek a törvények a magyar embert akkor is védelme-
zik, mikor nem akarja. Ezt, szeretném, ha a herceg is meghallaná!

Ezzel vége lön a vitának s én esedezem a türelmes olvasó előtt, még csak tréfá-
ból se higgye, hogy e párbeszéd nem tartozik a dologhoz, mint azt maga is na-
gyon hamar tapasztalni fogja; de kénytelen vagyok történetem fonalait egyenkint
kihúzogatni, s az én dolgom lesz, hogy annak idejében csomóba húzzam, vala-
mint végül ki is oldozgassam.

De a *macskaasztal!* Mondják önök, és én szíves figyelmeztetésük után oda veze-
tem önöket, Bod Pál úr is eddig készen lesz mondójával; mert mintha ránk várna,
bejövételünkkor egyenesedik föl az asztalnak végéről.

– Uram, uram, Józsa György uram! szállok az úrhoz.

– Állok elejbe! Mondja az öreg harang, megkondulván e nagy rándításra, és szét-
nézett a társaságon oly megelegetten, mintha hinné, hogy valamennyi enge-
delmes birkája lesz, és a bolondságból holta napjáig nem fogy ki.

– Mély megilletődéssel emlékszem vissza azon szomorú történetre – mondja Bod
Pál, – midőn Káin Ábelt irigységből agyoncsapta, ezért nem kerül ember a horto-
bágyi pusztára, hol az ember is könnyen eltéved, hát még kedves urambátyám-
nak gulyája, melyet ember hiányában a kárókatónák őriznek, meg az a két nagy
ficamodott lábú bötű, mit a tiszafüredi kovács azért süttött föl a kétéves tinónak
tomporára, hogy az írástudó kitalálja belőlük, hogy az a vadmarha Józsa György
uramé. Hiába vezetné útba az eltévedt jószágot a szegény legény, mire a har-
madik határba érne vele, hogy ott valami írástudóval e két bötűt kimagyaráztassa:
belebotlik a vármegye embere, s a hála helyett gyümölcse lesz a száraz fának,
hova a kemény igazság példának okáért szárogatni köti.

Idáig elszolgál Káinnak Ábellel való szerencsétlen viszálykodása, mint azt eltagadhatlanul bebizonyítani szerencsém is vala. A harag lón megölő betűje Ábelnek, kinek ártatlan vére nemcsak az égbe kiáltott, hanem elszolgált idáig annyi ezer esztendő óta, s én urambátyámtól kapott megbízatásom folytán elkészítettem az *örök békességi szerződést*, melyben kisdéd társaságunk tagjai kötelezik magukat, hogy egymásra sohasem haragusznak meg; ha pedig az emberi gyarlótság csakugyan örökös velünk, mint az eredendő bűn, ne cselekedhesse ingyen, száz forinttól kezdve fizessen egész harmadfél ezerig, amennyire kisdéd társaságunk három tagja elítéli bankó cédulában. Ezen summa pedig megyen nemes egyesült Pest, Pilis és Zsolt megye pénzes ládjájába, onnét pedig azon építendő házra, hol az emberek annyira magyarul beszélnek majd, hogy pénzért sem beszélnek másképp, mint a mai diátrumban. Dixi.

Szentpáli Mihály volt a legelső ember, ki az örök békesség szerződésének aláírásához rohant, s ekkor Józsa Gyuri majdnem elkiáltotta magát örömeiben, hogy ez van legelőször megfogva.

A macskaasztal vendégei mind aláírták, s ekkor Józsa Gyuri ünnepélyes hangon kérdi:

– Van-e olyan ember, ki a dolgot megbánta? mert a hiteles bizonyosság még nem írta alá!

– Egyik sem bánta meg! Kiált valamennyi, s hogy a dolognak törvényes alakja meglegyen, Földváry Gábor és segéd-esküdt társa meg „előttünk”-özték.

– Ámen! Mondja rá Józsa Gyuri, – majd meglássuk ki lesz az első ember, ki a haragot megfizeti?

– Jaj! ha kedves bátyám lenne! Kiáltja Bod Pál, Józsa Gyurinak egy gyönyörű tajtpipát frissen megtömvé nyújtván át csupa figyelemből.

– No csak jól vigyázz Pál öcsém, hogy új pipámat el ne törd; mert azért mégis megharagudnám, egyéb jó portékám sincs, mint ez, meg az új farkasbundám, csak annak hagyjatok békét.

– Békét hagyunk, édes Gyurim, mondja Szentpáli oly gyöngéden ölelgetve Józsa Gyurit, mint valamely ölbeli gyereket, – ne félj, a molyok sem esnek bele, oly tisztára borotválta a külsejét két borbélylegény.

– Az én kétszáz forintos bundámat? – Mondja György úr elképedve.

– Ne félj, nem ér már az öt forintot sem.

– Ejnye, hogy a bűne verje meg, melyik cselekedte?

– Haragszol Gyuri?

– Még azt kérdezed? de még meg is nyúzlak benneteket, annyira haragszom! Mondja, elfeledve az örök békességet.

– No, ha haragszol, kedves cimborám, – mindjárt megmondjuk, mit fizetsz az örök békesség pénzes ládájába.

– Nem haragszom! Kiabál György úr, eszére térve, csakhogy késő már, a háromtagú bíróság elítélte hatszáz bankóforintra, ítéletét úgy indokolván, hogy a bunda kétszáz forint, már pedig ilyen érdemes társaságban három olyan bundáért sem illik haragudni: – így három bundának árát összevéve, fizet kerekszám hatszáz forintot!

Nem lehetett apellálni, Józsa Gyuri kivette a pénzt, Kulcsár István úrnak kezeibe tette, azt mondván: Tekintetes pénztárnok úr, jót állok érte, hogy jó termésünk lesz, – fizet itt még más is, *nekem tessék azt elhinni!*

Így végződött Kulcsár István uramnak neve napja. Földváry pedig Keglevichcsel menvén haza, bizalmasan mondja: ez a kis forrás is hajtja a kereket!

– Látod Gábor, mondja a gróf, – a bolond embernek is hasznát kell itt venni!

Az Aranyas vendégfogadó.

Maradékról maradékra látszik örökségképpen szállni az a megszokás, hogy az alföldi magyar ember Pesten rendszeren az „Aranyas”-ba száll. Ott már tudják, kinek mit kell főzni. Egyik a kolozsvári káposztát szereti, a másik meg nem eszi a malacpecsenyét melegen, annak egy részt vacsorára tesznek el hidegen, – az a vastag úr iccés pohárból akarja meginni félmeszely borát, a negyediknek magának van szarvascsont-nyelű kése, melyen néhány ág is megvan; s ha a szomszédja nem vigyáz: vagy a szemét böki ki, vagy a túrós gombócot, mely előtte párolog.

Az érdemes vendégek megkívánják, hogy a korcsmárosgazda velük egyék, – gyalázzák a borát; hanem azért megisszák. Azt is megkívánják, hogy némely napon ingyen vacsora legyen; a disznótort éppen úgy megtartják, mintha Hajdú-Böszörményben a szomszédok közt volnának, ilyen bizalmas fészekben otthon van a vendég, s a gazdán se csudálkozhatnak senki, mikor Józsa György úrhoz beállít, kérdezve:

– Tekintetes uram, csakugyan el akar menni még ma?

– Tizenötödmagammal, gazduram, csak az ebéd legyen készen.

– Ejnye! ejnye! – tűnődik a korcsmáros, nem akarván szóval kimondani, mennyire sajnálja, hogy mind a tizenöt elmegy; hanem annál inkább vakarja két füle mellékét.

– Baj van talán? Kérdi Józsa, valamit gyanítva.

– Nem nagy baj éppen,... okoskodik a gazda, egy kis húzódás után kimondva az igazat: csak azt a két süldőt sajnálom, mit bolondjában leölettem, azt gondolván, hogy kedves vendégeim vannak.

– De már így egy tapodtat sem megyünk, gazduram, – mondja Józsa György, kihuzakodván mentéjéből, míg a süldőkben tart, itt maradunk.

A gazda hímzett süvegét egyenesre taszította, és örömmel kérdi:

– Nem parancsol még valamit, tekintetes uram?

– Magamért semmit; – mondja a másik, – de mivel azt akarom, hogy velem a többi is itt maradjon, szükségképen marasztóról is kell gondoskodnom, – teszi hozzá a vendég, s rövid gondolkodás után kéri a gazdát: Nem tenné meg azt a szívességet, hogy a házi szolgát rendelkezésemre hagyná, mégpedig azon kemény meghagyással, hogy nekem vakon engedelmeskedjék – borraalóját aztán megkapja.

– Ezt majd utoljára mondjuk meg neki, tekintetes uram; mert a fickó utoljára engem is kidob.

– Semmi késedelem, gazduram; hadd jöjjön az a szolga.

A korcsmáros kisietett, s az udvaron őgyelgő házi szolgának szájába rágta az engedelmességet, aztán boron és borraalón kívül ígért neki mindent, amiért hasonló kotradékon elődő ember féltében mindent megtesz és nagy alázatossággal lép be a vendégszobába.

– Láttál-e már ilyen tallért? – Kérdi Józsa György úr, egy fényes spéciest a szolga elé tartva.

– Láttam tekintetes uram, de csak messziről.

– Tartsd a tenyeredet, – mondja a másik, s az engedelmeskedő szolgától kérdi, – hány kocssival jöttünk?

– Héttel, tekintetes uram, a nyolcadik a Keglevich-házba ment.

– Okosan van, – hagyja helybe a kérdő, – tehát itt van a hat tallér, ez annyit tesz, hogy mind a tied lesz, ha az én zöld hintómat kivéven, a többi hatnak tengelyét befűrészeled annyira, hogy amint a vendégfogadóból ötvenlépésnyire mennek, elmaradjon a kerék a kocsi alól.

– Igen is elmarad, nagyságos uram, – engedelmeskedik a szolga és még mindig a tallérokra bámulva kérdi, – nem lesz még valami parancsolat?

– Semmi; hanem ennek szóról szóra meg kell történni még délelőtt!

– Fél óra múlva meglesz, tekintetes uram; mert a kocsi a félszerbe vannak lakat alá zárva.

– Utána hát! – Parancsolja Józsa György úr, előre nevetve, hogy a tisztelt társaságot majd a sárból kell kiválogatni, s midőn a szolga elment, le akart menni a gazdához; de ez éppen a szobába nyitott, megtudni, hogy a szolgának hasznát lehet-e venni?

– Éppen jókor, – mondja Józsa Gyuri, – küldjön valakit tekintetes Kulcsár István úrhoz, hogy estére egy kis vacsorára szívesen látjuk.

– Azonnal küldöm az izenetet! – Mondja a korcsmáros visszasietve, hogy a vendéghívásról intézkedjék, siettében észre sem véve Szentpáli Mihály urat, midőn az ajtó mellett elment az épületnek másik szárnyába, hogy a hátsó lépcsőn kocsiához menjen le: de sietés közben is észrevette a háziszolgát, ki a szűk lépcsőn megállva, kérges tenyerében a tallérokat újra kirakta és szokatlan boldogságát nem födözhetvén fel senkinek, legalább önmagában dödögte el, hogy mért kapott hat ilyen nagy fejű pénzt.

– Tallér ez, Fránczli? – Kérdi önmagát, tenyerében sorba igazítva mind a hatot, s mintha valaki felelne neki, maga mondja:

– De nagy számár vagy, Fránczli, hisz itt van a tenyeredben mind a hat.

– Aztán Fránczli, mért kaptad te ezt a gyönyörű hat tallért? Kérdezkedik újra.

– Hogy hat kocsinak tengelyét befűrészeld számár.

– Isten úgyse azért kaptam.

– Hanem aztán eszeden légy, Fránczli, bolondjában a hetediket is be ne fűrészeld, mert Józsa György úrtól olyant kapsz ám, hogy az egész hátadon sem fér el; nem úgy, mint ez a hat tallér, mit most egy marokban is könnyen eldughatsz.

– Van esze Fránczlinak, ha az uraknak nincs is! Biztatja önmagát.

– Mit beszélsz, Fránczli, nincs az uraknak eszük?

– Persze, hogy nincs, mikor én azt a munkát huszonöt garasért is elvégezném. Mondja nagyokat röhögve.

– Nohát végezd el, te isten számara; mert eljár az idő, s a tallérokat még visszakerik.

– Megyek, megyek! Kiáltja, a tallérokat mellénye zsebébe csúsztatva, hátra sem tekintve, különben Szentpáli urat észrevehette volna. Azonban az ügysem fogja megakadályozni, pedig saját kocsija is ott van; de Józsának is hadd legyen meg öröme, hogy a többit is megfizettesse, ő majd csak bővíteni fogja a mulatságot, meglesvén, midőn a szolga a fűrészélést bevégezte, s míg az minden kocsinak egyik kerekénél fűrészelte be a tengelyt, Szentpáli a távozó szolga után a félszerbe lopódzott, s a fűrészelt is megkerítvén, az épen maradt kocsinak mind a négy kereke mellett befűrészelte a tengelyt.

Minden készülődés megtörtént az elutazásra, még a gróf is az „Aranysas”-ban kívánt ebédelni, hogy az egész társaság együtt induljon, és a tegnapi találkozás után látni óhajtván Józsa Gyurit, hogy a fizetés után nem duzzog-e még?

A hatvani-utcába kerülve az úri-utca szegletéről, Kulcsár Istvánnal és Földváry Gáborral találkozott; tehát meg kelle állnia, ámbár még éjjel elbúcsúztak egymástól.

– De már nem tudunk elválni, – mondja a gróf, a két jó barátnak kezet nyújtva, – mi újság?

– Hogy ma este még találkozni fogunk! Mondja Kulcsár István.

– Alig hiszem, – véli a gróf.

– Magad fogsz utazni? Kérdi Kulcsár.

– Hogyan hagynám itt Józsa Gyurit a tegnapi kudarc után? haza viszem, legalább a mi bolondot otthon tesz, magunk nevetjük meg.

– Akkor én nem értem a dolgot, – mondja Kulcsár, – engem éppen most kéretett ma estére vacsorára az „Aranysas”-ba.

– És te?

– Elfogadtam a meghívást.

– Akkor bizonyosan valamiben töri a fejét, különben nem tudnám megmagyarázni magamnak a dolgot; mert te nem tartozol azon barátai közé, kikkel csillagot merne rúgatni, – itt megint fizetésre kerül a dolog.

– Magam is kíváncsi vagyok.

– Mindjárt megtudom a dolgot; tehát látjuk vagy nem látjuk egymást, isten velünk.

Elváltak. Keglevich a Hatvani utcának tartott, s az egyetem¹ sarkán mindjárt a sarokról átvágott az „Aranysas”-ba, alig várva, hogy Józsa Gyurit lássa a tegnapi kudarc után.

Persze, a másik nem tudott vesztég maradni, kijött a szobából a folyosóra, honnét a félszerbe látott, előre is gyönyörködve a mulatságon, mi mindössze hat tallérjába került; és milyen jó kedve kerekedett, midőn a házi szolga ostoba bizalmasággal bal szemével egyet csípett, ezzel tudósítván, hogy a munkát emberül végezte.

Keglevich a folyosón találta e garázda embert teljes jó kedvében. A tegnapi mulatságnak ő fizette meg ugyan az árát; de a gladiátor nem esik kétségbe; új nap, új dicsőség. Tegnap egymaga hevert a porban, ma hat kocsinak népét szedeti föl

---

¹ A régi orvostani épületet érti Vas Gereben.

az újvilág– és hatvani-utcai sárból, hisz reggel latyakká öblögette föl az eső a városi sarat, – ilyen komédiáért kétszer eljönne Tiszafüredről idáig.

– Megyünk-e? Gyurka! Kiált rá a gróf a lépcsőkön fölére.

– Ebéd után mindjárt, a kocsisok éppen most laktak jól.

– Ezt nem értem! Mondja magában a gróf, visszagondolva az előbbi találkozásra; de nem akarván elrontani a dolgot, inkább beszélgetésért kérdi: tehát mikor indulunk?

– Pontban két órakor, – egy órakor tálaltatunk; aztán egyszerre indulunk.

– Lesz ma kátyú! Véli a gróf.

– Annál jobb, aki földül, puhába pottyan! Mondja Józsa Gyuri vigyorogva, mert éppen most jött Szentpáli Mihály úr, ki a kátyút nagyon is értette, és örömeiben összeölelkezett a vad cimborával.

Milyen ölelés volt ez! Józsa Gyuri nevében nem tudott szólni, mintha egy vadpecsenyét látna, mely a levéből alig látszik majd ki, és e gyönyörre nem kell tovább várni két óránál. És hogy előleges élvezete legyen, midőn a szobába értek, kinézett az utcára, s akkor látja, hogy az egyetem sarkától az újvilág-utcán keresztül egy csatorna betöltésével foglalkoznak, és a betöltetlen hely untig elégséges lesz az új tengelynek zökkenését is kétségessé tenni, ráadásul pedig a sárlé puha ágyat vetett a bedőlendő népnek.

A tizenkettőt elharangozták, a kocsisok szerszámoztak, a kocsikat az udvarra húzogatták, Szentpáli kocsisa, urának utasítása szerint úgy intézvé a dolgot, hogy legutolsónak maradjon.

Midőn ebédre lementek a terembe, Józsa Gyuri kitekintett, látta, hogy Szentpáli kocsija leghátul áll, szeretett volna változtatást tenni; hanem így is jó, – gondolá magában, majd visszanezék s úgy gyönyörködöm, midőn a latyakban úszik.

– De jó kedved van Gyurka! Mondja Szentpáli, a szüntelen vigyorgónak jó kedvét figyelembe vévén.

– Észrevetted, pajtás?

– Hogyne, minden fogadat látom, már előbb meg is akartam számlálni.

– Véghetetlen jó kedvem van.

– Megvenném, ha olcsóért adnád.

– Nem adhatom, pajtás; magamnak is hatszáz forintomban van, ide nem számítva bundámat.

– Látod, ha én nem volnék, most tán agyonbúsulnád magadat.

– Kedves jó cimborám! – Mondja a másik, megölelve barátját, – nincs nekem több ilyen jó pajtásom, nem is lesz, míg az örökbékesség tart.

– Csókolj meg! Bízattja a másik, – aztán mondd, hogy: sohase haragszol meg rám.

– Te csókolj meg, – te mondd, hogy nem haragszol meg rám, hisz én, látod fizetek, aztán mégsem haragszom, jer, hadd öleljelek meg.

Mint a hitestársak, átölelkezve mentek az alsó terembe, s az ablaknál levő hosszú asztalnál elülték a nekik készített helyeket, szokott módon meghagyván a korcsmárosnak a felső sarkon a helyet az elől ülő mellett.

– Elmegyünk, gazduram! – Mondja a gróf, nyájas leereszkedéssel szólítván a gazdát.

– A jó isten majd csak megint visszavezerli nagyságtokat! Mondja a korcsmáros minden megilletődés nélkül, és Józsa Gyuri látta, mily elégedett a gazda, hogy a két süldőt nem kell fele áron a szomszédba küldeni.

Az ebéd elég élénkséggel folyt le, s míg az urak ettek, a cselédség mindent kocsi-ra hordott, hogy ebéd után az étteremből mindjárt a kocsi-ra rakodhassanak.

A grófnak fogatát várták csak, amidőn az ablak alatt az öt lovas fogat megállt, Keglevich Miklós sietni akart, hogy miatta senki se várakozzék.

– Csak maradj legutolsónak! Sújja neki Józsa Gyuri, megrántván mentéjét oly erősen, hogy a gróf inkább a rándításnak engedelmeskedett, mint a figyelmeztetésnek; hanem amint a többi fölkel, ő is rendet tartott, kivéven, hogy indulás előtt már minden ember fönnült, csak a gróf nem és Szentpáli: mert ez különös figyelemből Józsa Gyurit tolta a kocsi-ra.

Megindult a menet, a legelső kocsi a csatornán nem tudott keresztülvergődni, s midőn az ötödik kocsi, tudniillik Józsa Gyurié, a kapu alól kiment, már az első kocsibeliek megúszták a sarat.

A gróf csak akkor ment az utcára, mikor a negyedik kocsi is a csatornába hullott; de nem ért rá megijedni, látva, hogy Józsa Gyuri nagyot röhög, és kocsisától a négyes ostort elkapva, saját lovait nagy hahotával indítja a hátulsó ülésből, és kocsisának int, hogy az egymás mellett féloldalt fekvő kocsik mellett haladjon el, hátra is tekintve, hogy Szentpáli miként marad a tócsában.

A két első ló már a csatornán túl volt, a meglepett társaság nevetséges vergődéssel igyekezett talpra állni; de míg ez sikerült, kétszer is meg kelle hasalni a híg levét, mi a béketúrést nagyon fölázattta; s midőn Józsa Gyuri hatalmast durrantva akarta megkerülni a többit: a két hátulsó kerék egyszerre marad el a kocsi alól, s a fővezér a legpuhább helyre pottyant a csatorna hosszában.

– Megállj! akasztófárávaló! Ordított mérgében a bukott hadvezér, kinek lármája a többit is fölszabadította, hirtelen nem tudva, hogy e lucskos tréfa, kinek agyából jött, s minthogy Józsa Gyuri legjobban ordított a cafatban, a többi sem tartóztatta magát.

– Megfojtlak, akasztófáralól! Mondja Józsa Gyuri, mindig a háziszolgára gondolva, s az összefutott utcai népség vihogásán méginkább fölbokrosodva, ment vissza a vendégsereg az „Aranyas”-ba, nyakig sárral bemázolva.

– Mi baj? Kérdi Szentpáli, tele torokkal nevetve, mi a többit még inkább dühbe hozta, kivált Józsa Gyurit, ki a háziszolgának nevét azon ígérettel kiabálta, hogy megöli.

– Haragsztok? Kérdi Szentpáli valamennyit.

– De majd nevetünk! Mondja valamennyi, sáros tenyerét mutatva.

– Akkor fizettek is valamennyien! feleli amaz vissza, és Józsa Gyuri nagy mérgében tagadni sem tudta a haragot, míg a háziszolgát félig agyon nem veri.

A szolgák szedték le a sáros ruhát, Szentpáli pedig a gróffal és a hátramaradt Bod Pállal megírta addig az ítéletet, mely szerint fizet mindenik kétszáz forintot, és vigasztalásul adjanak hálát az istennek, hogy ma eső esett; mert különben keményebb ágyra feküdtek volna le.

Törődött is azzal Józsi Gyuri, hogy megint fizetnie kell; hanem hogy hol van az a gazember, ki az ő tengelyét is befűrészelte?

Végre előkerült az ember.

– Hát te, köztönivaló gazember, hány tallért kaptál?

– Hatot, tekintetes uram.

– Mit parancsoltam azért?

– Hogy tekintetes uram kocsiját, azt a zöld hintót kivéve, a többi hatnak tengelyét fűrészeljem be.

– No hát nézd meg, te boldogtalan, be van-e fűrészelve?

A szolga kiszaladt, megnézte, aztán visszajövé, jelenti:

– Tekintetes uram, mind a négy keréknél be van fűrészelve, ezt már nem én cselekedtem.

Kin töltse ki a bosszút? jobbra-balra tekintgetett áldozatbárány után, s íme, árjegyzéket hoznak a bosszúságért, tizenkét emberért huszonnégyszáz forintot, és egyik sem meri tagadni, hogy haragudott, mert a káromkodás miatt alig ért meg a cseléd, mit parancsoltak neki.

A mint az árjegyzéket fölmutatta Szentpáli, hirtelen elcsöndesedett az egész társaság, s az egyik veszett fejszének nyeleképpen kérdi:

– De hát ki fűrészeltette be a tengelyt?

– Mit kérded, bolond?... mondja Józsa Gyuri, – neked csak kétszáz forintodba kerül a mérge, de én akkor is hat tallérral többet fizetek, mert én a befűrészelésért is fizettem; aztán mégsem tudom, hogy hát az én tengelyeimet ki fűrészelte be!

- Egy tallérért azt is megmondom! Ígéri Szentpáli.
- Elárult a gazember, de most mindjárt megfojtom.
- Hadd éljen, szegény pára, – védi amaz, magához intve a reszkető szolgát, megkérdezvén: Mennyit kaptál egy kocsiért, valld meg?
- Minden kocsiért egy tallért adott a nagyságos úr.
- És tőlem kapsz két tallért, – mondja Szentpáli nevetve, – hanem ha máskor megörölsz valaminek, ne örülj fönnszóval, hogy más is meghallja, mint én.

Most már az egész társaság kibékült, Szentpálinak a büntetéspénzt lefizették minden kötekedés nélkül, és vacsora alatt Kulcsár Istvánnak kézbesítették.

Józsa Gyuri nem mert dörmögni, vigasztalódást akart lelni azon körülményben, hogy mások is fizettek; de hogy Szentpáli ne vessen az ő rovására kétszer: ez nem engedte megnyugodni, mindenféleképen gyötörte nagy fejét, hogy ezt illőn visszafizethesse. Ha ma nem, holnap, vagy holnapután, akármikor, de érzékenyen, hogy ötvenkét vármegyébe szétmenjen a híre, s még az ötvenkettedikben is azt mondják: Józsa György legnagyobbat nevetett; mert ő utoljára nevetett.

- Mit búsulsz, Gyurka? – kérdi Szentpáli György úr mellé ülve.
- Nem búsulok.
- Meddig maradunk itt?
- Egy hétig! Mondja a másik olyan hangon, mely engedelmességet követel, a kis király kárpótlásul meg akarván kísérteni, hogy a többi engedelmeskedni fog-e?
- A meddig te akarod, pajtás, itt már semmi szavam, – hallottátok fiúk, kiáltja Szentpáli, Gyurka egy hétig akar itt maradni?
- Maradunk egy hétig! Hagyja helyben valamennyi, különösen a gazda, ki Józsa Gyuri előtt hálásan emelinté meg hímszett fejtakaróját, mi annak rendkívül hízelgett, és annyira szelídíté, hogy Szentpálinak öleléseit nemcsak eltúrte, de viszonozta is:
- Te vagy az én kedves pajtásom, mondja elérzékenyedve, de magában azt nyögvén: mégis lúddá teszlek egyszer!

Az „Aranyas” vendégfogadós sietett a konyhára, egyheti étlapot szerkeszteni a kedves vendégeknek, fölosztá köztük a két süldőt süelve és főlve minden alakban; nekem pedig odább kell fűznöm a tárgyat, hogy míg az „Aranyas” fogadós két süldőjét megeszik, mi történik elmondani való?

Két bolond egy pár.

Milyen szerencse, hogy falakat is építenek, így aztán könnyű megösmerni, hogy az a bolond, aki a falnak szalad.

Harmadik napon a múlt fejezetben történtek után Józsa György úr két fontos dologra határozta el magát: tudniillik, először penészedésnek induló három esztendei gyapjút, sánta juhait, hizott ökreit és minden dögbőrt eladott egy gazdag zsidónak, s midőn már semmire sem emlékezett, mit a háztól elpusztíthatna, eszébe jutott, hogy van neki Pesten egy unokaöccse, kit ugyan ő taníttatott, hanem két esztendő óta nem látott, tehát izent a gazdájának, hogy kergesse az „Aranyas”-ba, hadd lássa legalább, hogy két esztendő alatt mennyit nőtt már csontra?

Leolvasott a zsidó ötven darab ezrest az asztal közepére, de Józsa Gyuri arra sem találta méltónak a pénzhalmazt, hogy kézbe vegye; hanem a pipaszár végével bökött közójük, ha kettő közelebb állt egymáshoz, mint ő akarta, – aztán eleresztvén a zsidót, fekvé maradt a nyugágyon, el is aludt, oly keményeket hortyogva, hogy midőn az unokaöcs bekopogott, a hortyogást feleletnek vélte, s ő a bácsi szobájába lépett.

Beléptekor mindjárt észrevette, hogy a bácsi alszik (nojsz, akkora hortyogásról észre is vehette,) de fölkelteni nem merte, hanem lehúzódtott egy székre az asztal mellett; nézte a temérdek bankót, az iszonyú számokat, melyektől más most úgy megbolondulna, hogy felét legalább zsebre markolná, és az alvónak világos nappal szerencsés *jó éjszakát* kívánna. – Csak a fiút nem zavarta meg a látvány, szemeit nem csiklandozta a nagy bankó, még arra sem ösztönözte a bírvágy, hogy legalább megszámlálja, hány darab van az asztalon, neki kedvesebb volt az a nagy két garasos, melyet a bácsi az asztal sarkán feledt, s a jó fiú azzal bolondítá magát, hogy a bácsi azt a két garasost bizonyosan neki szánta – bár csak föl is ébredne már!

Még nagyobbakat hortyogott.

A fiú remélte, hogy ez a nagy zaj is fölébreszti, és mielőbb birtokába jut a két garasosnak. Gondolatban már föl is váltotta, ette egy krajcárért a fekete cukrot, egy garason valami rossz kusztorát vesz, azzal az oskolában légyfogólyukat farag majd a padban, a megmaradt két krajcárt pedig mellénye sarkába varrja, hogy el ne költhesse; hanem minden nap megcsörrenti, ha megvan-e?

Ezen gondolatnál majd lefordult a székről, a bácsi akkorát hortyantott; de még sem ébredt föl.

Visszamenni nem mert. Féltette... a *bankókat*? – azokat ugyan nem, hanem a két garast; mert a csalfa remény annyira esztét vette, hogy már majdnem közélről is megnézte a két garasost, csakhogy igen messze esett tőle.

A gondolat százféléképp gyötörte, vajon mindjárt odaadja-e a bácsi, vagy mikor kezét csókol: bárcsak mindjárt visszaküldené, hogy még délelőtt megvehetné a kusztorát, ebéd alatt azzal vagdalhatná a kenyeret, s a kosztostársak epedve néznének rá, s az lenne a legboldogabb, amelyik egyet-kettőt vagdalhatna vele.

Oh, boldog ifjúkor, mikor egy kusztorával is boldoggá lehet valaki, s annyi ezer forint mellett a két garasos reménység is elegendő kövér. – Mennyivel boldogabb vagy mint az a pofóktest, melyben a szusz hortyogva sétál ki s be, s míg a lélek abban nyugszik, amiben el nem fáradt: egy ártatlan gyermek kincseit is védi.

Valaki kopogatott; de mindjárt be is lépett, s a bámuló fiú önkénytelenül is az alvóra mutatott, nehogy a bejövő fölverje.

– Ki vagy, édes öcsém? Kérdi Szentpáli a fiút.

– Józsa urabácsinak unokaöccse! Mondja a fiú félhangon eresztve ki a szót.

– Mióta vagy itt?

– Régen várok itt: de a bácsit nem mertem fölkelteni.

Szentpáli megcsóválta fejét, látva a nagy pénzösszeget, s ámbár gyanítá, hogy abból egy darab sem hiányzik, fölkergette a gazdát, ki álmából fölriadva, hihetőleg álmában is Szentpálival vesződve, midőn színről színre, látja, elég vadul kérdi:

– Te fűrészelted be tengelyeimet?

– Mégpedig mind a négy kerék mellett, kedves Gyurkám, – hanem az hagyján, az ilyen tréfa kétszáz forint, – jegyzi meg Szentpáli, – hanem akkor néztél volna ám nagyot, ha míg hortyogtál, testedet ellopták volna az ezeresek mellől.

Józsa fölnézett, s meglátva a bankjegyeket, szinte bánta, hogy – *el nem lopták*. Hogy ordítana most az egész korhelykompanyia, összefutnák az egész várost, őt pedig leszamaraznák, hogy ennyi pénzre nem tud vigyázni. Szidnák, pocskolnák, míg ő pipára gyújtana és hallgatna, még a száját sem táltaná föl ötvenezer forintért és élvezné a nagy dicsőséget, mikor híre futamodnék a városban, mint a betyárnak, kire midőn ötvenet vernek, kiveszi mellényzsebéből a kis tükröt, bajuszát pödörgeti, s kiállja az ötvenet egyetlen szó nélkül. Neki ilyen bogara van, neki ilyen dicsőség kell! Oh, ne csudálkozzatok, hogy a hitnek mártírjai voltak és énekeltek midőn testüket olajban főzték; hogyne volna a szent meggyőződésnek is választottja, mikor ilyen bolond gondolatra is akad ember, csak az a baja, hogy nem akad gazember, ki őt hírbe hozza.

A fiú régen talpon állt, várta hogy a vendég után rá kerüljön a sor, hogy a kézcsókolást elvégezhesse, ez bizonyosan meglepi a bácsit; mert mikor faluról Pestre hozták, eleget tolta hátulról az apja, hogy Józsa urabácsinak kezét csókoljon; de a fiú úgy belekapaszkodott az apjába, hogy utóbb annak lába közé bújít, s onnét nézett ki az urabácsira, mégsem csókolt kezét.

Alig várta, hogy Józsa Gyurinak kezét elkaphassa, csak arra figyelmezett, hogy a vendégnek útjában ne legyen s midőn az odább lépett, elsántan rohant a bácsi keze felé.

Józsa Gyuri hirtelen elkapta a kezét, de a fiú nem tágtott, a levegőben is utána halászott a bekecs ujjának, hogy a mit az urabácsinak szánt, átadhassa; de a kéz még hátrább esett, a fiú meg utána.

A bácsi eleget hadonászott jobbra-balra; de a fiú addig vadászott, hogy a kéz mégis egyszer útba esett, s a fiú szerencsésen elsütötte a kézcsókot, meglepődten várva a bácsinak kegyes mosolyát, meg a két garast. Ennyit bizonyosan megérdemlett, ha tekintetbe veszi, hogy ezelőtt két évvel az apja hasonló ember-ségre hiába terelte.

– Hát te ki vagy? – Kérdi Józsa Gyuri, kezéről a csókot bekecséhez dörgölvén.

– Én vagyok, kedves urambátyám. Felel a gyerek az „urambátyám” szóra hagyván a magyarázatot.

– Az én Bandi öcsém?

– Igenis, én vagyok – *Endre!* Felel a fiú elvörösödve a Bandi szóra, és mindjárt helyreigazítva a régi nevet, melyet városon már éppen úgy röstell, mintha a bácsi ködmenben járatná.

– Ettél-e ma már?... kérdi a bácsi, – mert ha nem...

– Köszönöm...

– Mit köszönsz? – támad rá a bácsi – még rá érsz akkor is, ha jóllakol: eszel-e?

– Csókolom kezét...

– Az enyémet ugyan ne nyald meg többször, akárki tanított rá; hanem mi kell? Fokhagymás kalbász?

– Ments meg isten! Ijed föl a gyerek, fejtakaróját a szájához kapva, mintha már szájában érezné a fokhagymát.

– De csak inkább táltsd el a szádat, mindjárt hozatok egy rőföt.

– Kedves urabácsi, nem *illik*.

– Nem *illik*?... Kérdi a bácsi,... de hát ki bolondított el téged?

– A tanító úr mondta, meg a kosztosgazdám.

– Küldd ide a gazdádat Bandi öcsém; de mindjárt! Parancsolja a fiúnak, s amint az elment, még egy keserves pillantást vetve a két garasosra, Józsa Gyuri pedig Szentpálira nézett.

– Na Miska, láttad ezt a kölyket?

– Láttam, pajtás; ezt ugyan porhanyóra főzték itt Pesten. Mondva sem készítheték volna ki jobban, olyan kezes, mint valami csiraborjú; még nyalogatta is a kezedet, mintha sót érzett volna.

– Láttad, mint elvörösödött, mikor Bandinak mondám?

- A kolbász előtt meg hogy fogta be száját.
- Pedig ha én elfeledem bele tenni a rágni valót: leesik az állkapcája.
- Ej – mit tagadod, kedves Gyurkám; ha pénzedben van, valld be, hogy magad is azt akarod, hogy így fejeljék meg kedves öcsédet. – Gúnyolódik Szentpáli. – Meg akarsz közülünk szökni, s ezt a süldőatyafit előre küldöd; ez aztán majd nem vágja el magát, ha a viaszkos padlóra eresztik.
- Jól beszélsz, Mihály barátom, – hanem többet is mondj, mert ezt, látom, még magad sem hiszed.
- Miért ne, kedves Gyurkám, – nem te lennél a legelső, kiről lefeszlik a mente; – látod, ez most módi, – folytatá Szentpáli a gúnyt, magadra is vettetsz egy kis új foltot, ha Bandi öcsédből két esztendő alatt Endrét faragtak, – Józsa Gyuriból is lehet Józsa Sursli (Georges). Ilyen preceptor, mint Endre öcséd, téged is megtanít arra, ami *illik* vagy *nem illik*.
- Mondj még bolondabbat, Miska.
- Attól félek, hogy el nem találod hinni.
- Hadd lám, mit hitetnél el velem?
- Látod, mindent megunhat az ember a világon; – te csak kétszer húztad a rövidebbet, mégis álmodban is eszedbe jutok; s ha még néhányszor így jársz: megugrol közülünk, beállsz józan embernek, akkor aztán megéhezel a nagyságos titulusra...
- Miska! Meglőlek, ha ilyen bolondokat beszélsz.
- Látod, hogy már hiszed amit mondok; – mert készpénzed van, – tisztartódnak idáig ugyan nem adtál fizetést, hanem „szabad lopás”-ra fogadtad; mert úgyis azt hiszed, meglop; s ha még adsz neki kétszáz bankóforintot: *megnagyságot*.
- Hát aztán? Kérdi türelmetlenül a másik.
- Aztán eszedbe jut, hogy mégis szép volna, ha ezt a titulust nem konvencióban kapnád, utána veted a fejedet, szépen, alázatosan elmászkálsz utána, Endre öcsédől a kézcsókolást is lassan eltanulod...
- Megnyúzom azt a kölyket! Ordít György úr neki dühödvé; mert Szentpáli úr nagyon a tyúkszemek körül járt.
- Megnyúzod? Kérdi Szentpáli.
- Tetőtől talpig.
- Hát aztán?
- No hát mi kell még aztán! nem elég annyi?

– Nem ám, kedves Gyurkám, ha új bőrt nem akarsz ráhúzni; mert, így az érdekes „família” hasonlatosságából úgy kivedlik, hogy előbb hasonlít valami jöttment köszörűshöz, mint hozzád.

– Úgy-e? – mondja Józsa Gyuri, – talán azt gondolod, hogy majd azért köpültetek vagy tizenöt esztendeig, hogy vajban fürösztthessem; hanem ne búsulj, úgy kifelejttem végrendeletemből.

– Csináltál már?

– Hát hálni jár belém a lélek?

– Bandi egyenes örökösöd?

– Bíz annak csak az jut a többi miatt, amit éltemben juttatok neki.

– Akkor semmi közöd hozzá, míg nem biztosítod, kedves jó barátom, – okoskodik Szentpáli, – s én azt tanácslom, ereszd csak azon úton, amelyiken eddig járt, – csúszva-mászva csak keresztülvergődik az emberekben.

Józsa ugyancsak kimelegedett, Szentpáli annyira meghajszolta benne a vért, hogy szeretne elsülni; mert ez emberen kifogni nem tud. – Szemei kidagadnak üregeikből, s ekkor meglátja a szétszórt bankjegyeket.

– Miska, – szólítja meg az ellenkezőt, – itt van ötven darab ezeres.

– Látom, – és nagy szerencse, hogy Bandi úrfi itt volt, különben most te sem látnád.

– Az éppen Bandi úrfinak lenne legnagyobb szerencsétlensége.

– Miért?

– Ez lesz apai, anyai jussa; ha megérdemli.

– Lássuk tehát az érdekemet.

– Pajtás, – mondja György úr, igen okos képet akarván csinálni, rászánom magamat, ezt a gyereket én veszem körmeim alá, még ma hazatakarodik Pestről.

– Hova küldöd aztán?

– Azt még magam sem tudom; csakhogy félrenyomom a mostani formáját, családban ugyan meg nem tűnök ilyen majmot, ki még azt is megköszöni, amit még meg sem kapott!

– A szándék nem rossz.

– Dejsz, barátom többet is szándékozom én, – tervel odább György úr – nem rakom én ökgiyelmét üveg alá, – kiállítom a zápor alá, hadd verje meg az eső, – hadd szívósodjék meg a latyokban, hogy el ne vigye a szél, meg a penész se essék bele, mint itt Pesten. Aztán végigjárom vele az én oskolámat, úgy küldöm

föl ide Pestre, s a korhelykompániának három tagja mondja ki fölötte az ítéletet; érdemes-e az ötvenezer forintra?

– Ezt mind most gondoltad ki?

– Igen! mondja Józsa Gyuri, nem tudva mit akar a másik.

– Hanem holnapig megint elfeleded.

– Elfeledem?

– El azt, édes Gyurkám, – az ötvenezer forinton kezdve odáig, midőn a kompániának három tagja ítelné neki az örökséget.

– Hogy meg ne hazudtolhass, íme leírom szóról szóra. És le is írta, végül hozzá tévén, – hiszed-e?

– Mindent elhiszek, Gyuri, csak azt nem, hogy Bandi úrfi a próbát kiállja; mert látod, benne van a birkahimlő, – olyan lágymeleg legény lesz belőle, hogy rétes-tészának elnyújthatod. Ezt meg én adom írásban.

– Írásban adod? – Mondja a felbőszített ember bosszúért lihegve.

– Írásban adom; mert hiszem és vallom, hogy a korhelykompánia előtt megbukik. És hogy nem bízom nevelési rendszeredben, azt is írásban adom, hogy...

– Megállj! Kiáltja Józsa, – olyant mondj, hogy bolondnak tartson minden ember, még magad is!

– ...Sőt hogy még a harmadik ivadékom is annak mondjon; – ha te kipusztulsz, legalább én utánam maradjon valaki, – mondja Szentpáli szikrázó szemekkel, mint a ki nyert ügyével dicsekszik, – *megházasodom*. Tehetek ennél bolondabbat?

– Nem, pajtás, – ennél bolondabbat nem tehetnél; csak írd meg, én pedig a pénzt Kulcsár István és Fáy András urak kezére bízom! Mondja örömtől reszketve, hogy Szentpálit így markába csíphette, s mikor az iratkát kölcsönösen kicserélték, Józsa Gyuri az iratot magához ölelte, alig tudván megállni, hogy fönnszóval el ne kiáltsa: Megállj, imposztor, – *megházasítlak!*

Egy özvegyasszony háza.

Higgyétek el, az özvegyasszonynak legsoványabb hízója is többet eszik, mint másé a legkövérebb; még sem hízik, mégis sovány marad: mint ha bújában a gazda után ment volna el étvágya. Lássátok, még az állat is megsiratja a gazdát! Milyen kár, hogy vigasztalni nem tudja a boldogtalan özvegyasszonyt, mikor körülnézi az udvart, mintha az elhunyt gazdának nyomait keresné; – hanem hiába keresi, egyik nyom a másikat éri, de egyik sem a gazdáé, s a bús asszony azt sem veszi észre, hogy a nyomok oly szokatlanul egészen a kerítésnek tartanak, s

ha az illető sötétben ment a szokatlan irányban, hogy ütötte fejét a leásott karóba. Ó, ez mind nem jut eszébe a szegény asszonnak, s az a hízószüldő hiában rőfög, abból senki sem érti meg, hogy a kukoricának felét a kerítésen keresztül hordják el; mert azt gondolja a sok jó cseléd, ha az asszony búsul, hadd lássák meg a hízódisznaján is, az is búsuljon, az is soványkodjék.

Szegény özvegyasszony!

Négyökrös szekér fordul ki az udvarból, a kopogóra fagyott döcögőn nyikorogva fordul a négy kerék, a megtárgult karikák sírva ütődnek egymáshoz, még a koldus is megáll a keserves nótára, még az is eszébe jut, hogy nálánál nagyobb koldus is lehet, s a kenyeres tarisznyát oldalról előbbre rázza, hogy a fölöslegből másnak is juttasson; hanem megint visszarázza, fejét megcsóválja, látva, hogy a négy keréken még az őszi sár is rajt van. Ne rázd a fejedet, jámbor öreg, emlékek maradt a keréken a sár, még az azon nap ragadt mikor a gazdát kivitték a temetőbe, – hadd maradjon ott, míg az eső le nem veri. A tengelyen nyikorogva fordul a nehéz kerék, tudja a jó cseléd, hogy az özvegyasszony hízójának kevesebb hája lesz, gazdálkodik vele, úgy is illő dolog, hogy a gazdát még a kerék is megríja; s ha már a kerék is búsul, a négy ökörnek is jusson eszébe a gazda, ostornyéllel veri a jámbor párákat, mire még a koldus sem állhatja meg a szót, és égre fölsóhajtva mondja:

Szegény özvegyasszony!

Még a földje is mostohább: mintha megnyűték volna minden veteményét, fele termés a földben marad; talán a megholt kapaszkodott a vetemény csírájába, s a maga részét nem ereszti ki a földből? Megcsalták a földet, felényi magot adtak neki; mert nem hiszi a gonosz cseléd, hogy a föld majd elárulja, valamint a megholt gazda nem szólal meg a sírban; de midőn eljő a kikelet, mely a vetetlen virágot is kicsalja a földből, és az utazó a kövér földnek barázdáiban meglátja a tolvajmunkát, mely annál gazabb, mert valamennyit ellopni nem merték; megkérdi, kinek gazdálkodik e földdarabon? Aztán ez is csak úgy tesz, mint előbb a koldus, csak hogy ez már nem fohászodik az égre; hanem előbb kikáromkodik magát, elképzeli huszonöt botot egyenkint minden béresre, aztán mondja még elég hallhatólag:

Szegény özvegyasszony!

Folytathatnám e képet, hisz mi közünk hozzá? más ember nyomorúsága az egész, hadd csípjék, hadd lopják, – a könyvnek végén úgy is azt mondja a kegyes olvasó, földhöz vágván a könyvet, hazugság az egész, ráér ez a kötnivaló nép, unalmában összevissza gondol és ír mindent, s eladja pénzért! Hanem a ki nem így gondolkodik, aki elhiszi, hogy az életet híven rajzolni nem időlopás, azok kedvéért folytassuk a történetet, és az özvegyasszony házában keressük meg Szentpáliné asszonyt.

Hazajött Szentpáliné néhány heti távollét után, azon nyugalommal, hogy a gyámoltalanságnak támasza akadt; de maga is elszánta magát, maga sem tudván

mire, hanem hazamenet már gyanítani kezdé; mert a mint saját földjeihez ért, panaszkodni kezdett a meglopott föld; odább leeresztett fővel állott a megsoványodott négy ökör, csípejükön és tomporukon vastag kolbászokra dagadván ki az ostornyél helye; otthon az udvarban széthányva minden, hogy semmi se hasonlítson az azon időbeli állapothoz, midőn a gazda még élt. – S e különbség hangosan lármázott, elárult mindent, s ekkor az elkeseredett asszony önmagának mondja:

Ilyen az özvegyasszony háza.

De szeretne sírásra fakadni; de akkor a kis lány kérdezősködhethnék, vagy még bizonyosabb, hogy még anyjánál is jobban sírna, akkor azt is vigasztalni kéne, – erre nincsen elegendő ideje; mert most látja meg, hogy valaki a kerítésnek karóját kiemeli, s azon akar valamit kivinni; ilyenkor elfeledi az ember a sírást, és a szépasszony mit sem törődve az udvaron keményre fagyott göröngyökkel, a kerítéshez siet.

– Barátom, az én udvaromnak kapuja is van, s aki a kerítésen megy ki, azt többé a kapun sem ereszttem be!

Oly erélylyel mondá e néhány szót, hogy az erős kamasz jobban megijedt, mintha puskával lötték volna meg, sőt még hazudni sem tudott; hanem mereven állt, kezében a palánkfát tartá, s a kerítésen túl látható volt a félbeli zsák, mi árulója volt az asszony és néhány előkullógó cseléd előtt, kiknek szeme láttára azt parancsolja Szentpáliné:

– Nem gátolom az utat; hanem azon úton távozzék kend, melyet önmaga választott: a kerítésen át – Isten velünk!

A meglepett cselédek megszégyenülve álltak, pedig az asszony egyetlenegy szemrehányó szót sem mondott; de az egykori bizalmasság is elmaradt; nem mondá nekik, hogy födetlen fővel ne álljanak előtte; s midőn a legközelebb álló keze után nyúlt, nem engedé megcsókolni. S e mozdulatot oly méltósággal tevé, hogy a cselédek kisebb-nagyobb mértékben bűnösségüket gyaníták, hogy egy nyomon valamennyinek gazságát tudja az asszony, ki nem fog megtorlást keresni káromlásban vagy ütésekben; hanem midőn hallgat, magában kimondja cselédeire az ítéletet, hogy őket semmirekellőknek tartja.

Még a vétek is megkívánja, hogy számot vessenek vele; a legelszántabb gazember is ígér magának időt a megjavulásra, csak vessenek vele számot, verjenek rá néhány százat, vagy zárják be bizonyos időre, hogy ne legyen bűnére többé gondja, – mert míg e számvetésen keresztül nem esik: adósságát érzi, melyet ki nem fizetett még. S íme, egy asszony kifog ennyi gaz cseléden. Nem dühöng, nem ordít, hogy a szomszédok a kerítésre kapaszkodjanak a lármát bámulni, érezteti velük elégtelenségét; de nem szól, rossz embereknek tartja őket, a bűn nem tarthat igényt az elfeledésre, hisz nem verték, nem szidták le, s nem kergettek el az elkövetőt; s éppen ezért tudja, hogy becsületének foltja marad, melyről mindennap újra meg újra megemlékeznek még.

Ott áll négy-öt vállas kamasz, mindenik elbír két zsákot, mutatóba lehetne elvinni őket, ott is táltott szájjal bámulnák; s íme, oly ostobán állnak egymás mellett, asszonyuk tekintetét nem bírják kiállni. – Egyik sem szól, mert az asszony sem szól, csak a rendetlenséget nézi, s mily szájalommal nézi; s mikor elfárad a nézésben, egy nagy fohással megyen el mellettük, egyiket sem pofozza föl, egyiket sem szidja le, – ott hagyja nekik a lelkiismeret vádját: hogy valamennyit *hitvány embernek tartja*.

Szobáiba megyen. Máskor ölelő karok fogadák itt; de a kínos visszaemlékezés nem tudja megrikatni. Érti, hogy a kötelesség olyan terheket rakott vállaira, melyek most a sírást sem engedik meg. Csak ruhát változtat, aztán előkeresi férjének kézi lámpáját, magára vállalja e szokatlan munkát, melyet boldogult férje karján olykor látott, egy leánycselédet magával szólítva, lement a gazdasági udvarba, ökor- és lóistállót szemügyre vett, s minthogy a széna-szalmahulladék eléktelelenítette az egykor szigorú rendben tartott épületet: elég hangosan mondja a nőcselédnek valamennyi férficseléd füle hallatára:

– Sári! fogd azt a söprőt, tisztogasd össze a hulladékot, járni sem tudok a szemét miatt.

Na, csak ez kellett még, hogy a szolgáló tisztogasson béresek és kocsisok után. A megalázott férficselédnek rettentő szégyenlék e kudarcot, kivált mikor az asszonynak kedvenc cseléde, kit az útra is magával vitt, ünneplő ruhában minden tartózkodás nélkül kapta föl a földön fekvő söprőt és néhány pere alatt tiszta utat vert az öreg szemét között.

– Mi lelte ez asszonyt? – vélik a megszegyenült cselédek, kik elégszer szemtanúi voltak, midőn Istenben boldogult Szentpáli úr néha levezette; de úgy vigyázott rá, mint szemefényére, hogy ló meg ne rúgja, vagy szarvasmarha meg ne öklelje. S íme, legyőzi természetes félénkségét, józan óvatossággal nevéen szólítja a lovat és bizalmasan megveregetvén, egyiknek cukrot, másiknak kenyérszeletet nyújt, mint férjétől látta. S az okos állat jámbor engedelmességgel simíttatá magát az ajándékfalatot óvatosan vette el, és szinte megnézte az adakozó asszonyt, ki valami rég élvezett jóra emlékezett, s a jó falatot vígan ropogatja.

– Tündér! – szólítja meg az egykori paripát, – kedves Tündér! úgy-e nem gondol rád senki? Mindenki elfeledkezett rólad, abrakod sincs, szegény állat! – mondja a jászolba tekintve s elbeszélgetett a szelíd állattal. Ígérte neki, hogy ezután gyakrabban látja, abrakjáról gondoskodni fog, hogy panaszja ne legyen; de ugyanezen szavak megértették a gondatlan cseléddel, hogy többet felénél neki mondott az asszony, ki most mindent rendre nézett.

A nőcseléd azonban hasznát vette a söprőnek, széna-szalmahulladékot, kocsist, bérest elsöpört láb alól, s a megszegyenített férficseléd szóvalatlanul tűrte, hogy a dévaj leány félre söpörte őket az útból; sőt a legszélsőnek megsúgta, hogy egy hét múlva nótát csinálnak a falu sarkán Szentpáliné béreseire.

Szentpáliné végig ment a kitisztított utcán, a lesoványodott ökrök mellett bánatosan állt meg: mint a hét sovány esztendőnek élő képe álltak előtte a lenyomorgatott állatok, a szó már ajkára tolakodott; de még jókor leküzdé a panaszt, helyette a dévaj leány vett elégtételt a bámész férficselédén.

– Jancsi! – mondja az egyik béresnek, – ha a káposztára ennyi csontot, meg ilyen kevés húst tenne a szakácsné, mint amennyit az ökrökön hagyott kentek, leütnék a szakácsné derekát.

A megszólított ember nem mert visszaszólni a nyelves leánynak; hátha még többet is mondana.

Szentpáliné kezében tartva a lámpát, egyik megkínzott ökörnek farán kézzel is megtapogatta a kemény ostornyélnék kidudorodott helyét; de itt is a leány szólt helyette.

– Ferkó! amilyen soványak a hízók, nem tudom kerül-e ilyen vastag kalbász a kentek káposztájára.

Erre sem mertek felelni, inkább arra vigyáztak, amit az asszony mond, ki visszafordulván a sornak végéről, a leánynak szóla:

– Sári, összetisztogattál már?

– Az egész istállót.

– Holnap korán reggel lejössz megint; mert szégyenlem e rendetlenséget.

– Majd a szekerekről is letisztogatom a sarat, tens asszonyom.

– Jó lesz, édes Sárím.

– Meg a szalmát is összekotrom, tens asszonyom; mert egész utcája van amint a béresek a szérűről idáig hordták.

– Valaha nem volt úgy! Véli az asszony, nem tudván elnyögni egy kis fölszólalást, aztán kis lámpáját maga előtt tartva, minden további megjegyzés nélkül ment el a lakóházba.

A nyelves szolgáló nem tudott ilyen olcsóért elmenni; midőn az asszony kiment, készakarva késett, a söprőnek helyet keresett, s a sarokban látván lógni egy szűrt, azt onnét levette, helyére a söprőt tette; a szűrt pedig a legsoványabbik ökörnek kidülledő csípejére akasztá.

– Szegény *Pajkos*! mondja az ökörnek, rád akasztom ezt a szűrt, ha húsdod nincs, legalább legyen bőrod a másik úgyis levedlik rólad maholnap.

– De jó kedved van! Mondja egy a szájtáltók közül.

– No még milyen, – éppen mint a kendtek ökreinek, azok is majdnem kibújnak a bőrükből – jó éjszakát mind közönségesen, – hova parancsolják a teins urak a

kávét reggel? Ide hozzam utánuk? Hanem tejet majd pénzért vegyünk; mert kilenc téhen nem ád többet egy pintnél! Jó éjszakát!

Énekelve ment el a lány, élénk esze egy régi nótára hamar rákapott egy verset:

De sovány a mi ökrünk!
A béres azt mondja:
Hogy ha maga jóllakik;
Többre semmi gondja.

A jó torkú leány megérdemlené a karzat tapsát, oly értelmesen hangoztatá az érzékeny verseket, melyek az istállóban elvitázhatlan hatást csináltak, s a legvénebb béres nem tűrhetvén tovább a gúnyt, egy suhanc ostoros kisbérest odább lökött maga mellől:

– Vesd meg már az ökör almát, mert bizony rád dül az a fáradt állat.

– De megszólamlott kend! Dörmög vissza südőlegény, megszokván az engedetlenséget.

– De öcsém, nagyobbat szólsz te, ha hozzád értetem ezt a villanyelet; mert az én két orcám nem pirul meg többször helyettetek, és ha hajnalban rendben nem lesz az udvar, a kerekekről le nem lesz verve a sár: én csinálók ám verset, nem az a nyelves.

Elkotródott az ostoros, előkereste a villát, vele a többi, és a legöregebbnek példájára helyreállíták a régi rendet, kétszer izenvén a vacsorára hívó cselédttől, hogy még nem érnek rá.

Vacsora alatt megszűnt a csevegés. Mint aki lopott marhából eszik, minden falatot kétszer kellett nyelni, míg egyszer lement, a fölébredt lelkiismeret úgy torkon fogta őket, s alig várták, hogy kikotródhassanak a szobából, nehogy vagy az asszonnal, vagy a jótorkú szolgálóval találkozzanak. Hajnalban pedig össze volt kotorva az udvar, a kerekekről lámpavilágnál leverték a sarat, az etetést itatást a hajdani rend szerént végezték; mégis alig tudtak mindent helyre tisztogatni. Mikor az asszony kis lámpájával bevilágított az istállóba, szemei keresték a boldogult férjnek ülőhelyét a szénatartó mellett, s midőn elég váratlanul azt is ott találta a kitisztázott helyen: elérzékenyülve ereszkedék az emlékezetes helyre.

Lejött a lármás szolgáló is, még őt is megelőzte az asszony, ő utána sietett, elhozta a fejszajtárt, ma nagy kedve kerekedett e munkára vállalkozni; mert éjfélig nem fogta le szemeit az álom, mindig nótán járt az esze, azt akarta volna eldúdolni, ha a béresek megvárták volna, hogy helyettük ő söpörje föl a helyet.

Nagy csöndesség volt az istállóban, csak az a zaj hallatszék, midőn a száraz takarmányt harapta a kinyugodott barom, jóízűn esvén nekik, hogy a béres újra vakaróhoz nyúlt, s a hónapos szennyet levakarta róluk.

Egyik sem hitte, hogy az asszonnak gondossága ennyire terjedjen; hanem a tegnapi jelenet után igen értelmes magyarázat lőn az asszonnak megjelenése,

és a kísértő léleknek éjféλι tizenkettőkorī megjelenése nem lett volna oly megdöb-bentő, mint midőn a kis lámpának világa bevezette az asszonyt.

A cseléd is szívesen elnyújtóznék a szénatartóban; hát a selyemtakaró alatt mennyivel édesebb az álom! – gondolja a béres, – megjárta az esztét az okoskodásban, és újra meg újra oldalba lökte valami, nem kívül, hanem belül, a hol a lelkiismeret lakik; s a szégyenkedő cseléd elkerülte a szénatartót, máshol keresett dolgot.

Szentpáliné észrevette a változást, egy nyughatatlan éjszakának keserve után mégis vigasztaltabb vala, a kedvenc cseléd megmutatván neki a fejést, egyetlen egy rendes etetés, egyetlenegyszeri utánlátás után megkétszereződött a tehének haszna, s az asszony fölkelvén, hálásan simogató meg a kis nyelvesnek arcát.

Végigment a soron, minden darabnál külön megállt, útjában a tegnapi vén béres kísértte, folytonosan a tűnődő asszonynak arcát nézve, s utóbb észrevett egy lecsordult könyút, ekkor mert a vén cseléd megszólalni.

– Tens asszonyom! mától fogva nem látszik meg e házon, hogy ez özvegyasszony háza.

A „vendégrikató” csárda.

Pesten alól mindjárt elkezdődik az egyenes föld, a Dunának bal partja, az az istenáldott térség, melynek széles egyenességében nem lelnék akkora darab magaslatot, melyről a szélét meg lehetne látni. – Midőn a fáradt betyárt fölébreszti a legelső napsugár és hirtelen körüléz a láthatáron, oly csöndes, oly üres minden, hogy hirtelenében azt hiszi: egyedül maradt a világon. Néha mérföldeket gyalogol a vándor, míg valami hosszú nyakú torony elejbe kapaszkodik a dús kalászkok közül; s midőn a szem nem lelt meglátni valót, s minduntalan az ég oldalához ütődött, méltán mondá Vörösmarty bátyánk beszélgetés közben: „Szeretem ezt a nagy rónát, a fáradt lélek legalább elég helyet talál, hogy leheveredhessék.”

A Duna mentében valamivel közelebb esik néhány helység, Lacháza, Dömsöd, Kun-Szent-Miklós, Szalk-Szent-Márton, Tass, valamennyi széles, lapos magyar helység, csak a hosszú nyakú torony kapaszkodik ki, mintha lesbe állították volna, hogy a rónaságban jövőmenő vándort vigyázza meg. S ha a déli harangszó megszólalnik benne, csöndes időben hat határt is bezúg, mintha vendéghívónak küldenék ki, fogjon, akit foghat és hozza el az alföldi konyhának kedves falatjához.

Minél alább húzódik a Duna, mintha vendégnek marasztanak, annál inkább öszsze-vissza csavarogja a vidéket és elbeszélésünk idejében a bal parton olyan mocsáros és dudvás fészket vert magának, hogy amely kocsi belefordult a keresztül vezető töltésen: e puha ágyalásból soha ki nem kapaszkodott.

Két vármegye civakodott a ronda fészkek miatt, s a paksi földesurak jó lélekkel ma sem tudnák megmondani, vízvezetőnek volt-e jobb, vagy récevadászó helynek? hogy annyi ideig birkóztak e sástermő-bozótosban. S valahányszor kérdésbe jött a nagyhirű pocsolyafészkek lecsatornázása: egész Paks eljajdult, hogyha ezt véghez viszik, a Duna jege egész Paksot egyszerre kinyomja helyéből.

A Duna évről-évre tovább nyomta magának az ágyat, s a paksi ember akkor volt legboldogabb, ha észrevette, hogy a Duna a solti részen odább nyalta magát; s a hol egy kis gátat elpusztíthattak, ennek véghezvitelében szörnyű egyetértők voltak; úgy annyira, hogy már csak a „Vendégrikató” csárda melletti kis töltés maradt meg újokban, azt szerették volna mindenképp megúsztatni; ha a gazda naphosszat nem lesné a gátat, mely minden birtokát védelmezte. Azért jaj volt annak a paksinak, kit a csárdába vert az időjárás; mert vagy a szűrét vagy az egyik lovát itta be: ha fizetni nem tudott.

Az eresz alatti oszlopon szinte meglátszik, ahol a gazda megtámasztotta magát, mikor magát eluntában az ingoványost leste, honnét a paksi atyafiak kacsákra és vadludakra megjelentek, és a töltés oldalában a fűzfások alatt álltak ki lesre, s ilyenkor a töltést is mindig megviselték. Elverni nem merte a hatalmas urakat; de a fűzfákat lassankint kivagdalta, hogy ne legyen hova elhúzódni, ekkor aztán nem jártak a töltésre, hanem csak az oldalába, tíz-tizenkét fészket ásván, hogy a vadat jobban megbújhassák. Így a töltés méginkább pusztulásnak indult.

Nyáron megszenvedte a parti búvóhelyeket; hanem a tavaszi víz előtt friss földdel megverte, s a paksi vadászember az ilyenkori kirándulásokra kénytelen volt ásó- és kapával eljőni, hogy új helyet kaparjon magának, s így a „Vendégrikató” csárdás lassankint úgy fölbőszült, hogy a megszorult paksi vendégeknek néha pénzért sem adott száraz helyet a csárdában.

Történetünkhöz tartozik megemlékezni egy találkozásról, midőn Földváry Gábor a „Vendégrikató”-ba legelőször bevetődött; mert ha be nem megyen a pogányhirű csárdába, elkezdhettem volna valahogy a történetet, de a végével hölgyeimnek jóformán adósuk maradnék.

Ott áll a kemény képű ember a tornácoszlop mellett, sörjeszárú pipája, mint valami csárdacégér, egyenesen áll ki a gazda fejéből, kisebb gondja is nagyobb lévén annál, hogy vendéget is várjon; kivált ha a paksi oldalról jött a töltésen keresztül; mert ilyenkor még jobban megdült az oszlopnak, mintha odaágyalná magát. Pipaszárát hátulsó fogaira csúsztatta, s majd földhöz vágta a gondolat, hogy a csárdába parancsolni jó be az olyan ember, kinek ő még pénzért sem mozdul el a tornácoszlop mellől.

Régen észrevette, hogy a töltésen kocsi közeledik, a tornácoszlop megérezte, hogy a gazdát lökődi valami belülről; mert az oszlopot is majdnem odább nyomta. Persze, csak mi tudhatjuk azt, hogy a gazda messziről megismeri a paksi embert gombakalapjáról, s ha kapu is volna a csárda előtt; régen belakatolta volna már,

hogy a paksi ember messziről észrevegye: hogy a kaput akkor is beteszi előtte, mikor nem akar a csárdába bemenni.

A kocsi közelebb jött, ekkor a mogorva ember a pipaszárt első fogai közé igazítá, egyenesen az orra irányába fektetve, hogy más nézni valója is legyen; s ámbár egy kötekedő légy minduntalan azon oldalon csípte, honnét a kocsi a csárdának került, nem akarván megmozdulni csak a vállát mozgatta; mégsem nézett a vendégkocsi felé, mely a csárda tövében állt meg, és egy erőteljes fiatal úr könnyedén ugrott le az egyenes oldalú kocsiról, Földváry Gábor volt, még akkor fiatal házas, néhány nappal előbb köszöntőbe ment el Paksra s minthogy nem akarták elereszteni, nejét inkább Pakson hagyta, hogy sürgetőbb teendőit elvégezze s úgy szándékozott vissza, hogy majd az asszonyt is meghozza.

A paksi kocsis nagyon röviden beszélhetett a „Vendégrikató”-ról, mert Földvárynak elég bámulni valója volt a mozdulatlan emberen, kit a kocsizőrej az oszloptól elmozdítani sem bírt.

– Van-e itt gazda? – Kiált Földváry az oszloptámogató felé, ki onnét elég kurtán mondja.

– Tudnivaló dolog.

– Talán éppen kelmed légyen saját személyében?

– Nincs különben. – Felel hasonló szívességgel, mint előbb.

– Tudja-e kelmed, mennyire van ide Paks?

– Éppen a fele útja van idáig, ha vissza akar az úr menni.

– Nohát én fele úton is úgy megéheztem, hogy még az elevent is megeszem: mi van ennivaló?

– Mit hozott az úr? – Kérdi vissza a gazda.

– Ha hoztam volna, nem kérnék itt enni.

– Itt meg hiába kér az úr, mert itt egy harapás ennivaló sincs az egész háznál.

– Semmi sincs?

– Semmi.

– Éppen semmi?

– Éppen semmi sincs! – Válaszol még mindig a tornácoszlophoz támaszkodva s a pipakupakot nézve.

– Kenyerük sincs?

– No még csak az kellene, hogy kenyerünk se legyen. – Dörmög magában a gazda, mit sem törődve, hogy a másik hallja.

– Hát egy kis szalonna? Akár a vastaga, akár a vékonya, csak valami legyen.

- Ha még szalonnánk sem volna. – Dörmög folyvást a gazda.
- Hisz én csibéket is látok szaladgálni.
- Nem is vesszük ám a piacon, hanem magunk neveljük.
- Nini, amott récék és ludak is vannak.
- Hol legyen, ha itt a vízparton sem volna? Van bíz' uram néha százával is.
- Utóbb kisül, hogy pulykák is vannak.
- Negyven darab, hallja az úr; hanem volt két annyi is, míg el nemadtuk.
- No itt meg nem halunk éhen, gazduram, egy csibét süttessen ki nekem zsírban.
- Egy csibéért uram el nem mozdulok innét.
- Ötvent pedig meg nem eszem, hallja kigyelmed; hanem süttessen meg egyet, aztán úgy toldja meg az árát, a hogy kigyelmednek tetszik: a pénz az én dolgom.

A korcsmáros csakugyan megfordult e szóra, pipáját mellénye zsebébe dugta: de midőn a konyha felé indult, elég érthetőleg mondja: – Én nem kínáltam, magára vessen, ha ennél drágább csibét nem evett.

Az asszony, egy deli pusztai menyecske, hamar megszorított egy csibét s míg az asszony kopasztá a leforralt csibét, ráért a gazdával beszélgetni, s úgylátszik, az asszony itt azt a szolgálatot tette, mint máshol a napló, mert a gazda tőle kérði:

- Asszony, van-e pénz a kapcaszárban?
- Tett kend bele, hogy tőlem kérði?
- Vettem ki, azt tudom; mert a földek árát fizettem ki; hanem jó volna beletenni; mert a vecsei zsidónak két hordó bor árával tartozunk, aztán ha ez kifogy...
- De ki is fogyott, – mondja az asszony kurtán, előbb kiáltott be az ablakon a zsidó, hogy bemenjen kend a pénzzel.
- Meg is ütheti a kő,... hol veszek én holnapra ötven forintot? Az a bitang már a második hordót is majdnem imádságra adta. Bizony még kibillent innen, aztán honnét lesem ezt a negyven hold földet, -'szha két napig nem lesem, úgy elöntetik vízzel, hogy a piócák többet parancsolnak belőle, mint én, – tűnődik a gazda, keservesen jutván eszébe, hogy ezt a csárdát a zsidótól bírja méreg drágán; mert ez magasabban fekszik a földeknél három öllel, és innét lesi a paksi gátpusztítókat. – Süsd már azt a csibét, nem látod, hogy paksinak lesz, köszönje meg, ha szájában el nem kukorikolja magát; hanem fogadom, hogy még ötven esztendő múlva is megszólamlík benne; csak az árát mondjam meg neki.

Az asszony sietteté a dolgot, látva, hogy a gazda türelmetlenkedik, és kevés várta tányérra rakta a csibedarabokat; s a gazdára hagyta a fölszolgálatot a nagy ivószobában.

Éhes ember hamar kibékül a terítéssel, Földváry is inkább a pecsenyeszaggal foglalkozott, s a kurta ebédet hamar elvégezvén, bekiáltá a tornácból a gazdát:

– Mivel tartozom, gazduram?

– Kerekszám legyen – *ötven forint!*

Ezt oly érthetőn és határozottan mondá a gazda, hogy a vendég sem a számon, sem a gazda elszántságán nem csodálkozott; azért inkább gúnyból, mint remélhető megalkuvásért kérdi:

– Aztán elvenne ötven forintot egy csibéért?

– Egy garas híja sem lesz, uram.

– Hogy hívják ezt a csárdát? – folytatja Földváry a gúnyt.

– Valaki „Vendégrikató”-nak találta bíz ezt elnevezni, azóta rajt is veszett.

– Én is azt mondom, gazduram, hogy ha eddig tréfából hívták is úgy, felejtse úgy az úristen; mert ennél jobb nevet nem kaphat. Itt az ötven forint. Jó egészséget.

A gazda a vendégházajtóból nézte a vendéget minden harag és megilletődés nélkül, mert hisz paksi úrral halálos véték volna irgalmasabban bánni, – eleget hallhatott a „Vendégrikató”-ról, lett volna esze, aztán ment volna odább. Nem mondhatja, hogy a kocsist hajánál fogva húzta volna a csárda udvarába.

Földváry hazáig nevette, hogy ötven forintos csibét etettek vele, s amint Tassra ért, minden ismerősének elmondá a történetet, hanem egyúttal megfogadá, hogy ilyen étlapról nem eszik többször, s a „Vendégrikató”-t szorgalmasan elkerüli, csak most az egyszer hozhassa haza az asszonyt baj nélkül. Minthogy e miatt harmadnap múlva Paksra kelle mennie, szinte mosolygott, hogy ha a csárda mellett kinn áll a gazda, megkérdezheti, van-e még ötven forintért eladó csirkéje?

Végezvéen dolgait odahaza, befogatott, hogy Paksra induljon; tehát újra megjegyzi magának, hogy a „Vendégrikató”-ba nem megy, egy életre elég emlékezetes levén, hogy egy csibéért ötven forintot fizetett; hanem elég az ilyen pecsenyéből egy, és még nagy szerencse leszen, ha ezen egyetlenegynek történetét elhiszi valaki.

Elértek másnap a csárdához; de egy élő állat nem mutatkozék, s a megviselt vendég biztatá kocsisát, hogy minél előbb Paksra érhessenek, hogy a lovaknak idejük legyen megpihenni; mert másnap korán visszaindulnak, egyik kocsin ő maga, s talán a szobaleány, míg a másikban kedves neje, s vele két nővendég.

Midőn másnap Paksról kiindultak, beborult az idő, s a paksiak nagyon marasztoták, maradnának addig, míg tán az eső leesik; de Földváry minden intézkedést megtévén otthon, az indulást sürgette, hisz a nők az eső ellen is védve vannak a nagy hintóban, ő pedig egy kis latyakban úgysem olvad össze.

A két kocsi még közepén sem volt a paksi útnak, midőn a szakadó eső sártenger-ré olvasztá az utat s a lovak sajnálatra méltó állapotban küzdtek a viharban, ösztönszerűleg erőlködve a legközelebbi tanya felé, mely az útban előtalálkozik.

Hasztalan akarta Földváry kikerülni a „Vendégríkató”-t, kénytelen volt a megkínzott párákat a félszerbe eresztetni. Előre is borzadt azon árjegyzéktől, amit a gazda elibük nyújt, annál inkább, mert a gazda, amint Földváryt megismerte, a tornácsozloptól leugrott a térdig érő sárba, hogy a legjobb kiszállóhelyet megmutassa, és ugyancsak állítá, hogy: „*Isten hozta a tekintetes urat ebben a cudar időben!*” s olyan lármát csapott, hogy az asszony miért nem jó ki, mikor becsületes embereket lát! – hogy Földváryt ez a kedves előzékenység nagyon megijeszté.

Az asszony annyira előzékeny volt, hogy még ahova deszka nem jutott, egy megviselt gyúródeszkát is fektetett a sárba a nők lábai alá. Ekképp azok száraz lábbal érhetnek a gazda szobájába, – hol a nők nem győzték köszönni a derék asszonynak és férjnek emberségét; hanem annál inkább irtózott Földváry, hogy ahol egy csibe ötven forint, mennyiért árulják majd a pulykát? mert kedves neje ennivaló után tudakozódván, a fiatal pulyka mind a három nőnél legkívánatosabbnak tetszék.

A gazda a lovakat látta el, szénát, abrakot hordott a lovaknak, az asszony igénybe vévén a szobaleányt, ebéd készítéséhez fogott, s amint a baromfiordításból észrevette, két csibe haldoklott; tehát lesz drága ebéd, ha egy csibét ötven forintjával kezdünk számítani.

A gazdának előzékenységét igen természetesnek találta, mert amely vendég puskát nem fog az olyan korcsmárosra, ki egy csibét ötven forintért árul: megérdemli, hogy előzékenységgel viseltessenek iránta. Csak azt nem tudta Földváry megfogni, hogy a múltkor a legszebb napos időben, közvetlen az irgalmatlan megfizettetés után, még csak meg sem mozdult az ajtóból. Tehát mi lelte ezt az embert?

Az ebéd készen volt, akárki megehetne volna, azaz meg is ette, olyan jó volt; csak Földváry nem evett, pedig a nők váltig kínálták. Persze, ők még nem tudták a múltkori csibevásárt, és a pulykát az utolsó ehető falatig fölebédelték.

Az idő nem akart tisztulni, az eső nem esett, de ömlött. Földváry kétségtelenül látta, hogy éjszakára is szerencsések lesznek itt maradni, mialatt az ő étvágya is megjött, és majdnem egymaga megevett este egy pulykát.

Hogy örültek a nők Földvárynak étvágyán, bíztatták, hogy még egyet süttessenek meg, de erre már elszántan mondja:

– *Száz forintért sem!* Mi annyit jelenthetett, hogy ha egy csibe volt ötven forint, akkor egy pulyka legkevesebb lesz száz forint.

Reggelre mégis kitisztult, s míg a nők elkészültek, Földváry a tornácból nézte a vidéket, számba vette a temérdek kárt, mit a Dunának ez otromba kanyarodása

régóta okozott, s elképzelte, mily haszon lenne egy átvágó csatorna, mely a vizet odábszalasztaná.

Észrevette a gazda, mire veszett a vendégnek figyelme, beszédbe keveredett, és elmondva temérdek részletet, hogy a paksiak már mennyire kitolták a kanyarodást, nem tudta eltagadni saját ingerültségét, hozzátevén, hogy már neki rég megizenték, hogy negyven hold földjéből úgy kiöntetik egyszer, mint az ürgét: s akkor elmehet koldulni.

Földváry mindinkább feledte az ötven forintos csibét, észrevette, hogy a „Vendégrikató”-nak nagy oka van a világgal összeveszni, figyelmesebb lőn e külön emberre, s elgondolva, hogy egy jóra való hóolvadás végképp koldussá teheti, ha a paksi urak minduntalan új fészket vájnak a töltés oldalában; megsajnálta a gazdát, és nem irtózva most már bármi ártól, kérdi a gazdát:

– Mivel tartozom, gazduram?

– Egy fillérrel sem uram! Mondja a csárdás a sörjeszárú pipát ismét az orra irányába nyújtóztatva, az szolgálván szemének nyugpontul, hogy oldalt ne kelljen tekinteni.

– Ezt nem értem, gazduram.

– Pedig érthetné, a tekintetes úr, – mondja a csárdás, – hát elfelejté, mennyit fizetett a múltkor egy csibéért?

– Éppen azért csodálkozom, hogy most ennyi sokért semmit, a múltkor pedig egy csibéért ötven forintot kért.

– Az akkor volt, tekintetes uram, mert először is a vecsei zsidónak ötven forintját ki kellett fizetnem; másodszer pedig a tekintetes úr paksi kocsin jött, aztán szintén paksinak véltem; hát azt gondoltam, azok az én bőrömet fogják, majd belekapaszkodom én is az egyikébe, legalább nem hiába fogták rám a paksiak, hogy ez a „Vendégrikató.” – Most már érti a tekintetes úr?

– Értem, gazduram, – mondja Földváry a saját szerű történetet megmosolyogva, – na, de csak nem kívánhatom, hogy ennyied magammal pusztítsam.

– Tekintetes uram, mikor az ötven forintot megvettem a tekintetes úron, akkor is hiába szólt volna, – mondja a csárdás szemközt fordulva, – meg most is kár volna a szót vesztegetni; azért isten úgyse úgy lesz, ahogy én mondtam.

Földváry ismerte ezt a pusztai vad erkölcsöt, mibe újat oltani isten ellen való vétek volna, nem kötekedett a csárdással, hanem megilletődvén, e becsületes egyenes szívűségen fölbuzdult vére megint lángot kapott, s egyszerre megvillant agyában a gondolat, hogy e posványt kipusztítja, bármi küzdelembe kerül; azért kezét nyújtván az egykedvű embernek, azt mondja, magyarosan megrázva azt a kezét, mely a kézszorítást viszonzni nem merte:

– Gazduram, mit gondol, nem érne el az én kezem idáig?

- Hej, tekintetes uram, – fohászkodik a csárdás, – régen támaszkodom én ehhez a tornácoszlophoz, mióta ezeket a paksi urakat lesem; de ha én máshova vethetném meg vállamat, nyugodtabban élnék.
- Ha támasztéknak jó leszek, kedves gazdám, – éjjel-nappal megkereshet.
- Míg a szükség nem kerget, nem megyek, tekintetes uram.
- Tehát isten velünk, – búcsúzik Földváry.
- Hasonlóképen kívánom, tekintetes uram, – kívánja a gazda, – s ha valaha még újtja lesz erre a tekintetes úrnak: el ne kerülje a „*Vendégrikató*”-t, – ha még addig el nem önti a víz.
- *Még a víz alól is kikaparnám!* – mondja Földváry a kocsiról visszaszólva, mintha önkéntelenül érezné, hogy eljő még az idő, mikor itt is lesz még dolga.

Szolgabírói hivatal.

Mint a kas száján a méhraj úgy összecsomósodott a sok panaszos ember tekintetes Földváry Gábor úr lakháza előtt. Még a borbély is megijedne, ha ennyi embernek fájós fogát egy délelőtt kellene kihúzni; pedig az ő keze miatt ordít a másik, az öt garast mégis neki fizetik; hát még a sok civakodást úgy végighallgatni, hogy amin mások évekig húzkodták egymást, néhány perc alatt úgy elossa, hogy mindeniknek a maga része jusson; özvegyeknek, árváknak könyűit letörölni, másnak ellopott lúdját hazatereltetni, porciót beszedni, bitang marhát köröztetni, szegénnyel hajba kapott gazdagot úgy elválasztani, hogy egyiknek ujját, másnak üstökét el ne vágja; csavargókat kivallatni, Duna gátakat lesetni, bedőlt hidakat tataroztatni, ostobákat legyőzni, szenvedélyes bolondokat csitítani, kérlelhetleneket megengesztelni, garázdákat lekorholni, síró-rívókat vigasztalni, olyan változatos szerepkör, hogy tizenkét tagból álló komédiás csapat nem győzné eljátszani, s akkor is megkívánná, hogy a néző az első helyen egy ezüsthuszast fizessen, az utolsón pedig legalább öt tojást. – Hát Földváry uram miért teszi meg főbíró korában? Midőn mint alispánnak sem lesz több fizetése, mint amennyit az angol hírlap mondott, azaz: *hogy ötven font!*

Nem hagyott a főbíró úr magára vártni, hivatalszobájában lévén a járásbeli előjárók, az esküdt úr az ablakfához támaszkodva várta az előkerülő dolgot, az ajtónál pedig a perzekutor hadnagy állt, katonai pontossággal keményen a bejövő főbíróra nézve, ki csakugyan vele állt legelőször szóba.

- Mi újság, hadnagy uram?
- Semmi különös, tekintetes uram, – válaszol a hadnagy, – sonkalopó, lúdlopó, mint így tél végén szokott kit az éhség ver rá, kit meg a torkosság.
- Útonállási eset nem fordult elő?

- Semmit sem hallottunk, tekintetes uram, pedig minden helységet megjártunk.
- Betyár van-e?
- Egy-kettő mindig akad magnak, tekintetes uram, – borralalót kérnek, meg egy pipadohányt; azzal békén tovább mennek; tehát mit zaklassuk őket.
- Nem ütöttek meg valakit?
- Azt nem cselekedték, tekintetes uram.
- Nem is tanácsolnám, – mondja a főbíró keményebb hangon, a mint egyetlenegy embert megüt valamelyik, öt garas vagy ezer forint, amit elvesz, az mindegy: hatvan fontos vasba veretem a gazembert! Meg nem tűröm az erőszakoskodást, ha betyár akar lenni, ám legyen, hadd búsulja ki magát a szeretője után; vagy ha az apjával összecivakodott, majd megunja a betyárkodást, aztán hazabúsulja magát; de komisz „bicskás”-okat meg nem tűrök. Ehhez tartsa magát hadnagy uram.
- Értem, tekintetes uram.
- Verekedések nem voltak?
- Itt-ott, borozgatás közben nem ritkán megesik egy kis huzakodás.
- Hadd legyen, ha birkózásból, legénykedésből történik. Nem bánom, vegyen az erő mértéket magának, amennyit elbír? Az ilyen katonának is külön ember mint a kuckóleső s az ilyen nyavalyának legjobb orvossága, ha jól megverik egymást; de aki a gyengébbet lesből támadja meg, hitvány ember, botot neki, a mennyi ráfér, s ezt minden helység bírása elveretheti rajt. Jó egészséget.
- Ezután következtek a pörlekedők, részben elszánt civakodó nép, mely amiben megkapaszkodott, oly elszántan megfogja, mint a bulldog, s inkább levágatja kezét, mint eleressze. Más része hosszú panaszát meghurcolja mindenfelé, elkezd a falu végén, fölmege vele a toronyba s midőn a szomszédnak tarka kutyája, meg az esztendő bornyúja is közbe keveredett, az utolsó medvejárás legbizonyosabb dátumánál kezdi a valódi történetet, melynek folytán emberek születnek és halnak, komaságok köttetnek, s még itt-ott a harmadik faluban is néhányszor megfordulván, kisül egy huszonöt garasos követelés, melyben aztán hozzon ítéletet az az angyal természetű bíró, kit a guta meg nem üt mérgében, mire a hosszú előadást végig hallgatta.
- Azt azonban előre mondhatom, hogy Földváryt meg nem sétáltatja senki, hogy egy tarka malac után hat falun hurcolják végig. Jól ösmerte közönségét, olyan hangon beszélt velük, mintha ágyúnak töltötték volna meg, s első dolga volt, hogy a panaszos embernek semmi se jusson eszébe abból, mit hazulról idáig a kocsi-derékban kigondolt, s mikor Tassra ért, kenyerezés közben a kiterített bundán újra kiböködött kenyérhéj, sonkacsont, csutora, báránybőr süveg és kusztorával mappázván ki, hogy ő majd hol áll meg a főbíróval szemközt, a koma jobbról lesz, a szomszéd balról; s íme, midőn készen van a terv a nagy ütközetre, Földváry olyan közel áll hozzá, hogy ő a fal miatt nem mehet hátrább, komájába sem

kapaszkodhatik, mert azt be sem eresztették, mint tanúnak kinn lévén helye mindaddig, míg belülről nem hívják; aztán Földváry egy-két olyan furcsa kérdést tesz, hogy míg a feleletet kigondolná, köhinteni is kell egyet. Érti, hogy kifordították a subából, a dolgot oly meztelenül kéri elő, hogy a sok mindenféle cafrang lemarad, pedig hogy tetszett neki az a sok sallang, abba aztán az egész falu belekapaszkodhatott volna, ez lett volna ám a történet; és ha a főbíró úr előtt húsz ilyen dolgot megkezdhetnének, egy-egynek meghallgatása eltartana egy nap. Pedig íme, tizenkét panaszos van beállítva, s egy óra alatt mindenik kikapja a maga igazságát.

Hölgyeké az elsőség, – ott áll egy vén asszony, négy mérföldnyiről jött, s hazulról idáig alig tudta kifőzni a panaszt, pedig itt még nincs beleszámítva a siránkozás, ez az asszonyfegyver, mi néha a legerősebb embert is földhöz vágja, csak Földváryt nem, kinek nagyon éles kése van, s a két hetes kenyeret is egyszerre megszegi.

– Mi baj, nénémasszony?

– Baj ám, kedves tekintetes uram, – kezdi az asszony, a bizalmas megszólításnak neki akarván dűleszkedni, hogy a fenekéről meríthessen, – az ilyen szegény özvegyasszony, mint én, tetszik tudni, tekintetes főbíró úr, – olyan, mint a törülköző kendő, minden ember belecsavarja a maga szennyét; hanem, tekintetes uram, a birkának megkötözik mind a négy lábát, mégis rúg, mikor a gyapjával a bőrét is megvágják, – azért ami sok, én sem állhatom ki, s elfáradtam ide, hogy elmondjam a tekintetes főbíró úrnak ezt a hosszú történetet; mert...

– Megálljon, nénémasszony, – mondja Földváry, tovább nem állhatván a dolgot, – minthogy maga is azt mondja, hogy a maga története igen hosszú, magát legutoljára hagyom, ha ma nem, holnap csak rákerül a sor, háljon Tasson. – Ezután a következőhöz fordulva keményen kérdi: A kend dolga is hosszú?

– Tíz szóval elmondom, tekintetes uram, – mondja a másik, ijedtében elfeledvén a nagy fenékkerítést, s nehogy a tekintetes főbíró úr itt marassza vacsorára, inkább a rövidebb végét fogja: Ez a becsületes ember itt mellettem adós ötven forintommal; de nem tudom rajta megvenni.

– Igaz-e? Kérdi Földváry, hirtelen a másikhoz, egy elszánt képű emberhez fordulva, ki még otthon elgondolta: miként fogja megcsóválni panaszos szomszédját.

– Úgy tessék fölvenni a dolgot, tekintetes uram... Mondja a kérdett, parasztszókásként kitérve a dülő melletti tolvajútra, hogy ott kénye-kedve szerint elcsavaroghasson.

– Éppen mivel már fölvettem a dolgot, nehogy kend elpottyantassa velem, – mondja Földváry kemény hangon, – még egyszer kérdem: adós kelmed, vagy nem? ennyit feleljen kend, különben összeveszünk.

– Nem tagadom, tekintetes uram, adós vagyok ötven forinttal.

– Adós fizess! azt mondja a törvény, – egy hónap alatt megfizeti kend, vagy dobot üttetek a kend háza előtt. Írja föl, esküdt úr, – kendtek pedig elmehetnek.

Ennyi elég volt példának okáért, a többi, nehogy még az özvegyasszonynál is utóbb következék, most már nem arra gondolt, hogy mit mondjon, hanem mit kérdeznek tőle, mert úgy mégis hamarabb vége lesz. És hogy a példa hatott, kiteszik abból, hogy az özvegyasszony használván a szünetet, minden siránkozás nélkül mondja:

– Tekintetes uram, az én dolgom sem lesz hosszabb.

– Az már más! – Engesztelődik meg a katonás ember. – Jobb is, ha hamar kézszen leszünk vele, legalább nem kell a korcsmafélszerben hálni a kocsiderék között.

Így lőn elvégezve negyven-ötven könnyebb adóssági pörpatvar prókátorok nélkül, a helységi bírák szemtanúi valának a józan eljárásnak, és észre sem vették, hogy a főbíró azért várokozta meg őket, hogy rájuk is ragadjon valami, s a potyadék ügyeket ne szalasszák a főbíróhoz; hanem ha nem röstelli mindenik megjártatni a maga természetes esztét: a látott példán maguk is elmehetnek a gyalog úton, néha a mellett is.

Ott állnak a bírák egymás mellett, az alföldnek ismeretes jellegénél fogva ép, egészséges ember valamennyi, Földváry valamennyivel kezét fog. Ebből áll a bírónak egész esztendei fizetése. A helységnek közbizodalma megválasztván, ezen megtiszteltetésért, valamint a főbíró úr kézszorításáért nyakába veszi egy egész helységnek esztendei gondját, lótfut, civakodik, mérgeződik ingyen; pedig még a falusi kutya is jobban megugatja, mint mást; mert e marakodó állat a bírópálcát messziről meglátva, mindjárt ugat, tökéletesen hiszi, hogy neki azzal okvetetlenül kell kapni egyet.

– Elereszttem a bírákat, – mondja Földváry a vármegyéről jött nyomtatott „kurrens”-eket kézbe adva, – mindenik tudja, miért választották meg első embernek, röstellenék annyit beszélni, mintha én meg mindeniket legutolsó embernek gondolnám. Isten velünk!

Búcsúzóra megint kezét szorított velük, s az egyszerű embereknek jól esvén a bizalom, majdnem meghajlottak az ölesnél is nagyobb ajtószár alatt, mintha egy fejfel magasabbra nőttek volna, annyira dagasztotta őket az a becsület, hogy Földváry úr kezét fogott velük. Ő pedig nyugodt volt, hogy minden csavargót nem szalasztanak hozzá, hanem mindenik megerőlteti magát, hogy a mit a maga fejéből kikotorhat egy kis bölcsességet, annak hasznát veszi, ha a füle mellékét előbb vörösre kellene is összevakargatni.

A ház eleje lassanként megcsöndesedett, legalább olyan ember egy sem maradt, ki a ház előtt is békén várja, míg a sor rákerül. Most már következett néhány úr is, kikkel szintén hamar végzett; de nekünk csak a legutolsóval lévén dolgunk, hall-

gassuk meg a párbeszédet, mert ez előbb vagy utóbb világot vet a következőkre.

– Mi újság Gödöllőn? Kérdi Földváry a hercegi főtisztet.

– Beszélnek mindenfélét, legtöbbször olyant, miből egy szó sem igaz.

– Rossz emberek lakhatnak Gödöllőn! Jegyzi meg Földváry, gyanítva, hogy a szokatlan vendég nem tévesztette el az utat, hogy csak véletlenül jött volna be Tassra.

– Még a gödöllőiekkel csak meglakhatnék az ember; hanem ez a pesti dologtalan nép unalmában mindenfélét kigondol.

– Aztán Gödöllőn is elbeszélük úgy-e? Gyanítja Földváry, hogy a főtiszt küldött farkasképpen jött el.

– Jaj, ha az embernek több esze nem volna, még ez a sok pletyka meg is bolondítaná.

– Ugyan mit pletykáztak?

– Gondolja csak a tekintetes úr, a napokban valaki lóhalálban jő Gödöllőre, s a hercegnek négy szem közt olyan dolgokat súgdoz, melyeket a tekintetes úr nyakába akarna varrni.

– Bizony kíváncsi vagyok meghallani.

– Éppen azért jöttem, hogy a tekintetes úrnak is megmondjam, és egyúttal ő hercegsége nevében meg is nyugtassam, hogy ő hercegsége az egészből egy árva szót sem hiszen el.

Földváry csak a pipájában fújta meg a tüzet, egyéb megjegyzést nem tett, az alatt a főtiszt folytatta a beszédet.

– Természetesen, a tekintetes úr ismeri azon adósságot, melyet ő hercegsége Bécsben kötött és parciálisokra osztott.

– Igen, ismerem, – mondja Földváry, – s azt is tudom, hogy a herceg ott rövidebbet húzott.

– Azt baj is volna tagadni, – igenli a másik, – hanem arról már nem tehetünk, – amint van, úgy van, – a közönség birtokában van a papíroknak.

– Ki fele áron vette, ki még olcsóbban is.

– Azt sem lehet tagadni; a hercegnek azt egykor mégis egészen meg kell fizetni, akár akarja, akár nem.

– Vagy azon esetet vegyük, hogy a herceg akarná ugyan, de legjobb szándékkal sem teheti, aztán pörre kerül a dolog s a kötelezvénynek tulajdonosai kielégítést kérnek a kötelezvénynek beírt, de meg nem fizetett számai szerint, mit sem törődve, hogy a herceget tönkre verik.

– Úgy látszik, a tekintetes urat ezen ügy érdekli? Kérdi a gödöllői, Földvárynak élénkségét észrevéve.

– Mint minden jogkérdés, mely a magyar törvényekkel ellenkezésbe jöhet.

– Tehát azt hiszi a tekintetes úr, hogy ezen kötelezvények...

– ...Egy batkát sem érnek, ha a herceg jó szántából ki nem fizeti. Mondja Földváry olyan tűzzel, hogy a másik nagyon csodálkozott.

– Nem mondott a tekintetes úr hasonló véleményt ez ügyről?

– Mégpedig igen hangosan, éppen azért, hogy ő hercegsége is meghallja.

– *Meghallotta!!!* – mondja a főtiszt a szót nagyon megnyomva, és bizton várva, hogy Földváry mindjárt a falhoz esik ijedtében, és erre szinte időt hagyott neki, néhány másodpercig várakozván a szavalat hatására; de hiába, mert Földváry csak a pipahamut verte ki, s egykedvűen mondja:

– S mit szólt a herceg?

– Rögtön azt mondá: – Földváry ezt nem mondta! – tehát egy szót sem hitt el belőle.

– Hűm!... dünnög Földváry a pipával vesződve, – ő hercegsége saját érdekében igen jól tette volna, ha az egészét egy szóig elhiszi, – azért, ha nem mondtam volna eddig: most ugyanazt mondanám, föltévén még azt is, hogy a tudósító az én okaimat is elmondá.

– Persze, hogy okokat is mondott, – de én a viláért sem mondanám meg ő hercegségének, hogy Földváry valóban azt mondta; mert a mit az ember néha egy-két jó barát közt mond, nem azért mondja, hogy valaki gyöngédtelenül nyelvére kapja, s az utcára szaladjon vele.

– Tehát ön azt hiszi, hogy én most csak kénytelenségből vagyok ilyen következetes?

– Na,... én nem akarok szőrszál-hasogató lenni, és tudom miként kelljen egy vagy más dolgot a maga szempontjából megítélni.

– Barátom uram, – mondja Földváry igen határozott hangon, – az ördögöt nálunk feketére, a szerencseneknél pedig fehérre pingálják, – így maguknak kedveznek, nem az ördögnek; – de én nem kívánok jobb lenni, mint a milyen vagyok, – tessék csak megmondani ő hercegségének, hogy én goromba ember vagyok, de szavaimért állok; – mert eljő az idő, hogy ő hercegsége ugyanezen szavakért fog engem megbecsülni, és legalább előre is legyen annyi vigasztalódásom, mint egykor Pilátusnak, – tetszik Pilátust ismerni?

– Igen, – mondja a másik kínos feszengéssel, – megfeszítetté Krisztust, amiért pokolra kerül.

– Még mást is tett, arra nem tetszik emlékezni?

– De emlékszem, föliratá a keresztre: *Názárethi Jézus, zsidók királya*, miért a nép zúgni kezdett ellene.

– S mit mondott erre Pilátus?

– *Amit írtam, megírtam!*

– Lássá ön, – Pilátus engedelmeskedvén saját helyzetének, megfeszítetté Krisztust, kit ő maga zsidók királyának mondott; és mert e föliratot a nép lármája ellenére sem vetette le: meglehet, bocsánatot nyer még az égben. – Tehát én is azt mondom, amit a fönnálló törvények mondanak, habár ő hercegségének ezen pillanatban nem tetszik is; de még azt is mondom, amit Pilátus helyzetemben mondana: *amit mondtam, megmondtam!*

– Egykor a spektábilis ezt a véleményét megváltoztatja.

– Éppen mert azt hiszem, hogy ő hercegségét csak így menthetjük meg: maradok *Pilátus!*

Azt tartom, a folytatásra nincsen szükség, megelégedhetünk az eredménnyel, Földváry most már elérte célját, hogy nyilatkozatát a herceg is tudja, hogy arra mi szüksége volt, a következő megmutatja.

Még az ebédet nem jelentették, Földváry már ki akart izenni sürgetés végett, de az ablak alatt észrevett egy közelgő alakot. Hosszú, egyenes ember, túl a harmincon, közel a negyvenhez, sötétkék dolmányban, lábszárain salavári-nadrág, oldalt tenyérnyi vörös posztószegéllyel, azon fényes gombokkal, lábán feszes, hegyes orrú sarkantyús csizma. – Tisztára borotvált álla fölött a kenetlen bajusz természetesen sudarasodott, egészségtől pirosló arca szinte megállítja a mellette elmenőt, – éppen most keríti ki nyakából a nehéz subát, és a sarokhoz kötött lován átveti, úgy megy a főbíró úrhoz.

– Megjöttem, tekintetes uram!

Ezen szóval állított be az ember, mintha tudná, hogy annyi ezer ember közül csak egynek tűri el Földváry Gábor úr az ilyen bizalmas belépést, ez az egy pedig csak a „Vendégríkató”-i csárdás lehet, – éppen ő kigyelme állt itt.

– Kiöntött a Duna? Kérdi Földváry némileg megdöbbenve.

– Még nem, de ugyancsak neki feküdt ám a töltésnek, ha nem röstelnék éjjel a töltésre kifeküdni, a vadludakat kézzel is elérném, amint a töltésig lebbegeti őket a víz.

– Enged a töltés?

– Kénytelen lesz vele, tekintetes uram, mindennap újra meglyuggatják, – az este ásott leshelyeket hajnalban töltögetém meg, már félek, tekintetes uram, hogy mire észreveszem: a harcsa lábamnál fogva húzódik ki az ágyból.

- István, nem vetek neki tizenöt esztendő, ahol most a pióca lakik, búza alá szántunk.
- Addig kiáztatnak a csárdából, én meg elmehetek bújdosni; mert szülőföldemen se lopni, se koldulni nem akarok.
- Annyira nem engedjük a dolgot, gazda, – de előbb e nyughatatlan népből egyet meg kell csípnem.
- Hatot is megcsíphetünk, tekintetes uram, ha a pandúrokat a csárdában jókor eldugom, aztán akkor ütünk a paksiakon, mikor nem is vélik.
- Ments isten, inkább dőljön össze ötven gát, mint egyetlen törvény, mely a magyar ember szabadságát védi még a bírói önkény ellen is; hanem két tanúval kellene rájuk lesetni.
- Nem lehet, tekintetes uram; mert ki merne tanúnak menni fegyveres emberek ellen.
- Tehát mást gondoltam, István.
- Bizony, jó lesz, tekintetes uram; mert amit én gondoltam, azzal könnyen megríkatnék valakit.
- Kend erős ember.
- Az a bajom, tekintetes uram.
- Egyetlenegy embert fogjon meg kend olyant, ki a gátat pusztítja, nem bánom, akárki lesz, de el ne eressze kelmed: a többi az én gondom lesz.
- A megfogás megeshetik, tekintetes uram; hanem hátha olyant csípnék meg, ki nem szokta meg, hogy ilyen két kézzel fogják meg, mint az enyém.
- Ha én volnék, még engem is megfoghat kend.
- Úgy lesz, tekintetes uram, annyi, mintha megfogtam volna.
- Bántani nem szabad, István!
- Disznópecsenyével tartom, uram; de ki nem eresztem, míg tekintetes uram nem mondja. – Ezután minden jót kívánván, nyakába keríté a subát, magára hagyván az úri jó barátot.

A vármegye katonája beállított, az ebédet jelentvén, Földváry talán meg sem hallotta a jelentést, mert egy térképcsomót gyúrt ki, melyen a Dunának azon csavarodása volt kijelölve, mely néhány ezer holdat aláiszapolta már. Oda volt rajzolva az átvágási vonal és egyéb nem volt hátra, mint a hatalmas urak képzelt érdekével szemközt szállni, biztos kilátása lévén, hogy ez ügy eltarthat körülbelül rövid *nyolcvan esztendeig*.

Más ember beelégedett volna azzal, hogy ennyi bolond emberrel végezni tudott egy délelőtt, neki esnék a jó ebédnek, nem hogy még ebéd előtt nyolcvan eszten-

deig húzódnak munkába vágjon; de már ő nem tudott nyugodni s éppen azért lőn Földváry híres ember, mert az ilyen munkát *tizenöt* esztendőre föl merete vállalni.

Ilyen bolond emberek voltak a *táblabírók*, komédiát építettek, vizet szabályoztak, mindenhez értettek, ezért nevetik őket, talán még el is feledik. Hisz ki tudná ma már megmondani, mi volt egykor a – szolgabírói hivatal?

A gyámapa.

A hajdú addig jelentgette az ebédet, hogy Földváryn kifogott, egyszer azzal biztat- ta: „Megpuhult a leves!” de Földváry még akkor az „Imsósi posványos”-nak kellő közepén volt, s onnét egy tányér levestel ugyancsak ki nem csalják.

– Tekintetes uram, meghűl a leves! – Jelenti megint a hajdú.

– Hadd hűljön, – gondolja magában, – bolond ember az, ki a levest forrón akarja megenni. S ezzel még belebb könyökölt a térképen, mintha neki legalább is ezer holdat hasítanának ki, ha majd kiszárfítják a posványost.

– Majd félreteszem a levest, tekintetes uram. Okoskodik a hajdú.

– De ráérett kendre az a leves, – tűrhetetlenkedik a főbíró, – hát máskor nem vártak?

– Most is váránk tekintetes uram! de vendég jött, tekintetes Fáy András úr.

– Nem tud kend szólni? Pattan föl a főbíró abbahagyván a posványtisztogatást, és sietett a jó barátinak ölelésére. Ha már csakugyan nem szokhatik le az ember az evésről, ilyen kedves vendégért három ebédet is végigeszik. Az egyik tál étel mellett szóba jönnek a rég nem látott ismerősök, senki sem kíván valami nagyon okosat hallani; minél bolondabb: annál jobb. Újra elmondják, hogy Józsa Gyuri bundáját megborotválták, az meg a kocsitengelyeket fűrészeltette be; most újab- ban kölest vett magnak; hanem Szentpáli útközben Józsa Gyurinak saját csárdá- jában megfőzette. Még senki sem tudja, hogy mi lesz belőle? kivévén, hogy a csárdást rögtön elkergeti, amint megtudja, hogy az főzette meg. Az egész asztali társaság vidám, ki vékonyan, ki vastagon, mintha egy nóta előtt a hangszereket hangolnák össze. Midőn megint másik tálát hoznak, eszükbe jut az özvegy Szentpáliné, – mintha most egy lassú nótát kezdenének, a vékonyabb hang el- csöndesedik, még a gyermek sem mer megnyikkanni, az öregebbek elhallgatnak néhány percig, mintha a megholtak emlékénel levett kalappal állnának. – Megint más tál fordul az asztalra, az élők örülnek, hogy élnek, a nóta nem búsabb, de zaklatóbb lesz. A férfiembernek eszébe jut, ha ilyen rövid az élet, s oly bizonyta- lan, hogy nem tudhatja, mikor hívják el onnan hazulról, oda honnét soha vissza nem eresztik; hogy holta után ne csak addig emlegessék, míg hátramaradt dol- mányát valakin el nem viszik; okoskodnak, ki így, ki amúgy: tán tenni is kellene valamit? Az utolsó tállal elér a magyar ember azon fájdalomhoz, melytől még a

pecsenyés tál mellett sem bír megszabadulni, s akármilyen jó borral öntöznék, álomba nem ringatják, sőt még annál zaklatóbb lesz, mert az alvó lelkiismeretet is fölébreszti. Eleinte sűgva, utóbb ordítva beszél azon adósságot, mivel minden becsületes ember tartozik édes hazájának. Itt végződik a keserves nóta, míg a lelkesülés el nem jön vigasztalónak, s a jó tokaji mellett végre is kikergeti a derültséget, s a magyar ember elvállalja azt a nagy adósságot. És hogy erénye és gyöngesége szépen egymás mellett legyen, elfeledvén búbanatát: *megbocsát még ellenségének is.*

Ilyen a magyar ebéd, ilyen volt Földvályé is, befejezésül aztán elmentek a pipaszobába, ott határozták el, hogy elmennek Szentpálinéhoz, hisz mióta Földvály a gyámságot elvállalta, nem volt az özvegynél.

Kitellett, és mert engedte a jó mód, befogatott Földvály jó négy lovat, s az egyes földön repült velük a jó négy állat. A két lelkes embert buzdítja a fölhasított szellő, jól esett a szabad lég, melyben tekintetük messze elúszott és mindenik érezte, hogy e földön boldogságot szeretne szétönten. E boldogságot még fokozottabbá tette azon tudat, hogy egy magyar nemes mindezt könnyen teheti is, midőn e gondolatra csak vallomás kellett: *tudok és akarok.*

Földvály rövid merengés után a színházépítést hozva elő, panasszal mondja:

– Andris! csak ilyen koldus ne volna ez az ország! A száz forintos bankót még a tolvaj is félve lopja el, mert míg fölválthatja, annyian összefutnak a csodájára, hogy valamelyiknek mégis eszébe jut: *hátha lopott pénz az?*

– Mindjárt lenne barátom, mihelyest takarékosabbak lennénk.

– Pecsényét ne együnk?

– Ehetünk, barátom, azt is, egy nap egyfélélt, a másodikat, harmadikat takarítsuk meg; mert egyiptomi József álmában nem megvetendő példa, hogy hét kövér tehenet látott; de látott ám *hét sovány tehenet is.*

– No hát jer haza most Egyiptomból.

– Haza jövök, barátom, mégpedig azon gondolattal, hogy valaki tréfából se menjen oda, mert itthon is meglehetősen zsidókörmök között vagyunk; hátha Egyiptomba megyünk! mire oda érnénk, hihetőleg már csak a hét sovány tehenet lennénk ott.

– Tehát az én második pecsenyémnek mi hasznát veszed, ha meg nem eszem? Sőt meg sem süttetem.

– Kiadom kölcsön és kamatul nem kérek egy ökröt, mint azt Egyiptomban teszik; csak arra vigyázok, hogy a lúd meg ne gebedjen kölcsönvevő barátomnál, kamatul aztán egy tojással is megelégszem, abból idővel szintén megint lúd lesz.

Minden szót értek, mesecsinaló barátom, – mondja Földvály, – hanem most már jerünk haza Magyarországba, keríts nekem huszonötezer forintot, – ha annyi van

kezed között, prófétám vagy, én meg utánad megyek. A ki szép szóval jó, karon fogva viszem; s a ki másképp nem mozdul, bottal is kergetem. Most szólj, van-e huszonezrer forintod?

– Éppen ötvenezer forint van rendelkezésemre. Mondja Fáy lelkesültebb hangon.

– *Silentium!* mondja Földváry Fáynak majdnem a száját is befogva, – beszélj, amice, diákul; mert máig ugyan rabló sem volt járásomban, de ha ekkora összegről beszélsz: a földből is előbújik egy. Vagy tán magad is onnét kapartad elő a pénzt?

– Mindjárt megmondom! – felel Fáy András beszédhez készülve: tudod, hogy Józsa Gyuri bolond ember.

– Szerencsére magának is van háza, s így nem szükség, hogy mi építtessünk neki egyet.

– Józsa Gyurinak, *hogyan? miként?* eszébe jutott, hogy Bandi öccsének ötvenezer forintot tegyen le Kulcsár István és az én gondviselésem alá. Azon összeget a korhely-komániának három tagja fogja neki megítélni, ha nevelése befejeztetvén, a bírák arra méltónak találják.

– Most már lesz takarékpénztár, András, abból az ötvenezer forintból, – a fiúból pedig olyan tuskó, hogy ha leásatod a takarékpénztár kapujához, jobban megtámasztja, mint a vendégfal. Képzelem, Szentpáli lovalta föl ezt a vén szamarat.

– Mindenesetre nagy köze van hozzá, de a többi titok, azt mondja Józsa Gyuri; hanem ő majd megmutatja, hogy a fiú neki becsületére válik. Azonnal kifogta az iskolából, és útnak indította Tisza-Füredre.

– Mondom: a göbölökkel egy tartásra fogja.

– Azt megígérte, hogy oskolára küldi, erre szavát adta; hanem előbb embert választ melléje, hogy Szentpálinak megmutassa...

– Mit?

– Éppen ez az, mit nem mond ki, de nagyon hihető, hogy ha már a korhelykománia lesz az ítélőszék, maga mellé lógósnak akarja. Keglevich erre gondolva, magára vállalta, hogy a fiút szemmel tartandja, mihelyt Tisza-Füredről elszabadul akárhova, csak Józsa keze alatt ne legyen.

– Én meg mást mondok, – véli Földváry, – jobban félek én Szentpálitól, ki Józsat úton-útfélen lóvá teszi, utóbb annyira esztét vesztí Józsának, hogy abból a szerencsétlen gyermekből olyan barmot nevel, hogy négykézláb járhatja. Ennek szeretném elejét venni, csak ezt a vén diákot úgy sarokba szoríthatnám, hogy pecsenyeként forgathatnám. – Ezen kell kifogni, s ha majd ez megszelídül; utána meggyalogol a többi. – Száz meg száz jóra való szerep kínálkozik, mindenik vállaljon egyet; a ki különb akar lenni a többinél; vállaljon hármát-négyet, vagy ötvent. Lassankint olyan kerékvágásba szorul a korhelykománia, hogy önmagára nem

ösmer; s akkor Bandi bátran léphet bírálát elé; de Szentpálit kell előbb ráncba szedni.

Közel voltak az özvegyasszony házához, a két férfiú egyét-mását helyrehúzogatta, mert hiába, a szépasszony szeme nagy kritika volt akkor is, és a férfiakban szintén meg volt a hiúság, ha már szebb nem lehetett, csúnyább se akart lenni egyik is. A megkonyult bajuszt újra kipödörték, a megeresztett dolmányt begombolták a mente alatt, még a süveget sem röstellték leemelni a márciusi hidegben; mert egy-pár szál olyan furcsán megkuszálódik a fejtakaró alatt, hogy az egy özvegyasszonyt is megnevetetné a furcsa, félrenyomott alak.

A négy ló a nyitott kapura fordult, Földváryban lobbót vetett egy kis indulat, azon előhitben, hogy itt megint valami hallatlan rendetlenséget talál. Hirtelen szétnézett, mit látna meg legelőször? Egy embert keresett példának okáért, mint mikor a kínaiak egeret kergetnek, s egyet úgy megbolondítanak, hogy az egy maga az egész atyafiságot kiveri a házból.

Senki sem akadt, az udvar példás gondossággal összetakarítva, szekerek, eszközök választott rendbe állítva, még a házi ebek is oly emberségtudók, hogy az érkezőket meg nem ugatják. Szegény párák, az elhunyt gazdát várják a hosszú útról. Oly rég volt férfi a háznál, hogy az idegen szagot elfeledték, és a régi kenyérszotgotól szaglálták a kocsi oldalánál.

A régi szolga lesegélte a vendégeket, egy kis vedlett bélésszört mindjárt marokkal lekapart a bekecsekről, aközben elmondá, hogy a tekintetes asszony mindjárt bejő, csak a süldőket ment nézni. Azonnal utána szalad.

– Oda magunk is elmehetünk. Mondja Földváry, s a jól ösmert tanyán a szomszédudvarra mentek.

A márciusi fagy még elég kopogós volt, ilyenkor a kényesebb férfi is közelebb áll a kályhához, hát az asszony? A férfiak minden megjegyzés nélkül önmagukban mondák ki a méltánylást a váratlan gondosságra. Szentpálinét férje életében nem így szoktatták, leány korában még kevésbé, s aki egy özvegyasszonyra pletykázni akarna: nehezen merné ráfogni, hogy a hidegre azért állott ki, mert két orcáját fösték helyett a faggyal akarja pirosra szívatni.

Beértek a vendégek a másik udvarra, a hölgy állásából nem vehette őket észre, s az etető cseléd is úgy állt, hogy vissza nem nézhetett; ezek tehát óvatosan közelíték meg az alacsony udvari kerítést, és tanúi valának a nő rendelkezésének.

– Márton! most kevesebb kukorica fogy el, mégis kövérebbek a hizók.

– Elhiszem, tekintetes asszony, hogy kevesebb fogy el; mert nem hordják el felét a kerítésen át. Ezt már hallotta Földváry, és szeretett volna közbekiáltani, ki volt az a gazember?

– Nem tehetünk róla, Márton, rossz embereket is teremtett az isten! Okoskodik az asszony.

– *Meg hajdúkat is!* Gondolja utána Földváry.

– De nagyon jól tette, teinsasszony, hogy kinn felejtette a sánta kanászt. Mintha most látnám a kis ablakból, mikor a kerítésen kiharancsolta a teins asszony, maga sem hitte, hogy azon a lyukon fordul ki, melyen maga is csak sötétben járt.

– Talán mégsem olyan rossz ember, hallja Márton, – véli az asszony megindulva,... már meg is sirattam.

– Azt az akasztófáralót?... durran föl a cseléd,... de kedves teins asszonyom, annak a szennyes lelkét hat szapúban sem fehérítik meg a pokolban, – azért meg ne ríkassa magát a teins asszony.

– *Okos ember kend!* Mondja Földváry észrevételképpen.

– Rossz szíve van, Márton.

– Egész porciót kaptam én abból is, tekintetes asszonyom, – mentegeti magát a cseléd, – de az ilyen tolvaj nem érdemli meg, hogy más sopánkodják rajta. Aki maga becsületét a kerítés közt elrongyolta, nem kívánhatja, hogy más a magáéból vessen reá foltot.

– Bölcsen van mondva! Kiáltja Földváry, nem állhatván meg a beleszólást, s a meglepett hölgy mindkét kezét nyújtá az érkezőknek, – kik őt egykor aligha merték volna az ólak közt keresni. Az egykori nagyvilági hölgy nem gondolt a bársony és selyemre, a kandallónak melege nem feledtethető el a házi asszony kötelességét, vendégei hízó süldők közt lepik meg, melynek gorombább nevét a viaszkos padlón a kényes úrhölgy egykor ki sem mondta volna. Csak néhány hét, a gubó selyemből kibontakozott, szárnyakra tett szert. Érti ugyan, hogy a röpküléshez nincs még egész bátorsága; de megízlelé a szabadabb mozgást, néhányszor még megnyugszik a közeli tárgyakon; de nem sokára bizton röpködi be a tért, melyet neki sorsa hatáskörül mért ki.

Mint egykor Szentpáli úr cselekedte, megsétáltatá vendégeit a gazdaság körül. Nem okoskodott, csak rendet mutatott, mintha fehérműit tárná ki, melyeknek nagy érdemük, hogy hófehérek és rendbe vannak rakva. – Ő tudta, mennyi egy nőnek érdeme, ha a mosóteknőben nem dörgölte is vörösre hókezeit... Némi büszkeséggel vezette Földváryt, egy kis hiúság izgatván, ha mind ezt méltányolandja-e a szigorú ember?

– Asszonykám! kérdi Földváry visszamenet, – nagy felhők járhattak erre, tudom, volt egypár mennydörgés.

– Semmi dörgés, kedves Földváry úr, – felhő is csak oly csekély, hogy zivatart senki sem várt a háznál; hanem egy hirtelen villámlás megtette a hatást.

– Úgy? – értelmezi Földváry magának, – akkor dőlt ki a kanász a kerítésen? érttem.

– Elég volt egyetlen áldozat, – s én kifogtam a cselédeken, nem lévén egyéb fegyverem az utánlátásnál. A mi magamnál hiányzott, egy nőcselédemnek éles nyelve mindent kipótolt mellettem.

– Tehát mégis volt egy kis támaszték.

– Hatalmas támasz, Földváry úr, – most tudom, hogy milyen fegyver az asszony nyelv, – mondja a nő e vallomásban kipirulva, – érzem, *idáig sohasem fogom elvinni*. – Sírni jobban tudnék; de itt élesebb fegyver kell, – élesebb nem találkozhatik, mint az én szobaleányomé... Most léptetem elő, – egy tábornok tudja csak, mikor és mennyit használ az ilyenemű kitüntetés, azóta *rend van a háznál!* – fejezi be mondását, várva a rákövetkező megjegyzést Földváry szájából.

– Megint többet tudok, – tehát így is lehet! – elégszik meg a szigorú ember, – asszonyom, még csak nem is dicsekedhetem, hogy az én tanítványom: rajtam is túl tett.

A hölgy nem hiába mondá: sírni inkább tudna; szemei megteltek könnyűvel, hiában erőlködék visszanyomni, lefutott egy-két csöpp az arcra; de meglátszik az arcon, hogy a szív nem fájdult meg bele. E könnyűk nem szántják föl az arcot, és a két férfi tudja, hogy a hölgyet nem kell vigasztalni. Ha maga volna, élvezné a boldogságot, órákig elsírna. Özvegységének első napjától fogva ez volt első boldog perce, – érzi, hogy többé nem oly elhagyatott, és hogy saját erejével is megküzdhet. A küzdelem édes lesz, hisz az erősebb férfi, egy elhírhedt erélyű ember, Földváry Gábor majdnem megbámulja.

A langymeleg szobának enyhésege vidámmá tette a kis társaságot, a két férfi utóbb még a kis lány játékaival sem röstelt foglalkozni, kivált midőn az élénk gyermek alig győzte bevárni, hogy őt is észrevegyék, azaz a szobának azt a részét, mely az ő rendelkezése alá bocsátatott. Ezt ő szobákra osztotta, apró kis bútoraival jelölvén meg mindeniket, melyik a vendégszoba, melyik a háló és nappali, konyha, kamara, – s a figyelmes bácsiknak elmondá, hogy ő azt naponkint kisöpri, letisztogatja. Parancsol a cselédeknek, s amit nem jól parancsol, az anya helyreigazítja. Reggelit készít, ebédet főz; ha vendégei vannak: ozsonnát, néha vacsorát is ad. A kis gyermek beszéd közben oly szépen elmondja, hogy mikor tőrőcsuszát készít, négy személyre mennyi anyagot vesz és miként alakítja, hogy a hallgatót bizton meggyőzi, hogy azt akármilyen felnőtt sem tudná jobban. Vendégeit éppen úgy fogadja, mint azt anyjától tanulta. A cselédeknek osztott parancsok egy háztartásnak elemei, melyeket a kis gyermek játszva szívott magába. A takarítás, tisztogatás játék bár, de mégis munkaszokás. Hozzátevén már most, hogy kis babának ruhát is varr, könnyen észrevesszük a józan nevelésnek azon elvét, mely szerint a gyermeknek alakulnia kell, – s itt ismét azon figyelmes anyára kell gondolni, ki gyermekét jókor kezdi megösmertetni azon szerepkörrel, mely

reá bármikor is várni fog, akkor az egykori játéktanulmány megbecsülhetetlen kincs lesz.

– Bácsi, én a beteges babákat meg is gyógyítom, ha meghúlnak, vagy más bajuk van. – Csevegi a gyermek. Én már igen sok házi szert tudok.

Itt a gyermek hamarjában elszámlált néhányat, s a gyámapa karjaiba kapá a kis leányt, kivel idáig elegendő oka volt megelégedni, s utóbb az anyához fordulva mondja:

– Asszonyom, meghajtom magamat.

A leggyarlóbb nőnek hiúsága sem terjedhet tovább, a kényúr, a férfibüszkeség egy gyöngé nő előtt hajol meg, s e győzelmet nem a fölpiperézett delnő, nem a kegyet osztogatható hölgykirály, nem a táncteremek illatos légkörében megkábított nő, nem az ezer hízelgéstől elkényeztetett hiú szép, nem a hatás után vágyó kacér asszony nyerte el; hanem az igénytelen házi nő, midőn csak önhasznáért gondos; a józan anya, midőn csak azon kötelességet teljesíti, mellyel ön gyermekének tartozik. E győzelemre nem számolt, ennek koszorúját nem szokás a világ elé hurcolni, mint egy gladiátor, midőn egyik lábát legyőzött ellenének hörgő mellére teszi. Ennek illatát nem nyújtják sorba megszagolás végett. – Mélyen, lehető legmélyebben rejlik a szívben, s ő csöndes, de mégis nagy győzelemnek édes boldogságát méltán csak egy asszony élvezheti, – az tudja, hogy a nők a győzelmet hányféleképp keresik. Nekik a külszín is elég, – mennyire boldogítható egy váratlan, őszinte meghódolás, nem a hiúságnak, hanem a *női erénynek!*

A gyertyagyújtás ideje volt, a férficselédnek belépte más irányt adott. Szentpáliné egyik gyertyát kezébe vette, pillanatnyi távozásra engedelmet kért, de rövid távollét után begöngyölt papírcsomagot tett az asztalra.

– *Papírjaink!* Mondá nagyon természetes következése lévén a fönnforgó viszonyoknak, saját helyzetének földerítése a jó barát és gyámapa előtt. Ezek szerént várván utasítást, jó tanácsot, melyekhez alkalmazkodni a legszigorúbb engedelmeség fogalma szerint határozá el magát.

Mielőtt a papírokhöz nyúlnának, Fáy András Szentpáli Mihály úr után tudakolódék.

– Vadászni ment! Mondja az özvegy.

– Márciusban nyulászni? Kérdi Fáy csodálkozva.

– Vadludakra ment az imsósi gátra. Mondja Szentpáliné, észre nem véve, hogy Földváry méllázásából szintén kiegyenesedve ugrott föl.

– Ma még megjő? Lőn az újabb kérdés.

– Éppen az éjszakának egy része lesz vadászatnak szánva; mert a vadludak ilyenkor legközelebb mennek a gáthoz, – mint sógorom mondja; aztán Pakson ma vigalom van, hihetőleg egy paksi sem lesz a gátnál, – sógoromnak rendkívüli

kedve volt, ásót, kapát vitt magával, hogy a töltésben szokott helyét maga megáshassa.

– Egymaga ment? Kérdi Földváry szokatlan megzavarodással.

– Igen, egymaga ment! Felel Szentpáliné, az iratcsomót kötelékéből kibontva, és ki nem találva e változásnak okát.

– *Szent, hogy őt csípi meg!* Gondolja magában Földváry, lecsillapítván a felzúdult kedélyt, és az iratcsomónak megvizsgálásához ülven.

Az első darabok jelentéktelenebb okmányok lévén, Földváry ráért még a „Vendégrikató”-ra gondolni, s a körülményeket átgondolva, erősen meggyőződött, hogy Szentpáli urat ez éjjel megcsíplik.

Lassanként inkább az irományokra figyelt, megjegyzéseket írt egy papírszeletre, közben az érdekesebb pontoknál szóval is elmondván némely észrevételt. Az irományok átlevelezése közt észrevette, hogy Mihály úr hasonló vagyónrészt bír, mint a megboldogult, csak hogy mindent a megboldogult kezelt. Mihály úr szélesebb kedvű ember lévén, kedvtöltéseinek egy vármegye nem volt elég, így a házi gondokat testvérére bízta.

Földváry hangosan is kimondá, hogy Mihály úr most már nagy ügyetlenséget követne el, ha megházasodnék.

Szentpáliné e szónál elvörösödött.

– Ezt nem ön mondja, asszonyom; – hanem én, a gyámapa, – nekem éppen ez lesz kötelességem. Aztán meg magyarul szólva, Mihály úr nem feleséges embernek való. – Én sem vagyok eleven szent, de azért nem rugódozom, ha az asszony olykor cérnaszálon vezet, de a ki ilyen pogány időben éjszakára vadludak után jár, – köszönje meg, ha az ingét a mángorlason kívül egy asszony még ki is téglazza, – nem hogy felesége legyen.

E véleménykimondás után Földváry tovább levelezett, s a legutolsó csomóhoz ért, mely zöld szalaggal igen gondosan volt átkötve. A csinos bokorkötésen meglát-szik a női kéz és a figyelem, mire a leggondosabb férfi sem szánja el magát. – E csomó Szentpáliné kezei közt fordult meg.

– Ez már az én vagyonom, – pénzekekről szól, néhány héttel előbb helyezte el az én kedves sógorom, neki már e gondosságért is nagy hálával tartozom.

A cseléd kiinti az asszonyt, Földváry addig fölbontá a csomókat, de midőn a kigöngyölt csomónak magyarázó tartalmát meglátta, majdnem hanyatt esett.

– Mi baj? Kérdi Fáy, a megrémült jó barátunk ijedtségét rögtön észrevevén.

– Nézd!... mondja Földváry, kitárván a nyomtatványokat,... ilyen a bolond ember! mindig azon jár az esze, hogy magánál bolondabbat leljen, – most jöjjön ide Józsa Gyuri, – tegyen csörgősapkát Szentpáli Mihály úr fejére, – nézd, mit vett e szegény asszonynak,... *Grassalkovich-kötelezvényeket.*

Fáy magához húzta a csomót, és számlálni kezdé:

– Ötezer,... tízezer!

– Még több is van?

– Tizenötezer, húszezer,...

– De már nincs több? Kérdi Földváry mindinkább elborzadva.

Huszonötezer,... harmincezer,... harmincötezer!... számlálja Fáy mindig tovább.

– Még sincs vége? Kérdi Földváry rémülés közben is oly csöndes hangon, hogy egy harmadik hallgató a meleg szobában is dideregne bele.

– Negyvenezer...negyvenötezer!...

– Megállj!... Mondja Földváry, Fáynak kezét megfogva, csavard össze a csomót – meg ne ijesszük e szegény asszonyt, meggyúlik ugyan az én gyámapai gondom. – Adná isten, hogy azt a fél bolondot most már kötözve látnám a „Vendégrikató”-ban.

Egy megszorult ember.

A spártai gyermeknek húsába csontig harapott a ruha alá rejtett róka, de a fiúnak egyetlenegy arcvonása sem árulta el a kegyetlen fájdalmat. Ezen a példán Földváry is elszánta magát, hogy az özvegyasszony előtt fölháborodását eltitkolja. Pedig egy ilyen bomba még az öles falat is szétdőntötte volna; hát még olyan véralkatú embert, mint Földváry, ki a katonaéletben ugyan elegendő engedelmességet tanult, mikor ezt más parancsolta neki, de hogy most a parancsoló is maga legyen, meg az engedelmeskedő is: ez már kemény ütközet volt, és e győzelemben csak az a jutalom volt, hogy az első lecsillapodás után fölkel, az ablakhoz ment, és magában azt mondá: *ember vagy Földváry.*

Oly nyájas, oly boldog volt a háziasszony, a mennyi boldogság egy özvegyasszony házában megférhet. A vacsoránál kínálta vendégeit, kik herculesi munkát vittek végbe, midőn a nekik szánt részt le tudták nyelni, kivált Földváry, ki inkább rakta volna a zsíros pecsenyét újonatúj mentéjébe, mint azt falatonkint nyelje magába, hol most ötvenezer forint ára Grassalkovich-obligáció volt, meg egy egész ember. Nem ugyan természetben, hanem így is kínosan fért melléjük a nagy vendégszeretetnek bekínált falatja.

Reggeli kilenc óra lehetett, Földváry az udvaron sétált körülnézés végett, ide s tova jártában a kapuig tévedt, hol néhány ember szörnyülködve beszélte, hogy a Duna jege megindult már, és mindenfelé szorongatja kifelé a vizet.

Ez meg másik gondot adott a tegnapi mellé, és már tervelni kezdé, hogy ebéd után haza hajtát, nehogy a járás ügyelet nélkül maradjon. Mielőtt visszamenne,

észrevesz egy lovas embert sebesen vágatva, s az egykori katonát megállította a kíváncsiság, hogy a rohanó ló meddig győzi a vágatást?

Nem sokáig kelle várni, a rohanó ló közelebb hozta a gazdát, a „Vendégríkató”-i csárdást, kit vagy igen hívott, vagy igen kergetett valami, mert a lovon habcsomókat vert a sietés, és lecsavarodván az országútról, midőn Földváryt meglátta, még a kapu alatt is alig akart lassabban léptetni.

– Hova, István, ilyen lóhalálban?

– A tekintetes urat keresem, – mondja a csárdás leugorván a lóról, és süvegét megemelve, – jó, hogy idejében találom, nem kell valami nagyon sokat várnom, – nagyon esedezem a tekintetes úrnak.

– De miért, István gazda?

– Ígérje meg a tekintetes úr, hogy még ma megcselekszi.

– Miért ne István, tudom nem kér kend valami lehetetlent.

– Dehogyan lehetetlen, tekintetes uram, – véli a csárdás, – kötelet hoztam, fűzfa meg akad itt a berkesben.

– Hát mirevaló legyen a kötél meg a fűzfa?

– Nem egyébre, tekintetes uram, – mondja a másik, csak hogy a tekintetes úr még ma akasztasson föl engem a legelső fűzfára.

– Kend ugyan hamar megalkudnék, István, – mondja Földváry a heves embernek azon higgadtságával, midőn valamely meglepő körülményben inkább valami nevetetőt lát, – hát vallja meg kend előbb, kit vert agyon?

– Magam vagyok én agyonverve, tekintetes uram, – földönfutóvá lettem. Mondja, mire Földváryt csakugyan elhagyta a nevetési vágy, és hirtelen kérdi.

– Megindult a jég?

– Éjfélben már a csárdába is bekéredzett a víz, és első hajtókára benyelte tíz akós hordómat, azzal kevesebb dolga volt, tudom, mint a gáttal...

– Átszakadt?

– Hogyne, mikor tegnap reggel óta ásták a paksiak, míg én feleségemmel a faluba mentem, este pedig csak akkor vettem észre a bajt, midőn egy ember a fűzfáról kiabálta az „Uram Jézust,” aztán az ablakból ugrottam ki a ház végéhez küldött csónakba.

– Aztán? Kérde Földváry türelmetlenül.

– Aztán a holdvilágnál könnyen eltaláltam a fáig, melyen egy vadász ült. Folytatja a csárdás.

– Persze, a csónakba vette kend.

– Odavettem az istenadtát, – a boldogtalan még maga beszélte el, hogy három-négy leshelyet talált kivájva, s mindeniket ő maga ásta mélyebbre, egyszer csak azt vette észre, hogy jobbról, balról átszakadt mellette a töltés.

– Aztán visszamentek kendtek a csárdába?

– Keserves út volt az odáig, tekintetes uram, – a hold levilágított az égről, hanem én már sötétben is maradhattam, mikor odamenet azt láttam, hogy szegény feleségem az istállóból kivezetvén három lovamat, maga, a paripára kapaszkodott, úgy úsztatott ki az országútra. Egyebemet aztán benyelte a víz, legmélyebben pedig az a negyven hold föld maradt, mi most négy ölnyire fekszik a víz alatt, és ki nem szárad ítéletnapig.

– Kend hát itt van, István? Kérdezi Földváry a folytatást várva.

– Én itt, az asszony máshol, a harmadik pedig,... tekintetes uram...

– Megfogta kend? Mondja Földváry a legrosszabbat várva.

– Bekvártélyoztam a csárdába.

– Meghalt?

– Az én kezem által nem, – tekintetes uram, – mert még ennivalót is tettem elébe meg egy kalendáriumot, hogy el ne unja magát, míg küldök érette valakit; de ha koldussá tett: álljon ki huszonnégy órai gyötrelmet.

– S ha összedül az a sárfészek?

– Ezért nem szöktem el, tekintetes uram, – és ha már elért az Isten haragja, mu-tasson rajtam példát a tekintetes úr, – előbb is esedeztem, egy órát se várjon, – úgylis minek élek, akasztasson föl!

Földváryt megkapta az őrült becsületesség, átlátva, hogy szerencsétlenebb fordulat esetére bírónak kellene lennie, nehogy egy szerencsétlen embert a törvény formái között meggyalázzni kelljen, határozott hangon mondja:

– *István!* megfogadja kend, amit parancsolok?

– Engedelmeskedem, tekintetes uram.

– Lóra ül kend, és a harmadik vármegyéig meg sem áll. Az isten elég hatalmas arra, hogy kendnek megbocsásson; ne essék kend kétségbe. Kívülem senki sem vádolhatja kendet, – ne lássuk többet egymást az életben. Vagy kend hal meg előbb, vagy én. S a meghalóval a titok is föld alá megyen, ha az a másik szerencsétlen a romok közé szorul. Isten velünk.

A csárdás nem tudott szólni, a vadságban is érdekes arc adott feleletet, s utóbb a lóra kapva, a magasból mondta:

– Tekintetes uram! Rám nagyobb büntetés az akasztófánál, hogy a tekintetes urat többé nem láthatom; de azért áldja meg az isten! Mondja megeresztve a lovat,

hanem, mintha remélne valamit, visszakiált: A vízparton van a csónak és két evező, ha még nem késő, annak hasznát lehet venni! S ezzel oldalt vágott a síkságon, hol az embert domb vagy hegy nem takarja el, hanem mindig kisebb lesz, és az egyenes földön elnyeli a semmi!

Földváry rögtön fogatott, addig a házi asszonytól búcsút vett az árvíz ürügye alatt. Fájt otthagyni azon ígérettel, hogy estig visszajő érte, aztán a nyugodt négy lónak kiszabta az utat a „Vendégrikató”-ig, még pedig minden pihenés nélkül, ha mind a négy kidúlne is a hámból.

Semmit sem kételkedett, hogy Szentpáli lesz a „Vendégrikató”-nak kénytelen vendége. Tehát részben teljesült óhajta Földvárynak, hogy a korhelykompániából a legszilajabb meg van fogva, félmérföldnyi széles ártérnek kellő közepén. Csak még néhány óráig állja ki a sárfal, a rémüléstől nem tart Földváry semmit, a sors hadd zaklassa meg egyszer a garázda embert, kit nem is a jó vitt oda, hanem az ördög. Földváry nem is terhelte az istent azon kéréssel, hogy védelmezze meg az éjjeli kóborgót, azt gondolta: a jó istennek egyéb dolga is van; hanem ha már megvan a közmondás, bizonyosan hasonló esetekre találták ki, s az emberek legalább nem hiába mondják: *segíti az ördög a maga legényeit.*

Mégis mindig biztatja a kocsist, hogy a lovakat ne hagyja aludni, – az özvegynek sorsát, mintha szintén melléje ültették volna a kocsira, szüntelen megszólamlott mellette valami, s ilyenkor a kocsist megint csak biztatta.

Messze volt még a *Vendégrikató*, elég idő marad küszködni önmagával, és az izgékony vérű ember hasonló pillanatokban elfeledé mindazon érdekét, melyek az embert odalökik a többi millió közé, hogy azokkal egyetemben legyen az életnek napszámosa, hurcolni szenvedélyt, önérdekét, hiúságot, pillanatnyi hasznot, melyek ismét az embert közönséges állattá, kapzshivá, igaztalanná, gyarlóvá, más örömeinek tolvajává, egy szóval mindennapivá teszik. – Mondom e pillanatban elfeledé mindezt, s minthogy istentől a lelkesülésnek nagyobb szikráját kapta, mint más, a magasabb kötelességek jutottak eszébe, s a közönséges ember érzelmei félrevonultak a honfiúi aggodalmak elől.

Hej, de nehéz volt akkor a hazára gondolni, és hazafinak lenni!

Mintha a nemzet maga sem hitte volna, hogy meg fog élni, a mostani múzeum terén állt egy rongyos viskó, hová néhány rozsdás vasat, kardot, nyársat hordtak össze, hogy ha magunk nem leszünk már, lássák: mi volt a markunkban. Egy koporsófödél volt ez, irgalomból letakarni néhány régi emléket. – Ez volt mindene a magyar nemzetnek.

Színház, takarékpénztár, vakok intézete, gazdasági egyesület, kaszinó, lánchíd, műegyesület, hangászegyesület, színházi nyugintézet, országos szőlőiskola, köztelek, gőzhajók, vasutak, Duna-Tiszaszabályozás, festészeti akadémia, olvasótársulatok mind bennfeküdtek még a gondolat országában. Az egész ország egy nemzeti szegénység volt, a lelkesülésnek annyi nyughelye nem volt, melyen hosszúszerű útjában megnyugodhassék, mint a vándormadár, mely a tengeren át röp-

tében is szigeteket talál. Pusztaság minden, a hívőnek nem mutathatunk egy árva pontot, mely magasabban állna, hogy elhitethetnénk vele, merre van a mi Mekkánk! Mennyit kellett önmagukban bízni azon lelkeseknek, kik prófétái voltak a jövődőknek, és apostolai a már hirdetett igének hitetlen nép közt, mint aminők mi magyarok vagyunk.

Az üdvözítőnek nagy csudája volt az öt árpakenyérnek tizenkét kosárnyi morzsája. Hej, ha mi asztalunk hulladékát összehordtuk volna, – gondolá Földváry, – ha e morzsákat egy halomba rakni elég gondosak volnánk, ha hazánkat igazán szeretnők; *a korhelycsapatok tivornyájának fele ugyan meghalna*, de e józanságból kikerülne mindaz, minek meg kellene lenni, de még egyetlen kődarabja sincs meg.

– Hajts! hajts! Bízhatja megint a kocsiszt, anélkül, hogy e szóval önmagát is fölriasztaná a mély gondolatokból. Szemei előtt volt a nagy ország, melyben a tespedők és tivornyázók egyformán megérdemlik a pellengért, – s első pillanatban nem tudja meghatározni, melyik bűnösebb: a tespedő, kiben ösztön sincs annyi mozgásra, hogy unalmát a tivornyák zajába ölje; vagy a korhely, ki szomját annyira előlte, hogy most minduntalan kínálja magát, mintha elveszett szomját keresné, – és nem gondol az éhező hazára, melyet koldusképpen rég az utcán felejtett már?

– *Őrültek háza ez?* Kérdi önmagában, – mire később így felel meg.

– Legyen tehát örültek háza, – gyógyítsuk meg a bolondokat, tán a többi is elszégyenli magát.

Eszébe jutott a korhelykompánia, a vad tréfáknak ezer meg ezer adomája, melyek szétfutottak az országban. A ki ez agyafúrt népet kijózanítja, derekas szolgálatot tesz a hazának; hanem szánja el magát, hogy a lassú eredmény nem fárasztja el. Azért végtére is kéri az istent, hogy a legfurfangosabb példányt mentse meg azon viskóból, melynek fehér falait már tisztán látja, s tán a réműlet mégis meggyúrta e szívós lelket, hogy a jó mag üdvösséges veteményképpen ki is keljen benne.

A jég zajlása messziről meghallatszott, – az alföld tengerré lőn; de kevés gyönyörűséget talált a meglepő látványban a fogoly, – sem a konyhában, sem a szobában nem maradván száraz hely, így kénytelen volt a szobából a padlásra húzódni.

Midőn a gazda a csónakból az ablakon át a szobába léptette, nem is gondolta, hogy itt számot akarnak vele vetni. Gyanítá ugyan, hogy a tilos munkáért megfizettetik, de hogy a lakolás ilyenképpen végződjék: álmodni sem tudta.

– Ne féljen az úr, éhen nem fog meghalni, – kiáltja be a csárdás, – a kályhán van sonka, rétes, az asztalfiókban kenyér, – a víz meg az ablakon foly be, borom magamnak sincs! Jobb tartást nem kívánhat az úr attól, kit koldussá tett.

Ekkor ellökte a csónakot, és kiabálhatott Szentpáli, a mogorva ember szegényebbé lett, minthogy e pillanatban irgalmazni tudott volna, egyébiránt is szándokában

lévén a dolgot rögtön megjelenteni Földvárynál. Miért ne remeghetne az, ki másnak tulajdonát bitangnak nézi? Csak huszonnégy órai szenvedés, vagy még annyi sem! – gondolja a csárdás, nejét kiabálva, s együtt indulván az élet útjára, elkezdeni azt, amit nem szokott, a szolgaság jármát.

Hajnal után ért föl Tassra, de Földváryt nem lelte otthon, azért feleségének rimánkodására nem ügyelve, elment följelenteni a dolgot, ekkor jutván még csak eszébe, hogy a sárfal összedőlhet, és a gyilkosságot lelkén feledik majd.

Szentpáli nyersebb fickó volt, minthogy ez a „kis ráijesztés” megrémítette volna. Az asztalon lévő mécs világánál összeszedte az ennivalót, s aminek hasznát vehette, fölhurcolkodott a padlásra, még a hidegtől sem sanyargatván magát, mert a padláson egy kis tüzet is rakott, úgy virrasztotta át a kényelmetlen éjet.

– Bolond paraszt! Mondja magában néhányszor, azt gondolva, hogy reggel majd talál menekülést; de az elhagyatottságbani egyedüliség végtére is fölűgja a hetvenkedést, és néhányszor kinézvén a holdvilágos éjbe, nagyobbban látta a jeges tengert, minthogy azon most valamely szerelmesnek sajkája sétálgatva járna.

– Ebül vagyunk! gondolja magában, kivált reggel felé, midőn a könnyű lábú félszert egy nagy jéghasáb hasra taszította. E zaj nagyon meghűtötte vérét, s az eddigi bölcseség fölmondta a szolgálatot Szentpáli úrnak.

Sokat hallott ő a „*Vendégrikató*”-ról, de aligha volt olyan vendég, kinek a szállás oly elfeledhetetlen lenne, mint neki. Ennivalója volt, sőt még egy korsó bor is maradt az ablakban, – az árát sem kérte a gazda, itt hagyta neki az egész házat koporsónak, melyben az eleven ember halála óráját várta. Elhozta az asztalról a naptárt, egy pár ostoba adomát keresztül betűzött, megint ellökte és a padlásnak egyik sarkán nyílást vágott, azon keresztül láthatta, hogy a jégdarabok mily szorgalmasan fűrészelik a házfalat, nagyon hihetővé tévén, hogy éjfélig készen lesz a munka.

De most már elhagyta a jó kedv.

A láthatáron egyetlenegy élőlény sem mutatkozik, negyed-óránnyira az országúti töltésnek emelkedettebb pontjánál egy fűzfa mellé volt kötve a csónak, de alább az úton átsikálódván a jég, hinni sem lehetett, hogy erre most utas vetődjek el. S ekkor átlátván helyzetét, valami szokatlan gondolat lepte meg, mint aki haldoklik, és utolsó perceiben már csak annyi tartja a világhoz, hogy vajon lesz-e egyetlenegy ember, ki a vett jóért hálából kegyelettel emlékezzék meg róla?

Ó, – még a legrosszabb ember is vágyat érez arra, hogy holta után megemlegesék; emlékezetének legkisebb redőit is átkutatja, talán valamely órában unalomból is tett jót, s ez egyetlen jótétemény lesz a madzag, melyben a végórában megkapaszkodhatik, lesz egy ember, ki őt hálából is megemlegeti.

Szentpáli elvégezte ezt a szörnyű gyónást, országos híriű bolondságai elhúzódtak előtte, valamennyi eszébe jutott, csak valami jó, valami említésre méltó nem; pedig – nem is mondtam, – kezében rajzón volt, s a naptár közé ragasztott papírra

nyugasztalá kezét, mintha föl akarna jelölni, hogy ha talál valamit, megint el ne feledhesse.

Addig gondolkozott, hogy a kéz elunta a várást, és a gazda önitéleteképpen odaordítá:

– *Látom, hogy én haszontalan ember voltam!*

– Ptrüsz! volt rá a felelet, – ezt is ön maga adván magának, a szellős padláson egy kis nátha miatt eltüsszentvén magát.

Megint kinézett, de megint hiába nézett; végre abban állapotodott meg, hogy a legrosszabb esetet a ház összerogyása után a háztetőn várja be, és ha már a fagy megveszi a tetőn, legalább hágy valami írásbeli emléket: a naptárt valami karóban erősíti meg a háztetőnek sarkán, azért az írást ekképpen folytatta:

– Ha valamikor egykori cimboráim kezébe kerülne e papírdarab, vegyenek róla példát, hogy amiért mást meglőttem volna, most magam mondom és írom meg magamról, hogy: *én haszontalan ember voltam.*

Kevés reménységem lévén, hogy temetésemen jelen lehessen valaki, magam tartom a halottas prédikációt, melynél nem az lesz a nyereség, hogy tisztelendő úr tíz forintját meggazdálkodom, hanem a pap nem lesz kénytelen azon törni-marni magát, hogy egy világ bolondjára ráfoghasson annyi jót, amennyiért a hallgatók meg nem hazudtolják.

Elképzelem szegény sógorasszonyom keserves állapotát, mennyire röstellené, mikor a pap vagy sokat, vagy semmit sem mondana rólam, s mikor a búcsúztató árát ki kellene fizetni, a nem jóért pedig egy garas is bizonynyal sok lenne.

Korhely cimboráim körülállnák a koporsót, a kipróbált pajtást, hiszem, megsajnálják. Ezzel ki volna fizetve az árjegyzék, a mivel egyik korhely a másiknak tartozik; de minthogy ez adósságot tölök be nem hajthatom, elmondom saját adósságomat, és kérem őket, hogy ha már az enyémet ki nem fizethetik, a magukét legalább az én kedvemért, az én emlékezetemért jókor fizessék ki.

1-ör. Megcsaltam a szent természetet. Elvégződöm, mint egy szó, mit a pusztába ordít ki valaki és nem mondja vissza senki. Még annyi folytatásom sincsen, hogy más az én hibámat elrimáncodja az égtől. Utánam pusztább lesz a föld, én hitvány féreg, mohón falván az élet örömeit, tökéletesen hittem: felfalhatok mindent, és a mindenhatót úgy kipusztíthatom, hogy az utánam következőnek semmi sem jut.

2-or. Megcsaltam e szép hazát, s ezért megérdemlem, hogy a hullámok élettelen testemet kivigyék e szent határból, melynek története leért hozzám, de én azt folytatni nem tudtam, és nem marad utánam olyan, kinek az apai szív érzelmével mondhattam volna el azt a kötelességet, hogy ő meg annak idejében folytassa, vagy a folytatást híven tovább adja. Lelkem szégyennel álland meg az apák istene előtt, kinek bölcsességét megérteni nem tudtam, én, ki életem lángjával oly

hitványul gazdálkodtam, hogy egy korcs voltam másik lángot meggyújtani, mely helyettem és elődeim helyett tovább világítana. Egy lángot raboltam el, mely a múltnak emlékét a sötétségtől megóvni most alkalmas lenne.

3-or. Ismét megcsaltam e szép hazát, kincseit fölfalám, de kertjét nem művelém. – Egy kincsrabló valék, ki a szép fának gyümölcsét póznával vertem le; de gyökereit nem öntözém. Egy eszeveszett valék, ki a fának árnyékában önmagamnak kértem hús helyet, s nem gondolék arra, hogy az anyaföld is együtt pihen velem. Az oktalanságnak ritka példánya valék, ki csak pusztítani tudtam, hogy még üresebb legyen a tér, hahogy isten csudát tenne, s egyik őünk föltámadna, e kopárságon meg ne ösmerje a vérrel szerzett szép hont.

4-er. Egy elátkozott példa voltam, ki a természet rendében keveseltem az isten bölcsességét, – elloptam az éjszakát, hogy megtoldjam vele a napot, az éjben nem a nyugalmat kerestem, hanem ott fáradtam el. – A természetnek érett gyümölcse nem kellett, megcsaltam a fát, és megloptam mesterséggel a benne lévő erőt, hogy gyümölcsseit télen adja nekem. Ilyen nyomorult pályám volt, minek folytassam tovább e szomorú vallomást, egykori barátaim, cimboráim, kik hasonló életet éltek, legyetek boldogabbak, midőn példátokká váltam. És midőn rajtam okultatok, gyarlóságom legyen azzal kimentve, ha magam kimondom a kemény ítéletet, hogy:

Én haszontalan ember voltam!

.....

Készen volt az irat, nevét aláírta, és egy póznafélét keresett, melyhez megerősítvén, a háztetőn biztosítsa. Egész a nyílásig ment, honnét kitekintvén, látja a négy lovas fogatot teljes futamatban a töltésen, s a reménység megcsiklandozta, némi szabadulási lehetőséget nyújtván, ámbár a negyedórányi távolságra alig hathatna el tíz embernek hangja.

Földváry útközben a kocsira ültetett egy dologtalan embert, s a fűzfa melletti csónakban másodmagával a csárda felé evezett. Földváry jobban remegett az izgalomtól, mint a fogoly, ámbár azt is gondolhatta volna, hogy az angyalok nem igen esnek kétségbe a magas mennyországban, midőn egy ily megpudivásodott lélek a Duna levében léssen megszapulva; de az Üdvözítő azt mondá: kedvesebb néki az eltévedt századik juh, mint a meglevő kilencvenkilenc, – tehát teljesüljön be az isteni bölcsesség rendelkezése, ha csakugyan egy eltévedt juh olyan kedves, – véli Földváry, ennél különb példányt ritkán lehet fogni.

Aztán mást is gondolt. – Ő magát éppen nem tartá a nemzet prófétájának, de Földváry a hazafiúi szeretetet olyan kötelességnek tartá, mint egy „*obligatio*”-t, melyet minden becsületes ember megfizet a maga idejében, s ha nem tenné: exequálni nemcsak lehet, de kell is. Ezért, hogy csakugyan arról a Földváryról szóljak, kit Pesten és környékén annyian ösmertek, nem tagadom, hogy Földváry bizonyos körülmények között a hanyag fizetőket még meg is pálcáztatná. (Én is ezen a véleményen vagyok.)

Földváry sokkal inkább gyűlölte a korhelykompániát, melynek ismét több fiókja volt a vidékekben, mintsem annak terjedését eltűrhetné; azért bölcsen látta, hogy itt lelki erőszakot csinálni nem lehet, hanem a példák után egyet megragadott, azt tudniillik, mely szerént a kínaiak a patkányokat úgy irtják ki, hogy egymás között összebújtogatják őket.

Szentpáli tökéletesen megnyugodott, látta hogy megmentésére jönnek, s midőn a csónak közel jött, egy póznának segítségével leereszkedett a csónakba.

Csak saját vérünkhöz maradok hű, midőn leírom azt, mit Földváry ugyanannak mondott, kit minden áron meg akart menteni, kit a pokolból is visszakérne, de mégis korholja, mintha egy mondatban akarná kifejezni ítéletét róla:

– Bárcsak elvitt volna az ördög.

Eddig is már meghurcoltam az olvasót, kölcsönösen elengedjük a részleteket, és a megmentett embert hazaszállítjuk.

Földváry az úton jónak látta elmondani azon körülményt, mi a Grassalkovich-féle kötelezvényekre vonatkozott:

– Te – mondja Földváry, ha a gyermek meghalna, testvéred birtoka rászállván, tudod mi marad az asszonynak?

– Ne aggódjál, barátom, – én tudom, mivel tartozom neki. Mondja Szentpáli.

– Arról szó sem lehet, e nő büszkébb, mint egyetlen falatot megennék a te kegyelemkenyeredből.

– Igazad van, – mondja Szentpáli megszorodva, – szegényt én tönkrajuttattam.

– Ebből egy szót sem szabad elárulni.

– De azt csak átlátod, hogy meg kell mentenem.

– Van annyi pénzed, hogy a papírosokat átváltsd?

– Fájdalom, nincsen; hanem gazdálkodni fogok.

– Már mint te?... Kérdi Földváry gúnyjal.

– Persze, nem hiszel szavamnak, – mondja Szentpáli, előkotorászáván a naptárt, melyet Földvárynak adott elolvasás végett, megemlítvén a körülményeket, melyek között a csárda padlásán írta, – lefekvés előtt olvasd el, aztán mondj, amit akarsz.

Földváry eltette a naptárt, de nem várta a lefekvést, még előbb kiszökött a társalgási teremből, és a rajzónnal tett jegyzeteket nagy figyelemmel olvasta.

Tehát a mit megmentés fejében akart kicsikarni, nem kíván lelki erőszakot, a léleknek küzdelme többet tett, mint amennyit várhatott, és Szentpáli méltán elmondhatná: A kalandor Don Caesar nincs többé! Itt nincs mit okoskodnia, az újra született embert vezetni kell.

Hatalmas fogás, hasonló prédával érdemes volna körüljárni; de okosan, elővigyázattal kell lenni, nehogy elzavarják a megtért önbecset. Hadd menjen a társak közé; hatalma még mindig megleszen fölöttük, egyenkint hordassuk ki vele a többit a dicsőségtelen életből.

Ilyenkor milliót gondol az ember, Földváry a sikert nem féltette többé. Most saját izgalmát kellett legyőzni, – nyughatatlan vérében keresztül szaladt a kellemes benyomás, megéhezett a bekövetkezendő eredményre s a tettek embere oly elevenre kigondolta a jövőt, hogy a leendő gyümölcsöt szinte már ízlelni szeretné.

– Megállj! Kiált föl e rajongásban, eszébe jutott a szerencsétlen földönfutó, ki tán a világ végén van már, csupa engedelmességből; hisz ő maga mondá neki, hogy: az életben ne lássák többé egymást.

Egy hatalmas érzelem támadta meg Földváryt, – egy szerencsétlen embernek a lelki nyugalmat kelle visszaadni, s a mit addig is szenvedni fog, mivel pótolja vissza Szentpáli annak, kit vagyonától végképpen megfosztott.

– Kifizetni?

Hitvány gondolata az emberi észnek, ha azt hiszi, hogy mindent ki lehet fizetni! Gondolja utána Földváry.

Ha egykor a volt tanyára visszavezethetné a szerencsétlent, – megmutathatná száraz földnek, mi most a víz alá merült? Olyan nagy boldogság lenne, hogy abból erkölcsi részképpen Földvárynak is jutna jókora darab.

Utána jöttek, s a férfiak visszavitték a terembe.

Szentpáli észrevette később, hogy Földváry már elolvasta a jegyzetet, némi tartózkodással közelíti meg:

– Elolvastad? Kérdi Szentpáli Földváryt félrehúзва.

– Végteől végig!

– Van már bennem hited?

– Na, nem tagadom.

– Még jobban is megnyugtatlak, Gábor.

– Hadd hallom.

– Tehát szavamat adom Földváry Gábornak, hogy...

– Hogy?

– ...hogy megnyugodhassál, sohasem lát engem a korhelykompanyia!

– Na csak ez kellene még! Mondja Földváry terveire gondolva.

– Nem értelek, Gábor.

– Elég, ha én tudom, mit gondolok.

– Jó, amint te akarsz, szófogadó vagyok.

– Oda fogsz menni!... mondja Földváry, – mert nem hiszek olyan macskaerényben, mely csak akkor nem kíván tejfölt, midőn a tejes fazekakat nem látja! – A cimborák közt mutasd meg, hogy ember vagy!

– *Értem!* Mondja Szentpáli megszorítván mentőjének kezét. Földváry úgy vette e szót, mint egy nagy adósságról való megösmervényt, sőt e kötelezvény végképp megnyugtatta. Mikor aztán lefeküdt, utolsó gondolata is ez volt, fohászt bocsátván az éghez: Istenem! engedd meg nekem, hogy azt a szerencsétlent egykori fészkébe visszavezethessem.

Ez annyit tett, hogy az „imsósi” posványt nem nyolcvan, de tizenöt év múlva át fogja vágatni.

Nevelő kerestetik.

Hát Endréből mi lett? Kérdik olvasóim, kiknek megmondván először is, hogy a fiút Józsa Gyuri bácsi hazavitte, a másodikat még inkább megértik, ha mondom: – Endréből lett – *Bandi!*

Már gazdálkodási szempontból is elengedhetik önök azt, hogy Józsa György uramnak háztartását, szokásait leírjam, mert ez olyan hosszúra nyúlnék, hogy könyvemet legalább is egy forinttal megdrágítaná. Józsa Györgynél semmi sem hasonlított más jóra való ember szokásaihoz, – egy rengeteg kastélynak volt ő töltelke, ki mellől a jó bútort és egyéb értékes holmit a cselédek fizetés és gorombaságok fejében régen ellopták már. Cselédjeit nem fizette, hanem akár hiszik önök, akár nem, én elmondom, úgy, ahogy hitelt érdemlő embertől hallám: megegyezett tisztjével, cselédjeivel *szabad lopásra*; hanem jaj volt annak, kit megcsípett, mert szaladhatott előle a rajtavalóval, különben meg is lőtte volna.

Egy ország beszéli bolondjait, tehát ne kívánják önök, hogy én a szerecsent fehérré mosdassam. Bolond volt, bolondságánál csak a gazdagsága volt nagyobb, melyet még ő sem tudott tönkre verni, de a ki hozzávetődött kenyérkereset végett, az olyan éhes volt már, hogy az magába Józsa Gyuriba is beleharapott volna.

Egerben, Debrecenben, Hajdú-Böszörményen, Kecskeméten, Gyöngyösön és Tisza-Füreden a korcsmárosok mindig Józsa Gyurinak keresnek tisztet, kocsiszt, inast, gazdasszonyt, bérest, csősz, gulyást és kanászbojtárt, és hogy még egygyel több dolguk legyen, megizente nekik: keressenek neki egy nevelőt, és küldjék hozzá, az utazási költséget megfizeti. Annyi esze úgy is volt mindenkinek, hogy olyant utasítson hozzá, ki az utat gyalog is megteszi odáig, mert hogy onnét gyalog is jön vissza: egész világ tudta.

Sokféle vándorlólegény van a világon, nevelő is akad elég, és a tiszta-füredi úton minden harmadik nap ballagott egy a híres barlang felé, hol Józsa Gyuri maga volt a sárkánykígyó, a „*kárbunkulus*” pedig az lett volna, ha valaki eltalálná, hogy Józsa Gyuri milyen nevelőt akar, mert erről semmi bizonyosat sem tudtak mondani a tisztelt korcsmáros urak.

A legelső bemutatván magát, megcsinálván az emberségtudáshoz akkoriban szükséges „*lábvakarintás*”-okat, nagy büszkeséggel mondja:

– Mélyen tisztelt uram, én hat nyelven beszélek.

– Hát azt nem mondaná meg, amice, hány nyelven eszik?

– Uram, én, ki a múzsákkal foglalkozom egész nap, nagyon keveset áldozom az anyagiságnak.

– Úgy, mondja Józsa Gyuri, gyanakodván, hogy az amice ugyan keveset eszik, de annál többet iszik; azért minden tartózkodás nélkül kérdi: hát azt nem mondaná meg, ilyen vékony ebédre mit szokott inni?

– Azt, ami a múzsák papját leginkább megilleti, vizet. Így illik elmenni a Helicon kútjához.

– Öcsémet is oda vinné el itatni?

– Mi lenne főbb feladatomban, mint bevezetni a tudományok titkába, hogy az élet ösvényén el ne tévedjen.

– Dejsz, amice, elég egyenes föld a Hortobágy, itt el nem téved.

– De az *élet*, mélyen tisztelt uram, az *élet*.

– Már arra volt gondomban, hogy a fiú megélhessen, – azon ne búsuljon, csak maga élhessen, amice.

– Tehát szabad remélnem, hogy az ifjú plántát a tudományok kertjébe ültethessem?

– De amice, – mondja Józsa Gyuri, még olyan fazekas nem született, ki az én öcsémből virágos cserepet csináljon; – meg ha meg kell vallanom, nem is akarok én kertészlegényt fogadni melléje.

– Kérem alássan – mondja a másik megrémülve, – talán nem jól méltóztatott engemet érteni, mert én metaforákban beszéltem.

– Én meg csak úgy sarkantyús csizmában beszélek, hallja maga, amice, aztán azt mondom: hogy a költségét megfizetem, amiért ide fáradt; aztán jó egészséget kívánok.

– Mit hallanak füleim? – Bámul a nevelő.

– Ha így nem érti, amice, inkább én is metaforában mondom meg: A múzsák fia hiába fáradt idáig, mert kutunk ugyan van, de ott a béresek itatnak, aztán az sem

hegyen van mint Helicon, hanem sík földön, azt pedig nem kívánhatom, hogy a műsák fia neki hasaljon a pocsolyának, mert hátha az öcsém is eltanulná. Jó egészséget!

Ez aztán vihetett hírt a nagy világba, honnét minduntalan jött egy másik, aztán meg ment is, tudniillik vissza, mert még az is jó varga, ki a lábra vett mérték után jó csizmát tud szabni, hát mennyivel nehezebb olyan fejhez alkalmazkodni, mint Józsa György uramé, kivált mikor azt kellene kitalálni, mi van abban a fejben, ha már úgy nem okoskodik valaki, hogy azt kellene keresni, ami nincs benn.

Ezt már meglehetősen indult, megvallotta, hogy ő sohasem volt nevelő, a kirurgiából csapták ki Pestről: mert megitta a borszeszt, melyben természeti ritkaságokat szoktak eltartani. Egy szóval sem mondta, mint a többi, hogy ezt meg ezt tudja, mert hátha kikérdezik? És állt, mint a bálvány, midőn Józsa Gyuri sorra kérdezte:

– Tanult-e filozófiát?

– Nem én, tekintetes uram.

– Hála istennek! – Mondja magában Józsa Gyuri aztán hangosabban megjegyzi:
– Elég lesz ide kevesebb prudentia is, amice, tudja, mi az a prudentia?

– Hogy ne tudnám! – mondja a fiú megörülve, hogy ő is tud valamit, nem is gyanítván, hogy a tekintetes urat éppen ezzel ijeszti meg legjobban: *Prudentia* diák-szó, s magyarul azt teszi, hogy: *sótartó*.

– Hála istennek! – Mondja Józsa megint éledve s újra kérdezgetve mindent, mire a fiú folyvást nem tudommal felelt, kivált a nyelvekből rettenetesen árva volt a jámbor, azért nem is akart már többet kérdezni, hanem a fiú nagy mentetgetve mondja:

– Németül sem tudok ám!

– Azért sem ütöm agyon. – Véli Józsa György majdnem befejezettnek vélve a próbatétet és már a fizetésről gondolkozott, midőn a boldogtalan azt mondja:

– Hanem majd megtanítom én az úrfit valamire, – vigyorog a boldog ember, – tudok én rusnyák nyelvet, s az úrfi fél esztendő alatt akár akarja, akár nem, olyan muszka lesz...

– Szaladj! aki irgalmad van, még a házat is fölgyújtom utánad, csak egy szó férjen ki rajtad. – Ezzel a boldogtalan levette az emeletről és szerencséje, hogy az ebek a csősztanýára mentek ki csont után szaglászni, minthogy Józsa Gyurinak otthonlétében kenyérhég sem került, – különben azok kísérnék el odább.

Ekkor vette észre Józsa Gyuri, hogy mily nehéz dolog a nevelés, mely egyedül az ő vállaira nehezedett, és hogy neki is engedékenyebbnek kell lenni. Nem lehet kívánni az emberektől, hogy egytől egyig mind agyafúrt számár legyen. Hisz a kórhelykompanyában elég okos ember van, csakhogy egyik sem veszi valami

nagy hasznát, de meg nem is szorult rá, hanem jó cimborák, bundát borotválnak, szénaülés alá parazsat raknak, levesbe hánytatót tesznek, aztán egyik sem harragszik meg. Tehát vigye az ördög, tanuljon valamit, de verekedjék, legyen garázda, – legyen vásott ember, – tanuljon el minden kópéságot, s ahol egy kicsapott diáknak hírét hallja, megfogadja melléje, majd az éleszti benne azt is, a mi elaludt.

Alig várta, hogy a debreceni legátus diák megforduljon a vidéken, ámbár hozzá nem szokott eljönni, de minden csősznek, gulyásnak kiadta a parancsolatot, hogy elfogják mendikánsával egyetemben, és vezessék be hozzá.

Be is vezették, hanem meg is csömörlött a debreceni kollégiumtól.

– Na, öcsém, csaptak-e ki valakit mostanában?

– Három úrfit, tekintetes uram!

– Ugyan miért?

– Pipaszóval jöttek a kollégiumba.

– Büdös dohányuk volt úgy-e?

– A legjava füzes-gyarmati, tekintetes uram, most mind a három otthon szívogathatja, mert a kollégiumból kiszorították őket.

– Aztán már az ilyenért is kicsapják a diákot?

– Még olcsóbbért is, tekintetes uram, – állítja a legátus, – nagy rend van Debrecenben.

– Ott is veszhet miattam, az én öcsém ugyan nem látja sem kívülről, sem belülről: elviszem Patakra.

– Ha még szigorúbb nem volna!

– Mi a ménkű, hát hova eresztik be az embert legolcsóbban?

– Azt tartom, Kecskemét leglágább, mert oda már csak az megy, a ki a homokban reked, vagy Debrecenből, Patakról megszalasztják. A kollégium is nagyon szegény, azért fogják az embert. Egy-két jó forintért könnyen beeresztik azt is, kit máshonnan elcsaptak.

– Jó, hogy tudom, – véli Józsa Gyuri egészen Kecskemétre szánva el magát, – csak még egy kedve szerint való fickót kaphasson Bandi mellé, azért újra kérdi: Ugyan, uramöcsém, nincs Debrecenben heverőben egy pár kicsapott diák?

– Aki volt, jóformán elment komédiásnak; mert most volt ott egy társaság, az eleje tegnap indult ki, Debrecenből, amint jól értém tőlük, Szilváásra mennek gr. Keglevich Miklós úrhoz. Azt is hallám, hogy néhány még elmaradt, míg a gróf utánuk küldi a pénzt, hogy magukat kiváltsák a debreceni adósságból.

Józsa Gyuri valamit gondolt, a legátust megkínálta ebéddel, de csak egyszer, hogy emberség híjával ne legyen, azt gondolván, hogy a legátus majd szerénykedik és elmegy, azonban a legátusdiák éppen szerénységből nem ment el, és megette, a mit szorultságból összekotyvasztottak, megtoldván a gazdának ebédjét három emberre.

Ebéd után elment a legátus, és a mily szaporán lépdelt, azt hihetném, hogy még máshol is akarna – *ebédet enni*, Józsa Gyuri pedig lesette az elmaradt komédiásokat, talán válnék belőlük egy Bandi úrfi mellé.

Harmadnapra alkonyat felé már messziről látja, hogy két kaputos embert kísér az öreg gulyás, így semmi kétség, komédiásokat fogott; azért Józsa György néhány kutyaságon törte fejét, hogy a két embert szépen kipróbálja.

Megparancsolta a vacsorát négy emberre, és előhozatott egy széket, melynek szép tulajdonsága az volt, hogy amint ráültek, mind a négy lába hirtelen szétment, és a vendéget a földre ültette le. Ezt tetette az asztalhoz, jól megnézvén az elhelyezést, hogy valamiképp maga alá ne kerüljön, hasonló lévén a többihez.

A vendégeket bekísérte az öreg gulyás. Józsa nevetve fogadta őket, s az első bevezetésnél észrevehették a fiúk, hogy a híres Józsa Gyurinál vannak, és hogy miattuk sem teszen kivételt, hanem ott teszi őket lúddá, ahol legkönnyebben lehet.

– Na, komédiás, vagy mi vagy, megfogtalak benneteket, úgy-e?

– Igenis, meg vagyunk fogva, – tekintetes uram, – mondja az egyik, alacsony himlőhelyes legényke.

– Megijedtetek úgy-e, mikor a csósz megfogott?

– Nagyon megijedtünk, tekintetes uram, – attól féltünk...

– Hogy kötve hoz be, úgy-e? Vág a szóba Józsa.

– Attól nem – véli a himlőhelyes, – hanem hogy elereszt; mert a Hortobágyon eltévesztettük az utat, aztán hol háltunk volna az éjjel?

– Na, ne búsuljatok: ma nálam esztek vacsorát.

– Akkor tessék az ebédet is hirtelen betálatatni, mert mi még ebéd előtt volnánk.

– De lesz-e bukfenc? kérdi Józsa Gyuri.

– Akármennyi, tekintetes uram, – válaszol a kérdett, – de előbb be kell fizetni, aztán kezdődik a komédia.

Józsa Gyurinak pocakja szinte remegett a nevetésben, tetszett neki a bolond kedvű fiú, ki Józsa Gyurinak így befelelgetett, – most már a másokra volt kíváncsi, hát az mit tud?

– No fráter, – kérdi azt is, – hát te mit tudsz?

- Semmit! Volt rá a nagyon komor válasz.
- Azért fizet a gazdád?
- Nem hinném, hogy a fizetés meglátszanék rajtam.
- Komédiás vagy úgy-e?
- Úgy mondják, tekintetes uram, – én nem tudom, – mondja az egykedvű fiú, – nagyon nehéz mesterség az a komédia.
- No hát bomolj egy kicsit, aztán majd megmondom én, mit tudsz? Mi voltál a komédiában?
- Voltam király, koldus, úr, paraszt; de valamennyit elfeledem, mihelyt lelépek a deszkáról.
- Még a királyságot is?
- Száraz kenyér is alig jut néha előadás után; de jó ízűen esik, mert nem jut eszembe, hogy a komédiában király valék.
- Szegény koldus! mondja nevetve a másik.
- Nem emlékszem rá, hogy koldultam volna, – s mikor a komédiában kérem az alamizsnát, tudom, hogy pénzért eresztették be. És ha játékom sikerül: nem én sírok, hanem a közönség.
- Úgy látszik fráter, te úrnak is elég büszke tudnál lenni; talán sokszor játszották veled?
- Elfeledtem a szerepet, uram, – mert midőn jobbágyot játszom, nagyon megharagudnám magamra, hogy úr koromban jobbágyok zsírján élődtem, és vérig verettem őket; azért bocsáss meg jó uram, szerepeim csak a deszkán jutnak eszembe, bukfencet hányni pedig nem tudok.
- A színész nem maradt adósa saját mesterségének, a hang engedelmeskedék a lélek fölindulásának, Józsa pedig annál inkább nem tudta, mit feleljen? Csak arra volt esze, hogy a komoly fiút még ma bolonddá tegye. Egyik sem vette észre, hogy a kis fiú az ablakban hallgatta a beszédet, és néhány könnyű szaladt le két orcáján, jeléül, hogy a szegény magyar komédiás azt a szerepet is érti, mit nem a sűgő mond néki.
- A bácsinak valami jutott eszébe, hirtelen kiment, ez alatt a kis fiú nem tudott ellenállani, hogy a színészhez ne lépjen, míg a másik, a himlőhelyes, néhány füstös családi képet nézegetett a falon.
- Oly bizalmas volt e megközelítés, hogy a fiútól tartózkodni sem lehetett. A fiú néhány szóval megértette magát, s a nyájas fogadásért a színészt a mellékszobákba vezette az ebédlőig, hol a fiú bizalmasan mondja:
- Bácsi! az utolsó székre ne üljön.

– Miért? kérdi a színész megnézve a széket.

– Bandi! kiált Józsa Gyuri a negyedik szobából, s a fiú elrohant, a színész pedig az utolsó széket hirtelen az első helyre cserélte, úgy ment vissza a többihez.

A gazda azalatt a himlőhellyessel bolondozott, tréfának nem volt híja, mert a himlőhelyes helyre akarta ütni a hézagot, mit a pályatárs Józsa Gyuri kedvén ütött, legalább vacsora előtt ki ne dobassa őket a kastélyból.

Irtóztatókat nevetett a gazda, hanem ezen hahotába némi anticipált vigyorgás is keveredett, elgondolván, hogy az a komolyabbik mint fog a padlón elnyújtózni, mikor a vacsorához leülnek.

Bejelentették a levest, és Józsa Gyuri tolt maga előtt a megfogott vendégeket, s éppen a komolyabbnak adott legnagyobb becsületet, azt tolván legelől.

Belépvén az étterembe, az előretolt vendég az utolsó helyhez állt, ámbár a gyanús szék éppen azon a helyen volt, amint maga kicserélte.

– Oda majd én ülök, fráter! mondja Józsa Gyuri a székbe kapaszkodót elhúzva, ámbár az nagy alázatosságot tetteve, sehogy sem akart az utolsó helyről elmenni.

– Nekem itt is jó lesz, tekintetes uram.

– Otthon parancsolj, fráter, te itt vendég vagy, téged illet az első hely, a gazda mindig utolsó ember a maga házánál.

Végre engedelmessé válnak, mindenki székéhez nyúlt. Józsa Gyuri már előre retteneteset kacagott, úgy ült le a székre: de a nevetés hirtelen elmaradt, s a vendégek el nem tudták gondolni, hova lett a gazda, kivált mikor az abrosz is megindult és vitte a levest a megszökött gazda után, és ha a himlőhelyes hirtelen utána nem kap: Józsa Gyuri másodszor volna megkeresztelve, mégpedig forró marhahús levestel.

– Kutyabaj sincs! Mondja Józsa Gyuri föltápáskodván a padlóról; hanem azért mégis szerette volna a széket az inas fejéhez vágni, azt gondolván, hogy az cserélte ki a széket.

– Mi baj? kérdi a himlőhelyes, más széket adván Józsa Gyuri alá.

– Elcsapom a gazembert! Mondja György úr az ajtó felé nézve, honnét az inast várta.

– De itt én vagyok a bűnös, tekintetes uram, – mondja a székcsereelő, – minthogy előbb észrevettem, hogy a székeknek egyik lába félre áll, az első helyről az utolsóra tettem, hogy nekem maradjon; a tekintetes úr az oka, hogy oda nem eresztett engem.

– Mondom, kutyabaj sincs! állítja Józsa Gyuri, keservesen tapogatva a kénytelen ültetésnek helyét, mi annál inkább fáj, minthogy azt másnak szánta, s azt a másikat nem lehetett most már a pad alá ültetni.

Kozmás lett a vacsora Józsa György uram szájának, szerencsére nem volt igen hosszú, s az ülés kínja nem igen hosszan emlékezteté a jámbort a kudarcra, vacsora után tehát sokkal vidámabb volt. A himlőhelyes színész hatalmas kedvében volt, egyik adoma után a másikat mondogatta, legalább annyit nevetetett a gazda, hogy a vacsora ára bőven meg volt fizetve, tán még az ágyak ára is, ámbar azokról elbeszélni való is van még.

– Éjszakára szabad fekvőhelyet kérünk? mondja a himlőhelyes, – a földön is szívesen elfekszünk akármilyen rossz szalmán.

– A legjobb ágyaimban alusztok, amice. – olyan ágyban még sohasem aludtatok. Menjetek.

– Köszönjük alássan a szíves jó tartást, – köszöni mind a kettő, – minthogy hajnalban szeretnénk odább menni, mert negyed napon Szilváson kell lennünk, – egyúttal búcsút veszünk a tekintetes úrtól.

– Szerencsés utat kívánok.

A színészek elmentek a kijelölt szobába, s a két ágyban elhelyezkedének, de egyetlenegy vánkos sem volt az ágyban.

Nem tudták elgondolni, gondatlanságból hiányzik-e a vánkos, vagy ez már különös háziszokás? De végre megnyugodtak, és már el akarák oltani a gyertyát. Ekkor lép be Józsa Gyuri, s a félig nyitott ajtón beszél:

– Ha valami hiányzik, húzzátok meg a csöngetyűt, mindjárt bejő a cseléd. – Aztán megint betette az ajtót.

Persze, a vánkos nagyon hiányzott, s az elfáradt utasok szeretnék volna fejüket a legjobban elhelyezni, azért éltek a szabadsággal, és néhány percig tartó tanácskozmány után az egyik elszánta magát a csöngetésre és az ágy fölött lecsüngő madzagot megrántá:

– Puff!

Ez annyit tesz, hogy a madzagrántásra mind a két ágy elereszté lakóját, s az ágyfenékkal egyetemben a padlóra zuhantak.

Hamar észrevették, hogy ez a gazda tréfája volt; ezért most már a két színész sem akart adós maradni, hanem minthogy a szobában körülnézvé, egy kézi fűrészt megtaláltak, elhatározták: hogy hajnalban fölébredvén, a két ágynak összesen nyolc lábát elfűrészelik, s az asztal közepére rakják.

Ne is tessék ezen kételkedni, a társaság maga sem követeli, hogy valami nagy tartózkodást fogjunk rá. – Józsa Gyuri ösmert bolond ember, ki csak azért nem volt terhére a világnak, mert a maga házában lakott; a két színész pedig elszán-

tabb ember volt megküzdeni egy szent eszméért, mintsem valami különös bátorság kellett volna ahhoz, hogy egy goromba disznónak éretlen vad tréfájáért meg ne fizessen. A vacsora árát humorral fizették ki, – olyan kész pénz, mi néha megszereshetetlen. – Miért maradjanak adósok? – Nem is maradhatnak: Józsa Gyuri komédiásoknak tartá őket lenni, fizesse meg a komédia árát. Hisz nem kérnek készpénzt; nyolc darab ágyláb mindig elég olcsó bemeneti díj a komédiáért, mert nem kell kételkedni, a fiúk hajnal előtt lefűrészelték a nyolc lábat, és egy lepedővel átszorítva az asztalra tették.

Midőn elmenni akartak, akkor vették észre, hogy a folyosóra nyíló ajtó be van zárva, kénytelenek voltak az oldalajtón át a mellékszobába menni, s a harmadikban nyílt meg az ajtó.

– Mentek már? kérdi Józsa Gyuri a neszre fölédre.

– Igenis megyünk már! felel meg a székcserélő elég érthető hangon.

– Jó volt az ágy?

– Főlséges! felel vissza ugyanaz az ajtókilincset tartva.

– Volt-e minden, ami kényelmetekre szükséges volt?

– Több is, mint kellett volna. Ami főlősleg volt, az asztalra tettük; ott meg lehet találni keresés nélkül. Jó egészséget kívánunk.

Ezen búcsú után megindultak, s mire a nap följött, régen elhagyták azon irányt, melyben őket megkergethették volna, mert erre számítaniok kellett.

Józsa Gyuri nem értette a különös beszédet, de oly édes volt az álom, hogy attól megválni nem akart, így reggeli kilenc óra lehetett, midőn az ágyat elhagyta. Mindjárt eszébe jutott a két diáknak elmenetele, s a magyarázatlan beszéd. Rohant tehát a diákok hálószobájába.

Kinyitja az ajtót, s a két ágyat megalázkodva a földön látja. De hát hova lett az ágyak lábai, csak nem húzódtak az ágyak alól a takaró melege közé? Ekkor jut eszébe, hogy a magyarázat az asztalon lesz, hisz maguk mondák, hogy ami főlősleges volt, az asztal közepére tették: íme, a lepedőben ott volt mind a nyolc láb.

– Utánuk! kiált Józsa Gyuri föllármázva a cselédséget, a hány befogható ló volt, elugratták a komédiások után, a lovaglónak idáig hallatlan szót, huszonöt forintot ígervén, ha valamelyiket vissza tudnák hozni.

Senkinek sem jutott eszébe egyéb, mint hogy a két gyalog-úr bolonddá tette az uraságot, mert szörnyű jó kedve van, legalább ilyen boldog vigyorgásban sohasem látták még; annál nagyobb kedvük kerekedett megkergetni a szökött vendégeket, tökéletesen meggyőződvn, hogy baj nem érheti őket.

– Bandi! kiált a fiú után a bácsi, – szedd össze mindenedet, holnap Kecskemétre megyünk, lesz már neked való ember! azt mondja Józsa Gyuri, nem is kételked-

vén, hogy az ilyen gyalog járó fickó vékony konvencióért is ott hagyja a komédiát, ő pedig csak ilyen pajtások mellett éri el azt a célt, hogy Szentpálival kudarcot vallasson. S e gondolatnál megtapogatta oldalzsebében az írást, melynek minden betűje oldalába sütött, és az lenne legboldogabb órája, midőn legkíméletlenebb kínzójával számadását kiegyenlítheti. Akkor, de csakis akkor lesz ez a nagy bankó apróra fölváltva.

Milyen boldogság lesz országos kacajjá tenni győzödelmét, – egy megvénült bolondot olyan járomba hurcolni, mit a fiatal is gyakran nyögve hord csak.

Minduntalan az ablakhoz nézett, hozzák-e már a komédiásokat?

Bandi nem búsult, a fiú annyi értelemre vergődött már a nagy fővárosban, hogy a két színész humorában megérté az erőt. – Azt is tudva, bátyja mit akar vele célképpen elérni, lelkének egész örömeivel csüngött a gondolaton, hogy kiszabadul az eddigi börtönből, és a tudományok után nyújthatja ki kezét.

– Hát a pipa hol van? kérdi a bácsi a megkínzott gyermeket, ki otthon már ilyen eledellel is kénytelen volt élni.

– Azt is elviszem? kérdi a fiú.

– Azt is, meg fél mázsa dohányt, – ha a professzoroknak nem tetszik, megmondhatod, hogy uradbátyádnak egy batkáját sem váltják föl.

A készüllet meglőn, de a lovászok ember nélkül tértek vissza. Ekkor maga fogatott be, jól emlékezvén, hogy Szilváásra mennek, tehát utánuk, bízattja önmagát, hozzátévén:

– *Szilváson fogok majd nevelőt!*

Három földönfutó.

Szegény csárdás búsan nézett végig a rónán, szemei keresték az irányt, amerre legközelebb érhetné a világ végét, hol az egyszeri huszár csak a lábát lógatta le, de ő mind a három lovát a semmibe terelné.

Éjszaknak indult, s másnapra már elérte a legelső dombot, mely a gödöllői hegyekre vezet föl. Mellébe alig fért a hegyi lég, vagy tán szokatlan volt az érzés, midőn oly magasan állt már a róna fölött. Hisz egykor süldőlegény korában fölkéredzkedvén a tassi toronyba, két kézzel is fogta a kalapot, hogy le ne vigye a szél, pedig a bíró éppen fölnezt a toronyba, de oly kurtának látszott, hogy röstelt ekkora embernek köszönni. S íme, most amerre csak ellát, hason fekszik minden falu; oly hitvány, oly laposra hasalnak előtte, pedig bizony szegény ember nézi, – a „Vendégríkátó”-nak egykori gazdája, – hát még mikor az isten véghetetlen hatalmának ragyogó helyéről, a magas mennyországból tekint alá, milyen nyomorultnak tetszik az ember, ha még úgy kikapaszzkodik is a földből?

A pusztai ember kimelegedett a bámulásban, legalább azt hitte, mikor a báránybőr süveget levette; pedig ez önkéntelen mozdulatban az ég urát dicsőíté, megízlelvén lelke azt a bölcsességet, hogy a földön túl terjeszkedni hiú erőlködés. Megadta magát a végzetnek, nyugodt karjaiban a vér sebesebben indult, az önbizalom megígérte neki a jövődőt, – karja szinte olyant mozdul, mintha az élet terhének súlyát próbaképp megemelinteni akarná. Mindent veszített bár, de annyi benne az életerő, hogy kétségbeesni vagy megőrülni nem tud.

– Menjünk odább, anyjuk! – mondja az ülésbe helyezkedve, egy kocsiodalban elférvén mindene, mit nem is annyira ő, mint az asszony mentett meg, a víz előtt az ágyneműt és kevés fehér ruhát a faluba hordván: most pedig mennek a világnak, amerre az út kanyarodik, mert elhagyták az egyenes országot, hol az ember torony iránt tájékozta magát.

Sohasem járt hegyen a gazda, minél inkább emelkedett a hegyláncolat, annál idegenebb lőn a földön. Eleget beszéltek neki egykor magasnál magasabb hegyekről, de valamennyit a tassi vagy a szent-miklósi toronyhoz mérte, pedig itt már húszszorta magasabban járkál.

Az asszony csendesen üldögélt a kocsi hátuljában, harmadnappal ezelőtt kijajgatta magát, így vagy a sírást nyugossza ki, vagy elhitte a gazdának, hogy míg két karjának erejét el nem veszi az úristen, nem lesz búsulni valója. Békén túrta a sorsot, azt sem kérdezte, hol fognak megállni? Ezt ugyan a gazda sem tudná megmondani, de valahol csak elfáradnak a lovak, aztán meg is etetnek ott.

Így mentek szó nélkül, a folyton egymásra következő magaslatok a gazdát úgy megindították, azaz: csak a fejét, hogy azt, ide-oda tekintgetvén, szüntelen csóválta. Ez aztán az asszonyt is fölverte a csendességből, és azt mondja a férjének:

– Apjuk, járt kend ilyen földön? Mire a gazda újra megkémlélvén a vidéket, mint-hogy a görbe csavarodások közt a napot is majd előttük, majd oldalt, majd utánuk látták, s újra, nagyobb emelkedésre jutottak, végre erős meggyőződéssel mondja, hátraszólván élete párjához:

– Na, asszony, ha ez még így tart egy darabig, – szent, hogy a *levegőbe* jutunk!

Harmadnapon délután már Egerből is kimentek, megint északnak fordulván a hegyesebb vidékre.

A legmagasabb hegyen voltak, midőn előttük két gyaloglót láttak, s ami különösebbnek tetszett, vándorbotjuk vékony mogyorófa, batyujuk éppen semmi, s ha a posztónadrág térdig nem lakott volna porral, egyéb ruhájukról azt is hinné az ember, sétálgató urak: – de a porlepte posztóruha nagyon mondja, hogy a sétálásnak rég el kellett volna már végződnie. Vajjon jönnek-e az úton, vagy hogy haza mennek?

– Jó napot földi! köszönt az egyik posztóruhás a kocsin bámuló alföldire, megadván neki a becsületet, mi a gyalogjárótól járandó pénze a kocsin utazónak; de a csárdás egyszerre kitalálta, hogy ezek nem sétálgatni indultak.

- Fogadj isten! lőn reá a válasz.
  - Meddig megyen, földi?
  - Míg be nem esteledik.
  - Hosszú útja van, földi, hát azt nem mondaná meg, hol végződik el?
  - Aligha el nem fáradnak odáig. Felel a csárdás, el akarván csavarodni az igaz felelettől.
  - Csak nem megy Óperenciába?
  - Még azon is túl, ahol legsűrűbb erdőt találók.
  - Mutatunk mi olyant, hogy vissza sem talál, ha egyszer betéved.
  - Szeretném, ha meg tudnák mutatni.
  - Megmutatjuk, földi, ha elvisz bennünket pénzünkért.
  - *Pénzért!* ismétlé a csárdás elkomorodva, mintha eszébe jutna a csárda, hova minden ember azért szeretett volna bemenni, hogy ott egy pár rossz fillérért a csárdást meghajszolja. Hiába, nem tagadja meg természetét, szolgálni még pénzért sem tud; azért nagy megfontolás után elég barátságtalanul mondja: „*Nem lehet!*”
  - Nem bírna el az a három ló, attól fél gazduram? kérdi az egyik.
  - *Tündér!* – szólítja a rudast a gazda, megkapva a gyeplőt, hogy a fölébresztett ló a kocsit el ne kapja, s mikor egyik ló után a másik kettő is majdnem ágaskodni kezdett, válaszképen mondja: Akár ezt az egyik hegyet is utánuk fogjam.
  - Két ilyen magyar embert még könnyebben elvihetne ez a három táltos; alkudjunk meg földi.
  - Nem alkuszunk uram, megmondtam az utolsó szót.
  - Ejnye de megkapaszkodott földi a kocsioldalban, – pedig azt gondoltuk, hogy jó szóért is elvisz.
  - Azért most is elviszem.
  - Mondja meg még egyszer, kedves jó barátom.
  - Sohase mondassák bíz azt kétszer, hanem kapjanak föl hamar, ki ide, ki oda, mert a lovak megriadtak, aztán ha megindulnak, se ingyen, se pénzért meg nem állok a harmadik határig.
- Nem kellett biztatás a jó fiúknak, fölkaptak a kocsi oldalába, és várták mikor csendesül le a három csikó, akkor tán megint ráér a gazda beszélgetni, ámbár idáig is nagyon kurtán esett ki a válasz.

Éppen a legkényelmesebben elhelyezkedének már, midőn a gazda oldalt fordult az ülésben, s a két fiatalembert némi tartózkodással kérdi:

– Hát maguk kik legyenek voltaképpen?

– Már mint mi? szól az egyik, időnyerés végett visszakérdező a megszólítást, nem mintha nem tudná, mi foglalkozásuk van, hanem a sajtószerű gazdának valami nagyon okosan akartak megfelelni, nehogy úgy szárazan mondván, hogy ők magyar „komédiások” legyenek: még meg is bánja, hogy a kocsira eresztette őket. Azért a kérdett fiú azt mondja: Ugyan földi, találja ki, micsoda mesterségünk van?

– Nem merem eltalálni, hallják az urak, mert attól félek, hogy kölcsönben maguk is eltalálnák az én állapotomat.

A fiúk inkább saját állapotukra gondoltak, másfelé vitték a beszédet, a magyar színész komédiás volt még ekkor a magyar ember szemében, ritka helyen sietett eléjük a megelőző nyájasság. Tűrt, fáradt, nélkülözött szegény, a lelkesebb úgy is tudta, hogy mártír, nem kelle mutatni a léleknek sebeit, a foltok alatt is meglátták, hogy vérzik; – de ezerszerte irigylendőbb a vértanúknak az a sorsa, midőn a bárd előtt vallhatták meg a hitet, mint élni saját honában üldözötten, és küzdelmes pályáját saját honfiai előtt bevallani – gyakran *szégyen* vala.

Az a vad magyar, ki a gyeplőt tartja, észrevette, hogy a kérdezkedés fájdalmat talál okozni, elcsavarodott a beszédétől, hisz könnyen megfordíthatnák a kérdést, s akkor mit valljon meg ő is? Megereszté a gyeplőt, lovait megszalasztá, addig vesződött velük, míg untig elég volt a hézag elfeledtetni az előbbeni beszédet, s egészen újat kezdhettek, hogy még is élőjelet adjon az eleven.

– Merre járunk, ifjúurak? kérdi a kocsis, – mert én sohasem jártam ezt a görbe országot.

– Nem messze vagyunk Szilvástól, gróf Keglevich Miklósnak van ott egy kastélya, a mi utunk odáig húzódik.

– Értem!... mondja István gazda, – ott hát leszállnak az urak.

– De majd gazduram is maradjon velünk ott, ha nincsen sietős dolga, mert ott azt is szívesen látják, aki velünk jön, aztán sem maga nem bánja meg, sem a három ló.

– Elhiszem! – mondja a kocsis, hanem magában hozzágondolta, hogy ha majd lemaradnak a kocsiról, az ő dolga lesz, hogy ne sokáig hálálkodjanak neki az emberségért, egy suhintás pedig elég lesz a három lovat megkergetni, ő meg majd úgy tesz, mint aki nagyon húzná a gyeplőt, mégis odább ereszti a lovat.

Elvesztette a vagyont, de nem hitte magát koldusnak. Megmarad benne a magyar ember egészen büszkén, mint bármely címeres nemesben. Nem alamizsnaképen hozta el őket, még volt egy kincse, a barátság, ebből adott akkora darabot, amekkora kitellett. Nem árulta pénzért, nincs és nem is volt ára, tehát tűrhetlen lett vol-

na előtte a gondolat, hogy visszafizessék neki, mintegy adósságot, melyről a hitetlen emberek írást is vesznek el.

Elviszi őket becsülettel, nem fogja az út mellé lerázni. Csak már ismerős lenne előtte a vidék. Oh mennyivel jobb az alföld, mindenfelé szabadon kiláthat, sehol sem ütközik hegyoldalba, még a betyár is érzi, hogy betyársága nem esik oly beszámítás alá, mint a hegyi tolvajoké, kik a sűrűben bujkálnak, még a betyár is el mer menni az egyenesre: lássák meg azt a csikót, melyet elcsap a ménestől, és mérföldekre nyúló téren elárulja maga magát. Fogja meg, kinek gyorsabb a nyerges lova, mint tán a betyáré.

Hiába gondolta ki a tervet az egyenes földhöz szokott ember, mikor Szilváson fölértek a hegyoldalba, s a kastélyudvarban megállt a fölvelt vendégek végett, gróf Keglevich Miklós mindjárt elállta az utat, két hajdú kapta ki a parancsolatot, hogy ennek az emberséges embernek mindene legyen bőségben, lovai az abraknak, szénának szűkét ne lássák, mert majd utána kérdezkedik a méltóságos úr maga is.

– De én tovább akarok ám menni méltóságos uram.

– Hová mennél, – jámbor ember? Kérdi a gróf, – a nap lenyugszik már, mondd meg hová mennél?

Erre aztán bajos lenne a felelet. Még ha tudna is hazudni, mit hazudjon? Egyetlenegy helységnek sem tudja a nevét, hátha azt is megkérdik, honnét jő, mit mondjon akkor? A lélek e kérdésekre szűknek érzi a tanyát, most érzi az üldözöttnek keserves állapotát, hisz minduntalan hazudnia kell, ha csak azt meg nem akarja mondani, hogy földönfutóvá lett.

Elvezetteté magát, *hadd vigyenek!* gondolja magában, maga úgy sem tudja, hova menjen? Talán jó is volna már a megállapodás? Szívében a vér kínosabban lüktet, mint máskor, ilyen fájdalomra tapasz is kellene. Mit tegyen rá? Előveszi azt a régi magyar orvosságot: „*alugyunk rá egyet,*” reggelig tán megálmodja; fölébredni akkor is jó lesz még.

– Kit hozott kend atyafi? – Kérdi az egyik hajdú.

– Magam is megkérdezném, ha megmondaná valaki.

– Komédiások ezek is, – magyar komédiások! Véli a négy lovas kocsis.

– Úgy?... ismétli a hajdú, – tehát – *földönfutók.*

Hallgatta a csárdás a beszédet, eszébe jutott, midőn a kocsin ő is kérdezkedett, íme, megmondák most. Elgondolkodott, kezei szedték le a lovacról a szerszámot, néhány szót dörmögött, csak maga hallotta; magának is ezért mondta, hogy letorolja magát, midőn a cselédek által legúnyolt színészeket sajnálni kezdé: Hát te mi vagy? Az a kettő meg te: éppen *három földönfutó.*

A szilvási uraság.

Keglevich Miklós nőtlen ember volt, koporsója után mégis sírva ment egy hosszú csapat, a legvénebb ember is azt vallá, hogy most az *apját siratja*.

Nem mert megházasodni, véghetetlen jó szíve ezer szemrehányást tett neki, ha e gondolat meglepte. Jobbágyait kimondhatatlanul szeretete, hisz gyermekeinek vélte őket, kiket isten az ő gondjára bízott; s nehogy egykor megházasodván, saját gyermekei elvonják e szeretetet: nem tudott számot vetni önmagával, gyöngének, erőtlennek hitte magát arra, hogy a kötelességeket megosztani tudja. Önmagát áldozta föl, megszokta a nagy szeretetet, lelkének ezerek szeretete kellett táplálékul; megmaradt *nőtelen embernek*.

Hátunk mögött marad el a történetírás, leszen a beírt lapoknak számos véres betűje; számtalan levelet futva fogunk átlapozni; de a mint a jobbágyság az utóbbi századból a mostaniba lépett, nem lesz egyetlen lap, melyet a szégyenfoltok miatt takarnunk kellene.

A prókátor bizonyítványait pöre mellé rakja, nekem a szilvási jobbagyokat eleve-nen kellene ide mellékelnem, hadd mondanák el azok mindazt, mit egy áldott földesúrról mondani kellene.

Ó, ritka, de igaz példát mondok el; kérem önöket, engedjék meg kitérnem a vá-gásból, hadd mondjak el egy kurta történetet. Nagy a szilvási erdő, a jártas ember is vajmi könnyen eltéved benne, egy szál fával több vagy kevesebb a nagy erdő-ben, egy ember igen olcsóért akart venni, olcsóbbért már nem is lehet: ellopott egy szép fát.

Ha még Keglevich jobbágya lett volna, a lelkiismeret összeveszett volna vele, hogy saját jó földesurát lopja meg; holott kölcsönben vagy olcsó pénzért úgy is kialakulhatná tőle. A lelkiismeret bátran alhatott, szomszédából való az ember: ebé, a mi a másé, s a jó éles fejsze ledöntötte, leprózta a fát, aztán amerre közelebb, vitte haza felé.

Tetszik a felséges úristennek sokféleképen vigyázni, s ez esetben éppen a falu bírása jött szemközt a fatolvajjal, ki igen korán reggel ért haza az erdőből.

– Korán megrakodott kend, András! szólítja meg a bíró a falopót.

– Jókor megjöttem. Felelt a paraszt.

– Magamnak is kellene már fa után látnom, hol vette kend a fát?

– Szilvásról hoztam. Mondja megint kurtán.

– Ugyan, hogy adták most? Faggatódzik újra, azt tartom, még ma átmegegyek ma-gam is.

– Drága most ott nagyon, – állítja a tolvaj, hogy másfelé tévessze a bírót.

– De csak megmondták az utolsó árát?

– Azt mondták, hogy majd máskor megizenik.

– Így is alkuszna már! Gyanakodik a bíró, és addig firtatja a tolvajt, hogy végre is szépen kivallotta. Akkor a bírópálca nemcsak arra való volt, hogy rátámaszkodjék a bíró, hanem, a mint mindjárt meglátjuk, a pálca is rátámaszkodott az emberre, és nem tellett el bele jóra való három óra, a bíró udvarán megszólították vele a tolvajt éppen tizenkétszer.

Hatodszor szólalt meg a falopó, a kapu be lévén téve, csak a nesz hallatszott ki az utcára, és a falun történetesen keresztül menő Keglevich Miklós megállítá kocsiját a neszre.

A bíró a tornácból magasabban kilátván, kiment a gróf elé, megállítván addig a munkát.

– Bíró uram, nem a legjobb munkában vannak.

– Jó az annak, akit illet, méltóságos uram.

– Mit vétett a boldogtalan?

– Fát lopott a szilvási erdőből.

– Akkor eresszék föl a boldogtalant.

– Nem lehet, méltóságos uram.

– De ha én könyörgök a szerencsétlen emberért: én megbocsátok neki.

– Tudom, méltóságos uram, – válaszolja a bíró, – azt is tudom, hogy méltósága pénzért is megváltaná; de még sem lehet, esedezem alázatosan, még hat pálca-útás az ő járandósága.

– Inkább lopják el egész erdőmet.

– Kár volna, méltóságos uram, – ha már méltóságod nem akar szigorú lenni, az leszek én; mert a ki méltóságodtól ellop valamit, az nemcsak gróf Keglevich Miklósét lopja: hanem a *szegényekét is*.

A gróf hiába könyörgött, s még nem ért a faluvégre, mikor a tolvaj a másik hat útást megszámlálhatta gonosz lelkének még gonoszabb testén.

Untig elegendőnek találok e bizonyítékot Keglevich Miklós úr mellett, mikor arról beszélek, hogy őt mindenki szerette. Jobbágyainak minden bajában jótévőjük vala, talán a szívét is megfelezte volna, ha nincsen annyi eszük, hogy addig szerencse nekik, míg az Keglevichnél marad.

Megjött Pestmegyének főlészóltása, a színházra adakozást sürgetvén a megyékben. Keglevich megelégedett a megyegyűlésen, hogy a dolgot tudomásul vegye; hisz a tisztelt közönség sem igen kapott hajba, hogy szóhoz jusson, mert a ki szólni akart, mindjárt orra elé tolták a nagy ív papírt, hogy írja oda nevét. Ó, a

tekintetes karok igen bölcs higgadtsággal fogadták az ügyet; miattuk megvehetette volna a fagy, csak Keglevich Miklós fogta föl a dolgot. Nagyon okos emberek ezek a tekintetes urak, véli a gróf, – minek az ilyen dolgot dél előtt szóba hozni? Nem kell itt okosan beszélni, – elég okos ember volt már az, aki kigondolta; más meg nyisson erszényt, s amit egy-egy marokkal megfoghat: vágja ki az asztal közepére.

Elhatározta a gróf az Egerben hasra esett ügyet Szilváson fölvenni; de ments isten délelőtt. Az emberek délelőtt igen okosak, ilyenkor azt is tudják, hogy a két-szerkettő – négy; vagy hogy a rókának nem lehet két bőrét is nyúzni. Délután vége minden bölcsességnek, egy-két pohárka tokaji után összezavarodik a világ; az ellenség megbocsát ellenségének, a víg nótára ríva fakad a legvénebb ember is, kérj tőle ilyenkor egy fillért, egész erszényét odaveti. Egy ingre vetkőzik le, hiszen megbolondult; nem tudja mit csinál! Ilyen a magyar ember, ha elmegy az esze! Ó bár sohase jőne meg, bizony többre mennénk. Be volna kerítve a múzeum, lenne minden helységben könyvtár, minden vidéki városban színház;... ha-nem mit beszélék? Látszik, hogy én csak vízivó ember vagyok, mindjárt valami okosat mondok, amiből semmi sem lesz. Én is azt mondom: üssetek engem agyon, ti pedig délelőtt ne okoskodjatok, mert akkor mindenik azt hiszi, neki több esze van, mint a másiknak, szent, hogy összevesztek. Igyatok egy kis jó tokajit, béküljetek meg mikor a zene szól, ne örüljetek: ordítsatok, mint akit nyúznak; aztán akkor vágd ki az utolsó fillért is. Én nem mondom: mire! szívetek akkor nem hazudik, megmondja, hogy a kötelesség mire kéri azt a néhány batkát.

Okos ember volt, aki a vásárt kitalálta; elmegy oda minden jámbor, az egyik egy-pár fejelés csizmát akar, de annyi szép új csizmát lát, fölpróbálja őket, aztán újat vesz. Az új csizmába röstel rongyos nadrágot húzni ott a posztós a harmadik sátorban, leszabat egy öltözetre valót, ha egyik darab új, a többi is legyen az. Ilyen a gyarló ember, megcsalja a szeme. Keglevich elhozatta a váradi színészeket, összeüttetett egy deszkabódét, egy hétig játszottak ott a komédiások, három vármegyének elevenje fordult meg Szilváson, s a szónok helyett hangosabban prédikált a színész, hisz mikor a közönség Zrínyi Miklósban agyonrítta magát, azt mondja a gróf:

– Mit bőgtök, adok én szegény páráknak enni, míg Szilváson lesznek.

– Hát aztán mi lesz belőlük? Kérdi egy hevesi bús magyar, kinek az a furcsa szokása volt, hogy minél többet ivott, annál búsabb lőn, míg csak ki nem aludta magát.

– Aztán az lesz belőlük, mi a varjúból, keres magának, ha talál; ha nem talál: koplal.

– Miklós! Miklós! te beszélsz így?... érzékenykedik a másik, – aztán nem jut eszedbe, hogy ezek prédikálják a magyar nyelvet Magyarországon, mégpedig nem egyszer mezítláb?

– Adjon nekik a nemzet csizmát.

– Ád ám, – pattan föl a másik, – ha te is adsz.

– De hova adjam?

– Add a pesti színházra, éppen két hete, hogy megküldte Pestvármegye a fölszólitást, nem mondhatod, hogy nem kérnek; de te is hallgattál Egerben, – most szólj, adsz-e?

– Előbb azt akarom tudni, adsz-e te?

– Itt a szattyán erszény! – mondja a vitázó, dühösen rázva ki a bankót.

– Te már itt vagy, hát a többi hol van?

– A többi is itt van! Mondja valamennyi nagy halmaz kincset rakva az asztalra.

– Én is itt leszek mindjárt, – mondja a gróf, kihozván egy papírosdarabot, melyre ráírta azt a levelet, melyben nemes Pestvármegyét tudósítja, hogy az építendő pesti magyar színházhoz megkívántató minden vasat, a gépszerkezettől az utolsó pántig, szilvási vashámorában ingyen megkészítteti, sőt ingyen föl is szállíttatja.²

– Húzd rá cigány! Ordít a bús magyar, előparancsolva a bandát. Szegény pára sohasem volt ilyen boldog, elhitte, hogy az ő indítványa volt a győztes. Persze, Keglevich a világért sem mondaná, mennyi köze van ide az ő fölséges tokaji borának. Az igaz, hogy nem is kímélte, a cselédség buzgón töltögette, s mikor rákerült a sor, íme oly szépen égett az a szent láng, hogy még mártírrá is vállalkoznék akárhány. Némelyiknek valójában nehezebbre esik, hogy abban a titkos fájdalomban, amit most érez, nyársba nem húzathatja magát; úgy beleszeretett most a hazába. Persze, délután van már az idő, vagy hogy az este is itt volna.

Húzza a cigány a nótát, előáll a bús hevesi, megsúgja a nótát:

„Már magyarnak nincs kedve.”

Szeme mindig az első cigányt nézi, kezével inti az erőst vagy a lassút, maga pedig lassan-lassan meglépvén a csöndes lépésű táncot, ép hangjával a zenét is vezeti. Tizenkét cigánnyal búsul egymaga, ahol mélyebb a fájdalom, megintti kezével, s a tizenkét ember erejéből hatalmas hang fonódik össze, mintha nem hinné, hogy imádságát a szörnyű magasságban másként elkaphassák az angyalok, kik azt a nagy úristen elejbe viszik el; mikor pedig megszelídül a dallam, észrevéteti a figyelő cigánnyal, és a zeneszerszám alig mer utána csúszni-mászni az éneklő siralmas hangjának.

A táncnak lépése hol lassúbb, hol frisebb, játszi dajkálása az éneknek, melyben a versnek minden szavát úgy hordozza, mint a dajka az aluvó kisedet, hogy akár nagyot, akár aprót lépjen vele: nehogy megzökkenesse!

---

² Körülbelül 17.000 pfrtnyi volt az adomány. V.G.

Csak aki valaha látottilyent, annak lehet fogalma arról a szép gondolatról, mikor egyetlenegy ember „mulat” egy egész bandával. Nem kell ide több bor, de sőt nem is szabad, mint a mennyi a mindennapi nyűgöt leáztatja. A legkomolyabb embert meglódítja valami belülről, és kiállítja a szoba közepére. A nyalka gyerek ilyenkor megnézeti magát, karcsú derekát, mint a szellő a nádszálat, jobbra-balra hullámként ingatja; kényes lábbelije majd megreped örömeiben, hogy a büszke táncot éppen benne járja, s akár lassú, akár frisebb a tánc: tetszetősen hordoztatja magát. Az egészséges mell kiadja ma a vékonyat is, vastagot is; előtte jár a bandának, mint tavasznak a langyos szellő: így mulat a magyar ember, ha egymaga van is, csak cigány legyen meg egy kis biztató. A ki nem hiszi el, menjen el Hevesbe, ott majd megláthatja.

Keglevichnek szíve megtelt boldogsággal, eszébe jutottak a jelen nem levő jó barátok, Földváry, Fáy és Kulcsár, – nekik zajos lenne e mulatság; ő már megszokta ezt; jól ösmeri e szilaj, de erőteljes zajt, s mégis mintha őt lovat hajtana, úgy kormányozza a kedvet, hogy a barátság is megférjen a kocsin, a hazafiúság pedig illő időben beszedi a vámot.

Nem tudom, nem verték-e meg a bölcset, mikor azt merte mondani: „*Kevés bölcsesség kell a világ járásához;*” annál inkább tudom, hogy az embereket mindenre rá lehet venni jó bánásmóddal, és mi furcsa, mi magyarok e gyöngeségünket szóval, írásban és nyomtatásban annyiszor elmondtuk, de hasznunkra vagy kárunkra, szomszédaink mind eddig nem tudják.

Jegyzékbe vette Keglevich az adományt, a reggeli gyalogposta már Egerbe indult el a hírrel.

Színészeit tejbe-vajba fűrésztötte, részben nekik tulajdonítja a sikert, egyenkint mindeniknek tudott mondani valami buzdítót, vendégeit aludni hagyá, addig fölkereste a „nemzet napszámos”-ait, elhallgatta a csüggedni nem tudó vidám fiúkat, gyönyörködött örök derült kedélyükben, s a lelkesült ember szívének mélyében mérte meg érdemeiket; mert ő előtte apostolok, mártírok ültek, kik a nélkülözés kínjaiban éppen, mint a mártírok, nevelték a szenvedést. Oh, pedig nem a végén voltak e szenvedésnek, ezután következett még egy hosszú, kínos pálya.

Beszélgetés közben a mi két ösmerősünkre került a sor, elbeszéltette velük a kalandos utat, elkezdvén Debrecennél, folytatván Józsa Gyuri vendégfogásánál, végezvén a mogorva kocsisnál. Ez az eredeti alak méltó volt Keglevich figyelmére, alig tudott eltelni a beszéddel, fölkel, ki akart menni, hogy beszéljen vele. Észrevették a színészek, megkérték a gróft, várja meg a délutáni előadást, és lesse meg, mikor a kemény képű ember feleségét az utolsó helyre ülletti, maga pedig eláll valami zugba, s onnét nézi az egész előadást.

A gróf megvárta a délutánt, esti öt órakor kezdődött az előadás, a legelső vendég a csárdás volt feleségével. Az asszonyt a legutolsó sarokba vezette, maga a gyaloghelyen is megvolt, jól kiszemelvén, hogy láb alatt ne legyen. A gróf először a függöny mellől leste, utóbb elhelyezvén úri vendégeit, az első fölvonás alatt egé-

szen hátrahúzódott s majdnem közvetlen szomszédságába került a bámuló csárdásnak.

Egy hír nélküli darabot adtak, hisz akkor még az egész „komédiának” kevés híre volt, „Bánk bánt” adták, a bírálók Erdélyben nem tarták jutalomra méltónak. A kritikusoknak akkor is megvolt az a szerencsétlenségük, hogy nekik élő ember nem tudott okosat írni, – nálunk megvárják, míg valaki halódik, s mikor kiment belőle a lélek, fölтурkálják irományait, megtalálják a kincset, s az üstökös farkába kapaszkodván, azt hiszik: beváltották magukat az égi dicsőségbe.

Persze, a szegény csárdásnak már a sárga csizma is nagy újdonság vala, ilyent sem a szent-mártoni, sem a kun-szent-miklósi vásáron nem árulnak. Bizony jóra való mesterember lehet, ki a szép sárga bőrt úgy kiformálja csizmának, hogy szurkos markának ujjá helyét a sárgáján nem hagyja; hát még az aranyos ruhájú urak? Úgy tündöklök a sok arany, aztán mégis gyalog jár ez a nép, földönfutóknak mondják őket, vagy tán szemfényvesztés az egész?

Más ember könnyen megbolondulna ezen, ő a fényest mind aranynak nézi, nem feszegeti: honnét kerül, valami titok van a dologban, de ő nem kutatja, hanem mint a szent háromság titkát, elhiszi, és hallgatja az aranyos ruhájú uraknak bölcs beszédét. Ilyen prédikációt a kun-szent-miklósi pap sem mondott, pedig ahol megfoghattak egy okos embert, Kun-Szent-Miklósra messze földről is meghozták.

Milyen példa volt néki a darab: még a nagy uraknál is van nagyobb úr; még a nagy uraknak is van bajuk; hogy búsulnak, hogy keseregnek a drága aranyzsinóros mentében, pedig ha leterítené a földre, az árán egy egész határt megvehetne vele. Íme, a szegény csárdás milyen tanulságot von ki: hisz ezek is emberek! nagy urak: de húsup, vérük csak oly érzékeny, mint bármely szegény emberé. Leszáll fejükre a bánat, még Bánk bán is, a legnagyobb úr, csak úgy bánja, ha feleségére ránéz egy másik úr, mint akármely napszámos paraszt. Ilyen prédikációt, ennyi példát sohasem látott még; neki pedig ilyenre volt szüksége. Most érzi, hogy az ő baja mennyivel könnyebb, mint Bánk báné; hisz az anyjuk ott ül a sarokban, senki sem bántja; nojsz, nyúlna valaki hozzá: majd ütné szemközt. Nem búsul a csárdás, – a látott példa nagyon megfenyítette benne az oktalan bánkódást, hisz a legnagyobb kincs megvan, ott ül a sarokban, parasztasszony, de neki is akkora gyémánt, mint Bánk bának a maga felesége.

– Mit mondasz hozzá, fiam? Kérde a gróf a fejét csóváló embert.

– Ha nem ösmerném már egyiket-másikat, méltóságos uram, – azt vélném, hogy ezek nem is népek, hanem csak tünemények.

– Érted-e, mit beszélnek?

– Értem a magyar szót, – kérem szeretettel, – ámbár mind isten házába való mondás, és látszik a beszéden, hogy ünneplő ruhában mondják el.

– Ilyenek voltak a mi apáink hajdan.

– Méltóságáé persze az aranyos ruhások között van; hanem én is megtalálom az én öregapámat.

– Ugyan melyik lehetne az?

– Az a szürdölmányos szolga; az lesz az én öregapám, méltóságos uram, az lesz nekem való példa.

– Aztán mit tanultál a példájából?

– Nagyot, méltóságos uram, – mondja a csárdás fölemelvén szabályos szép fejét, – hogy a szegény ember is csak úgy szeretheti a hazát, mint a legnagyobb úr.

Fölhúzták a függönyt. A gróf érezte, hogy ez az egyszerű ember nagyon a lelkébe fogódzott, a színpadot is akarta látni, meg a beszélgetést is örömet folytatná. Múlt és jelen kapaszkodnak belé, búsulni, örülni kellene, melyik után nyúljon? Végre megfelel egy gondolat, hisz a beszélgetést megint folytathatja, tehát a színpad felé fordul.

Előadás után szobájába rendelé a csárdást.

– Fiam, jártál valaha e hegyes vidéken?

– Minél jobban eltévedhetek a hegyek között, annál jobb szeretem, méltóságos uram, hogy még akkor se találhassak vissza: ha visszakívánkoznám.

– Egy csárdám volna, nem akarnál megakadni benne? Ha jobbat nem találsz, nem a legrosszabb hely.

– Méltóságos uram, vette már mértékemet, hogy meg mer kínálni kegyelmével?

– Hát mi kifogásom legyen ellened?

– Azt sem tudja méltósága, mi ágról szakadtam, honnét, hová megyek?

– Azt látom, hogy itt vagy, magad mondod, hogy vissza nem akarsz menni, – ha el nem fogadod ajánlatomat, akkor is elég jókor lesz megkérdenem, hová akarsz menni? Nem leszek elég jó gazdának?

– Méltóságod lesz a második ember a világon, kinek adósa leszek, – az egyiket tán sohasem látom meg, – amivel annak tartozom, azt is méltóságodnak szolgálom le, tessék megmutattatni azt a csárdát.

– Most már emberem vagy, korán reggel elvezet az ispán!

Az érkező vendégek miatt elvégződött a beszéd, – a csárdás elment, nem hálálkodott; gondolata nem arra való volt, hogy fönnszóval elmondja, nem is vélte, hogy a másik is éppenséggel így járt; egyszerre elmondhatom a kölcsönös véleményyt:

– Régen láttam ilyen magyar embert.

Hogy pedig én is mondjak valamit, bemutatván gróf Keglevich Miklóst, azt mondom olvasóimnak: *Ilyen volt a szilvási uraság!*

Néhány adoma.

Józsa Gyuri érkezett meg, legelső kérdése is az volt az udvaron: Itt van-e Szentpáli?

Milyen jó kedve volt, midőn azt mondák, hogy nincs itt. Bárcsak el se jőne, csak addig ne jöjjön, míg Bandit Kecskeméten elültette, még útjában lenne, midőn a két komédiás közül az egyiket megfogná.

Bemenvén a házigazdához, mindjárt a két szökevényt kérdezte, s a gazda a mondotak nyomán megnevezte Megyerit és Nagy Pistát, azt is megmondván, hogy az egyiket nevelőnek akarja megfogadni Bandi öccse mellé.

A szobában egy harmadik is volt, kit eddig nem mutattam be. Józsa Gyuri nem kívánt ilyen szertartást; tehát hadd maradjon a sarokban, miattunk meghallgathatja, mit akar Józsa a két színészből faragni; de ments meg isten hogy valamelyik odahagyja a magyar színészetet.

Nehéz volt eltalálni kérdés nélkül, hogy mért bolondul úgy a komédiások után? Csak midőn a sok ruhában sülni kezdő Gyurka bácsi a szomszéd szobába ment el, kérdezte az ismeretlen a grófot a különös szándéknak megmagyarázása végett.

– Kedves Katona barátom, az egy bolondot keres, ki Bandi öccséből urabátyjánál is nagyobb bolondot neveljen, s amint látom, ezt a komédiánál keresi.

– Nevelőt? Kérdi Katona, „Bánk bán”-nak szerzője, ez időben kecskeméti lakos és ügyvéd mesterember. Valóban nem értem, mit akar?

– Fogadásból egy szilaj csikót akar belőle nevelni, s minthogy eddig azt látta, hogy a tinót mindig vénebb ökör mellé fogják, hogy az a tanulatlant is a rúd mellé szoktassa, – most ennek példájára egy olyan félbolondot keres, ki mellett a fiúnak egészen elmenjen az esze.

– Bizonyos benne, gróf úr?

– Szavamat adom. Bizonyítja a gróf, – és még azt is mondhatom, hogy e gyermek szánandó áldozata lesz bátyja bolondjának.

Józsa bejött a másik szobából, Katona nem akadályozá a beszélgetést, de figyelt minden szóra, és leste, mikor lehetne neki is közbeelegyedni.

– Meddig maradsz itt Gyuri?

– Ha ki nem dobatsz, Miklós, egy huszonnégy óráig itt maradok, azután indulok Kecskemétre a fiúval.

- Hát mért Kecskemétre? Debrecen nem volna közelebb?
- Nagyon civilizálódik a kollégium, már pipázni sem szabad a diáknak, pedig a sertéshús is tovább eltart, ha a füst megjárta.
- Úgy, tehát Bandit úgy szeretnéd nevelni, mint a sunkát, hogy a kéményben is lógjon.
- Debzon csak azt gondoltam, hogy Debrecenbe az menjen, aki rektor akar lenni, vagy kálomista pap; Bandi öcsém hadd legyen úr, neki arra van legtöbb hajlandósága, nagyon szereti a cukrot, fonszámra ette nálam otthon.
- Ha már a cukrot is szereti, persze, hogy úr lesz; úgy-e Katona barátom? Kár volna a hajlandóságot zavarni.
- Szörnyű kár volna, – mondja Katona, bevonatván a beszédbe, a tekintetes úr, látom, a gyermeknek hajlandóságait kutatja; azt igen bölcsen teszi, az egyszeri apa is elment tanácsot kérni a paphoz, vajon helyben hagyja-e a pap az ő okoskodását fiaira nézve: Az 1-ső – azt mondja a paraszt, azt gondolja, vagy pap legyen, vagy szabóinas, mert egész nap otthon ül. A 2-ik jó lesz tán orvosnak, mert amilyen disznó gyomra van a kölyöknek, világosan mutatja, hogy semmitől se undorodik meg; tehát legyen orvos. A 3-ik talán legjobb lesz prókátornak, mert amennyit az hazudozik, az bámulandó dolog: egész nap nem jó ki egy igaz szó a száján. Miért ne tehetne így a tekintetes úr is?
- Látod, Miklós, – mondja Józsa Gyuri, a maga malmára szánván ezt a kis vizet, – nekem is van eszem.
- Nem tagadtam én azt soha, csakhogy az a természeted van, ha valami agyafúrtságot mondanak, mindjárt azt hiszed, hogy terólad beszélnek, és félre vered a harangot.
- Veszedelmes elv! Mondja Katona, a mesében beszélnek, hogy egy társaságban eltévedt egy két garasos, a vendégek röstelték a dolgot, és szerették volna megcsípni a tolvajt. Valakinek eszébe jut egy tréfa, kéri a társaságot, mindenik tartsa föl a jobb kezét. Megtörtént; a bűvész kérde: Mindenki föltartotta jobb kezét? Mí-dőn mindenki igent mondott, hirtelen utána kérde: Az is, aki a két garasost eldugta?... Mire a tolvaj ügyetlenül azt feleli: *Az is!* – Ez igen veszedelmes elv, inkább tagadni kell, még ha ráfognák is, mint az egyszeri csibetolvaj cselekedett: a bíró azzal akarja megcsípni a tolvajt, hogy szembe állít néki két tanút: Íme, itt van két tanú: tehát kettő *látta*, mikor csibét loptál! Mire a tolvaj azt mondja: én meg ötvenet is állítok olyant, aki meg *nem látta*.
- Hát erre mit mondasz, Gyurka?
- Ebből is tanultam valamit, legalább Szilvásra nem jöttem egészen hiába.
- Tanulhatsz te ma itt többet is.

– Minek? Hátha kicsapna a korhely kompánia, hogy okosabb akarok lenni, mint a többi.

– Hát ilyen kompánia is van? – Kérdi Katona.

– Mégpedig igen hatalmas! – Mondja Józsa Gyuri, kipróbált korhelyeket szoktunk csak bevenni.

– Londonban is van egy társaság, a *gorombák* társasága, s a ki tagul akar fölvetni, folyamodványában érdemeit igazolnia kell. Egy alkalommal valaki folyamodott a társasághoz, hogy tagjai közé fölvenné, – a mi érdemeit illeti, majd akkor mutatja be tetteit, ha a társaságba lép, mert ő akkor a társaság engedelmével a legelső szemközt jövő tagot vékonyba fogja ütni. Már majdnem valamennyi azon véleményben volt, hogy ennél gorombább tag mostanában nem igen jelentkezett, de az elnök fölvilágosítja a tagokat a tévedésről, mert az illető folyamodó nem hogy nem vitt még hasonló dolgot végbe, sőt arra most is engedelmet kér még. Ekképp a folyamodót a gyűlés visszautasítja.

– Mégis dicső nép az az angol! véli Józsa Gyuri, a beszédet most már nem Keglevichhez, hanem az adomázóhoz intézve, azon reményben, hogy ott még több adoma is lesz.

– Tudja ön, mi különbség van az angol és német ember között?

– Nem tudom.

– Az a különbség van, hogy az angol annyira megtartja a társadalmi szabályokat, hogy ha valaki éppen a vízbe fulladóban van már, mégsem segít, csupa illemszabályok miatt, mert azt mondja a segítségért ordítóznak: Uram! nagyon sajnálom, de nem segíthetek, mert nem voltunk még egymásnak bemutatva. Míg a német annyira emberségtudó, hogy ha egy hajó elsüllyed, a német ember mielőtt víz alá buknék, leveszi kalapját, körülnéz és búcsúzva mondja: Uraim és asszonyaim, van szerencsém magamat minden részre ajánlani. Így fullad a vízbe.

Józsa Gyurit nem igen kellett csiklandozni, nála a vigyorgás szerencsésen kifejlődött, elképzelhető hát, hogy a sok adomát milyen gyönyörrel hallgatta, csak azt szerette volna előbb tudni, hogy ez idegen voltaképpen honnét szakadt ide? Ingyen jött, vagy pénzért? Mert az utolsó esetben aligha alkuba nem állna vele, s bizonyosan, mint az ismétlő órát, naphosszat üttetné.

– De csak van esze annak az ángliusnak? Véli Józsa Gyuri, odább akarván tolni a beszédet.

– Az a kérdés, mennyi?... jegyzi meg Katona, meg ki tudja, hát melyik ember mit ért erő alatt. Az egyszeri francia tábornok előtt megjelenvén egy magyar fogoly, a tolmács által azt kérdezteti a magyartól:

– Na, te szerencsétlen, valld meg, milyen erővel vagytok?

– Ki milyen ember, az választja, – mondja a kérdett, – hanem azt bizonyosan tudom, hogy négy icce bort minden ember megiszik egy nap.

Józsának még inkább kezdett tetszeni az ember, ki majdnem minden szóra egy adomával cifrázza ki a beszédet, és ezen úgy elgondolkodott, hogy végre a gróf verte ki az andalgásból.

– Na, Gyurka, mit búsulsz?

– Hej,... nagy gond van az én fejemen, Miklós!

– Még nem látszik meg, hogy kisebbre nyomta volna a fejedet; most is két akkora, mint másé.

– Amiatt sem búsulnék, nem adnám én ezt három kicsi fejért.

– Éppen úgy méltóztatik gondolkodni, mint az egyszeri nagy fejű pap, kivel a szomszédja, egy igen kicsi fejű ember, mindig kötekedett, gúnyolván a papot, milyen nagy feje van, s ebben nem fáradván ki, bizonyos alkalommal megint üldözni akarván a papot, azt mondja:

– Na, kedves tisztelendő úr, maga jókor érkezett, mikor az úristen a fejeket osztogatta, elég nagy jutott.

– Igaza van, szomszéduram, – hagyja helybe a pap, – még én jókor jöttem, volt ott nagy, kicsiny egész halom, még szomszéduramé is ott volt, s valaki rámutatott, hogy válasszam azt, de én bizon azt mondtam, – az is bolond volna, aki ilyen választana.

Gyurka mindinkább nézte a különös embert, ki adomáiból soha ki nem fogy, s minthogy ilyen alkalomra elkészülni teljes lehetetlenség, kétségtelen, hogy ez ember nyakig úszik a sok adomában. Józsában érlelődött az eszme, hogy ez embernek hasznát lehetne venni, s ezen gondolat olyan boldoggá tette, hogy Keglevich észrevette a dolgot.

Katonának hasonló tulajdonságáról magának a grófnak sem igen volt alkalmá meggyőződni; de észrevette a kettőjük közti beszélgetés után, hogy Katona Józsa Gyurit akarja jó móddal rászédni, – mi volna tehát kívánatosabb, mint a költőt segíteni a kitűzött tervben.

– Gyurka!... mondja a gróf, – ezen az úron fogj ki, ennek mondj valami adomát; nem hiszem, hogy más így malmodra beszélne; és még idézeteket is hoz abból a szentírásból, mit egykor te fognál kiadni nyomtatásban, ha csakugyan leírnál egyebet, mint a nevedet, vagy tán már azt is elfeledted?

– Bizony maholnap azért fordulok hátra, hogy ki az, a kit Józsa Gyuri néven hínak.

– Akkor a tekintetes úr is úgy jár, – mondja Katona, mint az egyszeri paraszt, ki sokáig hallgatta, mi a manó pufog a háta mögött? s a mint visszatekint, akkor veszi észre, hogy őt püfölik.

– Aztán ilyen bolond ember is van?

– Akárhány, uram, – állítja Katona, akár szórakozottság, akár ostobaság legyen, mi az embereket ilyen helyzetbe hozza, legalább én tudok arra is példát, hogy sok ember dolgozott egy szűk irodában, hol egyik ember a másik hátán ült, s két hivatalnok ülés közben hátra tartván lábát, az egyik nagy lármával kapja be lábát, s a másikat kérdi:

– Mi a patvar jutott önnek eszébe, hogy egész délelőtt az én lábszáramat vakarja?

– Ezerszer bocsánatot kérek, – könyörög a másik, – de ez átkozott szórakozottság; s még csak most értem a dolgot, méltóztassék csak elgondolni, szomszéd úr, az én bosszúságomat, mikor én egész délelőtt vakarom lábszáramat, s mégis viszket.

Józsa Gyuri majdnem lefeküdt a földre a nagy nevetésben, ilyen furcsa dolgot még sohasem hallott, szerencsére ösmerős helyen volt, a nagy karszékben úgy rúgódozhatott, ahogy neki kényelmesebben esett; hanem azt cselekedte is, nyomkodván a széket mindenfelé, és az új szék hatalmasan kiállta a próbát, midőn e hánykódás közben szét nem töredezett.

– Jaj, de elfáradtam a nevetésben.

– Tehát nem mesélek többet! Mondja Katona.

– Nem,... nem,... inkább a földön hentergem, ha ön a széket félti – mondja Józsa Gyuri, engem sohase tessék sajnálni, nekem nem árt meg semmi, talán még a mérget is megehetném, – nekem az sem ártana. Hisz ha valami bajom van, az orvosok megkétszerezik az adagot, hogy kifoghassanak vastermészetemen, és higgye meg, néha még így sem hat rám. És, lássa ön, mégis van valami, mit természetem meg nem szenved, a kolozsvári káposztát.

– Azon nem csodálkozom, – mondja Katona – egykor megtörtént Kolozsvárott, valaki hideglelésbe esett, és az orvosok semmiképpen sem tudták elverni róla a nyavalyát, s ekkor a beteg nagyon megéhezett kolozsvári káposztára, s abból jóllakásig evett. Elég furcsa ugyan, de a betegre nem jött többé a hideg. Ekkor az orvos jegyzőkönyvébe írta, mily hatalmas szer a hideglelés ellen a káposzta. Alig várta az alkalmat, hogy más betegen is megkísértse az új gyógyszert, s íme, jön egy szebeni szász, hideglelés ellen kért orvosságot, tehát mi természetesebb, mint hogy kolozsvári káposztát rendelt neki. Ez a szebeni szász reggelre a káposztától – *meghalt!* – Az orvos rögtön jegyzőkönyvbe írta, hogy a kolozsvári káposzta magyar embernek hideglelésben orvosság, a szebeni szásznak méreg.

– Gyurka!.. szólítja most a gróf Józsa Gyurit, eszerint te nem vagy magyar ember, hanem szebeni szász.

– Magamért jót állok, hogy magyar vagyok; de a gyomromért nem leszek felelős.

– Most nem vagy éhes?

– Úgy jóllaktam, hogy két napig nem eszem.

– Nem mernélek megkínálni.

– De csak bátran, meglátod, hogy nem eszem.

– Talán a tekintetes úr is úgy tesz, – mondja Katona már a kalapot is kezében tartva távozás végett, – mint az egyszeri német ember, ki panaszolkodva mondá, hogy ő előtte megfoghatatlan dolog, de mégis úgy van, hogy ő egész nap eszik, még sincsen étvágya.

Ezen adoma után a szomszéd terembe ment, s ekként Józsa Gyuri Keglevich-csel együtt maradt.

– Miklós,... hogy hívják ezt az embert?

– Katona József.

– Ez is komédiás?

– Mért kérded?

– Azért kérdem, ha ez is komédiás volna, még inkább szeretném Bandi mellé, mint azt a másik két komédiást. – Hát mondd csak hamar, édes Miklósom, ez is az?

– Az volt, hanem azért komédiás ez most is, talán még több is, mert most már a maga fejéből is csinál komédiákat.

– Tyhú!... ilyen ember kellene nekem, ez tud hazudni.

– No, de még mennyit; – véli Keglevich, nem kímélvén egy kis hazugságot, – hátha még úgy ösmernéd, mint én, s annyiszor hallottad volna mint én.

– Hol lakik, barátom?

– Kecskeméten, minthogy ott prókátor mesterember; de azért fél lábbal mindig a komédiában van.

– Kedves barátom, – eseng Józsa Gyuri a grófnak, – ha te igaz barátom volnál.

– Mit csinálnék akkor, ha igaz barátod volnék, Gyurka?

– Ezt a pörvesztőt rábeszelnéd, hogy az én Bandimat vegye maga mellé, ez volna neki való ember.

– Megpróbálok, barátom; de előre nem ígérek semmi bizonyosat.

– Pedig jobb lesz, ha megalkuszik, mert különben is ellopatom.

– Az már más, – mondja a gróf, – menj tehát szobádba, majd én mindjárt beszélgetek veled.

Elment Józsa, a gróf pedig a szomszéd terembe nézett és Bánk bánnak apját a könyvtárban lelte. Hagyta magát vezetni a különben igen komoly ember, és várta, mit akar mondani a gróf.

– Katona barátom, – tudja-e, hogy Józsa Gyuri szerelmes magába?

– Tudtam, méltóságos uram, és ezt, megvallom, óhajtom is.

– Tehát azért adomázott ön?

– Sohasem cselekedtem ezt még életemben; de egy fiúnak megmentéséért kész voltam más hüvelybe bújni, talán így én is jó leszek a komédiások helyett.

– Így ön elvállalná Bandinak gondviselését?

– Mert szeretnék belőle embert nevelni.

– Tegye meg azt, s ezért az én hálámon kívül áldja meg az Isten.

Katona nem tehette le a hüvelyt, szerepét folytatnia kellett, és Bandit Kecskemétre vitte, hogy megint *Endrét* faragjon belőle.

Két gyermek.

Tekintsük meg a két gyermeket, jó idején nézzük meg a tejet, vajon milyen túró válik belőle majd?

Szentpáli Mihály kétezer évvel ezelőtt, nem tudom beállt volna-e mártírnak, ki a megváltozott józan meggyőződés mellett úgy apostolkodott volna, mint egykor szent Pál, ki a keresztények üldözőjéből a hitnek leghatalmasabb hirdetőjévé lön. Erre nem tudok felelni, ámbár mégis csak én felelhetek meg leginkább saját alakjaimért, midőn életirányukat majdnem erőszakkal töröm ketté, és igen természetes, hogy ez indokolással adós nem is maradhatok.

Nem felelek tehát arra, hogy lett volna-e Szentpálból mártír kétezer évvel előbb, hanem a mostani szerep nem döbbsenti meg őt, hisz ő, ki eddig valamennyit kénye szerint csavarta, s ha megkívánta, nevetés kedvéért bolonddá is tette: társai fölött mindig hős maradt; de változott szerepben is épen marad az alapgondolat. Megint az van kérdésben, a tivornya mellől miként húzkodja el a cimborákat? Egy-egy órára megcsalhatja, ellophatja őket, de a másik óra megint együtt leli valamennyit. Prédikációt hiába tartana nekik, ez volna a legkétségesebb út, mert előbb megtörténhetné, hogy a napsugár a legfeketebb cigánygyereken olyan csodát vinne véghez, hogy megfehéritené, mint ezeket áhítatos szónoklattal megtérítse. Ha áztatóba lehetne őket rakni, mint a szegedi halász a tiszai halat a sóba, talán leghasznosabb volna; de ne okoskodjunk el a dolgot, Szentpáli dolga lesz megbirkózni a pajtásokkal, egyenkint vagy egyszerre, amint alkalma leend rá. És mert ez erőpróbálkozásban a léleknek bizonyosan több teendője lesz, mint mikor a birkózó közbámulatra mázsányi terheket emel föl: – Szentpáli kívánatosnak

látta a dolgot. Ő hordta őket a sárba, egy nagy város ordítózott nevéttében, talán nem lehetetlen, ki is húzkodja őket; azt meg dicsérje egy ország.

A sógorasszony nem is gyanítá sógorának lelki harcát, ebből a férfiak nem igen szeretnek ideje korán közléseket tenni; ámbár gyakori példa van rá, hogy évek múlva olyan vallomásokat tesznek önmaguk ellen, hogy még egy hitvány rongydarabot is sajnálnánk úgy széttépni. Csak az volt megmagyarázhatatlan a hölgy előtt, hogy a kedves sógor honn marad, és utánlátásában annyira hangos lesz, hogy már azt is hallja, mit mond: Majd közibétek durrantok, csak merjétek megharagítani az asszonyt.

– Sajátszerű! – véli a hölgy, sógorom honn marad, és a cselédekre vadász én miattam! Nagyon kipusztulhatott a vad a vidéken! Sohasem mertem volna hinni, hogy valaha rám is kerüljön a sor. Azt véltem, sógorom agyában a pajtások és vadak után semmi sem következik.

A tavaszi munkaidő alatt el nem ment a háztól, nem avatkozott ugyan a rendelkezésbe, hanem szigorú fölügyeletet tartott, mint egy hajdú, s a sikerről mindig jelentést tett az özvegnél.

Vallomásra nem került a dolog, annyit észrevett a hölgy, hogy a sógor nem különködésből marad otthon, tehát a házi ügyek megvitatását igen ügyesen beszédtárggyá tette, s ahol alkalom mutatkozott, a hölgy inkább tanácsot kért, mint véleményét keresztül vitassa, s ekképp a nagyobb gondokat egyenkint Szentpáli Mihály uram vállain felejté.

Szentpáli észrevette a bizalmat, új köntös volt ugyan a házi gond, de némi kellemes izgalom kínálkozott a fölpróbálásban, mert nem megvetendő hatáskör kínálkozván, jól esett parancsolni, midőn a parancsnak sokan engedelmeskedtek.

Boldog volt a nő, gyanítá, hogy a gyámapa valami finom szálon rángatja e szilaj erőt, melyhez ő minden gyöngédséggel simul, és nagy örömmel vallhatá meg, hogy Szentpálinak gondosságában semmi hiányt sem tud észrevenni. Egy maradt meg Szentpáliban hátrányképpen, az tudniillik: nagyon meglátszék rajt, hogy férfitársaságban igen sokat, nők körül igen keveset forgott. E fogyatkozás olyan hiba volt, mit még a legszeretettebb feleség is nehezen fogna elsimítani; hát még a sógorasszony, ki nemcsak nem merne hasonló munkára vállalkozni, de nem is akarna, inkább mindent eltűr.

A kis leány mindig kedvence volt a sógornak, ámbár már előbb is mondá, mennyire kár, hogy nem férfi. Meglátszék rajt, mennyire szerette volna valami pajkosságra tanítani, de most ez mind elmarad, hisz leány, ki előtt még magának is igen tartózkodva kell beszélni, s amily eleven a gyermek, ártatlan csevegésével minél inkább megkedvelteti magát, annál inkább eszébe jut a régi gondolat, hátha férfi volna?

A gyermeket néha hetekig nem látta, ez időközökben mindig kedvesebb lőn; hanem lassankint a gyermek lemaradt a bácsi nyakából, minden élénksége mellett

sem engedé magát a bácsi szeretetétől agyon marcangoltatni. Észre lehetett venni a gyermekén, hogy a bácsi is idegen, ha a megszokott ölbekapásokat folytatni akarja, s ilyenkor a kíméletlen nagy szeretetből ki-kibontakozott.

E tartózkodás nem azt juttatá eszébe a bácsinak: *Kár, hogy ez a lány nem fiú!* figyelmessé lőn azon finom megkülönböztetésekre, melyeket a természet idejekorán korlátul vet a férfi és a nőnem viszonyai közé.

Mit az anya bölcsesége sohasem tudott volna elérni Szentpáli Mihály úron, a kis lánynak akaratlanul, sőt öntudat nélkül is sikerült.

Szentpáliné egy pillanatra sem volt engedékenyebb sógora, mint bárki más iránt, a társalgási szabályok körül. Szentpáli ezt szintén megértette, a kivételt nem is követelte; hanem ő mégis kényelmesebbnek tartá a sógorsági fogalmat, mint azt megengedni lehetne.

Az elnézés némi szabadalmat adott neki, s a viselkedésben észre lehetett venni, hogy Szentpáli sógorasszonya szobájában is *otthon* akar lenni. Nem csudálkozhatunk tehát, hogy az özvegy e modortól félt, kivált midőn elgondolá, hogy lánya napról-napra okosabb lesz, s az apátlan árva a bácsi viselkedésében a férfiúi modornak nem legválogatottabb példányát látja meg.

A nő minden pillanatban figyelmeztvén a gyermekre, óvatosan vezeté a női kényesebb formák közé, ámbár nem akará langy szellőn nevelni, de minden törekvése a gyöngédség felé célzott. A bácsinak modora átkozottul ellenkezett e szabályokkal, melyeket az anya a gyermekbe oltott, de amilyen élénk volt a gyermek, nem csudálkozhatunk, hogy értelmesen kérdezte az anyától, mi az oka, hogy a bácsi azon szabályokat éppen nem követi?

Csak a figyelmes apa és anya ért meg engem; eszükbe jutnak azon csiklandós kérdések, melyekre a gyermek esze ki-kitéved, s az apa vagy anya a legjózanabb ész mellett alig tud alkalmas feleletet adni.

Szentpáliné nagyon megörült, hogy a csacska gyermek e furcsa kérdést nem a sógor előtt tette, halálra szégyenlené magát, midőn e kérdés a bácsinak is talán leckét adna.

Hasztalan az öröm, alig van gyermek, vagy hogy éppen nincs is, ki anyját és apját ilyenemű szégyenbe ne hozná.

Hárman valának egy ízben ebéden, a kis lány végtelen jó kedélyében mindent elcsacsogott, s az anya szokott szigorúságát is elfeledé örömeiben. Hagyta a gyermekeket beszélni, sőt mulattatta, midőn a lány kis bábuját az asztalra ültetvén, az illem szabályaira oktatta.

A bácsi rég volt ilyen jó kedvű, a gyermekben hasonló örömet talált, mint az anya.

A kis lány beszélgetés közben a bácsitól kért egy kis kenyérdarabot:

– Itt van, *ne!* Mondja a bácsi, szokott kemény hangon mondva ki azt, hogy: *ne!*

– Oh, bácsi, – mondja a kis lány egészen azon hangulatban, mint midőn bábuját tanítá az illemszabályokra, – nem hallotta, midőn a kis bábút tanítottam, hogy sohase mondja: *ne*, aztán a bácsi is úgy mondja!

– Hát hogyan mondjam, húgom?

– Úgy kell mondani, édes bácsi: *tessék!*

Az anya hirtelen oly vörös lett, mint a pipacs. E leckében a bácsi olyan tanítást érthetne, mit az anya közvetve neki akar adni. Majdnem elveszté a lelki egyensúlyt, s alig tudja mondani:

– Gyermequem, az isten szerelméért, – azt nem szabad mondani a bácsinak!

A gyermek anyjának arcváltozásában mérte meg hibáját, s nem tudva, szégyen vagy büntetéstől kelljen-e félnie, midőn anyját ily fölindulásban látta: szemei könnyekkel teltek meg. Az anya lássa meg most, bocsánatért, félelemért, bűnhődésért folynak-e le azok piros két orcáján?

– Semmi baj, kis húgom, – csitítja a bácsi a kis leányt, – azt gondoltam, neked így is jó lesz, a bácsi nem gondolt arra, hogy te már milyen okos kis leány vagy.

A kis lány némileg magához tért, csak az anyának arcáról nem akart a pír elvonulni, s mikor a kis lányt kendőért a harmadik szobába küldé, nyerte vissza némileg az önuralkodást, de ekkor is a sógor kapta el a szót.

– Sógorasszony, – mondja, megindulva nyúlván a hölgynek keze után, – nem vette észre, hogy néhány hét óta nagyon nem hasonlítok önmagamhoz?

– Mit feleljek erre? Kérdi a nő megdöbbenve e sajátszerű kérdéstől, mi néhány heti találkozására hozna őszinte feleletet.

– Ne feleljen hát semmit, – könnyen gyanúba jönnék, hogy dicséret után vágyódom, – véli a sógor, – hanem ha már észrevette rajtam a változást, tudja meg, most már mindent faraghat belőlem; s minthogy sohasem kísérté meg rajtam az *öreg fejszét*, most megvallom, hogy ez a *kis kés* is annyit fogott, hogy egy-két szegletnek forgácsa lehullott már rólam! Szentpáli Mihály ennyit csak Szentpálinénak vallhat meg.

Szavalt, valósággal szavalt a kikeresztelkedett cimbora, s hogy a szép szónak pecsétje is legyen, hirtelen megkapta sógorasszonyának kezét, és azt megcsókolta.

– Egészségére kívánom az ebédet, kedves sógorasszony. Mondja a bácsi, meghajolván sógorasszonya előtt, s úgy távozott el, mint ilyen regrutához illik; de már ezzel is bizonyítja, hogy akár maga, akár más, kifogott ökelmén.

A kis lányt bemutatam, most hát menjünk el Kecskemétre, Bandi úrfi után.

Valamint Józsa Gyurinak első dolga volt a Pestről haza rendelt fickót Endréből Bandivá alakítani, Katona is első bekezdésül a fiút Bandi helyett Endrének szólítá.

A fiú Katonára tekintett, jól esett neki a finomabb megszólítás, de nem merete hinni, hogy ezt komolyan gondolja, mert a bácsi szavai után azt vélte, hogy Katona uramnál ő lesz az úr, s ha tán négykézláb akarna is terített asztalhoz ülni, neki az is szabad lenne, mert ő nem szorul senkire, – azt mondá neki a bácsi – ha valami nem tetszik, vágja be az ajtót: hagyja ott Katona uramat.

– Kedves Endrém, – mondja Katona, – még ma vendégem lesz Földvály Gábor úr, vigyázz minden szóra, nehogy azt kelljen gondolnia, hogy a Hortobágyról a gulyából szalasztottak ide.

– Vigyázok, Katona bácsi. – Mondja a fiú bizalommal.

Alig mondá ki a fiú a szót, a várt vendég belépett, s egy-két bevezető szó után a gyermeket közelebb vonta magához.

– Szép fiú! Mondja Földvály, a gyermeket szemközt nézve, s a fiú nem bírván kiállni a nézést, rákvörösre pirult. Na, majd meglátom, megbirkózol-e a kecskeméti diákokkal?

– Megpróbálom! Mondja a fiú, nem akarván adós maradni az első dicséretért.

– De, fiam, itt sok szegény diák van ám, aztán azok csak leckében birkóznak.

– Azoknak több leckét adnak föl?

– Jobban megtanulják, mert jól tudják, hogy hasznát csak annak veszik, amit megtanulnak.

– Hát nekem nem szabad megtanulnom mindent úgy, mint másnak?

– Na, tudod, édes fiam, Józsa bácsi talán nem is kívánja, hogy valami nagyon okos ember legyen belőled; neked, azt gondolja: kevesebb tudomány is elég lesz.

– Kecskeméten is van számárpád?

– Oda csak szegény gyerekeket ültetnek, édes fiam, – gazdag fiúkat, mint te, kímélni szokott a tanító.

– Hátha azt mondanák a gyerekek, hogy ott a számárpád, ahol én ülök?

– Hát kívánja a bácsi, hogy valamit tanulj?

– Nekem legalább nem mondta.

– Tehát mit fogsz tenni?

– Tanulni fogok, bácsi!

– Itt leszek a próbatételen, majd meglátom akkor, mit tudsz.

– Ó, tudom én előre, hogy megelégszik velem. Mondja a fiú egészen lelkesülve.

– Hát az urabácsi?

– Az is megelégszik, – kigondoltam már valamit, hogy meg ne szomorítsam; ah, én tudom, mért adott engem Kecskemétre.

Földváry az élénk gyermektől nem várt ennyit, de azt még inkább nem gyaníthatá, mit akar a fiú! tehát megelégedett azzal, hogy Katonának lelkére kötő a gyermek sorsát. Elment a tanítókhoz is, hogy őket szintén figyelmeztesse, különben összeveszik a kecskemétiakkal.

Endre néhány hét alatt eltanulta a kecskeméti diákok elől a tudományt, s élénk esze meghódított neki minden pajtást, kikkel még a haranglábakhoz is fölmász-kált verebeket szedni.

A kecskeméti kollégium mindig épült, s a kollégium udvarából soha ki nem fogyott a kőműves munka. Az udvaron nagy halom homok volt, s a vásott diákcsoport a rendes óra előtt a homokhalomnak oldalában vájált és fürdött, mint a verebek az utcai porban.

Meszet oltottak az udvaron, a sok diáknak tetszett a multság, mikor a mészkeő a hideg víztől is meggyulladt, és úgy rotyogott, mintha kása volna. A napszamosok hol ide, hol oda szaladván el egy meszszely borra, a lékeverőt örömet odanyomták valamelyik diáknak markába, s a meszet a diákok maguk oltogatták.

– Én is, én is! ordított a sok vásott diák, örömet turkálván a mészben, s utóbb az utcáról is bevetődött egy pár ácsorgó fiú, köztük egy barna cigánygyerek.

– De fehér ez a tinta! Mondja a kis fekete, bámulva a fehér folyadékot.

– Ne mártsunk meg benne? Kérdi valamelyik.

– Ha én meginnám, mi maradna a sok tintanyalónak. Gúnyolódik a cigánygyerek.

– Lökd a mészbe! Kiált egyik diák hátulról a lékeverőnek, kit aztán többen is bízattak, s egyik is, másik is meglökte a keverőfát, hogy legalább néhány csöpp mész csapódjék a cigánygyerek felé.

A cigánygyerek meg sem mozdult az ijesztgetésekre, az alatt a diákok mindinkább szerettek volna kifogni a cigányfiún, és hol egyik, hol másik rántott egyet a keverőfán, mi alatt a lébe csapkodván, verte szét a még mindig híg, de már hűlő mészfolyadékot.

E látványt Endre is meglehetősen közelről nézte, anélkül, hogy részt venne, vagy helyeslené a dolgot, s midőn utóbb komolyabb fordulatot vett a dolog, s a diákok ki akartak fogni a cigányfiún, néhány lépéssel közelebb ment, hogy a mészkeverőt elvegye tőlök, mielőtt valami bolondot tennének.

Odarohanván a fiúhoz, a többi még jobban neki bátorodott, és mielőtt Endre megfoghatta volna a hosszú nyelet, megbillenték, s ekkép az magasabbról csapódván le: a még mindig híg mészle a cigánygyereknek egészen képébe lottyant.

Tovább nem lehetett folytatni a mulatságot, a fiúk észrevették, hogy oktalanságot követtek el, tehát szétfutottak, csak Endre maradt a cigányfiú mellett, és utóbb részvevő is akadván, a szerencsétlen gyermeket orvoshoz vitték el.

A sok diák nagyon meglapult az nap, lassankint észrevették, hogy a fiúnak veszedelmes baja van, a hősök kezdék rendezni a diákösszetartást, hogy a cudar tettek ne leljék gazdáját.

A fiúnak állapota végtére is hatóság elé került, nem lehetett elnyelni a dolgot, s a diákok nagyon szűknek érzék a kollegium falát.

Endre észrevette a társak bánkódását, látta, hogy a kevésbé bűnöst az igazi tettesel éppen úgy összemarkolják, mint a gazt a kerti veteménnyel, a vizsgálat napján szintén megjelent, ámbár csak tanúképpen, hogy a látottakról tanúságot tegyen.

Földváry jelen volt a vizsgálaton.

A diákok, minden időben hasznát vették a poézisnak, s a vizsgáló kiküldöttség nem kételkedett, hogy a fráterek irtóztatókat hazudnak, s aki legnagyobb bűnös volt, legtöbbször szánta el magát.

Nem akart használni a dolog, a küldöttség addig fejtegette az ügyet, hogy nyolc diákot irgalom nélkül ki kell az intézetből csapni, s ezt már meg is mondák a fiúknak, így remélvén, hogy valamelyik a dolgot mégis kimondja majd.

A fiúk következetesek maradtak a hazugsághoz, és Földváry bosszankodással mondja:

– Ennyi hazugságot rég nem hallottam már!

Nem is gyanítá, hogy még most következik a legnagyobb hazugság, hát arra majd mit mond? tudniillik, Endre kéredezkedett be a küldöttséghez, beüzenvén, hogy ő bővebb fölvilágosítást ad.

A bácsi azt mondá neki eljövetelekor: Ha kicsapnak, ne búsulj: van nekem anyyi pénzem, hogy újra beváltalak. Ne félj a Herkópátértől sem!

E biztatásnak most nagy hasznát vehetné, talán még kedvet is csinálna az öregnek. Bement a küldöttséghez, melynek leghatalmasabb tagja, maga Földváry kérdi:

– Mit tudsz még, kis öcsém?

– Azt, hogy mind a nyolc ártatlan, én vagyok a bűnös.

Remegett a fiú a vallomásban, hogy is ne remegett volna, ilyen földindulást a kollégium fala sem állna ki repedés nélkül, – a fiú nyugtalan volt, mert hátha nem hiszik el ezt a hazugságot.

– Tudod-e, szerencsétlen, – kérdi Földváry a fiút, – hogy az a cigánygyerek megvakul?

– Azt már akkor is gyanítám, mikor szemeit kimostam.

– Tehát te mostad ki?

– Én ám; mert a többi *ártatlan lévén*, mind elszaladt.

Endre alig tudta kinyögni ez okoskodást, és a vizsgálók kiküldték a fiút az előterembe.

– Ez a fiú ugyan őszintén beszél, – mondja egy áldott jámbor ember, ki a pszichológiából saját nevét előbb megtalálta volna hátulról, mint előlről keresve.

– Én meg azt mondom, hogy hazudik!... Kiált Földváry, indulatosan támadva az előtte szólóra, – hanem ez a hazugság olyan szép, hogy még a kecskeméti kollégium ötven esztendő múlva is dicsekedhetik vele. Hát nem látja, tisztelt úr, hogy ez a fiú nyolc embert vált meg, s azt is tudja, hogy bátyja busásan is megfizet, legalább a szegény gyermek nem marad bitangnak, én meg addig is beviszem Pestre a vakok intézetébe.

– Hát akkor nem is csapatjuk ki? Kérdi a másik.

– Ha csak a professzor urakat is utána nem küldjük, mert ilyen tanítvány után a tanító is bátran elsétálhat.

Dictum-factum, Földváry után a többi is egy véleményen volt, s ekkor Földváry megkérte Katonát, írnia meg Józsa Gyurinak a dolgot, de nehogy a nagylelkűségről gyanítson egy betűt.

Míg Katona a levelet írta, Földváry a fiút vette lecke alá:

– Fiú, mondja Földváry, – most már mit írjunk uradbátyádnak, hogy meg ne öljön?

– Csak jót ne, mert akkor aztán engem nem is kell kicsapni, magától is hazavisz.

– *Tudtam*, – tudtam!... Mondja Földváry, fölkelvén ülőhelyéből, s a másik szobában önmagának mondja: tudtam, hogy *hazudott* a fiú!... Nem féltém már: ember lesz belőle.

Katona megírta a levelet, s átnyújtá Földvárynak elolvasás végett.

– Tekintetes uram!

A mint e levelet elolvassa, úgy tekintse, mintha tizenkét legjobb ökrét kilopták volna a járómból, mert nem tudom, elég lesz-e annyi egyszerre váltságpénz fejében Bandi úrfiért, kit éppen most akarnak kicsapni Kecskemétről. Ki is csapják, ha a tekintetes úr vagy ezer forinttal föl nem sétál ide. Itt aztán vár a tekintetes úrra egy íspítás cigánygyerek, kinek szemét az úrfi egy kis mésszel kilottyantotta.

Baj bíz ez, hanem egy cigánygyerekért kár volna búsulni; az édes apja ötszáz forintért a maga két szemét is kifúratja; csak azért tessék többet hozni, hogy a kollégium szájába is vessünk valamit. Aztán tessék Földváry úrnak is írni, mert az

ám Bandi úrfinak megmentője, az ő marka aztán a világ száját befogta. Tetszik érteni engem? Magamat ajánlom.

– Nagyon jól van! – Hagyja helybe Földváry, – Józsa Gyurinak éppen ilyen levelet kell írni.

Megfordult a levélnek mássa, benne volt az ezer forint, meg még valamivel több is, Bandi úrfinak csitításul azért, hogy talán megijesztették! – véli a bácsi. Maga röstel ezért Kecskemétre mászkálni; – hanem azért írt Földvárynak is, ő legalább megcselekszi, hogy a kollegium udvarán megfér az egész história.

Ilyen volt a Józsa-féle levél, pöcsét helyett azt tevén hozzá, hogy Józsa Gyuri rendkívül boldog volt, – jól indult a fiú, s neki alapos reményt nyújtott, hogy Szentpálit egykor nemcsak kiröhögi, hanem csudájára nagy Magyarországnak, meg is házassítja. Hisz nála a levél, és úgy őrzi magánál, mint két szeme világát.

A szegény cigányfiú szemeire hályog húzódott, és Földváry a gyermeket Pestre vitette föl, hogy ott Józsa Gyuri pénzén a vakok intézetébe adják, vagyis jobban mondva, ott hányódjék egyéb hasonló szerencsétlenekkel, mert nem volt még meg akkor az a nagy ház, minden negyedévben másfelé taszigálták őket, s ekkor jutott eszébe Földvárynak, hogy tán ezeknek is kellene egy házat építeni!

Mielőtt ide is elérnénk, ne váljunk el Endrétől legalább azon néhány év alatt, míg nem látjuk, nyugodtak lehessünk, hogy Józsának nem lesz alkalma Kecskemétről elzavarni a fiút.

Folyt az esztendő, Endre magába szedte a tudományt, s ő rémülve látta, hogy a tanító úr első embernek akarja megtenni valamennyi diák közt, akkor pedig vége a mulatságnak, mert az urabácsi hazaviszi libapásztornak a hortobágyi szörnyű szélességbe.

Eljött a próbatét, Földváry jókor reggel beült a terembe, diákokat lesni.

Mindjárt észrevette, hogy Endre hiányzik s a mi több, azt is mondja valaki a tanítónak, hogy a fiú beteg.

– Legjobb tanítványom nincs itt! – Mondja a tanító tűnődve, s ezt hallva Földváry, sietett Katona uram szállására, otthon is találta, mégpedig java beszélgetésben Katonát és Endrét.

– Hát, te oskolakerülő, miért nem jössz leckézni?

– Nem mehetek, kedves Földváry bácsi.

– Kutyabajod neked, hát mért nem jöhetnél? Illik is az első diáknak itthon ülni.

– Azt akarja, Földváry bácsi, hogy első diák legyek?

– Én legalább azon örülnék, ha nevedet a legelső helyen találnam meg.

– Az urabácsi pedig annak örülne, ha leghátul találná.

– Tehát mit nyersz azzal, ha itthon maradsz?

– Kimaradok a sorozatból, leghátul leszek egymagam, első is, utolsó is, amint az urabácsinak tetszik, s én kecskeméti diák maradok: különben hazavisz.

Földváry megölelte a fiút, kinek sorsán nem kelle tovább aggódnia; hanem annál inkább tűnődött azon, hogy a korhelykompánia miként alakul szelídebbé addig, mikor a fiúnak sorsa fölött határoznia kell, nehogy a fiút a faragatlanság ejtse el azon örökségtől, mely számára letéve van.

Sokat, igen sokat tűnődött; ámbár Szentpálira nagyon sokat számított, és többször beszélvén vele terveiről, megkívánta az első próbát, melynek sikerét a következő fejezetben látjuk.

A kísértet.

Bevégződván a tavaszi munka, a „zöld farsang”-nak nevezett munkaszüneti hetekben Szentpáli leszabadult a lánctól. Mi tagadás benne, jól esett neki e kis szabadság, ámbár nem igen fogjuk elkényeztetni, nehogy úgy járjon, mint az egyszerű iszákos ember, az megfogadta, hogy többször nem iszik, s midőn ezt teljes háromszor-huszonnégy óráig kiállta, elmenvén egy csárda előtt, nagylelkűen mondja: „Háromnapi erényemért mégis megérdemlek egy icce bort!” S megint a bormérőbe tévedt.

Levelet kapott, Szilváásra hívják meg vendégnek, ott lesz a többi is, a megjelenési határidő nyolcadnapra van kitéve.

– Megbirkózom veletek! Mondja Szentpáli, közölvén Földváryval a tervet, mely ugyanezen fejezetben lészen elmondva. Szentpáli egy embert is fogott, kit magával vitt, hogy Józsa Gyurit útközben meglesse, s a tervben segítője legyen.

Arcképmásoló volt a jámbor, Szentpáli húsz arcképre alkudott meg vele, hanem követelése, hogy vakon engedelmeskedjék.

Hivatalos volt a korhely kompánia Szilváásra, Józsa Gyuri volt a vendég hívó, ki senkit sem küldött ezen célra, hanem valamennyinek maga írt levelet, mintha azt Keglevich Miklós tenné. Eljöttek a vendégek, először egyik, aztán a másik, utóbb már tízen is voltak.

– De összebeszéltetek! Mondja Keglevich, midőn már a tízenkettedik is megjött.

– Magad hivattál. Felel az egyik.

– Szeretem, ha nálam összegyűltök, de a meghívásról szót sem tudok.

– Itt a levél. Mondja valamelyik, előmutatva a meghívót, s a gróf ekkor vette észre, hogy Józsa Gyuri csődítette össze valamennyit, maga pedig mégis későn este jött

meg, a mi több, másodmagával, ez pedig vala egy gyalogjáró művész, ki néhány rossz forintért és kétheti tartásért néhány óra alatt lepingálta az embert.

Végzetlenül jó kedve volt Józsa Gyurinak, már régen sikerült neki egy kis tréfa, ma tehát valamennyit együtt látván, nagy gyönyörűsége tellett.

– Na, fiúk, hoztam én egy piktort is, ami föstéke van, itt hagyatom vele. Hadd pingálja le nekem az egész kompániát, aztán mindeniknek szájához írja oda a maga nótáját, az enyimhez azt írja:

„Megiszom az ecetet is, ha tokaji nincsen,
icce sem kell csak a korsót adja ide, kincsem.”

Szentpáli leghátul állt, tetette, mintha Józsa Gyuri tréfájának ő is áldozatul esett volna, de az ő esze irányt keresett, nem éppen úgy, mint a farkas, midőn bárány után leleselkedik, mert itt egyetlenegy bárány sincs, miképp fogjon ki tehát rajtuk? Midőn legjobban tűnődik, akkor hallja, hogy a kompánia elfogadja az indítványt, lerajzolja valamennyit, s mindeniknek szájához odaírják nótáját, persze mindenik olyant választott, melynek dallama és verse leginkább kifejezte benső érzelmeit.

A művész nem volt igen követelő, az árban hamar megegyeztek, s mindenik megfizette a maga részét, hanem a művész kikötötte, hogy az arcképet senki sem kívánja addig meglátni, míg valamennyi kész nem lesz, s akkor is mindenik megkapván a magáét, Szilváson nem mutatja meg senkinek.

A házi gazda mondott legelőször igent, utána valamennyi beleegyezett, mintha önkéntelenül érezné, hogy itt megint valami csel lappang, s a társaság annyi tréfán ment keresztül, hogy hasonló dologra örömet vállalkoztak, akárki fogja meginni a levét.

A művész arra is vállalkozott, hogy senkitől sem kíván több időt egy óránál, így két nap alatt az érdemes társaságot egytől-egyik lerajzolja élethíven, méltóztasanak annyi türelemmel lenni, hogy addig el ne menjen senki.

Meg volt az egyezés, a társaság rég nem lévén együtt, mindenki tudott valamit elbeszélni, – tivornya, vadászat és hazugságból érdekes beszéd tárgy kerekedett ki, csak Szentpáli nem mondott semmit, neki legérdekesebb elbeszélni valója lett volna, de minek ide keverni a sok hazugság közé, úgy is mindenik csak annyit hinne el belőle, mennyit a maga hazugságából igaznak tart; – tehát egy szót sem mondott el.

A mit az olvasó valaha hallott kisebb-nagyobb hazai vadász hazugságot, mind el volt itt mondva. Az elbeszélők kölcsönfejből vettek minden hazugságot, s e kölcsönt azonnal visszafizették hiány nélkül, ötven-hatvan százalékkal, mint valami becsületbeli adósságot. Hazugságban kapták, s ugyanabban fizették is vissza.

Mindig és minden időben csudálkoztak az emberek, hogy az újságírók mennyit füllentenek össze, holott menjen el az ember egy komposzesszorátusba, hallgassa meg egy falu pletykáját, akkor aztán gondolja meg, ha már egyetlen faluból

ennyi kerülhet ki, mennyivel kedvezőbb helyzet egész világrésznek pletykaságát egy ívre leírni. Ilyen egyszerű megfejtése van a csudáknak, és valóban hatalmas magyarázat erre egy kis adoma a mostani életből, midőn a börzéken annyi ember gazdagodott meg, különösen egy ösmerős gróf, ki fél év alatt roppant kincsre tett szert.

Bécsben lakik egy ösmeretes gazdag zsidó, kincseivel roppant tekintélyt szerzett magának, befolyása untilg elég, mi természetesebb, hogy valaki ezt megirigyelte, és meg is kérdé tőle:

– Ugyan, Mózes barátom, mikép gazdagodott meg oly nagyon?

– Ne engem kérdezzen ön, hanem honfitársát, N. grófot, ki csak fél esztendő óta zsidó, mégis mennyi kincse van már; hát én, a ki mindig zsidó voltam?

Első napra elég tárgy volt a sok kaland, éjfélnél is tovább elég volt időtölteléknek, tivornyára senki sem gondolt, majd arra másnap, vagy harmadnap kerül a sor, akkor aztán szűk lesz a szilvási kastély, és ami a napból nem elég: kölcsön fogják kérni majd az éjszakától.

Józsa Gyuri egy lovászlegényt még éjnek idején bekergetett Egerbe cigányokért, hogy legalább másnap estére Szilváson legyenek; mert majd nagyon el találják magukat unni, ha a művész nem lesz készen a képekkel. Nem szólt a házi gazdának, elég jókor lesz akkor is megmondani, midőn elnyikkantja magát a hegedű az ajtóban. A fizetés a gazda dolga. Köszönje meg, hogy ennyi jó barátot csődített össze, és még arról is gondoskodik, hogy az unalom miatt egymásba ne harapjanak, azért lesznek itt az egeri cigányok, az akkorban oly híres „hevesi” – banda.

Az arcképezés nagy sikerrel folyt, ebéd előtt, ebéd után összesen nyolc ember ült a művész előtt, de az előlegesen kikötött föltételnél fogva senkinek sem volt szabad a vásznat megtekinteni, a művész azt nyilvánítá, ellenkező esetben nem áll jól az eredményért. Mit volt mit tenni, túrte valamennyi a művész úrnak furcsa szeszélyeit.

Este korán gyertyát gyújtottak, még az egeri cigányok valahol messze sétáltak, hanem frisebb volt azoknál a levélhordó, ki a vendégek között is megkereste gróf Keglevich Miklóst

– Ide a levélle! Ordít Józsa Gyuri, jó barátok közt nincsen titok, mi olvassuk el előbb.

– Ha éppen kedvetek van rá, ám olvassátok; de főnnszóval olvassátok, hogy én is meghalljam.

– Ordítani fogok! Mondja Józsa Gyuri, neki esvén a levélborítéknak.

– Halljuk, halljuk! Kiáltja a jókedvű társaság, alig várván, hogy Józsa Gyuri feltörje a levélpecsétet, s akkor mindenki azt akarta tudni, kitől jó a levél.

– Földváry Gábortól! Mondja Józsa, készítvén torkát az olvasáshoz, s ekkor a gróf is közelebb húzódott az olvasóhoz, mert Földváry nem szokott hiába leveleket írni.

– Nohát olvasd! Bízattja Józsát, az pedig nem egész ügyetlenül belekap a levélolvasásba.

„Kedves barátom!

Végzetlenül jó kedvem van, szeretném, ha magad is látnád, Pest csakugyan nem vaderszág. A német színház igazgatója szerencsés órában kezdte a vállalkozást, hisz alig fér be a sok ember; és ha Szilvásról följönél, jókor jelentsd magad, ha a német színházba akarsz félni.”

(Józsa Gyuri megállt, nagyot „ümm”-entett, ezzel azt akarta volna jelteni, hogy neki a dolog nem tetszik, a többi pedig azt vélte, hogy Józsa Gyuri nem tudja olvasni a betűt. Még egyet „ümm”-entett, s aztán tovább olvas.)

„Azt mondd, nem akarsz bemenni; dehogy nem mész, édes barátom, remélem, te csak nem akarsz alábbvaló lenni másoknál, nagy uraink igen jól viselték magukat, mielőtt *egyetlenegy* zsidónak eszébe jutott volna páholyt venni, elkaptak az orruk elől mindent. Így van jól, édes barátom, a zsidó menjen az öt garasos helyre, legalább ha pénzünk nem lesz: a páholyból fölintünk a karzatra, s aztán lenyújtják az erszényt.

E szerént tehát megérted, hogy ahány páholy csak van, mind a mi uraink vették ki. Ezért szeretnék én kibújni a bőrből; mert ha már a magaméban ily furcsákat éltem meg, talán jobb volna mástól kérnem kölcsön, abban azt is megérvém, hogy magunknak is lenne valaha színházunk.

A példa azért példa, hogy kövessék mások, és nagy örömmel mondhatom, a „tekin tetes publikum”, mely tökéletesen olyan, mint az a pápista ember, ki húsvétnapon elkésik a miséről, és sunkáját későn vitte a szenteltetésre, kármentésül legalább odadörgöli a maga kosarát azéhoz, ki már korábban jött. Mondom, a „tekin tetes publikum”, mely mindig a mágnás után leselkedik, hogy azt majmolhassa, ha észrevenné, hogy egy mágnás forró nyári melegben táltott szájjal menne végig az utcán, mindjárt utána futna, és még jobban eltáltaná a száját, csak őt is mágnásnak nézzék. Így nem csuda, hogy a példa után töri-marja magát, és megy az új színházba.”

(.....)

Ez annyit tesz, hogy valamelyik mondott valamit; de nem akarom ide írni, azért folytassuk az olvasást.

„Ugyan, kérlek, jer föl te is, hadd ott azt a medvebarlangot, ne maradj el az atyafiságtól. Hanem, ajánlom, a mentét hagyd otthon, úgy néznek itt az ilyen ruhára, mintha lopott portéka volna. Aztán, mi tagadás benne, ha egy előadást végignéz-

nél, megfulladnál benne, s még azt sem mondhatnád, hogy az is bolond volt, ki az ilyen viseletet kitalálta, hisz ez medvevadászatra való a marmarosi gyepen.

Siettem megírni e kedves újdonságot, mert lásd, most fillérenként koldulgatunk az építendő magyar színházra; de bíz ide szörnyű gyéren adakoznak. Hanem ezt ne vedd ám koldulásnak, mert amennyi eszed van, tőled az is kitelik, hogy eladd Szilvást, és magad fölépítsed a színházat. Aztán magam is látom én, hogy ezzel nem kell olyan nagyon sietni; talán majd kikel magától, mint a vargányagomba, mely a maga helyén vadon is terem; de meg a napokban olyan formát is beszéltek, hogy nekünk, magyaroknak ajándékozzák azt a színházat. Eleinte majdnem hittem, mert azon okoskodtam: német ember úgy sem jár oda, tele van az egész színház magyar urakkal, maguk is látják, hogy elhibázták a számítást, és ha csak magyar ember jár bele nagyobb részt: adjuk nekik. S íme, az igazgató úr volt olyan szíves, hogy maga fejétől fölíratta a színházra azt, ami leginkább bizonyítja, hogy mienk az a színház, s íme, midőn kíváncsian a színházterre jövök, látom a föliratot: *National Theater*.

Beizentem az igazgató úrhoz, hogy ezt a szívességet *megköszönöm*, és huszonnégy óra alatt vetesse le a föliratot, mert ha a nemzetnek ajándékoznak ilyest, a nemzet dolga leszen fölírítani, hogy ez a ház a nemzeté, nem bízzák azt másra.

Levették a betűket, hanem ezért semmi harag sem lett; én folytatom a gyűjtögetéseket, fillérenként és garasonként, mert a nagy urakat nem igen lehet szorongatni, nekik úgysis drágában van most a páholy, egy rókáról pedig, kedves Miklós barátom, csak egy bőrt lehet húzni.

Szervusz, magamat ajánlom, és ha véletlenül ott vannak a jó cimborák, mondd meg nekik: ne búsuljanak, hanem rivalkodjanak a cigányra, hadd dolgozzék. S ha kedvemért valamit megtesznek, hadd húzza el a cigány azt a nótát, mit már olykor *elhegedült vala szent Dávid*. Kér:

barátod Földváry Gábor.”

Az utolsó szónál már megnyikkant a hegedű a folyosón, de Keglevich Miklós nem érzett kedvet a mulatsághoz, és a szobában járkáló hajdúnak megparancsolta, hogy a cigányokat lássa el mindennel, de lakat alá zárja.

Józsa Gyuri tíz esztendeje nem olvasott, és bizonyosan megfogadja, hogy megint tíz esztendeig nem olvas, mert a korhelykompánia rettentően elszomorodott. Hiába biztatja őket, a levelet olvassák el újra meg újra, pedig ő szóról-szóra elolvasta, egy szót ki nem hagyott belőle, hát mire való ez a kételkedés? Igaz, hazudott ő eleget, éppen úgy, mintha, mint ezt a tudósítást, papírosról olvasta volna; de attól némelyik nevében hasra feküdt a padlón, – ezek pedig úgy elszomorodtak, hogy még azt is mondták Keglevichnek, hogy a cigányokat kergesse haza.

Józsa Gyurinak sem volt kedve az igaz, de ő egyszer akart egész életében jót, most sem fogadják szavát, pedig vigasztalni akarja őket, – s még majd megverik! Ilyen gazember a világ, háládatlan volt és háládatlan marad.

– Mi haragította meg a korhelykompániát? A száz esztendőös búbanatot is megöli a hevesi banda, olyan orvos nincsen több, miért zárják őket lakat alá? Így okoskodik Józsa Gyuri.

– Aztán milyen hitvány ember lett ez a Szentpáli! Elhúzódik a legvégső sarokba, olyan savanyú ábrázatot csinál, hogy majdnem ríva fakad. Okoskodik odább Józsa Gyuri.

– Hányan vagytok? Kérde Józsa Gyuri, – olyan csöndesen vagytok, mintha senki sem volna a szobában, hadd számláljak össze benneteket egyenkint.

– Megállj! – mondja Szentpáli, – én is az mondom: számláljuk meg egymást, – ma még leszünk tizenöten-huszan, egy esztendő múlva aztán megint megszámláljuk egymást, hátha megint kevesebben leszünk, aztán lassankint úgy elfogy a magyar ember, mint Pesten! Nohát: egy, kettő,... három.... tíz... tizenöt... húsz. Jó éjszakát atyafiak, esztendőre ilyenkor megint megszámláljuk egymást. Holnap reggel megyek.

– Hát az arckép! mondja Józsa Gyuri.

– Igaz bizon, még az arcképeket meg kell várnunk! No hát itt maradok; hanem jó éjszakát tizenkilenc magyar, a huszadik aludni megy.

Mint mikor egy morzsányi kenyértől a legfinomabb tokaji bor megsavanyodik, úgy esett össze a társaság jó kedve Földváry levelétől. Nem bántottak senkit, egyiknél sem égett le a magtár, kedvenc kutyát senkitől sem loptak el, adósságot sem kért senki, mulatni jöttek. Enni, inni elegendő kerül a szilvási éléskamarából, cigány is van, mi kell egyéb a boldogsághoz azoknak, kik a boldogságot ilyenben találták?

Régen elszakadtak ők a csöndes élet fogalmaitól; pletyka, rágalom nem fogott rajtuk, hisz most is huszan vannak együtt, tekintélyes szám érvényt adni cselekvényeiknek, saját erszényük meggyőzi a terhet, kinek mi köze a zajosabb órákhoz? A kartauzi barát megunta a világot, bezárta ajkát, némaságot fogad; mit bánja ő, mit beszél a világ, hogy ő nem ott jár, ahol a többi! Neki az út széle kell, ez kell a korhelynek is, ő is az út szélén megy, az ő baja, ha a nyaka kitörik, ha az út melletti árokba dől. Egyetlenegy madzag sincs, mely a jámborabbakhoz húzza, kötélnek is vastag legyen, mely őt visszarántsa. S íme, mily búsan ül ott valamennyi, nekik is fáj valami, őket is megszorítja valami. Ó, te hitvány, gyarló ember, ki még az ördögöt is úgy csalod meg, hogy a szentelt vízre is gondolsz.

Kik ezek?

Jó cimborák, kik az életben folyton folyvást örvendeni akarnak, a gond sem az apaság, sem a testvéri vagy rokoni viszonyban nem mert elmenni utánuk. Minden köteléket elvagdaltak, hogy semmi szálon el ne érjen hozzájuk más embernek baja. Azt hitték, készen vannak a számadással, sem előttük, sem utánuk nem következik a bánat, elszabadultak a társadalmi kötelékek pórázáról, csak egyre nem gondoltak, egy titkon fájó sebre, mely a szellőtől is megfájdul. Ha nem hi-

szed, állj eléjük, mondd nekik, hogy nem magyarok, aztán szaladj, mert jaj neked, ha a felelet elérhet.

Tehát így vagyunk?

Igenis így, hitvány ember senki sem akar lenni, még a tolvaj is szívesen védelmezi magát azzal, hogy a szegényéhez nem nyúlt; mindenkinek van egy titkos gondolata, melyben összeveti magát mással, azon egy reménységgel, hogy a másik eltörpül mellette.

Szentpáli nagyon bölcsen tette, midőn Földváry levelét elhozta, s nehogy kicsinált dolognak lássék az egész, a szokott levélhordóra bízta. Amint számított, igazat adott neki a következés, valamennyit meglepte a gondolat, hogy bár sokat vétettek a társadalom szokott fogalmai ellen, de egy erkölcs megmaradt még, aludt a léleknek zugában, s egy ártatlan levélke fölriasztá a szunnyadó erkölcsöt.

Ébren van valamennyi, s el nem tudja képzelni, miképp lehet valaki most álmos, mikor káromkodni kellene? – A jelenlevők nem teszik ugyan, de gondolják, s még Józsa Gyuri sem ordít a cigányok után, ámbár mégsem bánná, ha kieresztenék szegény párákat, hadd húznának egy szomorú nótát.

Józsa Gyurinak, szomorú nótát?

Igen, annak; mert nagyon fél, hogy egy könnyet talál elejteni, aztán kicsúfolják: pedig ha a cigányok húznák a szomorút, azt mondhatná, hogy a nóta rikkanta meg.

Még nincs minden elveszve, hasonló hatás és eredmény után azt érzi az ember, a mit akkor, midőn egy nagy üveg pohár földre esik; százezer darabba hiszi szétporlani, s íme: minden csorba nélkül állja ki a lezuhanást.

A gróf még az éj folytán megkeresé Szentpálit, s ott néhány óráig hallgatta az előzményeket, s örömeiben egész éjen át nem jött szemére álom.

Az arcképezés szünet nélkül folyt, a művész nem akarta tovább várakoztatni a tisztelt társaságot, harmadnap reggelre ígérte a leleplezést; hanem midőn az érkezett napon keresnék a művészt, maga helyett egy papírszeletet hagyott a learcképezettek nagy bámulására.

Szobájában sorban állnak az arcképek, azaz a fölhúzott vásznak, melyeken a fehér mázolás látszék, mintha azt előbb le kellene törlni, s aztán látszanék meg az arckép. Alól tisztán olvashatólag keresztül verődött mindeniknek idézett kedves mondata, ekképpen kiki megelé a magáét, csak az volt hátra, hogy a fehér mázt letörölje, s alatta meglássa saját becses arcát.

Mindenki a magyarázatot várta, de egyik sem merte ledörgölni a mázt. Valami meglepetést vártak, s egyik sem akart az a kiválasztott példány lenni, melyen a többi kiröhögje magát.

Végre megegyeztek, hogy mindenik külön helyet keres magának; de ha nem akarja, az eredményt nem tartozik bevallani, mindenik magának tartja meg a titkot.

Szétmentek, nekünk is utána kellene mennünk, hanem egy is elég lesz a sok közül, menjünk az után, a mit annál tapasztalunk, valamennyire ráillik.

Csakugyan letörölte a fehér mázt, hanem az arcképet hiában keresi: arckép helyett a vásznon következő olvasmány lepte meg a képkeresőt, ki a jelmondat után nem kételkedhetett, hogy a kép helyére írott sorok éppen őt illetik.

– Képiró vagyok, mint ilyen, mesterségemhez híven, ekképpen írlak le:

Szemedben a tivornyák álma, fáradt pilláid függönyként kíváncsoznak alá, sem a múltat, sem a jövődöt nem látod. Boldog magyar, szegény magyar, mire jutál? Azért irigyeljem-e boldogságodat, mert a múltnak bánata rejtve marad előtted; vagy azért szánjalak, mert nem látva a múltnak bánatát, a jövődönnek ébredésénél azt sem tudod, mikor kell örülni?

Vak vagy szemeidre, de lelkesen is vastag már a hályog. Szegény, nyomorult vak, merre vezesselek? Nem látod, hol kezdődik hazádnak határa, azt sem látod, merre végződik el? Nem látod, mikor nyugszik le rajta a nap, s talán ha mondanám, sem hiszed, hogy majd megint fölkel. Szegény, nyomorult vak!

Két orcádról az élet színe le-lemaradozik; kérlek, oda ne menj, hol a hazafinak kiosztják a gondot, s ámbár nem buzogányokkal harcolunk most, de erősebb harcot kell vívunk, önmagunkat kell legyőznünk. Saját hibáinkkal saját erkölcsünknek kell szembeszállni, – kérlek, ne menj oda, hol a hazafiúi gondot osztják; sárguló két orcád árulód lesz, hogy az éj volt a te nappalod; hasznodat senki sem veheti, hisz sápadt képed beszél: hogy a szokatlan munkától *előre is remegsz*.

Keleti arcéleden a horgas orr haragos apáid hasonlata volna. Midőn minden levedlett már rólad, mi egy ezrednyi kötelékre emlékeztetnek, még e hasonlat megmaradt pörpatvarnak, állj össze civakodni őseiddel, aztán valamelyik csak bebizonyítja, melyik korcsosult el?

Az apáknak arca nyílt beszéd volt. Az ellenség szó nélkül is tudta, hogy csatára hívja; a hú feleségnek az örök szerelmet beszélte; a jó barátnak bizalommal szólt; a csalárd rémülve látta, hogy az arc hazugnak hirdeti; a megszorult ez arcon részvétet látott; a legyőzött ellen nagylelkű kegyelmet: ilyen arca vala apáidnak! Hát te, hitvány ember, miről beszél a te hervadt arcod?

Ajkadon annyi trágár szó jött ki már, ha most tüstént elkezdenéd az imádságot, tán a hátra lévő élet nem lenne elegendő hosszú, hogy azt ismét leimádkozd. Nem jutott eszedbe egy áldó szó, mi a szegénynek irgalom, a gyöngének biztató lenne; vagy hát jött-e ki szádon e vallomás, *szegény hazám, én is fiad vagyok!*

Arcodon ott volna a férfi jelleg, bajuszod, szakállad oly vadul nőtt, hogy a rívó gyermeket öröknémává ijeszti; – pusztítsd le a hitvány növényt, legalább nem

téved melléd a szereposztó vezér, ki a nagy munkából vállaidra is akarna terhet illeszteni, rettentően megszegyenlené különben, hogy e bozontos férficégérbe szorult minden erőd, és a neked szánt tehert szűk keblednek erőtelen teste úgy sem bírná el majd.

Hajadnak szürkülő szálai nem szerencseszálak. Meg ne hagyj őszülni, kend rá a legfeketébb nedvet, nehogy eljőjön egy kíméletlen nyelv, s azt kérdezze tőled: Kedves atyámfia! Miben őszültél meg?

Erődet tivornyákba ölöd, tehát öngyilkos vagy; pedig arra is léha vagy, hogy megkísértsd ezt az erőt, s midőn kifogytál belőle: izgalomból megölné a kétségbeesés. Kacagásod megrengeti tanyádnak falait, de az utolsó hanggal meghal örömöd is, mert azt pénzért csiklandozta föl a cigány; hisz ahol minden kiégett már, mit gyűjtson föl kebledben a remény?

Engedd el a többbit, – hidd el nekem, míg képedet így leírák, színeim közé könyűim is odafolyának; mert érzem, hogy gyarló ember vagyok, ki annyi vétket, mint a tiéd, emberi erővel nem tudok megbocsátani; hisz én megtettem kötelességemet, midőn pénzed árán képedet leírtam.

***

Összenéztek a cimborák, az előzmények igen alkalmasak valának arra, hogy e furcsa tréfa meg ne nevetesse őket. Lehetetlenség volt dühöngeni, midőn az igazmondás ily bánatos vala. Nekik grombaság kellett, hogy közönséges egykedvűk haragra lobbanjon, és ha már haragudnék is valamelyik, azért tenné, mert nincs ok haragudni.

Mindent mondtak már nekik: nevezték őket korhelyeknek, garázdáknak, semmittevőknek, idővesztegetőknek, mindig igazat mondtak; a korhelyerkölcs bölcsészte ezt föl sem vette. Most azt mondják nekik, hogy rossz hazafiak! Íme, hogy elszomorodnak! Keblük hitébe nyúlt a kíméletlen kéz, és ők nem mondhatják a vádat rágalomnak, hisz e hitet nem elég hinni, azt vallani is kell; s ők ezt nem cselekedték még.

Mindenki szeretett volna értelmezést nyerni; a ki adhatott volna, tudniillik a gróf és Szentpáli, mit sem árultak el; a többi pedig hiába kérdezgetett, míg végre azt mondja az egyik:

– Halljátok, itt kísértet jár.

– Félsz tőle? Kérdi Szentpáli, majdnem megrohanva a megszólamlót.

– Barátom!... mondja a másik majdnem meghökkenve, – mi tagadás benne, amit nekem írt, az szóról szóra igaz!

– Nem hitetnéd el a többivel is? Kérdi Szentpáli.

– Miska! válaszol egy másik, – itt kifogtak rajtunk, én nem merném eltagadni, amit rólam írtak; és én annyira hiszem, hogy közel van a kísértet: hogy még az sem lehetetlen, hogy a tagadót egy láthatlan fűtykössel mindjárt végig verje.

– Na, ha valamennyi megadja magát, én is elhiszem, hogy Szilváson kísértet jár:

– *A hazafiság jó szelleme!* Mondja Földváry, benyitva az ajtót

Alispáni gondok.

Hipp, hopp, ott legyek, ahol én akarok.

A gyermekek kinőtték a nevelőből, Szentpáliné kisleánya nagy leány lett, Endrét már barátai szólíták e bizalmas névvel, elérte azon kort, melyben megillet mindenkit a maga vezetékneve; és hogy utánuk ne kelljen járnunk Kecskemétre, vagy a solti egyenesre: mindkettőt Pesten látjuk meg.

Földváryt az alispáni székben leljük, szobájában gondolkodva jár föl s alá, asztalán halomban fekszik a sok terv, elkezdve az „imsósi” átvágásnál, a nemzeti színháztól keresztül a vakok intézetéig, mind egy emberre váró munka, elkezdve, folytatva vagy terelve, – egyik sem akar lemaradni vállairól, s e heves vérű ember mindennap újra meg újra megemeli a sokféle terhet, mint egy akrobata, nehogy elengedvén egy erőgyakorlatot, saját erejét meglopja. Így neveli magában az erőt, és észre sem veszi, hogy napról napra többet elbír, s alig várja, hogy a küzdelem óráját bejelentsék neki.

Az „imsósi” ügyben hatalmas lépést tett, a helytartótanács többszöri vizsgálódás után meggyőződött a szükségességről, minden körülmény oda mutatott, hogy az átvágást ellenzeni nem fogja, s akkor azt a földönfutót visszavezetheti a „*Vendég-rikátó*”-ba.

– Hol van az a boldogtalan? Kérdi önmagától, talán ezeredszer; de mind hiába, nyom nélkül tűnt el a különös ember, egyetlen rokont sem tudósított, s azok régen hiszik, hogy a másvilágból néz le a paksiakra, s talán ott is arról gondolkozik, beeressze-e őket a magas mennyországba? Csak Földváry hitte, hogy él; de nem kutatta; ráér akkor is, midőn a posványost keresztül vágatja, s akkor ötvenkét megyében sem tudna úgy elbújni, hogy rá ne találhasson.

És mégis szeretné látni! E kemény ember méltó rá, hogy Földváry mindennap rágondoljon, pedig napjának minden óráját, és minden órának legutolsó percét is lesik jó barátok, igazságkeresők és tányérnyalók; a mi közben megmaradna üres időnek, elkéri a nyughatatlan lélek, mely szüntelen lobog, mint a gyertyának lángja, mely nem törődik azzal, hogy minél mohóbban falja önmagát, annál hamarább elhal. És e zaklatottságban is szemei elé áll az a pusztai ember, ki mikor megakarna halni, megáll a parancsszóra, és meghajtja magát a kínos engedelmességnek, elmegy bújdosóba, s nem tekint vissza, mint a kezes ló, mely érzi, hogy

szájában a zabla, a gyepelőnek hosszú végét keményebb ember tartja, s az majd fogja tudni, mikor fordítsa meg a pályát, hogy egykor visszamenjen meghalni arra az egyenes földre, hol a napnak is könnyebb feljöni az égre, nem kell a hegyeken mászkálni.

A korhelykompániának csak neve van meg, mintha a múltért gúnyolnák egymást, olykor egy-egy tréfát szalasztanak ki, de már elveszté ingerét, az ébredő ország nemesebb küzdelmeiben különb erőlködések kínálkoztak, a tivornya, mint a fanyar vadalma, nem ízlett többé a régi pajtásoknak.

Csak Józsa Gyuri tartja fönn köztük a tekintélyt, mogorva, mint a medve, azonkívül fanyar, éppen úgy, mint a kökénygyümölcs, mely soha sem, vagy csak igen ritkán érik meg, akkor is inkább a fagyban puhul meg, mint a melegben. S ez az ő büszkesége, megveti társait, kik kidőlnek mellőle, elmondja nekik, hogy ő maga maradt csak, hanem nevelt embert maga helyett, legalább ha nem lesz jó pajtása, utána marad Bandi. Erre büszke, ezt a példányt ő mutatja be a nagyvilágnak.

Elhitte a vén bolond a sok korhelymesét, mit Endréről koronkint meghallott, s a fiú lassankint fölért Pestre, alig várván az időt, hogy az alakoskodás nyugét nyakáról levethesse, és bátyjának azt az örömet adja meg, mi az ötvenezer forintot és eddigi kamatjait a világ szemében is bizvást megérdemli.

Földvály szemmel tartá a fiút, és Bod Pálnak főkötelessége volt Józsa Gyurit szóval és levéllel tartani, s ez a kötelességét oly híven teljesíté, hogy a ím bátyja előtt sohasem jött gyanúba annyi évek alatt.

Földvály, minél hosszabban nyúlt e viszonynak fonala, annál inkább ügyelt, hogy e vékony szál ki ne szakadjon kezéből. A „vendégríkató”-i csárdás sorsa szépen megfért e fonál mellett, a másik szál mellőle húzódott ki, s a rajta lévő csomókat óvatosan oldozá föl, mindinkább vágyván az utolsó csomóra, hogy a fonalat megint visszagombolyítsa.

Következett a színészet, néhány nappal előbb hallá, hogy Endrének egykori bajtársai addig hallgatták a sok bölcsészetet, jogot és theológiát, hogy a bölcsesség végtére is elfogyott a jó tanácsból, a jogvédők száma majdnem többre szaporodván, mint a jog, a theológiában végre úgy megszerették a szent ígét hirdetni, hogy nekik szűk volt egy falu határa, nekik egész ország kellett: elmentek komédiásoknak.

Nagyon panaszkodtak a kecskeméti professzorok, panaszuk Földvályig terjedt, ne engedné meg, hogy a komédiások Kecskeméten elbolondítsák a diákokat, Földvály pedig azt mondá: Azt hiszik az urak, hogy jó színésznek nem kell ész, s hogy a színészet csak csavargókból újoncozza magát?

A színházi pénzügytelék tekintélyes összegre vergődött, itt volt az ideje, hogy a gyermek megszülessék. Éppen azon pillanatban volt, midőn a kimondott eszmén rágódott minden ember, s akadt elég, ki hebehurgyaságnak mondá azt, amin évtizedeken törte magát néhány becsületes ember.

Ha valaki lopott csizmában menne végig a csizmadia-sátoron, nem mehetne nagyobb aggodalommal, mint Földváry, midőn több ember közé jött. Ezer kérdésre kellett megfelelni, aki két garast szánt szégyenből ez ügynek, azt hitte, jogot vett magának, mint az, aki öt garasért beváltja magát a majombódéba, és megkívánta, hogy Földváry órákig beszéljen még neki.

Korán van még! Mondja valamelyik, kinek nem volt elég néhány száz esztendei álom, még erre is akart volna aludni, nehogy valamiként okosabb legyen nálánál a medve, melyről azt mondják, hogy gyertyaszentelő napján barlangjából kijő, és ha napot nem lát, kinn marad, de ha napsugarat lát, visszacammog, mert azután még keményebb tél következik, mint előbb.

Minek nekünk komédia, bukfenchányás? Nem magyarhoz illő mesterség az.

Ó, tormába esett féregnek hitvány okoskodása, melyre csak azt mondom, a ki a tormát dicsőíti, megérdemli, hogy csak tormát egyék egész életében. Bukfenchányás? Komédia? Ha csak eddig voltatok, jámbor atyafiak, – ne szóljatok egy szót is, nehogy valamit mondjatok, s aztán azt gondolja mellettetek egy csavargó eb, hogy ő nem beszél, mégis azon a földön él, melyen az ember a legszebb imádságot mondja; mert azt hiszi, hogy az isten is gyönyörködik abban, a mi szépen van kigondolva, legalább látja a jó isten, hogy az ember a rábizott szellemkincsek hasznát tudja venni! Jámbor atyafi, mire való az a komédia, mikor melledet vered és szemeidet meregeted az égre és a porban térdepelsz? Minek ajkadon az ima? Csak magad hallod, és mégis elmondod annak, ki mindent tudott előbb, még azt is, amit te most mondasz, az ég felé tekintve.

Ah, mi szép az ének! Ezer dal, ezer szépség. No, de minek annyi? Légy okosabb az isten bölcsességénél, pusztíts ki minden madarat, csak egyet hagyj meg, a melyik neked legjobban tetszik, fűtyöltess az egyetlen madárral, hisz ily bölcs ember, mint te vagy, egyre is megalkuszik. A többit süsd meg nyárson, sovány lesz ugyan a falat, de neked így is jó.

Ne tagadjátok, hogy ostobák vagytok! Az isten véghetetlen kegyelmű! Mily áldott jószág az, midőn azt is beveszi erénynek, midőn az elkövetett vétket töredelmesen *megvalljátok*, – s ha egykor fölépül a színház, és látni fogjátok, hogy a színészet nem bukfenchányás, és hogy ha van magyar imádság, ugyanazon nyelven nem csak káromkodni de ékesen is lehet szólni, – valljátok meg akkor: hogy a magyar színész nem bukfenchányó, s az ő művészete az imádság után szintén befér a mennyországba, mint azon helyre, honnét azt a kincset áldásképpen bocsátja le a véghetetlen kegyelem a földre. – Kérlek, ha már nem volt erkölcsötök a gúnyt és rágalmat oktanul elszórni, – legyen meg az az erkölcsötök, hogy a megszólamló művészetet egykor ne mondjátok többé bukfenchányásoknak!

Ilyen harca volt Földvárynak, kinek keblében nagy lehetett a tűz, midőn azt majdnem két évtizeden keresztül nem bírta eloltani sem a szűkkeblűség, sem az értetlenség, sem a vastag tudatlanság.

Tanácskozmányait hol magánál, hol Fáy Andrásnál folytatta, mert a harmadik lelkes támasz, Kulcsár István, rég a földben nyugszik, s a két jó barát egymást buzdítja a küzdelemben, mely semmi jutalmat sem ígért, legfőlebb egy helylyel lesz több, hol filléreiktől megválhatnak, mert ha lesz is olyan nap, midőn a szorronkodók ellökik őket a pénztártól, lesz majd olyan nap is, midőn kétszázszor is kérhetnek jegyet, mégis marad néhány eladni való.

A terv készen van már, legalább a rajz után nem kénytelenek azt is elgondolni, hogy ha mégis lenne, vajon milyen lenne tehát?

Nagy csuda volna, hogy Földváry egyedül maradhatna, valaki már harmadszor kopogtat, de olyan alázatosan, hogy alig meri érinteni az ajtót. Miféle üdözött ember az, ki még az igaz bíróhoz is remegve megyen el igazságot kérni?

Végre a harmadszori kopogtatás elhitei Földváryval, hogy valaki közel van az ajtókilincshez, nem tagadhatja el, hogy otthon van, nagy vármegyét szolgál, azt hinné valaki, mily nagy úr az, kit annyi százezer között első embernek megválasztottak; pedig azért ül legmagasabban, hogy legkönnyebben megleglje annyi százezer ügyes-bajos ember.

– Szabad! – Mondja szokott erős hangon, s a kívül álló majdnem visszafutott ijedében, hisz azt hitte a jámbor, hogy ilyen erős hang mellé még alázatosabbnak kellett volna lenni, s elég volna, ha a tizedik kopogtatás után beereszti az ajtón.

– Mernék fogadni, hogy megint kikergetik a vakokat a szállásból?

– Igen is, azt akarják tenni. Mondja a vakok intézetének akkori főlügyelője, ki rendszeren akkor jött, mikor szegény szerencsétleneivel már majdnem az utcára lökték ki a fogadott szállásról; mert hiába, koldus fillérekből szűken tellett ki a házbér, aztán vagy ez vagy az nem tetszett a házi úrnak, s ilyenkor pusztulniok kellett a szegény szerencsétleneknek, kiknek éppen egy házi úr tudja megmutatni, mi a boldog ember baj nélkül és kényelemben, és ezzel ellentétben minő keserves állapot a szerencsétlenség?

– Megint vándorolni kell?

– Nincs különben, tisztelt, tekintetes alispán úr, – ez már rendes állapotunk, alig megyünk valamelyik házba: megint kilöknek bennünket. Már a fél várost összejár-tam, mégsem tudom, hol találunk menedékhelyet.

– S mi baj van megint? – Kérdi Földváry.

– Az a hegedű, tekintetes uram, – mondja a főlügyelő olyanképpen, mintha már egyszer baj lett volna a hegedű miatt, – az a szegény kecskeméti fiú úgy kikapaszkodott már a többi szerencsétlen közül, hogy a kezdőknek irgalmatlan nyirkosságát nem tudja hallgatni; tehát megengedtem, hogy a sikátorban gyakorolja magát, s minthogy a házi úr maga is nyaggat egy ilyen szerszámot, nem tűrheti el az irigységet: fölmondta a szállást. Azt mondja, azzal a cigánygyerekekkel nem lakik meg; én pedig el nem verhetem a fiút, míg az ideje itt nem lesz.

– A világerért sem, nem hiába tanítottam én Biharyval, – inkább vándoroljunk minden negyedévben.

– De hova menjünk, tekintetes uram? Hol lesz már állandó maradásunk, hol a szerencsétleneket nem háborgatja a szörnyű lelketlenség?

Nehéz volt a kérdés, nehéz volt a felelet is, Földváry pedig mégsem akart a felelettel adós maradni, kivált mikor e kérdésre annyiszor kelle már felelnie, s megint újra kérdik. Így kétségtelen, hogy a felelet nem volt helyes, és az igazi felelet nincs még kitalálva.

– Barátom, – mondja Földváry a felügyelőnek, – e vándorlásnak véget fogunk vetni.

– Engem is oda méltóztatik számítani, tekintetes uram, a *többes számba*? Mondja a felügyelő füle mellé vakarva.

– No hát csak majd magam vetek véget barátom – mondja Földváry, látván, hogy a felügyelő minden szereptől fél (nem csuda, könnyen meg lehet unni az örökös koldulást). Szégyen, gyalázat, hogy ennyi gyámoltalant itt ki s be löködjének. Építési fogunk nekik egy házat, érti barátom?

– Igenis, értem a tekintetes urat, – mondja a felügyelő, a fogunk szónak megemlítésétől újra megdöbbenve, – egy házat fog építeni a tekintetes úr.

– Azt, egy házat, – ismétli Földváry, – magam sem tudom még ugyan miképp, elég az hozzá, hogy építeni *fogunk*.

– Igenis, *fog* a tekintetes úr! Mondja a felügyelő a többes számot mindig egyes számban nyújtván vissza az alispán úrnak, hogy neki semmi teendője se maradjon, aztán ismétli: Tehát egy házat fog építeni a tekintetes úr, igenis értem!

– Talán nem hiszi? Mondja Földváry szinte keresve az ellenkezést, hogy jobban vérebe tüzelje a gondolatot, és legalább egy ember legyen, ki előtt szégyenlenie kellene, ha szavát nem tartaná, legalább nem fog a buzgalom ernyedni: Hiszi-e, hogy a vakoknak építettek házat?

– Ha méltóztatik parancsolni, én mindent elhiszek! Véli az igazgató, hátrálva az erélyes ember hangja elől.

– Látom, ön kételkedik, – mondja Földváry egészen fölgyuladván, – no hát fogadom önnek, hogy ha élek, meg nem halok: fölépítem azt a házat, – egy nagy házat, hallja az *úr*, – mondja Földváry még nagyobb tűzzel, – akkorát, hogy ne csak egy cigány férjen meg benne, hanem egy egész banda, s akkor se zavarják egymást, ha mind a tizenkettő másik szobában akar hegedülni. – Ezt én mondtam: *Földváry Gábor*, – most elmehet az úr haza, aztán szállásért se búsuljon. Jó egészséget.

Olyan örömmel ment el a felügyelő, hogy örömeiben inkább ugrált, mint ment, – s akárki is előbb vélte volna tánctanítónak, mint a vakok intézetebeli felügyelőnek.

Úgy baktatott az utcán, mintha a zsebében levő kulcs már annak a nagy háznak a kapukulcsa is volna, pedig nem azé volt, – hanem a másiké, honnét most akarják őket az utcára szórni: hanem csak merjen valaki gorombáskodni, gondolja a felügyelő, majd elhívja Földváryt, kitől ő akkor is félt és remegett, mikor azt mondá: *hallja az úr!* hát még milyen lehet akkor, mikor valakinek egész haraggal azt találja mondani: *hallja-e kend!*

Maga maradt az alispán, csak a teendő szaporodott meg eggyel. Se több, se kevesebb, csak egy ház, nagy ház, éppen akkora, mint a már meglevő vakok intézete; tehát egy palota. S minthogy ilyen nagyszerű épület lett abból, mit Földváry akkor gondolt, s ugyanarra akkor még egy árva fillérről sem rendelkezhetett, sőt még a koldulásra sem gondolhatott, mikor még a színházra sincs elegendő pénz, mi juthatott eszébe Földvárynak, hogy ezt a nyűgöt is magára vállalja.

– Ördöge van ez embernek?

– Nincs!

– Bankócsináló?

– Az sem!

– Hol van tehát az a hatalom, vagy malaszt, mely lelkét éleszteni bírja, midőn más ember ilyenkor nyöszörögne, és hálát adna az istennek, hogy egy rimánkodó embert nyakáról lerázhat, – még egyszer kérdi valaki, mi éleszti ez embert? Csodatevő vesszője van?

– Pest, Pilis és Solt megyének *alispánja*: ez az egész titok.

E viszony az egyszerű ember gondolatát hatalommá növeli, és mert az ösztön megvan, nyughatatlan lelkének engedelmeskedik a tetterő, s a helyzet megadván hozzá a tekintélyt: megpróbálja a hatalmat, mint valami erőmérőt, s amennyit csak elbír, okvetetlenül rárakja.

Ha Földváry nem alispán, békén túrná a földet a tassi határban. Sokkal büszkébb, mint hogy terveierért csússzék-másszék a lelketlen tömeg közt. A nagy buzgalom parlagon maradna, mert ez óriás egy becsületes zsarnok, ki csak azért zsarnok, hogy alattvalóit akaratauk ellenére is boldogokká tehesse. Rimánkodni, biztatni nem tud, neki mennykövek kellene, mint Jupiternek, s aki másképp nem akart boldogulni: a kínált boldogságot még a fejéhez is üti.

Ilyen becsületes jó akarat, nem tud hunyázkodni; terveier nem érintik azt a határt, mely szomszédos lehetne az önére. Neki az „imsósi” posványosban egy talpalatnyi földje sincs; színész sem akar lenni, hogy a pesti deszkákra kívánczok nék, – egy vak rokona nincs, kinek két emeletes házat akarna építeni, – ő csak az idő kívánczai után megy, az akadályt nem kerüli, hatalmával áthidalja, mert ő egy hatalmas megyének alispánja, mért kerülgesse? A mit egy ember el nem lökhet az útból, kapaszkodják bele a vármegye, így gondolta ki a megyének feje,

s a karok fogódzanak meg egy nagyszerű munkában, ő pedig elenged minden dicsőséget, mit nem keresett. Hisz ha keresne, alázatos volna, a gyöngékkal simán bánnék, a hatalmasokkal megalázkodva; s íme a gyöngékek gyöngeségüket szidja le, s a hatalmasokkal szemközt áll, mint másik nagy hatalom: Pest, Pilis és Solt megyének első alispánja.

Szentpáli kopogattat be, jókor, nem jókor, az mindegy, éppen úgy jöhetett volna ő, mint más; mindennap százszor kell letenni a kedvenc ügyet, s ha már itt van: vele is lesz beszélni valója.

– Gábor! mondja Szentpáli, tudod, mi újság?

– Ha azt hinnéd, hogy tudom, nem jöttél volna elmondani.

– Igazad van; tehát csak elmondom, ma jött valaki Bécsből, és bizonyosan tudom, hogy néhány gazdag ember összeszedvén a Grassalkovich kötelezvényeket, meg akarja rohanni a herceget.

– Én is ott leszek, Mihály barátom, – mondja Földváry, – majd megmutatom: mit ér Verbőczy?

– Gábor! egy herceggel több vagy kevesebb.

– Ne úgy mondd, Miska, – igazítja meg Földváry, – ezer herceggel több vagy kevesebb, nekem az is mindegy, ha a törvény súlya agyonnyomja, mégis ráteszem a törvényt; de ha e törvény nekem védelmet parancsol, egy szűnyog se lapuljon meg a hármaskönyvnek egész súlya alatt.

– Barátom, saját gyámleányod...

– Ha saját édes lányom volna!... vág közbe az alispán, – a bírópálca sem sétálóbot, melyre, ha akarom, rá is támaszkodhatom; ez az igazság jelképe, – azért a herceg békén alhatik. Hát még mi újság van?

– Sógorasszonyom már berendezkedett a városi lakásban; hanem gondold el, ki lakik velük egy házban?

– Ezt az újdonságot én mondhattam volna meg neked, – beszél Földváry, – Endre van ott, Józsa Gyurinak öccse.

– Barátom, – véli Szentpáli, – e fiút az egész város ösmeri.

– A legszebb fiú Pesten! Jegyzi meg a másik.

– S a legkülönösebb fickó minden jurátus közt, úgy látszik, még Józsa Gyurin is túltesz.

– Okvetlenül túltesz! Mondja Földváry olyan jelentékenységgel, mit Szentpáli nem értett.

– Olyan furcsákat beszélnek róla, hogy az ember nem érti e fickót, vagy boldabb kedves urabátyjánál, vagy több esze van valamennyi fiatallembernél, mert

mindegyik imádja, és ami bolondját elbeszéli, olyan furcsa, hogy akár dicsekedni is mernék vele. Gondold csak, a múltkor is egy szegény ember összerogyott az utcán, senki sem akart hozzányúlni, hallom, hogy Bandi fölkapott egy üres targoncát a kapu alatt, s a beteget a kórházig eltolta, pedig vagy ezer ember ment az úrfi után, csudálván, hogy a targoncát ilyen ember tolja. Hallottál már ilyent?

– Hallottam, Miska barátom, – igenli Földvály, – hanem remélem, még többet is hallunk mi ilyent.

– Sógorasszonyom képelem megrémül, midőn meghallja, hogy a különös ember egy házban lakik vele, – persze, fél az ilyen vad fiútól, valaki elbeszélte neki a többi közt azt is, hogy Kecskeméten egy cigányfiúnak szemét lottyantá ki.

– *Megállj!* – mondja Földvály majdnem torkon kapva Szentpálit, – e szót ki ne mondd, s el ne hidd.

– De, barátom!... Okoskodik Szentpáli.

– El ne mondd és el ne hidd! – majd egykor megmagyarázom.

– Barátom, Gábor, nekem leginkább érdekemben feküdnék, hogy e fickót ártatlan báránnyá moshatnám, mert ahány bolondot tesz, mindannyiszor öl vele.

– Nem értelek, Miska!

– Én meg nem mondhatok többet, kedves jó barátom.

– Ti fogadtatok Józsa Gyurival?

– Még akkor virágjában volt a korhelykompanyia, és félve gondoltunk arra, hogy valamikor elfogyunk, s utánunk csak a hírünk maradjon meg.

– De, Mihály, azért még meglakolsz egyszer!

– Magam is attól félek, és elhited, hogy e lakolás keservesebb lesz, mint azt elgondolhatnád; de nem állok útjába az eseménynek, s a fiút engedem sorsára, legyen boldog, ahogy a boldogságot könnyebben eléri.

– Arra már nekem is lesz gondom, és jót is állok érte.

– Hiszed, hogy a próbát kiállja?

– Hiszem, – mondja a másik olyan hangon, mintha három ujját esküvére tartaná föl, – mire ez a fiú a próbára kiáll, nem lesz korhelykompanyia!

– Adja isten! Gábor, pedig meglátod, hogy e jó kívánság mindenkitől olcsóbban kerül ki, csak nekem lesz drágában.

– Pénzbe fogadtatok? – Kérdi Földvály, aggódva jutván eszébe a gyámleány.

– Egy fillér sincs az alkuban, Gábor.

– Ostobaság az egész, jer, menjünk a sógorasszonyhoz, nehogy ez a fiú bánatot szerezzen neki. Én rendelkeztem úgy, hogy a fiú közel legyen hozzájuk, jer Miska, – félre a savanyú képpel!

– Ó, véghetetlen jó kedvem van, Gábor, éppen úgy, mintha saját *esküvőmre mennek*. – Mondja Szentpáli, célzással a különös viszonyra, mit Földvály nem értett.

Az ajtón kilépén, megint jött a felügyelő a vakok intézetéből.

– Mi baj?

– Tekintetes uram, előbb elfeledtem mondani: miből fizessük a házbért?

– Rendezzen egy hangversenyt, abból kikerül az egész.

– Mikorra parancsolja a tekintetes úr?

– Mához egy hétre.

– Éppen első április!

– Babonás az úr?

– Én nem, de a közönség.

– Azt is le kell szoktatni; tehát ebben maradunk.

Elment a felügyelő, Földvály sietve hagyá oda a megyeházat, nehogy valami újabb gond kapaszkodjék belé, s a szünórában is eszébe juttassa, hogy legelsők az alispáni gondok.

Április első, április utolsó, május első.

Még nem említette meg senki azt a nagy lemondást, midőn egy szépasszony saját leányának szépsége mellett elfeledi az önmagáét; hisz e lemondás a nők életében kínosabb küzdelem, mintha egy fősvény életében kiszorná kincseit éhes rokonai között, ne kelljen a fősvény halálát reménykedve várni.

Szentpáliné bevezette gyermekét a nagyvilágba, egy boldogságot remélve még, hogy e kedves gyermek boldogabb lesz, mint anya, s e boldogságnak néhány sugara majd az anyai szívre is visszaverődhetik.

Pest zajos város volt már ekkor, s a fiatalságot az országos viszonyok karavánokint vonták a fővárosba, s a gyöngéd anya megdöbbsent a gondolattól, hogy midőn leányát a fővárosi örömek közé vezette, e legdrágább kincsét kémlő szemek nézik, mintegy árucikket, melynek becsét és mértékét megméri, a titkos gondolat meg is alkuszik rá, s az anya kénytelen e viszonyokban a viszonzalkura vállalkozni, s a boldogságot mértéken megvenni, keresvén a cserében ész, állást, míveltséget, vagyont, azon külső mázon kívül, mit nem az anya, de a gyer-

mek lát meg először, és mint a tarka pillangó után, minél tarkább, annál édesebben óhajtozik, hogy a szép lepke előtte szálljon le.

Az ismerős körökben néhány nap alatt megfordult, a lányos anyák gondolkörében híven meglátta az egész várost, a mennyire tudniillik lányos anyának szükségége volt, ha nem akarta a leányt leborítani, mint egy oldhatatlan titkot, mely örökre kitalálhatatlan maradjon.

Az első napok kifáraszták; a társas köröket, illedelmesen szólva, áruraktáraknak nézte, hova ugyan nem kiálthat be minden éhes utcai naplopó, de zárva sincs az ajtó, sőt izgatottan várják, hogy egy ajánlatos külső átlépje a küszöböt, s az anyák és leányok néha oly számító szemmel teszik a vizsgát, mintha bolti kelmék között válogatnának. A vonzatos egyéniség előtt a fiatal hölgy pirulva ül ugyan, mint a rózsa, de annyi kacérsággal is, mint a rózsa, hogy illatát észrevegyék, – és untig elég boldog az a bimbó, melynek eszébe jutnak tövisei, hogy a mohó vásárlót a korlátok közé utasítsák vissza.

A gyermek minden józansága mellett sem vette észre az anyának harcát, hisz e kínos küzdelemben sűrűbb volt az anyai csók, mint egyébkor, mintha le akarná csókolni a legfinomabb porszemet, mely e kalmárias légkörből leszállhatott az ártatlan gyermeknek arcára.

Lassan-lassan elmúlt az első izgalom, a fővárosi ifjak névsorát is végig hallgatá, néhányat különösen megjegyzett, de legelőször azt, melyet mi már többször hallánk, tudniillik Endrét, kit legelső helyen említének a leányok, legelső helyen az anyák, az apák, a pajtások és a pletyka, mely a bársony pamlagon is csak úgy cseveg, mint a faluvégén vagy a malom alatt.

A leányok nem tagadhaták el a legszebb fiút; az anyák szívesen hallák, hogy a középosztálynak vagyonosabbjai közül való; az apák azt gondolták, szép is, gazdag is, férjnek tehát igen alkalmas; a jó pajtások az elmés fiút nélkülözhetlennek tarták; a pletyka pedig egy pikáns falatnak hitte, mely mindig ingerli a nyelvet, mindig lehet csevegni róla. S minthogy szép és gazdag, és az egész világ utánabámul, a pletyka az egész embert oda engedi a bámulóknak, ő csak az árnyékát nézi, s minél esetlenebbé válik egy vagy más tárgyon megtörve: szívesen mutatja, milyen görbe, milyen nagy feje van, milyen egyetlen kezek, aztán mennyi bogara van! A mi aztán meg hallatlanabb, targoncát tol az utcán pajkoságból; ezer meg ezer ember nézi, a fehér kesztyű mily napszámos tréfába keveredik! Ó, a pletyka igen lelkiismeretes, semmit sem hazudik, csak az igazat mondja el; nem tesz hozzá semmit, legföljebb elvesz belőle valamit; nem jut eszébe, hogy a targoncán szenvedő beteg van, kit a legfehérkesztyűsebb embernek kell a kórházig eltolni. Csak ezt a csekélységet hagyja el a pletyka, s íme, a legszebb fiú, a gazdag vőlegénységi jelölt rémtárggyá válik, mint az a zsíros betyár, ki a Hortobágyon reszketteti meg a szegény vándorlólegényt, kit pedig csak azért kerget, hogy egy korty borral megkínálja, nehogy a posványos víz után kilelje a hideg. S a jámbor idegen ez ijedtségért később elhíreszteli otthon, hogy Magyarországon fű közt terem a rabló. Endrét gyakran emlegették, félve és mégis vágyó-

gyal, – szeretettel, de mégis remegve, vádolva és védve, mint egy érdekes üldözöttet, kit annyian szeretnének megmenteni a szigorú ítélet alól.

A pletykának megvolt az a jó hatása, hogy ellenségek mellett jó barátokat is szerzett, s e küzdelemben csak egy maradt védtelen, egy megbocsáthatlan pajkos-ság, a kecskeméti eset melyet még csak úgy lehetett gyöngíteni, hogy e tettet leplezetlenül bevallá, s a fiúnak sorsáról a legnagyobb figyelemmel gondoskodik.

Szentpáliné az első napokban végig tanulhatta a pletykát, s az óvatos anya éber volt, hogy e szép pillangó el ne kábítsa gyermekének szívét, és valóban rettegett a pillanattól, hogy e fiút valaha közlőrl meglássa.

A nagyvárosi lakások furcsaságában köztudomásra van azon körülmény, hogy egyik lakó a másikat nem ösmeri; így Szentpáliné néhány hétig lakott már a házban, mégsem vette észre, hogy a rettegett ifjú közelében lakik, pedig napjában többször látta, sőt megbámulta a meglepő szép arcot, mely a fővárosban eddig látott ifjak között nemcsak legszebb, de legajánlatosabb is volt bennlakása óta.

Leányát nem meré megkérdezni, hadd lásson a gyermek saját szemeivel. Az anya gyöngédsége nem mert hajdúszerepre vállalkozni, hogy minden pillantását számba vegye, mint valami fegyencét, kit méltán lehetett gyanúsítani, hogy bilincseit szívesen lelőkné magáról.

Szentpáliné bízott azon józanságban, mit gyermekébe csöpögtetett; s a leány viszont megnyugtató anyját, hogy az embert nem külső burkában bámulja meg egyedül, hanem a tetszetős tanyában megvárja, milyen lélek lakik?

Vendég jött, Földváry lépett be, Szentpáli Mihály urat eleresztvén még az utcán.

– Tehát nekünk is jut egy pillanat. Kezdi a házi asszony a kedves vendégnek helyet mutatva a legérdekesebb ponton.

– Kikérezem az én kis leányomat, mit látott a nagyvárosban, mert nekem mindent kell tudnom, még azt is, amit gondol. Kötekedik a gyámapa, megpirítván a hajadont, ki elég nagykorú volt azt tudni, hogy a leánynak titkos gondolata is van, bár még oly ártatlan is, de csak mégis titok.

Következett a bizalmas beszélgetés, egyik szó a másikat adta, végre mindig tovább fonódott a beszéd, mely aztán tarkállott nevektől, ösmerősök és nem ösmerősök neveitől, és egyszer kiszaladt Földváry ajkán Endrének neve is.

Szentpáliné nem mert Földváryra nézni, nehogy észrevegye arcán a megdöbbenést, amaz pedig minden zavar nélkül folytatta a beszédet:

– E fiúra két ember esküdtött össze, hogy neve félelmetes legyen, és szomorú nevezetességével szerezze meg magának az örökséget, mely nem megvetendő összeg lesz.

– Ösmeri Földváry úr e fiút?

– Gondjaim alatt nőtt föl, és okom van rá, hogy e fiúra büszke legyek.

Szentpáliné fölnézett, tisztán emlékezett, hogy már mások is védelmezik, de hatalmasabb ügyvédet aligha kap, mint Földváry, s az özvegyasszony remegve várta, hogy a fiút Földváry sikerrel megvédje.

– Sokat beszélnek róla. Mondja Szentpáliné.

– Persze, sok olyant, mi önt megdöbbeneti, asszonyom?

– Az ember csak hallgatja az ilyen beszédet, nem szükség, hogy maga is hozzá szóljon.

– Mindjárt megdicsérném önt, ha tudnám, hogy ön az ítélettől is tartózkodott.

– Tehát védi ön!? Kérdi Szentpáliné csodálatos érdekeltséggel.

– Ha én nem védem, úgy e fiúnak lelkét rég megölték volna; de nem lesznek képesek megölni, s reménylem, hogy a tűzpróbán olyan diadalt ül, hogy a legkényesebb anya imádkozva kérné el az anyai szerepet.

– Valami sajtószzerű titok látszik e fiúnak sorsán.

– Melyet senki sem gyanít, melyet még én sem tudok, melyet két gyilkosa bevalani nem akar, azért kérem önt, asszonyom, én értem irgalmazzon a fiú nevének, s egykor ön lesz a legelső, ki a fiút megítélheti igazságosan, mint azt leginkább öntől várhatja.

– Tőlem?

– Éppen öntől, asszonyom.

– Nem értem a dolgot, de szívesen gondolom e fiúról a legjobbat, ha azzal önnek örömet szerzek.

– Jó, csak egyet kérdek, hallott ön valamit a kecskeméti történetről is?

– Oh, az fájdalmas eset! mondja az asszony elkomolyodva, – még rágondolni is irtózat.

– Ez olyan fátyol ez ifjú emberen, mely fátyolt ha lelebbentünk... De egy szót sem, még nincs itt az ideje a leleplezésnek, ön pedig kegyes lesz védecemet éppen ezen történetnél megítéletlen hagyni! Ösmeri ön a fiút?

– Tudtommal még sohasem láttam.

– Ritka szép fiú.

– Mégsem emlékszem rá.

– Ez különös, – mondja Földváry, – önök mégis kiválnak a hölgyek közül, még ennyi kíváncsisággal sem bírní, valóban hallatlan. Mondja Földváry, másfelé fordítván a beszédet, mert tökéletesen meggyőződött, hogy a nők csakugyan nem vették észre, kivel laknak egy házban, tehát ő a jövődre hagyja, alakítsa a vi-

szonyokat úgy, ahogy a sors könyvében meg lesz írva, tovább nem akar avatkozni a dologba.

E találkozás után egy hétre volt a vakok javára szánt hangverseny, melyben Földváry, eltávozván, részt nem vehetett, azonban mi elmehetünk nála nélkül is, helyet kapunk okvetlenül, mert a hangverseny kezdete után teljes negyedóra múlt el, s az egész teremben három vendég jelent meg: Szentpáliné leányával, harmadiknak pedig Endre, eszébe sem jutván, hogy a két hölgyet e helyen keresse, amit a nők is tudhattak, mert sétálás közben gondolták rá magukat hangversenybe menni.

A tágas teremben végtére is észrevette a két hölgy a fiatal, szép embert, s akit otthon eddig meg nem említettek, Szentpáliné látván, hogy a terem végképpen üres marad, az egyedül álló fiatalember beszéd tárgyává lőn.

– Leányom, e fiatalember velünk egy házban lakik.

– Emlékszem, anyám, láttam néhányszor, éppen tőszomszédságunkban lakik.

– Ha mi nem jövünk, egymaga lehetne a teremben.

– Legalább hárman vagyunk, s így kevesebb jut háromra a nagy szégyenből, mit az emberi szeretet mai napon vallott.

– Valóban, szeretném tudni, ki ez a derék fiatalember? Legalább dicsérjük meg, ha már több nem jött, és meglehet, viszont ő is visszadicsér minket.

A nők e rövid társalgásban fölszabadítva érzék magukat kölcsönösen megemlékezni a fiatalemberről, kit az egyik talán nem akart, a másik nem mert otthon megemlíteni, most pedig nem folytathatták a beszédet, mert a felügyelő belépett, és előbb a fiatalemberhez lépett:

– Uram! – mondja szomorúan a hivatalnok – kívánják önök, hogy a hangversenyt megkezdjem?

– Én elengedem a fáradságot, – mondja, Endre, egy csomó bankjegyet csúsztatván az igazgató markába, – ez a költségek fődözésére, fölügyelő úr, hanem én kikötöm, hogy e hónap végén megint rendezzen ön hangversenyt.

– Három embernek, uram?

– Én minden jegyért jótállok, ön ismer engem, – lakom úri utcában 8-ik szám alatt, – két jegyet hagyok önnél ama két hölgy számára, özvegy Szentpáliné, – másnak senkinek sem, a többi az enyém.

– A mint ön parancsolja.

– Még egyet, – ha a hölgyek nem kívánják az egészet végig hallgatni, szeretném ha legalább a kecskeméti fiút meghallgatnák, – kérje meg ön őket, csupa részvétből, egyéb semmi! Értett ön engem?

– Szórol szóra! – mondja a fölügyelő a hölgyekhez menvén; s minthogy a fölügyelő oly melegen kérte őket, a cigányfiút csakugyan bevárták.

Belépett a barna fiú, szemhéjait fekete selyemfoltok fődék, testén csinos fekete magyar ruha volt, mi tökéletes gyászt mutatott a vezetővel is bátortalanul előlépő fiún, ki a szokatlan helyen mindaddig nem érzé magát biztosan, míg hegedúje nyakába nem kapaszkodott.

Nem kellett ahhoz sem özvegység, sem árvaság, hogy a szomorú hangok megindítsák a két hölgyet, a barna fiú egy eleven halott volt, ki még azért van a világon, hogy fájdalmaít elmondatlanul el ne vigye magával a sírba.

A szerencsétlen fiú nem látta a részvét könyűit, oly keservesen húzá, mintha csak egyedül volna; és mert senki nem látja, s a részvétlenség gúnyja nem bánthatja, egymagában fakadt ki belőle a panasz, és a szerencsétlenséget annak beszéli el, a ki úgy is legjobban tudja, a hatalmas istennek.

Hárman voltak a nézők, a két hölgy nem szégyenlé magát a harmadiktól, a könyük folyását nem gátolák, nem jutott eszükbe az, mit a poéták mondanak, hogy a hölgyek legszebbek mikor sírnak. Sírnának még akkor is, ha a síró hölgy volna a legérdekeltebb. Mit erőlködnének önmagukkal, nekik szabad, nekik nem szégyen, hogy gyöngék; nekik fegyverük és vigasztalásuk a köny; ha örülnek, ha búsulnak: sírnak. – S e szerencsétlen fiúnak taps helyett is könyűkkel adták meg a művészetnek bérét.

Vége lón a szomorúságnak, elvezették a fiút, a vendégek, mint a megríkatott oskolás gyermek, kendővel iparkodtak fölszárogatni a könyűket, hogy az utcán ne bámuljanak rájuk, úgy mentek ki a teremből, melynek ajtajánál áll a fölügyelő, s azt mondja a két hölgynek:

– E hónap végén legyen szabad nagysádtok kegyes részvétéért könyörögni, talán akkor mégis többen leszünk.

– Ezer örömmel! – mondja a hölgy tárcáját kibontva, s előre kifizetvén a két jegynek árát. A hölgyek köszöntvén a fölügyelőt, önkéntelenül visszanéztek a fiatalemberre, ki e jeleneten tanújok vala, s a fiatalember köszöntését igen nagy figyelemmel viszonozván, hazafelé mentek.

Két jegyem már elkelt. Mondja a fölügyelő Endrének.

– A többit küldje utánam, fölügyelő úr, itt az ára; hanem kikérem, hogy a jelentést én szerkesztem, és az egész dolog titok.

Azzal elment ő is, elbeszélvén minden ismerősének, mily meleg keblű emberbarátok laknak Pesten, három ember jutott a vakok hangversenyébe; pedig a látók azért is adhatnának néhány irgalomfillért a szerencsétlen vakoknak, hogy ők nem szorulnak ez irgalomra, hisz ők, a szerencsések, – *látnak*.

Csakugyan néhány nap múlva híre futamodott a dolognak, Földváry is megérkezvén, a fölügyelőtől megtudta a dolgot; de a hölgyek nevét, mint tudjuk, meg nem

nevezhető; a fiatal ember pedig elég drágán vette meg a titkot, s a becsületes felügyelő híven meg is őrzé.

– Tehát az első április nem hazudtolá meg magát?

– Nem, tekintetes uram, hanem annál jobb lesz az utolsó április, megint hangversenyt rendezek.

– Azt akarja, barátom, hogy akkor meg én legyek ott egyesegyedül.

– De, engedelmet kérek, minden jegy elkelt előre.

– Nekem csak hagyott egyet fölügyelő úr?

– Egyetlenegyet sem, tekintetes uram, kettőt elvitt a két úrhölgy, a többit megvette a fiatal ember, tehát jeggyel nem szolgálhatok.

– De már a kulcslyukon csak benézhetek, fölügyelő úr?

– Azt nem akadályozhatom, tekintetes uram.

– Ott leszek, s nekem a hangverseny kezdetét tudtomra adja.

Földváry el nem tudta gondolni, miféle tréfa van itt készülöben? Azért hagyta a hangverseny napjára, folytatta dolgait, mint a hangya, mely mindennap néhány apró szálkát visz a megszokott halomhoz, s utóbb olyan dombot alakít, hogy becsületére válnék az erős embernek is.

A hangya! a hangya! gondolja Földváry, – milyen remek példa volna az embernek, ha szemeivel látna! – Minő szerencse, hogy mégis csak a vakoknak kell házat építeni, ki győzne a szellemi vakoknak házat emelni?

Endre óvakodott láttatni magát a háznál, Pesten a nagyobb házaknak két lépcsőzete lévén, mindig a hátulsón ment föl, nehogy kandinak vagy tolakodónak lássék. A vakok intézetének fölügyelője kétszer is volt nála, Endre az előleges jelentést készíté el, melyben a közönségnek csodadolgokat ígért, egy embert, ki egyszerre hegedül, zongorázik és furulyáz, ilyen csodabogarat sohasem látott a közönség, és boldog lesz, ki ezt meglátja.

A fölügyelőt ostromlák az ülőhelyekért, de már későn, egyetlenegy sem kapható, csak a férfiak reménykednek, hogy állóhelyekre jókor betódulnak. A terem előtt zajlott a férfisereg, órák óta döfődik egymást, de be van zárva az ajtó, mert minden jegy el van foglalva már, így nem marad egyéb élvezet, mint az érkező hölgyeket szemügyre venni. A lovagias fiatalság mindig kedves mulatságot lelt a kalap alá nézésben, és igen érdekesen tudták a nőket *megpirítani*, s ha már ezt is meguntá, elég orcátlan volt e pírt füstéknak keresztelni, csakhogy ez impertinens foglalkozás igazolva legyen.

Oly rég várnak, a mellékajtón Endre lép be, s nem sokára ugyanazon ajtón a két Szentpáli hölgy. Utánuk betevődék az ajtó, a hangverseny pedig elkezdődik, s a fiatalság a falon át hallgatta a kitóduló hangot.

A két hölgy elcsodálkozott, midőn a kívül ácsorgó nagy tömeg között bevergőd-
vén, a teremben ismét hárman vannak, sem több, sem kevesebb, éppen annyi,
mint a múltkor, s a fiatalember nyájasan köszönti az ösmerősöket, azok viszont
köszöntik őt olyan bizalmasan, mintha azt mondanák: *tehát megint csak mi hár-
man!*

Ma senki sem kérdezősködik, a fölügyelő nem jó le, mint a múltkor, neki most
más teendője van, Földvárnak egy spanyolfal mellől mutatja a vendégeket, s az
alispán szeretne kirontani, hogy a fiút összeölelgesse, hogy a részvétlen fővárosi
népet így megleckéztette.

Egyetlenegy darabot játszott a kecskeméti fiú, hanem azért három koszorút ka-
pott, kettőt Szentpáliék hoztak, egyet Endre, s a három tisztelő fölkel helyéről,
hogy a fiúnak kézbenyújtja a megösmerés jelét, mit az nem lát, csak az illat
mondja meg, hogy tisztelőitől jó.

– Hölgyeim! – mondja Endre a koszorúk átnyújtása után, – ez élvezetet nem ér-
demli meg a fővárosi nép, melynek táltosok kellene, hogy irgalomra induljon meg
a szíve, önök kegyes engedelmével e napon én vagyok a rendező, és van sze-
rencsém jelenteni, hogy a hangversenynek vége!

A hölgyek távoznak, szívükben a legnemesebb igézetrel eltelve, szemtanúi lé-
vén a különös jelenetnek, melyben a kíváncsi népnek kemény lecke jutott, a lehe-
tő legnyájasabban köszönték az ösmerős ösmeretlent, a teremén kívül érve azon
tanakodván:

– Ki lehet e különös ember?

Könnyű lett volna megtudni, ha a háznál kérdezősködnek; hanem e kíváncsiság
több volna a köznapiságnál tehát várni kell jobb időre, midőn a titok magától föl-
lebben. Maguk sem hitték, hogy a következő hajnal után helyükbe megyen a titok,
a leggyöngédebb módon, nem kérve, nem keresve, tehát nem kell elpirulni érte.

Földvár valóban élvezte a sajtóságos megtorlást, még az nap megíratta Bod
Pállal a levelet az urabácsinak, természetesen elhagyván a megdicsérnivalót, a
bácsinak kár volna föladni az ízes levelet, neki lé nélkül is jó lesz. Elég, ha azt írja
Bod Pál, hogy Endre nem eresztette be a városi népet, megvett minden jegyet, s
míg a férfisereg majdnem verekedett a jegyek után: ő az egész hangversenyt
egymaga hallgatta.

Józsa György fölírta a kecskeméti történet mellé, majd ha próbát tesz a fickó, az
urabácsi írásban adja be az érdemeket, – csak még egyet ilyent az öregéből, mire
leteszi az ügyvédi cenzurát, különb korbély lesz Bandi, mint az egész kompánia.

Aznap nem ért rá elmenni Földvár Szentpáliékhoz, hanem másnap majd sza-
kaszt időt, s a hölgyekből kicsikar egy kis vallomást, mi a kedvenc fiúnak előnyére
válik.

Másnap május elsője van, minden szép lánynak neve napja, s e napon mindenik vár egy kis meglepetést, s ilyenkor ritka lány van, kit a hajnal ébren ne találna.

Szentpáliéknál jól tudták az első májust, de senkinek sem adtak okot, hogy e napon róluk megemlékezzék, és mégis fölébredtek, mintha mégis joguk volna várni egy kis meglepetést, nem tudják kitől, akárkitől, az mindegy, láthatatlanban is vannak és lehetnek tisztelők, hátha valamelyik idáig elgondol!

A hajnal kipirult, s az első sugár előtt megszólamlík egy ösmerős hang az udvar felől, nem a fülemile, nem a pitypalattynak hangja, egy árva hegedű, egy hang, mely után a kontárság nem mert idáig előlálkodni. Ez a tegnapi hang, a vak hegedűs kezében szól az a hegedű, mintegy reggeli imádság, hisz még a vak is talál meghálálni valót, a kegyelet bízta idáig, s a vezető után rohanva jött, nehogy a napsugár előbb érjen ide.

A hölgyek gyorsan felöltözének, s midőn a dallamnak első szaka elvégződött, kinyiták az előszoba ajtaját, s a két hölgy a vak fiút a terembe vezette.

– Mily kedves meglepetés, – mondja az ifjabbik hölgy, – minek köszönjük ezt?

– A tegnapi koszorúnak, nagyságos asszonyaim, – oh, de drága illat volt az.

– S ki vezette el idáig?

– Egy úr, ki nekem régi pártfogóm, kit én csak hangjáról ösmerek gyermekségem óta, – midőn Kecskeméten szemeim világát elvesztém.

– Endre!... szólalt föl Szentpáliné ígérete dacára megborzadva,... ő védi e szerencsétlent.

– Ő véd engem, ő védett az első pillanatban, midőn szemem gyilkosai elszaladtak, hangjáról ösmerem, – ösmerem én őt szemeimmel is, és mégis ő mentette meg a többi, nehogy a kemény büntetés nyolc gyermekre szálljon.

– Önmagát vádolá?

– De nem vádolom én, nagyságos asszonyom, – s nekem megbocsát az isten, hogy tilalmát megszegém; de elbódultam, a tegnapi koszorúnak illatát érzem, részeg vagyok e boldogságtól, kérem el ne áruljanak Endre úrfi előtt; de nem tudom elviselni e titkot, hogy el ne mondjam, annyi boldogságért, koszorúim még árulóvá is tettek; de a nagyságos asszonyok nem ítélnek meg egy szerencsétlen vakot, mikor annyi idő óta egyszer mégis boldog.

– Valaki az előterembe lépett? – Véli Szentpáliné.

– Engem keres Endre úrfi! Mondja magyarázatul a vak, – kérem, el ne áruljanak!

Szentpáliné kinyitá a teremajtót, s a fiatal ember zavarodva mondja:

– Bocsánat, hölgyeim, én védencemet keresem.

- Ön a mi szomszédunk? Mondja Szentpáliné nyájasan, majdnem szeretettel fogadva az ifjút.
- Kegyes engedelmükből.
- S ön védi e szerencsétlen ifjút?
- A legemberibb kötelességből, asszonyom.
- Most már tudom, ki ön.
- Ah, asszonyom, ön nem meri kimondani nevemet, mintha rettegnie kellene e névtől.
- Látom, önt meg kell cáfolnom, – szabad megkínálnom önt házam barátságával?
- Asszonyom, első április után nem reméltem magamnak ilyen kedves első májust.
- Ha ön ezt jutalomnak vette, mondhatom: nagy érdeme van rá!

A csárdai vendégek.

Józsa Gyuri elolvashván a pesti hangversenyéről írt tudósítást Bod Pál leveléből, karjait kiterjeszté, szokatlan munkát kívánt meg a két kéz, öccsét akarta megölelni, mintha kölcsönözne valamit azon nagy örömből, mit Szentpáli esküvőjén fog egészen élvezni. Hiába, messze van még az óhajtott boldogság; de ha már nem szegheti meg a kenyeret; legalább letöri a gyürkét. Endre öccsét haza rendelte, kiszabván neki az utat, úgy hogy Szilvást is útba ejtse előbb.

Egerben színészek voltak, gróf Keglevich Miklós kocsikat küldött utánuk, hogy jöjjenek ki Szilvásra, nyugodják ki magukat a vándorlásból, s legalább egy hetet töltsenek el nála.

A kocsisok menet betekintének az uraság csárdájába, hol a „Vendégrikató”-nak egykori gazdája pénzért és emberségért bort mért, régi természetében majdnem megkérgesedve s talán egyszer úgy leragadna a tornácfához, hogy többé el sem lehetne mozdítani onnét.

Sokáig vesződött a sors, hogy őt megpuhítsa, a hosszú időköz talán még szótalannabbá tette. Észrevéven, hogy az idő halad, és nincs egy ártatlan bogara, miért megkívánná, hogy messzebb nyúljon az a fonál, mely a világból kivezeti; hanem hogy vele is tegyen az isten csodát, az asszony megsúgta a gazdának, hogy koma kell a házhoz.

A mily végtelenül megörült a hallott hírnek, úgy elbúsult azon, hogy már hol fog ő egy keresztapát? – Szomszéd nincs a csárda mellett, ha csak valami jámbor utas be nem vetődik, és elvállalja a nagy hivatalt, hogy a szomszéd faluig ráérjen elmenni. A kocsisok Egerbe siettek, azokkal hasztalan alkudoznék, hisz még meg

sem született a gyermek, de alig mentek el a legelső határdombig, a bábaaszony kihozta a neszező polgárt az ivószobába, kínálván az apa karjaiba, de az nem merte elvenni, nehogy apai szeretetből úgy meg találja fogni, hogy belehaljon, – hanem a helyett kitekintett, nem jön-e vendég, kit keresztkomának meg lehetne fogni?

A tavaszi napnak felhős alkonya volt, Szilvás felől vastag tömegekben tódult a csárda felé, a csárdás el is feledte, mért jött ki? A baromfiakat ólba hajszolta, nehogy a vihar künn érje őket, s minden féltett portékája el volt takarítva az útból, még egyszer szétnézett, előre megszáván azt a boldogtalant, kit a vihar künn kap a szabadban.

Nem sokára mutatkozik az előszél, valami deszkadarabot le is kapott valahonnét, és nagy zörejjel vágta egy üres hordóhoz. A gazda ki sem nézett az apró kár után, örült hogy benn lehetett a nagy ivóban, melynek egyik ablaka kiszolgál az országútra, s ekkor látja, hogy Eger felől siet néhány kocsi, szemközt szélnek, esőnek és villámlásnak, s egy hosszú mennydörgés egészen a csárdáig kísérte be őket.

Tizenkét élő ember szállt le a kocsisokon kívül. Az első csöppek meglocsolták őket, s a nagyobb áztató elől a konyhába ugráltak, honnét balra a csárdás szobájába, jobbra pedig a nagy ivóba nyílt az ajtó.

A csárdás pipaszóval várta őket a konyha közepében állva, s a legelső vendég mindjárt köszönté a gazdát:

– Jó estét, gazduram, – s mielőtt amaz a köszöntést viszonzhatná, azt is utána mondja: akár pénzért, akár emberségért egy kis száraz helyet kérünk, akár konyha, akár padlás, az nekünk mindegy.

– No még csak az kellene, hogy rimánkodjanak az urak, – mondja a csárdás a nyájas szót ma különösen megértve, – hát mi a kőnek dugtam ki a cégért az eresz alá? – Ott az ajtó, tessék benyitni az ivószobába. Hat annyian is megférünk ott, ha mind asszony volna is, aki férfi.

Az első mindjárt benyitott, és a szűk világosságú csárdában elég száraz és tágas helyet leltek.

Bejött a gazda is, nem akarta kérdezni, kik légyenek, hanem mintha hasonló vidám népet már látott volna, gondolkodni kezdett, a sokból nem válnék-e egy keresztapa a kis fiúnak, s minthogy ma alig tudnak elmozdulni a csárdából, reggel korán útközben meg is kereszteltethetné a kis fiút.

Ő maga még látott, a vendégek sem igen kívánták a gyertyát, tehát nem is gyűjtött, hanem segítte szaporítani a füstöt, mit a többi csinált. E miatt az ivószobából is hamarabb kifogyott a világosság, s a mit a vendégek nem kértek, végre is elhozta maga, az asztalközépre tevén egy rettenetes percegő, vizes faggyúgyertyát, minőt a szappanosok mindenféle kofradékból készítenek, s az ilyen útmelléki csárdában még fényűzési cikk lesz. Legalább, ha valami magános utas téved be

éjszakára, beszélgető hiányában elpattog, csak közel ne könyököljön hozzá, mert a szemét is kirúgja.

A gazda úgy megörült a kis atyafinak, hogy jó kedvében azt is elszenvedné, hogy a vendég parancsoljon; de hát nem parancsol senki? Sem esznek, sem isznak, holott nem igen akadt még olyan ember, ki a széllel is jóllakott, pedig füttyölt ám az ablak alatt. Néha aztán nem is füttyölt, hanem ordított is.

– Látnak-e az urak? Kérdi a boldogsággal telt gazda.

– Semmi baj, – kedves gazdánk, – akár a neszünkről is megösmérjük egymást, gyertya nélkül is jó volna.

– Hátha egy korsó bort tennék föl az asztalra, ránéznének-e az urak?

– Nem elég, hogy száraz helyet adott, kedves gazdánk, aztán a borát is eligyuk más elől?

– No, csak nem kell szabódni, – mondja a gazda, – esik az eső ott künn, ebből lesz a szőlőlé is, – minek hagyjuk a tavalyit esztendőre, hozok egy korsóval.

– Nem haragszunk meg, – ámbár az utasnak, ha egyebe nincs, a bor is eledele.

– De majd éhen hagyom veszni az urakat, – mondja a gazda, – van egy ürüm is odakinn, mindjárt főbe verem, aztán lesz egy kis gulyáshús, abból marad még a másik hatnak is, mert hallják az urak: a cseléd is ember.

Ilyen bőbeszédű lőn a csárdás, és alig várta, hogy kimehessen a kocsisokhoz, majd megmondják azok, miféle nép ez együtt, hogy így tizenkét darabban járnak! – tűnődik a gazda, aztán óhajtásképpen mondja: Hej, ha ezek megint olyan meseteremberek volnának, aminőket Szilváson láttam egyszer, kettőt pedig hordoztam is azon a három jó vérű lovon. Szegény párák, hol árulják most a bőrüket a tímárok?

– Persze, hogy komédiások! – mondja az egyik kocsis, a csárdás véleményét igazolva, – a gróf úrhoz visszük mind a tizenkettőt, most már várják is otthon a jó vacsorával, de hát ki indulna meg ilyen iszonyú időben?

– Lesz már komám! Mondja a csárdás magában örvendezve, s a zöld korsót le sem vitte a pincébe, hanem egy akós hordót leszállított a csántérfáról, és fölnyalábolván, kedves vendégei elé az ivószobában az asztal közepére tette. Ha ennyi nem elég, hozok még két akót.

Ekkor megcsavarta a csapot, s a kirakott poharakban osztogatta a bort a kedves vendégeknek, kik persze, hogy nem értették ezt a dolgot, azért az igazgató megkérdi a gazdát:

– Gazduram, nincsen itt valami mérték? Arra célozván, hogy amennyit megisznak, meg is fizethessék.

– Ellopták, hallja az úr, – ma csak így iszunk! Mondja feleletül, egyszersmind maga is megkóstolt egy pohárka bort.

– De hát nem is rovásolja, gazda, a bort?

– Ha üres lesz a hordó, akkor egy akó fogy el, hallja az úr!

– Hátha negyedrészt sem isszuk meg?

– Akkor félbeli marad a hordó, aztán a többit megissza más. – Értik az urak?

– Azt is értjük, kedves gazdánk; hanem az árát is meg kell adni, azért kell a mérték.

– Ne féljenek az urak, nem isszák meg ingyen, – majd arra is rákerülünk, mikor meg kell szolgálni az ilyen vendégséget, addig pedig igyanak, én meg a gulyáshús után látok.

Régen főtt már a gulyáshús, a gazda be-betekintett a konyháról, hogy a sok mindenféle tréfát hallgassa, persze, sohasem voltak ilyen vendégei. Bárcsak még egyszer látná őket olyan szép aranyos ruhában, mint Szilváson látta; ha még egyszer játszanak Egerben, gyalog is elballag utánuk.

Éppen most beszélnek, hogy Pesten egy külön házat építenek nekik, régóta szedik rá a pénzt országszerte. Olyan ember is volt, ki pénzt nem tudván adni, azt ígérte, hogy az építésnél követ hord ingyen két hétig. – Ezt beszéli az egyik, a csárdás pedig majdnem elkiáltja magát, hogy ő meg négy hétig hordja ingyen.

Majdnem kinn feledte a gulyáshúst, annyira tetszett neki a beszélgetés, de egyik kocsis kikiáltotta a gazdát, s ekkor jutott eszébe a nagy lábos, meg a benne lévő, s minthogy megfőtt: másodmagával hozta be az edényt vendégei elé.

Ott künn azonban szakadt az eső, örült a bennlevő, hogy födél alá került, s olykor valamelyik főnnszóval is megsajnálta azt, ki még most sem ért be valami száraz menedékre.

Nagy lármát csapott valaki a tornácon, a gazda már régebben is hallja, sőt előre is tudja, hogy valami házsártos úr szeretne valakit összeszidni ott künn, ha olyan bolond volna, hogy a locspocsba süvegelni kiállna a csárda udvarába; hanem jó helyre jött, csak itt civakodjék, ez az a csárda, hol pénzért sem mindig szívesen adnak a garázda vendégnek.

– Na, – kiált be a vendég, – kijebb azzal a gazdával, mikor vendég jön.

– Jött ám; mert nem mehetett odább! Mondja a csárdás a goromba szóra visszaesvén a régi hüvelybe.

– Hát kellek-e vagy sem? Lármázik a vendég a konyha közepéről.

– Majd ha az országútról hívom be, akkor mondom meg, kell-e?

– Szobát nekem, iziben, mert facsaróvíz vagyok.

– Nojsz, majd beereszteném ilyen lucskosan, ha ötven szobám volna is, – dörög a csárdás, – ha meg nem fér az úr velünk: ott künn maga lehet a konyhán.

– Hát kié ez a pogányfészek? – pattog a vendég belépve, – hogy a vendéget majdnem bottal fogadják.

– Van ennek a fészeknek érdemes gazdája, uram, – felel a csárdás, – hanem ide már csak olyan vendég jön, ki nem kívánczik ölbe, aztán azt is megköszöni, ha a sót, paprikát eleibe döntöm, mégis a jó nappal nyitja be az ajtót, aztán tudja, hogy *Istennek hírével* tesszük be utána.

– Innét talán csak mégsem dob ki kigyelmed? – kérdi a kötekedő vendég a vendégházba lépvén, hol a színészek magukban nevelték a furcsa párbeszédet.

– Itt iszen megleszünk, uram, hanem már hiába, én is meg akarok itt benn fézni, mert én tőlem kéri a szili tisztartó a fertályt.

– Keglevich Miklósé ez a csárda?

– Eltalálta az úr, nincs különben, ő az én kegyes uraságom, s ha néha napján bejő hozzám, még a süvegét is egészen leveszi, mikor beköszönt, pedig a maga házában elég volna, ha csak a fejével biccentene gróf ő méltósága.

– No, majd megdicsérem kendet. Mondja a vendég, lecsapván magáról az ázott köpönyeget.

– Só kell nekem uram, meg paprika, meg egy kis nyers bor, meg egy kis emberiség, ebből kikerül a bér, aztán *megdicsér* engem a tisztartó úr, mikor a béremet beviszem. – Ilyen vendégeknek való ez a csárda.

Mondja a gazda, kitekintvén a konyhára, nehogy a házörző eb valamit megkíváncson ott künn, aztán meg az új polgár is eszébe jutott, ezzel aztán elfeledte a garázda vendéget, kiből egy jó szó ki nem fért idáig; hanem vagy könyörög még ma, vagy elmegy: ha az ég dörög is.

Enni valóval és itallal ellátván vendégeit, feljűk sem nézett vagy fél óráig, azalatt csakugyan alább hagyott az eső, s a legutolsó vendég jóllakván a vendégszere-ttel, kiszólt a kocsisnak, hogy fogjon.

Midőn a gazda visszament a vendégekhez, észrevette, hogy a legutolsó csakugyan nem marad, hanem nem is marasztotta, úgy is ellármázta az egész mulat-ságot, pedig mennyit beszéltek volna neki arról a nagy házról, mit a komédiásoknak építenek, hova ő is elmegy négy hétre követ és meszet napszámban hordani – ingyen.

– Itt is voltam!... mondja búcsúzás helyett a vendég, – aztán hogy máskor megösmérjen kend, meg hogy még a nevemet se feledje el, megmondom: engem, *Józsa Györgynek* hívnak.

– Emberségért emberség, uram, – engem meg Lator Istvánnak hívnak, szerencsés utat kívánok.

Így vált el a két ember, ki akárkivel inkább boldogul mindenik, mint olyannal, a ki maga is parancsolni akar. A csárdás persze soha hírét sem hallotta a derék úrnak, hanem annál csodálatosabb volt az, hogy a sok színész mind fölugrott, hallván a ritka híres ember nevét, s az eddigi jelenet nagyon hasonlított ahhoz, mit róla idáig beszéltek.

Nem került bele egy óra, a színészek minden vad tréfáját elbeszélték, s az volt a legszerencsésebb, aki legtöbbet tudna róla elbeszélni. Végre elfogyott az elmondani való, s ekkor egyik a fiatalabbak közül azt mondja:

– Én meg az öccséről beszélek valamit, kár hogy a bátyja nem tudja, hogy egykor dicsekedhetnék is vele.

– Halljuk, halljuk! Mondja az egész társaság, legjobban pedig a gazda hallgatott, hogy akinek ilyen bátyja van, mint Józsa György uram, hát akkor milyen lehet az urabátyjának öccse?

– Jó ideje annak, még akkor süldődiák voltam Kecskeméten...

– Hát én mi voltam ott? kérdi a szomszédja,... csak úgy ott voltam mint te, s akkor is együtt fogtuk a lékeverőt.

– Persze, hogy ott voltál, azaz: hogy ott voltunk mindketten, mikor a meszet oltottuk, s az a cigánygyerek megcsodálta a meszet, hogy olyan szép fehér, mi aztán be akartuk meszelni a kis feketeigót, s amint a lékeverőt belepottyantottuk a hűlő mézslébe, tele lett a cigánygyereknek szeme szája, s utóbb a szegény gyerek meg is vakult bele.

– Hol kell itt nevetni? Kérdi az egyik furfangos komédiás, észrevévén, hogy a társaság hirtelen elszomorodott.

– Nem is a neveltségért hoztam én ezt elő, – mentegeti magát a beszélő, – hanem hadd mondjam el végig.

– Halljuk, még nincs vége, most még csak ott vagyunk, mikor a cigányfiú megvakult.

– Aztán következett a nagy vizsgálat, város, vármegye, kollegium, mindenféle volt ott, hanem a diákokból ki nem lehetett egy árva szót csikarni, utóbb az ülés összefogott egy csomó diákot, vagy nyolc darabot egy marokra, gondolván, a nyolc között lesznek a tettesek is: tehát ki kell csapni őket.

– Az ártatlant is? Kérdé valamelyik.

– Ha nem boldogultak máskép, kénytelenek voltak vele, hogy rettentő példát nyújtsanak. Ki is csapták volna mind a nyolcat, ha Józsa György uramnak öccse magára nem vállalja az egész dolgot, pedig két ölnyire állt tőlünk, mikor a mészkeverőt a lébe ejtették.

– Aztán kicsapták a fiút?

– Azt ugyan nem tették, mert az urabácsinak erszényéből dőlt ki a pénz, a cigány-fiút örökös kenyérré fogadta, máig is a vakok intézetében fizet érte, mi pedig a fiúnak hátán szépen kimásztunk a sárból.

– Most tessék nevetni! mondja a másik kecskeméti pajtás. – Ilyen öccse van Józsa György uramnak.

– Talán el sem hinné Józsa György uram, ha megmondanák neki.

– Pedig ezt örömet elhíhetné, – véli a gazda, – mikor két emberséges ember szembe mondaná neki.

– De még meg is esküdnénk rá.

– No még ezt is!... bámul a gazda, – de már ilyen derék dolgot a szentegyházban kellene prédikálni, hogy a többi venne róla példát; hanem jöjjön velem szemközt Józsa György uram, majd megmondom neki, hogy ilyen fiúnak különb bátyja is lehetne.

Vége volt a vacsorának, a színészek álmosodni kezdtek, azért a gazda szénát-szalmát bőven hozott, lepedőt és vánkost is adott, s a fáradt népséget a napsugárnak melege verte föl a földre vetett ágyról.

– Menjünk! menjünk! Kiált valamennyi.

– Fizetünk is, gazduram! Mondja az igazgató kihúzván az erszényt.

– Nem addig van az, hallják az urak: hanem hogy ingyen se legyen a dolog, meg az uraknak is legyen egy kis fáradságuk, tegnap született kis fiamnak egyik a sok közül keresztapja legyen.

– Mind a tizenkettő, kedves gazdánk! – kiáltja a jó kedvű nép, és kocsira rakodván, a legelső faluban megkereszteltették a fiút.

A csárdás megköszönte a komaságot. Megígérte a keresztapáknak, hogy majd mikor azt a pesti házat építeni kezdik, ő is fölmegy napszámosnak, és a kis fiút, ha isten megtartja, fölviszi magával.

Sorba szorongatták egymás kezét, de a csárdás különösen két embert vett szemre, a két kecskeméti diákot, legalább megösméri, kivel bizonyítsa be Józsa György úrnak, milyen derék öccse van, ámbár nem érdemli!

Van-e eladó pénz?

Ha valaki azt hinné, hogy én csakugyan tudok eladó pénzt, minden haszontalan kérdezkedés megelőzése végett kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy én nem tudok.

Hát Földváry honnét fogja fölépíteni a vakok intézetét?

Arra már könnyebben megfelelek és tisztelt olvasóimat nem is fogom valami nagyon sokáig várakoztatni, legföljebb néhány fejezetig, hanem addig még mást is kell elmondanom, azt tudniillik, hogy a színházat hova fogják építeni?

Mindenütt keresték a neki való helyet, de oly rettentő árt kértek, hogy a gyűjtelék pénzt csak a helyár is könnyen fölette volna. Ez egyetlen körülmény képes volt a színházat a belvárosban lehetetlenné tenni.

Fáy András egyik napon nyakába vette a várost, annak közelebb eső részeiben mindenütt keresett alkalmas helyet, de egyetlenegynél többet nem talált, ez volt a Kerepesi út sarkán levő Grassalkovich-féle puszta telek, egy rozzant sarokháznak tőzsomszédságában. Hosszát, szélét meglépte Fáy, mintha már megvették volna a telket, holott még az árát sem gondolhatta el, ámbár mint puszta teleknek az ára leginkább elviselhető lenne.

Kolumbus egy világrészt fedezett föl, akkora darab földnek méltán megörült, mert ha már éppen földet keresett, nagyobbat nem találhatott volna; hanem azért Fáy is nagyon megörült, ámbár még egy szóval sem mondá senki, hogy ezt még pénzért is eladni hajlandóvá lenne.

Újra meg újra meglépte, méregette, elosztotta, s alig tudott eljöni a szép darab földről, hova mind ráfért, amit ők gondoltak. Ennél alkalmasabb csakugyan nem található egész Pesten; tehát hova szaladjon előbb, Földváryhoz vagy Gödöllőre? Hisz előbb még köpönyeg is kellene az útra, – milyen alkalmatlan, hogy ezért haza kell menni.

A mint ide s tovatekint, karjába kapaszkodik Bujanovics Sándor, herceg Grassalkovich jogainak igazgatója, s az első köszöntés után egész kétségbeeséssel mondja:

– Tekintetes uram, végünk van!

– Meghalt a herceg? Kérdi Fáy, ijedten fordulva Bujanoviccsal szemközt, mert alkalmatlanabb időben nem jöhetne e hír.

– Nem halt meg, hanem megölik. Ezt meghiheti a tekintetes úr. Ő hercegségét a legnagyobb levertségben hagyta otthon; gondolja csak a tekintetes úr, a parciális-kötelezvényekkel egyszerre megrohanták a herceget, és mert fizetni nem tudunk: végrehajtást kérnek a hercegnek minden jószágá ellen. Akkor az a megrohanás minden vagyont elnyel.

– Egyéb baj nincs? Kérdi Fáy András.

– Jaj, – kérem a tekintetes urat, ez éppen olyan kérdés, mintha a haldoklótól azt kérdeznék: nincsen egyéb baja, mint ez a halálos nyavalya?

– Na, ha a herceg azt hiszi, hogy halálos a nyavalya, hiszem, hogy azon orvosnak, ki e halálos nyavalyából kirántja, szívesen ígérne valamit.

– Ugyan, kérem a tekintetes urat, – okoskodik Bujanovics, – tud ön olyan pénzes embert, ki négy-öt millió pengő forintot előránt az első szóra, és a hercegért lefizeti irgalmas kamat mellett, azonkívül pedig még el is vár, ki tudja meddig, azaz: éppen addig, míg a herceg ez adósságot évi jövedelmeiből törleszteni tudja, – tud a tekintetes úr ilyen embert?

– Ilyen embert nem tudok, de még olyant sem, ki azon tőkének kamatait előlegezhetné; hanem tudok mást.

– Csak ékesszólást ne méltóztassék említeni, – a zsebnek nincsen füle, – voltam én Bécsben, beszéltem diákul, németül, franciául; beszéltem illendőségről, emberségről, méltányosságról; előhoztam a klasszikusokat, citáltam az auktorokat; azok meg azt mondták, hogy ők majd csak a herceget citáltatják, és a megbízottak itt vannak már Pesten.

– Egyéb baj nincs? Kérdi Fáy mindig derültebben.

– Irigylem a tekintetes úr jó kedvét; de tán nem méltóztatott engem érteni, majd inkább diákul mondom el.

– Sohase vesződjék a tekintetes úr a diákszóval, megértettem én azt magyarul is, és még azt teszem hozzá, hogy ezen betegséget sem alleopathice, sem hydropathice, sem diákul, sem franciául, sem németül nem lehet meggyógyítani, hanem csak *magyarul*.

– Nem ért engem a tekintetes úr, – mondja Bujanovics elég nyughatatlanul, – itt már *exekúcióról* van szó, már pedig ez az egyetleneg diákszó elég.

– Egyéb baj nincs? Kérdi Fáy András harmadszor is, mi Bujanovicsot majdnem ingerültségbe hozta.

– Igen is nincs!... Semmi bajunk sincs, csak jó kedvünk nincs; mert a herceg a kölcsönnél úgyis tetemes rövidséget szenvedett, s ha most dobra ütök mindenét...

– Na, csakhogya idáig értünk, kedves Bujanovics most mindjárt tisztában leszünk, és csak azt kérdezem, ha már a dob múlhatatlanul szükséges ez árveréshez, ki fogja megütni a dobot? úgy-e a dobos? – és ki parancsol annak a dobosnak, erre tessék felelni?

– Nemes Pestvármegye fog parancsolni.

– És ha nemes Pestvármegye a főnnálló törvények szerint járván el, azt a végrehajtást nem eszközli?

– Megálljon a tekintetes úr, – mondja Bujanovics, – ő hercegsége említett ilyesmit, Földváryra egykor emiatt haragudott is, de most remélni sem meri, hogy Földváry, az alispán, elég bátor legyen ez eszmét következetesen végig vinni; mert hátha ellenségeket csinálna magának? Bécsben igen hatalmas emberek laknak.

– Egyéb baj nincs? Kérdi Fáy negyedszer is, mire Bujanovics szinte vidámulni kezdett.

– Meg akar engem vigasztalni a tekintetes úr; bizony isten nagy szükségem volna rá; de nagyobb a hercegnek, ki az ilyen érzékeny csapást bizonyosan nem érdemlette meg.

– No hát én megvigasztalom a tekintetes urat, ő hercegségét pedig megvigasztalandja Földváry és az egész megye.

– Tekintetes úr!... mondja Bujanovics,... még herceg a herceg, – a ki eszköze lesz annak, hogy ő még lélegzetet vehessen, nagy hálára kötelezte le a herceget.

– Uram! – mondja Fáy,... én nem engedhetem el a herceg adósságát, a herceg maga legjobban fogja tudni, köteles-e fizetni vagy sem, még akkor is, midőn magyarországi birtokait e törvények a különben méltányos követelés ellen is védik, tehát háláról nem lehet szó, még aziránt sem, ki ráemlékezett azon törvényre, mely a herceget védi. Ha van kötelesség, mely a hálából foly: azt a kötelességet sem Fáy, sem más nem zsákmányolhatja ki önmagának, hacsak önmagát elítélni nem akarja. Eddig van az egész.

– Értem! értem! – mondja Bujanovics, – de mi is tudjuk, hogy a nemzetnek hálával tartozunk. Azért biztosítom a tekintetes urat, hogy erről megfélekedezni nem fogunk.

Fáy szívesen tűrte, midőn Bujanovics kezét szorongatta. Most már nem kételkedett, hogy az üres telket igen olcsón fogják megkapni, s ez ügyben sietett Földváryhoz, ha otthon találná.

Sietve megy az utcán, gondolatait ha lehetne még előbbre szalasztaná, majd kiszakad belőle a lélek. Saját ügyében pirulna így rohanni az utcán, jobbról balról rábámulnak az emberek, mi lehette, hogy így neki indult a hullámzó tömegnek? Lássátok, ilyen a lelkesülés; az emberről lehull a mindennapi máz, az illemnek fonák nyúge szétszakadozik, atyafi, barát, rokon, méltóságos úr, mind elhomályosodik a lelkesültnek szeme előtt, csak a végcélt látja, mint a hajós sötét éjszakában a világító toronynak lángját.

Mire a megyeházához ér, a Grassalkovich-telken fölépíté a színházat, – lelki szemével látja az épületet, belát a színpadra, előtte mozognak az alakok, a színpad megnépesedett művészekről, kik hirdetik a magyar nyelvet, valahára nem a korcsmapadon és félszerben, nem gyalulatlan deszkán és ágyterítóröngyök közt, hanem díszben, melyet az idegennek is meg lehet mutatni. Az idegen bámulva hallgatja a szokatlan hangot, mely, mint a hattyúdal, – nem hasonlít más madár hangjához.

Jaj, de boldog, akit ilyen öröm is kielégít, hogy egy kis magyar beszédet hall! Véli a milliomos tőzsér, ki a nagy bankót apróra, az aprót pedig öregre váltja, s ujjai közt mindenikből megmarad valami. Neki többet ér egy rongyos bankjegy, neki olyan lelkesülés kell, melyet meg lehet mázsálni; vagy arany, vagy ezüst, vagy kövér disznó, vagy ökörbőr, amint jön: meg lehet benne kapaszkodni. – S íme,

hogy fut az az író, nem elég neki a levegő, azt hiszi, a világ kincsét viszi zsebei-
ben.

Nem azt viszi, nem a világ kincsét, csak a magyar nemzetét. – Ó, édes hazám, de szerencsés vagy, hogy e kincsed nem ezüst és arany, hisz akkor nem egy író vinné, hanem rég elszökött volna vele valami derék financier Amerikába; hanem hála istennek, csak lelkesülés az egész, legszegényebb fiad is szépen gondját viselik, egy-két tekintetes úr, aztán egy szegény író, koldus komédiás. – Éhen hálnak meg, hanem vigasztalásul temetésére kitódul a város; persze, komédia helyett nézik. Juj! ha föltámadna, hogy rohanna szét a népség.

– Hohó, lassabban atyafi! Kiált rá Földváry, karjába kapván Fáy, – nem látod: mi ketten vagyunk, éppen hozzád akarunk menni Szentpáli Miskával.

Álmából riadt föl Fáy, nem talált alkalmas szót a bekezdésre, de nem is utcára való lévén a tárgy, a két embert vezette saját lakáig, gyanítván, hogy nem hiába jöttek, sőt a tárgyat is vélte, ekkor már folyamatban lévén nála valami takarékpénztár-féle kelés Endre reménybeli tőkésével, s a miatt barátok és ösmerősök gyakran bekopogtattak hozzá.

– Ebül vagyok! Kezdi Szentpáli savanyú képpel.

– Ha így kezded, – kap a szóba Földváry, – isten úgy segítjen, nem hogy hatos kamatra: de százásra sem kapsz egy fillért.

Fáy mosolygott a különös beszéden, és derülten várta, mi lesz az a nagyon savanyú dolog? Csak nem járt ez is úgy, mint Grassalkovich herceg? Hanem ha azon lehetett segíteni: ezt is kihúzzák valahogy.

– No hát másként mondom el, úgyis tudom hiába beszélem el.

– Lásd, András, – mondja Földváry Fáy, – ilyen bolond ám a magyar ember; ha bajban van, magát is elijeszti, meg mást is; aztán ki a patvar segítjen rajta, ha már maga is így kétségbe esik?

– Nojsz, nem mondtam én, hogy kétségbe akarok esni, de csak nem hazudhatom, hogy valami kényelmes dolgom van. Ha az volna, nem gyalázkodnám ide tizenöt-húszezer forintért.

– Egyéb baj nincs? Kérde ettől is Fáy, benn lévén már e kicsinylő kérdésben, mi Bujanovicsot is megijesztette először, végre mégis megnyugtatta, s eddig Gödöllőre indult.

– Hát ez nem elég baj, kivált mikor előre is tudom, hogy azt a pénzt az ablakon dobom ki, s még utána sem ugorhatom, az is haszontalan munka volna.

– Így még egy szót sem értek, – tehát üljetek le, talán ülve mégis könnyebben kinyögi Miska barátunk, mit akar. Előre is mondom, hogy nekem véghetetlen jó kedvem van, akkor pedig a kabátomat is elkérhetik rólam.

– Az enyémet nem kérik, mégis oda kell adnom, István! úgy kell az ilyen vén korhelynek, mint én, – panaszkodik Szentpáli, – ha egykor több eszem lett volna, nem nyomták volna markomba azt a sok mihaszna papírost.

– Most már kezdem érteni, hova érünk el, – véli Fáy – bizonyosan a városban elterjedt hír zajgatott föl, Miska?

– Engem nem, hanem szegény sógorasszonyomat, az majd halálra várt a boldogtalan, midőn tegnap délelőtt haza jött valami asszony kompániából, ott hallotta a sok hírt, és rémülve nyitott be hozzám. Szerencsére régen készültem e támadásra, harmincezer forintom van készen éppen, s ezen biztos alapon némi bátorságom volt a jó asszonyt megnyugtatni, s el is mertem mondani egy-két káromlást azon gaz nyelvekre, melyek ilyesmit locsognak, hogy másnak békét ne hagyjanak. Esküdtem mennyre-földre, hogy az egészből egy szó sem igaz, sőt ami több, délutánra azt a hírt vittem neki, hogy teljes értékben átveszi Vodianer, csak adjam át holnapután az egész csomagot. Megnyugodott az asszony, én meg megijedtem, hogy ennyi idő alatt hol teremtek elő ennyi pénzt zaj nélkül? Siettem Gáborhoz, az meg idehozott. Már most beszéljete ti: mert én abban is kifáradtam, a mit most elbeszéltem, persze, egy szóig mind hiában. Törődik is vele a jó úristen, hogy ilyen magamféle bűnös pozdorját első szóra kirántson a sárból.

– Egyéb bajod nincs?

– Tudtam, hogy ezt mondd, – mintha egyéb dolgod sem volna úgy-e, minthogy nekem pénzt tartogass a ládában.

– Elég húszezer forint négy hónapra?

– Egyetlenegy hónapra, pajtás! Kiáltja Szentpáli úgy fölugorva, mintha a zsölleszték párnája le akarna alatta szakadni. – Egyetlenegy hónapra, egy órával sem tovább.

– Na, de mégis jobb lesz az négy hónapra. Okoskodik Fáy a pénzkérőnek világos kényelmére! de az harmadszor is azt mondja:

– Csak egy hónapra, tovább semmi esetre, barátom.

– Látod, András, – jegyzi meg Földváry, – itt van megint a magyar ember. Előbb a rudalókötel is vékony volt neki kimászni a kétségbeesésből; most pedig azt hiszi, hogy vékony cérnaszálon is megmenekül egy hónap alatt; de hol veszed addig a pénzt?

– Nincs gyapjúm? nem lesz termésem? nem adhatok el lovakat? – hát az mind semmi?

– Az mind valami; hanem az egy hónap semmi. Ha a kupeczek észreveszik, hogy sietned kell, féláron sem vesznek meg semmit; tehát a négy hónapnál maradunk, kedves Miskám, aztán akkor is irgalmas ember keze közt vagy, talán félösszeggel hátrább is maradhatsz.

Addig beszéltek Szentpálinak, hogy végre beleegyezett, és a kérlelhetetlen szigorral szerkesztett kötelezvényt aláírta. Midőn készen volt a kötelezvény, Földvály vette át a tollat, és az asztalnál helyet foglalt, hogy a kötelezvényre írjon valamit.

– Hát te mit akarsz? Akarát tudni Szentpáli.

– Barátom, kezeskedem érted!

– No csak az kellene még, hogy értem kezeskedjél; hát nem vagyok én elég ember magam?

– Igen is nem, kedves barátom, – mondja Földvály írás közben, s midőn a szükségeseket megírta, átadja Fáynak a tollat, – látod, nemcsak te nem vagy elég, sőt még én veled is kevés vagyok, íme harmadik lesz maga Fáy András, ki érettünk szintén megteszi ezt a barátságot.

– Hát már így kikoptunk az emberségből, atyafiak, hogy egymásnak sem hiszünk?

– Nem hiszünk, barátom, – jegyzi meg Fáy, – és egykor megengedi élnem az isten, hogy éppen azért lesz mások előtt több hitelünk, mert nem hiszünk egymásnak annyira vakon. – Ó, akkor három ilyen birtokú ember, mint mi, nem lesz kénytelen egyik uzsorástól a másikhöz futni, hanem kap a takarékpénztárban is.

– Hát az miféle állat lesz?

– Olyan hely, hol a pénzt nem egy ember szakállára adják, hanem hároméra, – mint éppen most megmutattam, – mondja behajtva a kötvényt, – most pedig már a pénzt is leolvasom.

Elővette Fáy a pénzt, leolvasta Szentpálinak, az persze biztosan eltette; hanem midőn készen volt a berakással, nem tudta megállni a szót, és magában dörmögi, hogy Földvály nem hallhatta:

– Na, Grassalkovich, meghálálom ezt a csapást.

Fáy figyelmes lőn a szóra, nem felelt rá, de nem is feledte el, nehogy kárt okozzon a meggondolatlan szó, azért a Bujanoviccsal való beszélgetés elmondását Földválynak magányosabb órára hagyta.

Szentpáli hazament Földvályval, átadta sógorasszonyának a pénzt a Grassalkovich kötvényekért, s ha nem volna oly drága a tréfa, tűzbe dobná valamennyit. Kérdem, ki vehette volna rossz néven, hogy Szentpálinak teljes oka volt kívánni, hogy a kötelezvények minél előbb kielégíttessenek, és ennek sürgetésére a gyűlésen kényelmes alkalma volt szólni, mert egy hónap múlva politikai úton, azaz a nagy gyűlésen került tárgyalásra a kötvények behajtására érkezett megkereső levél.

Földvály észrevette a megszmorodott Szentpálinak izgatottságát, és ő is elhatározta, hogy Szentpáliat szemmel tartja, nehogy a fontos kérdés egyetlenegy ellen-

kező szóra találjon, neki ez nemcsak alkalmatlan, de védencétől fájdalmas is lenne.

Este egyedül volt, ekkor kopogtatott be hozzá Fáy.

– Mi történik Grassalkovich ügyével? Volt a legelső kérdése Fáynek.

– Te e kérdésre magad is éppen úgy megfelelhettél volna helyettem is, mintha magam feleltem volna.

– Azt tettem is, mert Bujanovics Sándor rémulve szaladt hozzám – természetesen, a herceg megijedt az első megrohanás után, s azt hitte, hogy a vármegye tömegestül megyen Gödöllőt árverelni.

– Remélem, megnyugtattad Bujanovicsot.

– Eddig régen Gödöllőn van, s a herceg tájékozhatta magát, mert amint Bujanovics beszélt, semmi reménye sem volt a megmenekülhetésre.

– Szegény herceg, – jegyzi meg a másik, – elfeledte azt, a mit oly rég megjövendöltem neki, a mit saját javáért egykor hinni sehogy sem akart, sőt azt sem akarta hinni, hogy én mondtam.

– Most pedig ugyanazt hinni nem meri éppen temiattad?

– Bujanovics mondá ezt?

– Ugyan ő mondá, – sőt azt is, hogy a herceg azt hiszi, miszerint Földváry igen hihetőleg nem akar magának ellenséget szerezni Bécsben.

– Hatalmasabb ellenségem nem lehetett volna, mint maga a herceg, kitől én főbíró koromban sem félttem. Sokkal kevesebb bátorság kell ahhoz, hogy őt, mint alispán mentsem meg. Ebben maradunk, kedves barátom Fáy.

Kopogtatott valaki, félbe kelle hagyni a beszédet, Fáy később mégis ráért előhozni a színháznak kiszemelt helyet, de Földváry nem látá alkalmasnak az időt, hogy erről nyilván szóljanak, nehogy azt vélje a herceg, hogy a körülmények nyomása alatt akarják kierőszakolni az ügyet. De mert nem kételkedett, hogy a herceg akármilyen megösmervényi tette nagyon is ösztönözve lesz, sietett megtekinteni a Kerepesi telket.

Az első pillanat megkapta Földváry figyelmét, mintha megérezte volna, hogy egykor saját nevének emel ott maradandó emléket, levett kalappal járta össze-vissza a telket. Fáy újra meglépte vele a helyet, többé nem akartak késni az ügygyel, a legelső kedvező hangulat közt megteszik az indítványt, s ha nincs is elegendő pénzerő, az emelkedő falat sem a nemzeti büszkeség, sem a szégyen nem engedí pusztán hagyni, mégis meglesz a színház.

Elkövetkezett a gyűlés napja, Bujanovics három nappal előbb betekintett Pestre, hogy az ügynek látszólagos állását is kipuhathassa, ez okból Fáyhoz minduntalan elment.

- Hogy állunk, tekintetes uram?
- Szilárdul, mint mindig.
- Nem is hiszi a tekintetes úr, hogy valaki ellenkező nézetben lenne, mint a tekintetes úr és barátai?
- Ó, igen, lesz egy mérges hang, mely bizonyosan kemény szavakra fakad.
- Csak már egy szó se lenne ellenünk, hogy legalább a herceget e kíméletlen fájdalomtól megmenthetnénk. Nem lehetne ez urat lebeszélni a kifakadásokról?
- Nehezen hiszem, igen nagyon érdekében áll lármát ütni a herceg ellen, ámbár jól tudja, hogy pártot csinálni nem fog, és hasztalan lesz minden elmondott szó.
- S mi az oka e dühösségnek?
- Ötvenezer okot tudok mondani Bujanovics barátom, s ez ötvenezer oknak mind-egyike megér egy forintot, méltóztatik ezt érteni?
- Úgy, tehát ez úrnak is vannak parciálisai?
- Mint mondám: ötvenezer forint ára, s elképzelheti ön, mekkorát fog kiáltani, hogy azt bizonyosan Gödöllőn is meg fogják hallani. Teszi hozzá Fáy.
- Most meg én kérdem a tekintetes urat: *egyéb baj nincs?*
- Önöknek ez nem elég nagy baj?
- Csekélység az egész, és hogy ez oldalról ne támadhasson senki, ezeket a kötelezvényeket rögtön magamhoz váltom.
- Komolyan beszél ön?
- Komolyan, ha az az úr hajlandó lesz parciálisait magyar köztörvényi, három, legföljebb négy hónap múlva fizetendő kötelezvényre átengedni.
- Bizonyosan ezer örömmel, jerünk tehát hozzá, addig elmondom, miként jutott ez úr a keserves parciálisokhoz, legalább ön is megítélheti, némely ember mily keservesen emlékszik meg e kötvényekre, s hogy a herceg méltányosságra mennyire lekötöztetett maradt a parciálisok tulajdonosai iránt.
- Szentpáli tréfának hitte a dolgot, néhány nappal előbb úgy megdöbbenék a papírok, lehetetlennek tartá, hogy valaki még valaha annyit kínáljon érettük, mennyi rájuk van jegyezve; hanem midőn látta, hogy nem tréfálnak: hajlandónak mutatkozott az alkura.
- Megelégszik a tekintetes úr ideiglenesen az én nyugtámmal?
- Igaz, hogy Fáy barátom nekem más leckét adott a pénzadásnál; hanem már én rossz tanítvány vagyok meg nem tanulom én azt soha. Írja meg a tekintetes úr.
- Bujanovics kiállítá az ideiglenes nyugtát, másnap pedig meghozta a herceg kötelezvényét, mely megmenté Szentpált, hogy négy hónap múlva kénytelen legyen

valami véletlen akadály esetében pénzt hajhászni; mert amint látjuk, Szentpáli pénzt sem kölcsön venni, sem kiadni nem tud.

A gyűlés meghozta azt a híres határozatot, mely a herceget magyarországi jószágaira nézve a végrehajtástól, vagy igazabban szólva a tönkrementéstől megmenté.

Földváry befogatott, és gyűlés után kimentek Gödöllőre, személyesen adván tudtul a megyei végzést, mit a herceg majdnem lázasan várt.

– Alispán úr, a sors úgy akarta, hogy ön fényes elégtételt nyerjen.

– Én azt előre tudtam, kegyelmes uram, és csodálkoztam, hogy kegyelmességed azt hinni nem akarta.

– Nem reméltem, hogy e szerencsétlen pénzviszonyban szükségem legyen e védelemre, melyet önöknek köszönhetek.

– Nekünk nem, hanem törvényeinknek.

– *Melyek a magyar embert akkor is védik, édes Földvárym, – mikor nem is „érdemli” meg.*

– Én nem így mondtam, kegyelmes uram.

– Az igaz, alispán úr, – de így is mondhatta volna; – teszi hozzá a herceg, – azonban, hogy e védelemnek hálámat nyújthassam, Földváry úr, emlékszik mikor utoljára találkozáink?

– A gömbölyű színház mellett, – kegyelmes uram, – most már olyan düledező fészkünk sincs.

– Rajtam ne múljék, – ha Pestmegye szívesen fogadja tőlem, a Kerepesi úton levő üres telkemet a színház számára följánlom, s kérem önöket, ez ajánlatom elfogadását eszközöljék.

– Kegyelmes uram, – mondja Földváry, – ne kényeztessen el bennünket, idáig minden fillérért könyörögni kellett.

– Tehát megnyugtatnak önök?

– Akár írásban adjuk! Teszi hozzá Fáy mosolyogva, mi aztán a herceget is szinte földérite.

Másnap korán reggel összegyülekeztek a színház pártolói, s Bujanovics Sándor a telken átadta az ajándékozási okmányt.

Karaván kísérte őket a kimutatott telekre, ünnepe volt ez a színházpártolóknak, eddig még a legmerészebb remény is csak vékony sugár volt, melyet csak a lelkesültek szeme látott, most legalább látták az *ígéret földét*, hol az eszme meg fog testesülni. Ez is kimondhatlan boldogság volt nekik.

– Lesz színház!

- Lesz! – ismétli a másik, – ez az a szent hely!
- De mikor lesz? Kérdi egyik a kishitűek közül.
- Előbb, mint ön gondolná. Vitatja az első.
- Nem érem én azt meg!
- Hány éves ön? Kérdi Földváry, nem állhatván meg beleszólás nélkül.
- Vagyok negyven éves legalább is.
- Ne búsuljon ön; ha nyolcvan éves volna, sem hagynám önt kétségbeesni, még akkor is könnyen megérheti.
- Vérmes remény kell hozzá! Mosolyog a másik.
- Még az sem, – vitatja Földváry egész tüzzel, – *egy vármegye s egy alispán untig elég hozzá.*

***

Az eszme érett, csak még némi erőlködés kellett, hogy az üres telken fölemelkedjék a színház.

Ekkor pedig föltámadt az *ellenpárt*, hogy nemes buzgalommal, bár a legszebb hazafiúi szándokból megíúsítsa e tervet, melyet Széchenyi a nemzet méltóságához kicsinynek és korainak tartott, s nem vette észre, hogy terveit azok is pártolják, kik eddig egy fillért sem adtak s azt hitték, minél későbbre halad a dolog, annál bizonyosabban elkerülik e hazafias adót.

Megint kísértet.

A remény a sírig elkíséri a halandót. Mikor a kórágyon nem ígérhet semmit a földi boldogságból, a rokonok és jó barátok keserves jajgatásai közben látja a haldokló, hogy a világi kötelékek elszakadnak; mit adjon hát még a remény ez utolsó percében? Mit adhatna egyebet, mint a mulandó örömekek helyett megígéri az örök boldogságot.

Az apai örömekek későn jöttek ugyan Lator István csárdájába, de mégis eljöttek. A szív, a zaklatott tanya, majdnem kicsi lőn az apai szeretetnek, de kicsi volt a gondoknak is, melyek az örömmel együtt tolakodtak be a mogorva emberbe.

Megdöbrent a szegénységtől, eszébe jutott az egykori jó mód, föltekintett az égre, mintha mondani akarná: ne nekem add meg, isten, azt, mit elvettél tőlem; nekem nincsen szükségem rá; hanem add vissza ez ártatlan gyermekeknek.

Mit használ a rimánkodás, még azt sem tudja, hogy lelkén nincs-e egy megholtak lelke? Hasztalan rimánkodik, hasztalan reménykedik le a rónaföldre, ki van tiltva onnét, mint Ádám a paradicsomból. S ha már szerencsétlenséget mért rá a

sors, kínosan bár, de mégis inkább eltűri, mint engedetlen legyen és Földváry kénytelen legyen azt mondani róla: *kend nem szerencsétlen, hanem hitvány ember!*

– *Vége van mindennek!* Mondja hangosan a tűnődő szerencsétlen, baját újra fölemeli, mint terhes zsákot, melyet kénytelen cipelni halálos boltig, és azt is szégyenli, hogy néhány percig letetette vele a reménykedés, és egy pillanatra gyöngye tudott lenni!

Kendőbe göngyölte a negyedévi csárdabért, fölült a kocsira. Idejében Szilváásra ér, onnét ismét vissza, útközben ráér tűnődni, mihez kezdjen, hogy a kis gyermeknek sorsa véletlen órában ne maradjon a koldustarisznyában?

Szilváson megfordult azalatt Józsa György úr, elmondta a csárdában történt találkozást, és nagyon csodálkozott, hogy gróf Keglevich Miklóst meg nem ütötte a guta.

A gróf mindjárt gyanította, hogy Józsa az emberséget a csárda udvarán feledte; megígérte mégis, hogy a csárdással számot vet, de ennél fontosabb beszélgetni valója van, ha Józsa ráér meghallgatni.

– Hallom pajtás, – valami nagyon okosat akarsz mondani?

– Valami nagyon okosat, – igenli a gróf, – azt akarnám, hogy Szentpálival fogadásodat minél előbb megnyerd.

– Nem félsz, hogy Szentpálit megharagítod?

– Miért hinném? – véli a gróf, – vagy te nyered meg a fogadást, vagy ő? Itt nem lehet választani, mert e fogadást minden ember tudja, és kíváncsian várja a befejezést, a végén várván valami érdekes titkot.

– Elhiszem, hogy várják, – olyan bolondot a korhelykompanyia még virágzó korában sem hallott, legalább a vége olyan lesz, mint mikor a komédiás legutolján az égő pálinkát issza, – mindenki azt mondja: *olyant sohasem látott meg.*

– Hála istennek, ezt nem értem; hanem azt értem, hogy a fiú embersorba nőtt, és szabadjára kell eresztened, örökséggel vagy a nélkül; tehát hiszed, hogy kiállja a próbát?

– Remekelni fog, barátom, – olyan fickó nincsen több a mai fiatalság közt, a jövő évben leteszi a cenzurát Pesten, onnét egyenesen Szilváásra jön, te leszel az elnök, te választasz három embert magad mellé, én pedig egy csomóba fölküldöm Bod Palinak leveleit, azokban meg lesz írva Bandinak egész dicsősége. Aztán mondja meg a kompanyia, volt-e köztünk különbség, mint Endre.

– S ha kiállja a fiú a próbát szerencsésen?

– Megkapja a díjt minden akadály nélkül, – tehet vele, amit akar.

– Egyéb semmi sem történik aztán?

– Dehogynem történik, még csak azután történik, még csak azután nevetünk, egyszer mindenkorra nagyot, iszonyú nagyot, Szentpáli rovására. Hej!... pajtás, nagyon sokkal adós ő nekem, de majd én is nevetek nagyot; én nevetek legutoljára, pajtás, hanem ő ríva fakad bele.

EI nem tudta gondolni a gróf, mi lehet az a megnevetni való, de már mindegy, Szentpáli dolga a kudarcot elszenvedni, de a fiúnak nem szabad áldozatul esni. A gróf nemrégiben beszélt Földváryval, mindketten örömmel vallák meg, hogy a korhelykompániának csak a neve van meg, tehát a fiúnak legtöbbet ártanának Bod Pál levelei, melyek készakarva voltak úgy írva, hogy Józsa Gyuri mindennek csak a bolondabb részét lássa. Nincs elveszteni való idő, Bod Pál elmondá, miket írt meg egykor, ugyanazon dolgokat más oldalról is be kell mutatni, mégpedig úgy, hogy a világ előtt be legyen bizonyítva a nemes indok, melyért a fiú egy vagy más dologhoz nevét kölcsönözte.

Legfőbb volt a kecskeméti eset, a fiú önvallomásra nem fogja magát rászánni, inkább elveszti az örökséget. Mondja bár a világ, hogy egykor garázda volt, de hogy örökségért hazugnak mondják: e dicstelen szerepre nem vállalkozhatik.

Józsa Gyurinak esze ágában sem volt, hogy győzelemre segítik akarata ellenére. Neki a régi pajtások voltak szemei előtt, ámbár tudta, hogy nagyon megváltoztak, valamint azt is hitte, hogy egykori vad tréfáikra mégis oly kegyelettel emlékeznek vissza, mint a vén katona azon sebekre, melyeket egykor fiatal korában a harcmezőkön kapott.

Az igaz, nem szaporodott a korhelykrónika, de emlegették maguk, emlegették mások, s mióta a nép ott is volt, hova minden becsületes hazafi hivatalos volt, gyakran hallgatta Józsa Gyuri a dicséretet, hogy ezek az emberek, ha kell, korhelyek is jobbak, mint mások, de ha áldozni kell: ott sem maradnak leghátul.

Őt e dicséret még odább lökte volna az igazi útról, ha a többi együtt ment volna vele, de már elmaradozott a zajgó nép. Józsa Gyuri hinni kezdé, hogy ő lesz a társaságban Horatius Cocles, ki a hidat egymaga megvédelmezi az ellenség ellen; e sivár dicsőségben boldog volt, mint a tormaféreg a keserű tormában.

Készült a győzelemre, Bod Pál leveleit gyönyörrel lapozta, – ezeknél kívánva sem kaphatna szebb adatokat. Semmi félelem, hadd üljenek össze a bírák, ítéljenek ebből.

Egy pillanatra megdöbben a szelídülő néptől, – hátha csúffá teszik, s e papírok ellenségeivé lesznek a győzelemnek? Saját papírai, saját fegyverei veszítették el vele a várt győzelmet; ah, ez kínos vereség lenne, nem nevetetni Szentpáli kudarcán! S e gondolatok megbúsíták a könnyelmű embert.

Józsa Gyuri megtudta, hogy Szentpáli Szilvásra jó, – hirtelen elszökött előle. Mivel közelebb ért a válság órája, annál tűrhetlenebb lőn a találkozás; befogatott és elment a tiszafüredi határba.

Reggel korán elment az egyik vendég, délre megjött a másik, de jött egy harmadik is, nem vendégnek, ámbár ő is szükséges az egészhez. Oda tartozik ő e történetnek derekára és végére, valamint oda tartozott az elejére: a csárdás, éppen most szállt le a tisztartó úr előtt.

– István! kiált rá a gróf, eszébe jutván Józsa Gyuri, legalább ettől is megtudja a dolgot.

– Tessék parancsolni, méltóságos uram.

– Jár-e sok vendég a csárdában?

– Jött most egy olyan vendégem, kit csakugyan nem vártam.

Ez Józsa Gyuri lesz, véli a gróf, a csárdásra hagyván az elbeszélést, talán ő majd érdekesebben adja elő a dolgot.

– Hogy hívják azt a vendéget?

– Miklósnak hívják, méltóságos uram, – arra kereszteltettem a pappal a fiút.

– Fia van kendnek? Kérni csodálkozva a gróf.

– Az van, méltóságos uram, – beszéli a csárdás, – bizony, magamat is megijesztett ilyen későn, hát még a tisztelendő urat, mikor tizenkét keresztapát állítottam a gyerek mellé, aztán valamennyi fogni akarta a fiút.

– Hát a keresztanyák mit szoltak?

– Asszonyszemély egy sem volt ott, méltóságos uram, a bábán kívül, – mert a színészasszonyságok nem is tudtak erről semmit.

– Hát a paszita mikor volt?

– Keresztelés előtt, mikor a vacsoráért fizetni akartak, megmondtam, hogy pénzt nem veszek el, hanem valamelyik álljon be keresztapának.

A gróf megindulva hallá a részleteket, és majdnem elfeledte, hogy még más vendég után is kellene tudakozódní, mert arról nem szólt.

– Más nem volt azóta a csárdában?

– Dehogyan nem volt, méltóságos uram, ott volt Józsa György úr; hanem inkább a hetes eső álljon meg az udvaromon, mint ő kigyelme. Nem fért ki egy jó szó a száján, pedig amint a színész urak beszéltek, olyan öccse van ám neki, hogy nem tudom miként botlott atyafiságba Józsa György urammal. Ugyan nem hasonlítanak egymáshoz.

– A színészek beszéltek valamit?

– Bárcsak a méltóságos úr hallotta volna, mikor kettő is beszélt róla egy kecskeméti történetet.

– A cigányfiúról?

– A méltóságos úr is tudja? – kérdi bámulva az elbeszélő.

– Igen, azt tudom, hogy miatta megvakult.

– Akkor nagyon rosszul hallotta, méltóságos uram, mert a színész urak közt kettő van, aki azt másképpen beszélt.

– Persze, hogy másképpen beszélték, István gazda, – a színész urak gyakran füllentenek.

– Már iszen én is láttam őket, mikor itt Szilváson játszottak, méltóságos uram, – azt is tudom, hogy a mit beszélnek sűgő után mondják, aztán akkor elhiszem, hogy a többi közép hazudság is keveredik, hanem olyant méltóságos uram sem igen hallott, hogy valaki azt vállalná magára kérdés nélkül, hogy embert ölt.

– Magam is eltagadnám, István.

– No pedig ezek azt vallották, hogy a cigányfiú miattuk lett világtalan, s minthogy Józsa György uramnak öccse a többi diák helyett magára vállalta a dolgot, ille- nék, hogy Józsa György uram tanulna az öccsétől valamit, ha ugyan elhinné. Azonban ha másképp nem hiszi, a két színész azt mondá, meg is esküszik rá.

– Megösmerné kend e két embert? – mondja a gróf élénken, neki fordulván a beszélgetőnek, ki bizonyosan nem gyanítá, mily fontos körülményre adott fölvilá- gosítást.

– Mind a tizenkettőt, méltóságos uram, hogy is ne, mikor mind a tizenkettő ko- mám.

– Pestre is eljönne kend velem?

– A világ végére is, méltóságos uram, csak tessék parancsolni, kivált ha meglát- hatnám azt a derék úrfit.

– Meglátja kend István! – mondja a gróf a csárdásnak is szólva, meg a kapu felé is nézve, mert Szentpáli lovai már a kapufánál voltak.

– Elmehetek, méltóságos uram?

– Csak még néhány szót, István, várjon kend, mindjárt kendre kerül a sor megint.

Az érkező vendéget leölelte a kocsirol, annál forróbban ölelte meg, minél bizo- nyosabban tudta, hogy a rákövetkező gúnyt legkevésbé érdemli meg, hanem a gondviselés úgy akarván, hogy a régi bűnök lakoljanak: férfihez illő dolog bevárni a végnek végét, s egyetlen szóval nem árulja el a titkot, nehogy barátai közbenjá- rásuk által iparkodjanak elhárítani a csapást, mely őt amúgy méginkább megölné.

Az első szóváltás közben karon fogva maradtak az udvaron, néhány apró kérdés és felelet legédeesebb fűszere a viszontlátásnak, ezt élvezék mindketten, addig a csárdás nyugodtan szemlélhette a vendéget.

A hangos beszélgetésben minden szót megértett. Éhen, szomjan elhallgatná a beszédet, pedig semmit sem akar megérteni a szavak összefüggéséből, neki a hang mondott valamit és az arc, tanúi a rémes éjszakának, melyet elfeledni nem tud és nem lehet, valamint nem feledheti az alföldi rónát, hova mindennap visszakíváncozik.

Világos nappal van, a rémek órájához nagyon világos van, hogy ez arcot a megholt lelkének nézhetné. Vagy káprázik a szem, és a hasonlat téveszti meg, meghazudtolván lelkében a reményt a visszatérhetésre?

Nem kérdezhet meg senkit, nevét nem tudja sem ennek, sem amannak, mondhatják Péternek vagy Pálnak, akár egyik, akár másik, nem vezeti ki a tömkelegből: sem reményleni, sem kétségbeesni nem mer, pedig a hang- és arcmozdulatok mindinkább biztatják, hogy merjen reményleni.

Szentpáli észrevette a bámulót, az érdekes magyar arcot ő is figyelmesen megnézte néhányszor, ezeret látott ilyent, miért tartotta volna meg emlékezetében? Ő megmenekült, a régi benyomást elsikálta az idő, most a véletlen találkozás sem idézi föl a régi emlékezetet.

Közelebb mentek a csárdáshoz, az erős idegzetű ember reszketni kezdett, de megszólamlani mégsem mert, hátha nem az, hátha csalódik? És ha ő lenne is, bocsánatot kérjen attól, kinek lelkét bűnvádlónak képzelé, vagy elátkozza azt, ki földönfutóvá tette?

Furcsa küzdelem ez! Megmenekülni a lelkiismeret vádja alól, tisztán állni Isten előtt azon vádtól, hogy valakit elűzött az életből, – és e gondolat után mégsem maradt nyugalom. Gyűlölnie kellend azt, kit előbb imádkozva kért vissza a teremtőtől; s midőn megszabadul e lelki gyötrelemtől, eljő kíznónak a másik emberi gyarlóság, a bosszú, hogy szenvedése– és szegénységéért számot kérjen tőle.

Inkább maradjak földönfutó! gondolja a csárdás, megirtózáván önmagától, mikor a bosszú is eszébe jutott. Félretekintett, hogy a hasonlatosság ne zavarja többé; el akarta feledni a vágyat utána tudakozódn, ki ez? honnét jó? hol járt? hogy így kétsége megszűnjék; de nem bánja, inkább viseli a lelkiismeret vádját, mint az ördögnek bosszúra ingerlő kísértését hagyja megfészkelni.

– Mikor voltál Tasson? Kérdi a gróf Szentpálit.

– Tegnapelőtt reggel hajnalban indultam el onnét.

– Földváry otthon volt?

– Velem jött Pestig, lovaim ott várták, s én rögtön elindultam hozzád.

A csárdás hirtelen visszafordult. Tassról és Földváryról lehetetlen volt meg nem ösmerni Szentpálit, az előbbeni küzdelem gyökerestől kivágta belőle a bosszút, nem a földönfutó szerencsétlen volt többé, nem a megkárosított és kipusztított szegény, hanem a büszke és nagylelkű magyar, kit a legkisebb boldogság úgy megkap, hogy megbocsát legnagyobb ellenségének is.

Arca kividámult, most érzi, mióta apa, mekkora szüksége van a lelki nyugalomra, s ha megadta az isten azt a kettőt, mit oly régóta félve remélt, egy fiút és a lelki nyugodalmat, nem zúgolódik, nem is követel semmit, tudja a fejünk fölött levő, mikor adja a harmatot a szomjas rétnek és mezőnek.

– Méltóságos gróf, nekem a tisztartónál is van dolgom, a bért hoztam be.

– Mától fogva nem fizet kend semmit, a mostanit is visszaviheti kend, akinek ti zenkét komája van, jobban hasznát veszi, mint én.

Szentpáli félrevezette a gróft, a csárdásnak megnyerő képe részvétet keltett, és még az udvaron kikérdezé a gróft az eredeti alakról.

Szentpáliiban a visszaemlékezés képei újra föltolódtak, egyik gondolat a másikat adta, az elmondottak lassankint kikerekíték az igazi gondolatot, melyet a gróf előtt elárulni nem akart; de tudva azt is, hogy ez embernek milyen kárt tett, szívének dobbanása megfelelt a legemberibb érzelemnek, s az arcot is újra megtekintvén hitte, hogy emberére talált.

– Furcsa! gondolá magában Szentpáli, Józsa Gyuri azt mondhatná: Szilváson csakugyan kísértetek járnak.

Elbocsátja a gróf a csárdást, ki még egyszer visszanezve mondja: *Nincsen bűnöm, – hisz ez nem kísértet!*

Hát még?

A legelső szekér téglát bevitték a Grassalkovich-telekre.

Rohant a lelkesült nép, a tégladarabokat megcsókolák: nem kellett napszamos, úrnők adogatták kézről kézre, lelketlen kődarabokra a legszebb szemek könyei hullának. Elnémult a gúny, nem merete kimondani e szót: *komédia!* A lelkesültek nem vetnek ugyan keresztet, mint a szentegyház küszöbén, de e pillanatban a kötelességérzet meggyóna a halogatás vétkét, áldozott a lelkesülésnek, és megüdvözült a hitben, melyben a remény megígérte a magyar művészet jövődjét; tehát ne csodálkozzatok, hogy akadt ember, ki meglátta a tömeg közt Földváryt, *térdrerogyott előtte, és lábát megcsókolá.*

Hagyjuk a többi dolgot a kőműveseknek, az alispán hazament, hanem erősebb küzdelem várja. Széchenyi még egyszer meg akarja vitatni a kérdést, magasan repülő lelkének szűk a Kerepesi telek, nem akarja eltűnni, hogy a magyar nyelv az ország fővárosában kiüljön a józsefvárosi porba. Nem tűrheti, hogy a külváros széléről alázasan tekintsen a belvárosra, mint valami alamizsnakérő koldus, mikor a Dunapartnak legbüszkébb helyén várja egykor a fényes csarnok, fölemelkedve az égnek, és a hullámokban is lerajzolva magát ragyogó pompában!

– Nem tudunk elvárni öt vagy tíz évet? Kérdi a gróf.

- Tíz percet sem, gróf úr, a kőművesek rakják már az alapot.
- Nem hisz ön az én buzgalmamban?
- Gróf úr, egy buzgó ember már bele halt, ez volt Kulcsár István – jól áll a gróf, hogy mindketten élünk öt esztendeig?
- Élni fog a nemzet.
- Méltóságos uram, én belőlem igen rossz Mózes vált volna, én aligha csavarogtam volna negyven esztendeig a pusztában azért, hogy az ígéret földjét csak messziről lássam meg; én be akarok menni, gróf úr, s ha senki sem jön: magam is be megyek.
- Először is? Másodszor is?... kérdi a gróf, látva, hogy Földváry nem akar semmi-képp alkudni.
- *Harmadszor is.* Mondja elszántan, ámbár nagy fájdalommal, tudva, hogy a *leg-nagyobb magyarnak* szívét markolta meg, de ő már nem tehet róla, neki nem kellett tűzök, mikor érezte, hogy a verebet markában szorítja.
- Fáradtan hanyatlott a megszokott karszékbe, sohasem esett kényelmesebben a nyugalom, mint ma, fejét a széknek támlájában akarja megvetni, de mielőtt a pi-henővágy erőt vehetett volna rajta, jelentette magát a másik szerep. Hogy tudna megnyugodni, mikor a vakoknak sincs állandó tanyájuk, s ő mégis nyugodni akar-na?
- Újra talpon volt, a csöngettyűhúzót megrántván, belépett a vármegyekatoná, keményen kikent bajusza mereven nyúlt ki két oldalra, mintha engedelmességből nyújtóznék ki oly egyenesre, s az alispán parancsát figyelemmel várta.
- Elmegy kend az úri- és váci-utcákba, onnét a nagy-híd-utcába.
- Igenis elmegyek, tekintetes alispán uram.
- Minden aranyműves boltba beszél kend.
- Beszólok, tekintetes uram. Ismétli a vármegyekatoná betöltve a közöket, miket az alispán, folytonos tünődésben, szakadozva hagyott, s azalatt mindig valami újat gondolt.
- Tüstént jőjenek hozzám, minden halogatás nélkül...
- *Különben...* teszi hozzá a katona, az üresen maradt közt megint be akarván tölteni, mégpedig olyan megszokott szóval, mi egyébkor gyakran következett az izenet után, csak ma nem illett oda.
- Különben* ha elugrik kend egyetlenegy aranyműves boltot, kend issza meg a levét, – ez lesz a *különben*, nem az aranyművesnek, hanem kendnek. Mozduljon kend.
- Röstellte a katona, hogy el nem találta a szót, pedig máskor is bátorzkodott ő a tünődő alispánnak egy-egy szót a szájába adni, s olyankor a tekintetes alispán úr

megveregette a vállát; hanem most az aranyművesek után kellett elsétálni, csak már azt tudná, hogy azok mit vétettek, legalább azokra mégis ráijeszthetne: *különben!*

Elment a katona, boltról boltra járt, ahol valami fényeset meglátott, mindenütt megkérdezte: *Itt is aranyműves lakik?* Dehogy hagyott volna el egy boltot, s ahol csakugyan aranyművest talált, elmondta az üzenetet, katonás kényességgel hangoztatván meg a szót, hogy mégis valami kis rezzegetés is legyen az üzenetben:

– Hallja az úr, – szavalja a katona, – tekintetes Földváry Gábor alispán úr keményen megparancsolta... (itt egy kis hézagot hagyott, aztán tette hozzá) *nekem*, hogy az urat okvetlenül színe elé rendeljem, – mert tudja meg az úr, hogy *különben...* (megint hézag) *nekem* lesz ám akkor bajom.

Könnyebben esett a lelkének, hogy a békés polgárokat valamelyest is megriaszthatta, mert hiába, a vármegyekatona is ember, neki is tetszett a hatalom és tekintély. Aztán tudta ő jól, hogy az emberek nagyon félnek a tekintetes alispán úrtól, s el nem tudta hinni, hogy azon nagy hatalomhoz ő is ne tenne oda valamit, mert a hatalomnak ő a legvilágosabb jele. A vármegyekatona cégére a megyei tekintélynek, mint a póznáról lefityegő káposztafej az új bornak.

Az aranyművesek összeszaladtak, el nem tudták gondolni, mit akarhat velük az alispán, kinek hatósága alá úgysem tartoznak? Mindenik visszagondolkodott, talán hibás mértékű aranyat adott, vagy lopott ezüstöt talált megvenni, vagy valami rablóbandának kellene nyomára jönni némely ékszer által? Mind meglehet, de egyik sem bizonyos, csak az, hogy az a keményre kikent bajuszú vármegyekatona rettenetesen megijesztette őket, s a békés polgárok szerettek volna valakiben megkapaszkodni, hogy saját lábaik megbírják őket.

Soha senki sem hallotta, hogy Földváry igaztalanul megtámadott volna valakit. Egyetlenegyszer történt meg, hogy valaki pénzért akarta tőle megvenni az igazságot, de az utolsó szót már a torkába szorította az alispán, s a boldogtalan ember háttal ment ki az ajtón, s ebben a kényelmetlen utazásban úgy elfáradt, hogy az ajtón kívül mindjárt hanyatt feküdt. Így mérte Földváry az igazságot, itt nem volt *ráadás*, itt nem csíptek el a *fontból*, hanem jaj volt annak, ki az igazságot más-képp akarta megnyerni, mint a hármaskönyvből.

Földváry ritkán ment az utcára, nem igen dörgölözhetett hozzá minden utcai léhűtő, s ha kiment: az elmenők még utána is bámultak. Volt valami varázs a kemény emberen, és valóban szokatlan volt a régi világban, hogy valakit úgy megsüvegejenek, mint őt, pedig e kitüntetést követelni senki sem merte volna, hacsak egyszer mind arra is rá nem szánta magát, hogy kinevessék az utcán.

Az igazságot az emberek minden időben inkább félték, mint tisztelték, s aki Földvárynak keménységét hírből ösmerte, még legnagyobb igazságában is tartózkodva lépett az alispán elé. Sem hunyászkodást, sem követelést nem tűrvén, gyakran megmondá, hogy az igazságot ő nem árulja, és nem is lehet tőle megvenni, sem elrimánkodni.

Ki róná meg tehát az aranyműveseket, hogy csiklandós mesterségük félelmet öntött beléjük, s aki önmagáért nem félt, másik társa miatt remegett? Mikor már a megyeház elé értek, volt valami hasonló félelmük, mint az inasgyereknek, mikor az iccés üveget eltörte, – ők is megalkudnának maguk között egy ártatlan hátbavágásra, csak már visszafelé jöhetnének a vármegye házából.

– Eljárta kend az utcákat?

– Uri-utca, váci-utca, nagy-híd utca, – éppen három utca. Válaszol a szolga me-reven álltában.

– Lesz aranyműves?

– Akár az egész boltot parancsolja a tekintetes úr, mindjárt elhozzák ízibe, úgy megijedt a sok aranyműves.

– Csak nem bolondult meg kend, hogy rájuk ijesszen? Kérdi Földváry aggoda-lommal, tudva, hogy a pesti polgár különben is olyan emberségtudó, hogy keve-sebb is elég lenne belőle.

– Igenis nem ijesztgettem őket, tekintetes uram, – mondja a katona bajuszán végig húzva kezét, – hanem arról már mégsem tehetek ám, tekintetes uram, hogy az ilyen nagy bajusztól könnyen megijed, kivált az olyan, kinek magának tán nincs is.

Valóban, Földváry nem ezt akarta, s alig várta, hogy a megriasztott polgárokat megvigasztalhasssa. Magát is rovogatta, hogy elmerülésében gyakran önefeleltté leszen, valamint mentegette is magát, hisz annyi teher nehezkedik rá, hogy hat embernek is jutna elég meggondolni való. A színháznak csak az alapját ássák még, kőműves, ács, kovács, lakatos, kárpitos, vasárus, bádogos, rézműves, ara-nyozó, meg ki tudja még hányféle kézművessel alkudni, civakodni, hazudságot elhinni, túrni, várni, végre pénzt előteremteni, kérni, koldulni, mind rá várakozik; mégsem nyugszik. Nem elég neki egy nyűg, látja, hogy az egyik ügy megindult, már is kérdezi magát:

– Hát még?

Ó, nem kelle hosszan várakoznia a feleletre, az aranyművesek már a megyeház felé tartanak, az utcai bábémszok szeretnék tudni, vajon sütni vagy főzni fogják-e az aranyműveseket? Rablás, gyilkolás, útonállás történt-e hogy három utcából összeszedték az aranyműveseket, és némely utcai dologtalan csavargó szeretné, ha kettőt-hármat nyárson vinnének végig az utcán, ez lenne az újdonság; három ebéd, három vacsora kikerülne belőle, ha valami falusi atyafinak elhazudná pén-zért.

Fölértek az aranyművesek az első emeletre, mindenik utolsó akart lenni, s aki legjobban hátrált, mégis az került legelőször az ajtóra; de már ott nem mert az ajtón kopogatni, hanem a háta mögül nyúlt át a leghosszabbik, áldozatul szánván a legelső.

– Isten hozta az urakat! – Mondja Földváry dörgő hangon, s a félénk nép ijedtében még mindig azt hitte, hogy nyársba húzni parancsolták őket ide.

– Tessék leülni! Kínálja őket az alispán, a székre tolván mindjárt a legelsőt, szivart nyújtván nekik egyenkint, s mire a legutolsóhoz ért, valamennyi kizihálta magát, mert a kezdet semmit sem hasonlított olyan jelenethez, mint mikor az elvesztett ezüstkanalakat keresik.

– Hogy megy az üzlet? Kérdi az alispán.

– Rosszul, tekintetes uram, – nagyon rosszul. Mondja három is egyszerre, pedig akkor még híre sem volt ám az *előfizetésnek*, hogy az embereknek okuk lett volna kibújni a fizetés alól; hanem már ez így volt a világon mindig, így is marad mindig: a kolbász mellett is azt sirja-ríja az ember, hogy nem lehet megélni, hisz milyen drága most a kolbász.

– Van-e sok eladó portéka?

– De mennyi! tekintetes alispán úr, – az emberek vesznek csizmát, kabátot, fehér ruhát, mert rongyosan járni mégsem akarnak; az aranyművesboltot pedig csak nézik, s ha kinyújtanánk nekik egy gyémántos karperecet: ingyen is elvinnék.

– Bizony borzasztó időket élünk, igazolja Földváry a panaszt, – pedig az urak sem mehetnek lopni! Becsületes mesterségük után akarnak megélni; ingyen pedig szintén nem lökhetik ki a drágaságot az utcára.

– Bölcsen beszél a tekintetes úr. Mondja a legmagyarabb, látva, Földváry milyen részvétellel van irántuk, talán annyira megesett a szíve az aranyműveseken, hogy a rabokat is ezután aranyláncra verik.

– Talán nagyon drágásak az urak? – Kérdi az alispán.

– Az olcsót sem veszik, tekintetes uram, sem pénzért, sem hitelbe.

– Még hitelbe is adnának az urak?

– Becsületes embernek miért nem, tekintetes uram, ha már kész a portéka, mi hasznát vesszük, hogy a kirakatban lógjon, inkább adom jó helyre hitelbe: legalább ha attól ellopják, akkor sem én búsulok.

– Tudják az urak, mit? Én igen jó üzletet tudnék az uraknak, ha nem kívánnak mindjárt készpénzt, – sőt azt is megmondhatom, hogy a jó nyereséget sem irigyleném az uraktól.

Valamennyi föluggrott a székről, hogy közelebből hallgathassa a jó üzletet.

– Mit parancsol a tekintetes úr?

– Semmi parancsolat, hallják az urak, – ha önök elfogadják, saját tetszésüktől függ, – el is mondom, ebből áll a dolog: a vakok intézete majd minden fél esztendőben más házba hurcolkodik, mint valami oláhcgány banda, – ezt többé meg nem szenvedhetem. A szerencsétleneknek házat kell építeni, mégpedig nagyot,

nézzék az urak, – mondja Földváry, előmutatva a szép épületnek rajzát, – ekkorát akarok építtetni; hanem még egyetlen fillérem sincs hozzá, *de azért annak meg kell lenni!*

Olyan hangosan találta kimondani a szót, hogy a derék kézművesek majdnem azt gondolták, hogy ezt a nagy házat az aranyműves céhnek kell megépíteni.

– Hogy pedig meglehessen, – folytatja az alispán, derültebb arcot öltve,... nekem ilyen derék becsületes emberekre van szükségem, mint az urak, kiktől én egy fillérnyit sem kívánok ingyen,... csak emberséget,... némi várakozást; hanem e várakozásnak árát önöknek busásan megfizetem. Értetek az urak?

Egyik sem mondta, hogy nem érti, pedig bizony isten egyik sem értette. Bajos az ilyen hatalmas urat megérteni, kétszer nem mond semmit, kérdezni pedig nem merik. Maguk közt sem beszélgethetnek, hogy ha talán valamelyik mégis megmagyarázná. Mindegy, ha eljöttek, el is mennek, vagy ajtón vagy ablakon; otthon aztán fél meszely bor mellett végtére is kiokoskodják, mit akar az alispán úr tőlük.

Látta Földváry, hogy az atyafiak szeretnék még jobban megérteni, – maga is most veszi észre, hogy nem mondta meg a legtöbbet, magából is úgy kell kigombolyítani, mint a selyemgubóról a finom selyemszálat.

– Hallják az urak, – ha én azt mondanám: adjanak nekem az urak ennyi meg ennyi ezüst- és aranydrágaságot, én ezt a vakok intézetének javára ki akarom játszani sorsjegyekkel, meglehet, hogy az urak kénytelenek lesznek másfél esztendeig is várni, de jó haszonért elvárnának-e az urak?

– A tekintetes úr mondja ezt? – kérdi valamelyik.

– Igenis, én mondom, Földváry Gábor, *Pest, Pilis, Solt megyéknek alispánja*.

– Elég, – mondja a legelső, – ha parancsolni méltóztatik, rögtön bezárom a boltot, még pénzért sem adok másnak, – a bolt kulcsát is odaadom a tekintetes úrnak.

– Nem tréfálnak az urak?

– Valamennyien szolgálatára állunk tekintetes alispán úrnak, ma, vagy holnap, vagy amikor parancsolni méltóztatik, vagy mindjárt.

– Tudtam, hogy nekem becsületes emberekkel van dolgom! – mondja Földváry, lelkesülten szorongatva kezeiket, s a boldog kézművesek szerettek volna kibújni a bőrükből, hogy a tekintetes úr nem használhatná-e azt is valamire; mert ők még azt is odaadnák neki. – Szavukat bírom, uraim, készen van az alku.

Foglalóul megint kezet szorított velük, a boldog kézművesek ragyogó arccal mentek üzletükhöz, a megyének leghatalmasabb hivatalnoka, a legbüszkébb magyar nemesek egyike kezet szorított a munkáskézzel, és reményét helyezte az egyszerű polgár emberségében, sőt még a fáradságnak is méltó jutalmát ígéri.

Egyszerűbb finánc-operációt sohasem csinált még senki. Egyetlenegy lépésébe sem került, nem reménykedett, nem kért tanácsot, hisz azt száz közül kinevette

volna kilencvenkilenc, csak ő nem, csak ő találta természetesnek, hogy becsületes, jámbor kézművesek minden szertartás nélkül, mellőzve alkut, biztosítékot, nem kérve befirkált, megpecsételt, megelőttemezett papíriveret, természetesnek találják, hogy az alispán úr szavában ne kételkedjenek.

Ilyen volt egy alispánnak kimondott szava, pedig csak egy szó volt, mely csak az emlékezetnek volt átadva; el lehet tagadni, ezer, százezer, millió példa van rá: mégis elhitték, mégis bíztak benne, – mert az a kemény ember mondta, Földváry Gábor, az alispán.

Kezében tartá a tervet, tudta már, hogy ez is meg fog épülni, könnyebben, mint a színház, hisz az emberi irgalmasság cselekedetét míveli, s annyi derék becsületes ember támogatja, – annyi, mintha készen volna a ház, hirtelen fölteszi a folyamodványt a helytartótanácsához, hogy ott engedelmet kérjen a sorsolásra, s aztán leült a karszékbe: de megint nem tudja lehajtani fejét, kifáradhatlan lelke munkát keresvén, másodszor is kérdi: *Hát még?*

Erre is talál feleletet. A paksiak nagy erőlködést fejtenek ki, a legbefolyásosabb embereket minduntalan zaklatják, Földvárynak ez ügy legtöbb gyötrelmet okoz, mert a végtelenségbe nyúlik el, s önhatalma nem bírja siettetni, holott az ügyhöz országos jelentőségén kívül egy szerencsétlenség sorsa van hozzá kapcsolódva.

Reggel kapott újabb tudósításokat, a helytartótanács eddigi meggyőződését megváltoztatni nem akarta, hanem a paksiakat is meg akarta győzni, hogy városuk a víztől nem félhet. Hasztalan minden okoskodás, az illetők a legelkeseredettebb makacssággal védik állításaikat, s előre is értették, hogy a helytartótanácsnak véleménye ellen a kancelláriára folyamodnak Bécsbe.

Ettől természetesen nem a helytartótanács ijedt meg, hanem Földváry. Ügyét e hosszú hurcolódás megint tíz esztendővel löki odább, de éppen a lehetőség ingerlé Földváryt, hogy hallatlan erőfeszítésre vállalkozzék, minő a vármegyék jegyzőkönyveiben aligha lesz megírva.

A helytartótanács hasonló ügyekben döntő szóval bír, s annak határozatát csak a legfelsőbb hatalom ejtheti el; most már az a kérdés, hogy az ellenfélnek leszen-e egykor hatalma néhány hónap alatt lényeges akadályt eszközölni, s azon idő alatt tehetne-e Földváry annyi munkát, hogy azzal elejét venné minden akadékoskodásnak, ha majd az engedély megjő?

Ez ügyben már reggel kérette magához N... mérnököt, s az aranyművesek után megjelent az alispán szállásán.

– Barátom! mutatja Földváry a kiterjesztett térképen az „*imsósi*” csatornatervet, mennyi idő kellene ennek a csatornának átvágására? Hanem pontos adatokat adjon.

– Itt van a kiszámítás, – mutatja a mérnök, – a közmunkahasználat mellett, ha naponként kétszáz ember dolgoznék is, nem tudom, elég lenne-e két esztendő.

Ez volt az első eset, hogy Földváry valaha megijedt, s az akadályok nehézsége alatt majdnem lerogyott. A mérnök észrevette a halaványságot, de természetesen, nem talált magyarázatára a nagy fölindulásnak.

– Rövidebb idő alatt nem tudná elvégeztetni, mérnök barátom?

– Ha éppen nagy erőfeszítést akarunk tenni, úgy meglehet, hogy másfél év alatt készen leszünk; de nem merek jótállni az eredményért, mert én ha kiszámítom is a napszámot, a megyei közérő nem a legbiztosabb alap a kiszámításoknál, kivált mikor magamnak kellene mindenre figyelnem, míg az egyik sarokra megyek, addig a másik sarkon pipára gyújtanak. Ez nem biztos számítás, tekintetes uram.

– Hátha adnék ön mellé néhány biztost, esküdtet és néhány hajdút.

– Nem ismeri a tekintetes úr a népet, mosolyog a mérnök, észre sem véve, hogy az alispán e megjegyzésre szeretne volna a mérnököt a falhoz nyomni; de mégis mérséklé magát, hogy a többit hallja: ha most hátat fordítok neki, addig is megcsal néhány kapavágással, míg a pipámat megtöltöm.

– Na, de arra nem felelt ön, hogy ha biztosokat, esküdtet és hajdúkat adok.

– Talán akkor két héttel, legfőljebb egy hónappal hamarabb készen lennénk az átvágással; de minek is azzal oly nagyon sietni tekintetes uram, csak meglegyen az engedelem, valamikor csak elkészül.

– Nagyon okosan beszél, barátom, – de azt mondja meg, hogy ha naponkint nem kétszáz ember dolgoznék, hanem négyszáz; mi történék akkor?

– Egy év alatt készen lennénk, tekintetes uram; hanem hol vennénk mi naponkint négyszáz embert? Aztán ki ügyelne rájuk? Hol van az a sok fölügyelő és hajdú, hacsak egy zászlóaljnyi katonaságot nem állítanánk hátuk mögé?

– Ez mind kevés nekem, mérnök barátom, – nekem a maga esztendeje rettenetes hosszú, nekem fél esztendő is sok, azért fél esztendőről se szóljunk, mérnök barátom.

– De akkor naponkint nyolcszáz emberrel kellene dolgoznunk, és a hajdúk számának is kétszer akkorának kellene lenni, mint előbb; ez pedig, a tekintetes úr legbölcsebben belátja: *lehetetlen!*

– Úgy mérnök barátom azt el sem hinné, ha mondanám, hogy naponkint nem nyolcszáz ember dolgozzék, hanem ezerhatszáz; mi történék akkor?

– Tekintetes uram, – válaszol a mérnök oly vígan, mintha csiklandoznák, és Földvárynak ma nem lenne más dolga, mint bolondozni, tehát mulattassuk a tekintetes alispán urat, ki tudja, mikor lesz megint ilyen jó kedve: ha már a hihetlenségeig értünk, tekintetes uram, akkor mindjárt beszéljünk nagyban.

– Példának okáért? – biztatja Földváry a mérnököt.

– Példának okáért, ha naponkint dolgoznék ötezer, és utánuk a nagy számnak megfelelő hajdúsereg állna: az átvágást elvégezhetnék két hónap alatt. Ezt a számítást papíros nélkül is könnyű megcsinálnom, ez a legkönnyebb tervelés; hanem ez már belevág az ezeregy éjszakába, tudja az ember, hogy hazugságnak is nagy; azonban, ha nem untatom a tekintetes urat...?

– A viláért sem, – felel Földváry, – sőt inkább szeretném megölelni kegyedet, csak beszéljen nekem tovább, menjünk az ezeregy éjszakába, ha már hazugságba fogtunk.

– Számítsunk tehát tovább, – tekintetes uram, – például: ha naponkint tízezer ember dolgoznék, és a tízezernek megfelelő hajdúság is lenne, – megkészlőne az átvágás egy hónap alatt. Ez megint felével szállítaná le a munkaidőt. Ilyen azonban az ezeregy éjszakában is sok lenne, hol az ország népessége mind napszámosember, s nem olyan zsíron szalonnán kipirosodott, mint a mienk.

– Hátha húszezer ember dolgoznék naponkint?

– Akkor két hét alatt készen lenne az átvágás, tekintetes uram; hanem akkor már csakugyan annyira mennék ám tekintetes uram, hogy ha már Dömsöd, Tass, Szalk Szent-Márton és a többi a szomszédból kiállna is; meg a hány tekintetes urunk van a vármegyében, mégsem lenne elég fölügyelőnek, hanem még a tekintetes alispán úr is kénytelen lenne beállni *hajdúnak*.

Ekkor fölvette kalapját a mérnök, elbúcsúzott Földvárytól a leghangosabb nevetkezés közben, hisz amit most beszéltek, komédiának is furcsa: húszezer ember mindennap, aztán Földváry alispán is legyen hajdú!

– *Igen, hajdú leszek!* Mondja Földváry önmagának s a fennforgó körülmények között tudva, mit kell és mit akar megtenni, habár a mérnök azt hiszi is, hogy ez már az ezeregy éjszakában is hihetetlen volna.

Hányadik aggodalom és gond ez egy napra, hisz a gondok vele nyugszanak le este, vele ébrednek föl másnap, vele járnak és az ő vérén táplálkoznak; tehát hiába akar a karosszékekben nyugodni, mielőtt megtámasztaná fejét, megint előtököl a régi kérdés.

– Hát még?

– Azt a földönfutót kell megkeresni, – gondolja magában, eleget bűnhődött a meg-gondolatlan tettért, hadd következék a megvigasztalás is. Mily öröm, mily boldogság lesz e zaklatott embert visszakisérni a „*Vendégrikató*” helyére, hisz akkor a negyven hold is megnől száz hold földnek, mert a kiszáritás után annyi járuléka lesz a negyven holdnak.

Ez a gondolat is kész már, most meg a gyámleány jut eszébe, valamint Endre, de itt már erőt fog Földváry a küzdelem. E kényes kérdés isten kezében van, s ott az alispán is apró ember, tehát e kegyes óhajátását fölküldi az égbe, szemei jóté-

kony álomra csukódnak a küzdelmek után; de hiszem, hogy még álmában is azt kérdi magától:

– Hát még?

A Szentpáli-család.

Csalánba nem vág a mennykő!

Ez volt Szentpáli Mihálynak házi orvossága, mikor nagy ritkán megbetegedett. Sem orvost, sem javasasszonyt nem eresztett be magához, a betegséget ellenségnek nézte, kivel kénytelenségből küzdött, de ez oktan küzdelemnek megvolt az a büszke oldala, hogy meggyógyulván, maga kergette el az ellenséget. Ilyenkor aztán elment a sógorasszony szobájába, dicsekedett vele, hogy ő a bajt orvos nélkül is kiállta, s ha az asszony mégis komoly maradt, és őt e gondatlanságért rovogatta, vigasztalásul azt felelte:

– Ne búsuljon, kedves sógorasszony, csalánba nem vág a mennykő.

Ez a gyógymód nem lett azért általánosan elfogadva, sőt még Szentpáli maga is elhitte később, hogy a csalánnak a mennykővel való különös ellentétessége miatt igen sok embert eltemethetnek.

Az aggregények átka ötven év körül következik be. A mily boldogok addig, megmenekedvén a társadalomnak apróbb és nagyobb terhű gondjaitól, mint a kökényfának későn érő gyümölcse, mely az évnek legutoljáján jó el, akkor is öldöklő savanyú, úgy köszönt be hozzájuk az elhagyatottság. A jó kedv nem igen hajt ki olyan dúsan, mint egykor, a test elnehezedik, a nyughatatlan gazdát rösteli hordozni a léha örömök közt; a barátság rösteli a kórógyat lesni, az örömök, az életnek e tarka lepkéi, csak annak állnak meg, ki utánuk szalad, a négy falnak szűk tanyájában ott feledik az agg cimborát: búsuljon a mulandó életről.

Valahol meghűtötte magát Szentpáli Mihály úr, nem akart a tanácsadóra hallgatni, maradt a régi csalángyógymód mellett. Szűk volt neki a négy fal, összejárkálta az egész várost, buzdította magában az erős természetet, tisztán emlékezett a harmincas évekre, mikor a jégen is elhentergett volna, de elfeledte az ötven esztendő, mikor a hanyatló életerő bement, hogy idáig túrt és szenvedett, de most már kevesebb legyen a teher az élet szekeren, aztán nem is állja ki, hogy úgy hajszolják, mint máskor.

Először életében kifogott rajta a baj, képe megdagadt, a furcsa kövérségben a szemek úgy elbújtak, hogy Szentpáli Mihály úr hallott ugyan, de szikrányit sem látott.

Megrémült az özvegyasszony, máskor kínálgatta neki az orvost, most meg Mihály úr maga kérte, mert már gyanítá, hogy az ablakok mégis nagyon veszedelmes állapotban lehetnek, mikor a feje két akkora lett, mint máskor.

Ebben az időben kezdett hírré kapni Lippay szemorvos, ő volt Szentpálinének házi orvosa is, igen természetes, hogy őt hívták a megrémült emberhez, ha tudna segíteni a váratlan nyavalyán, mert Szentpáli aligha veszi be a gyógyszert.

– Orvos úr, – mondja Szentpáli, a legválságosabb órában is azon tűnődve, hogy őt valamiképp gyöngé embernek ne tartsák, – ha veszedelem van, bízvást megmondhatja, engem akkor sem ijeszt meg, ha azt mondja, hogy mindjárt meghalok.

– Ha parancsolja a tekintetes úr, azt is megmondom a maga idejében, de még most igen korán lenne megijeszteni a...

– Mondtam, hogy nem ijeszt meg, orvos úr, – türelmetlenkedik Szentpáli,... értem éppen nem lesz kár.

– Annál nagyobb kár lenne a hölgyekért, kiket a tekintetes úr korai rendelkezésével csakugyan megijesztene, már pedig egy háznál untig elég egy beteg.

– Hanem azt előre megmondom ám, hogy én be nem tudom venni az orvosságot!

– Nem ritkaság az ilyen, – állítja az orvos is, – ösmerek akárhány gyöngé természetű embert...

– Remélem, orvos úr, hallotta valaha híreimet?

– Igenis, volt szerencsém hallani, egykor a tekintetes úr igen edzett ember volt, de hiában, az idő eljár, a legerősebb idegek is megérik a túlfeszítést. Íme, innen származik az a gyöngéség, hogy még a legártatlanabb hűsítőtől is megundorodnak.

– Bizony azt hiszi, orvos úr, hogy ha akarom, nem eszem meg a legerősebb mérget?

– Na, ez még a régi erőnek emlékezete, de már csak pillanatnyi föllobbanás lesz, úgy hiszem.

– Vigye a patvar, – mondja Szentpáli, adjon hát az orvos úr akármilyen letykót, megeszem, legalább megmutatom, hogy még ezt is megbírom.

– Az már más, – véli Lippay, a bajt megvizsgálván, a gyógyszert is megírta, – a tekintetes úr használni fogja a gyógyszert, békében itthon fog vesztegelni, míg csak én másként nem rendelkezem.

– Sokáig tart ez így?

– Megmondanám, de nem ösmerem a tekintetes úr természetét, legföljebb annyit mondhatok tájékozásul, hogy a nyughatatlan ember ebben a bajban aránytalanul többet szenved, mint más.

– Engem nyughatatlan embernek tart orvos úr?

– Majd a bajnak kifejlődése mutatja meg, én a legkisebb jelből is megtudom, s akkor megfelelek a tekintetes úrnak.

Lippay átment a hölgyekhez, azok aggódva várták az orvost, és véleményét szeretnék volna tudni. Lippay oly nyugodt arccal lépett hozzájuk, mintha egy tyúk-szemfájóستól jönne ki. A hölgyek kérdésére mosollyal felelt, aztán Szentpálinének egy levélkét nyújtott át azon kérelemmel, hogy Szentpáli úrnak akkor adja át, ha majd leapad a daganat, és el tudja olvasni az írást maga.

– Még ma lesz az?

– Bele kerül három-négy nap; addig nagysád kegyes leend e levélkét megőrzeni.

Egyik hölgy sem vélte volna, hogy a bácsi mily rettenetes veszélyben forgott, pedig Szentpáli háromszor huszonnégy óra alatt sem mondta még a sógorasszonynak, hogy: *csalánba nem vág a mennykő!* Nyelte az orvosságot példás szorgalommal, pedig a daganat még csak negyed nap múlva kezdett lelohadni, s a szempillák előbújtak a daganat közül.

Hatodnap reggelre jó ízű álom után Szentpáli oly könnyen érzé magát, hogy eszébe sem jutott mindjárt a baj. Szemei kinyíltak, és csudálkozott, hogy a körülötte lévő tárgyakat oly rég látta. Becsöngette az inast, ki meglátván a kinyílt szemeket, rohant ki a hölgyek szobájába, megmondani az örvendetes tudósítást, hogy a daganat elmúlt, és Szentpáli úr vidáman néz ki vánkosai közül.

Szentpáliné megemlékezett a levélről, besietett vele a sógorhoz, üdvözölvén őt a fölüdülés első perceiben.

– E levelet Lippay bízza rám, sógor úrnak kelle átadnom, mikor látni kezd.

Szentpáli feltöré a pecsétet, olvasni kezdé a levelet.

„Tekintetes úr!

Engem nagyon későn méltóztatott hivatni, ha az isteni gondviselés még egyszer megadja az ön szemeinek világát, ne nekem tulajdonítsa, hanem a vasakarotnak, mely az én rendeleteimnek annyira alárendelte magát. A legkisebb engedetlenségnek kimaradhatlan következése lett volna a megvakulás. Most már érti ön, miért nem akartam én a hölgyeket megijeszteni; s úgy hiszem, ez önre is kínosabb lett volna, mint a halál.

Magamat ajánlom Dr. Lippay.”

Szentpáli visszahanyatlott vánkosaira, a levélnek hatása ellankasztá, sógorasszonyának nyújtá a levelet elolvasás végett. Midőn a megmenekült látta, hogy most meg az rémült meg, hirtelen fölült, és a beteg kezdé vigasztalni az egészséges asszonyt.

– Kedves sógorasszony, ne ijedjen meg, régen mondtam én már, nem lesz nekem semmi bajom. Hisz tudja, sógorasszony, mit szoktam én legtöbbször mondani, ha bajom volt: *csalánba nem üt a mennykő.*

Lippay nyitott be, legelső reggeli látogatását Szentpálinál végezte. Megörült az eredménynek és a beteg csodálkozására most már még szigorúbb rendet szabott ki, mint előbb:

– Mégis van baj?

– Elég nagy, kedves tekintetes úr, – hanem most már tudom, hogy állhatatos emberrel van dolgom, nem félek. A baj csak az ablaktól ment el, de a házban van még. Nekem nem szabad megállnom az első lépésnél, ki kell üznöm végképpen, különben újra az ablakra ül. Méltóztatik engem érteni?

– Megértettem, tisztelt orvos úr, de tán fönnjárva is megtörténhetnék a többi?

– Tekintetes úr, – jobb lesz nekem engedelmeskedni, mert most az egyszer kinyitottam az ablakot, de másodszor azután hozzá sem fogok.

– Nem haragítom meg orvos urat, – mondja Szentpáli lemondással, – nem bánom, ha késsel vájkal is a gyomromban, csak vak ne legyen: ahhoz semmi kedvem.

– Néhány lázroham még fog ám mutatkozni, attól ne tessenék ám megijedni.

– Értem, más ember csak fél adagot kapna az orvosságból, én pedig két egészet. Értem de nem ijedek meg.

Ilyen utasítással, ilyen rászedéssel lehetett Szentpálit meggyógyítani, ki az orvosságot nem az egészségért itta, hanem hogy az orvosnak megmutassa, hogy ő még a széklábat is megeszi, ha neki úgy tetszik.

A béketúrás napról napra fogyott, az orvosság megmarkolta benne az egykedvűséget. Nem embernek, hanem lebilincselte magát tartá magát. Tápláléka nem a szokott eledetek, ösmeretlen levekkel kénytelen élni. Majdnem arra fakad már, hogy inkább kimenne legelni az alföldi rónára, mint az ágyban nyögni.

Nyögni? Tehát nyögött?

A világért sem mert nyögni, fogait összeszorította, nehogy valaki árulója legyen türethetlenségének, ekképpen elviselhetlenebb lőn a baj, s a hosszas fekvésben úgy megpuhult, mint az elérett gyümölcs, mely nem vár a dióverőfára, magától is le akar pottyanni.

Hasonló makacs embereknek ösmertető jelük, hogy türelmük fogyatékán saját eszük bölcsességéhez folyamodnak, és inkább készek valami oktalanságra vetemedni, hogy a baj által az orvos hiteléből üthessenek le jó részt, és igazolva legyen makacsságuk és a tudatlanság, mely azt tanácsolja, hogy: legjobb lett volna a természetet önmagára hagyni. Ó mennyit szenvedhetett az az ember, kinek legelőször volt tyúkszeme, míg utoljára nem várhatván a szent természet segedelmét, kést fogott az érzéketlen kemény kinövésnek.

A nők a legnagyobb gyöngédséggel ápolák, a vén garabonciás diáknak szokatlan boldogság volt, ha a női gyöngéd kéz végig húzódott az arcon. Nem tudánk

meghatározni: most ért-e rá leginkább gondolkodni a rokonszeretet fogalmáról, vagy a figyelmes gondosság megvesztegette vénségére, nem igen lévén idáig más gondviseléssel dolga, mint valami goromba hajdúéval, ki itt is, ott is segítette húzni a csizmáját konvencióért vagy borraivalóért. Most látta, hogy búsulnak miatta, – minden pillantását megvigyázzák, gondolatát ellesik, kényét eltűrik, zaj és háborúságtól megőrzik, pedig Szentpáliné gondolata közé nem vegyült a remény, hogy ez ember egykor meghal, és utána marad annyi, mennyi vigasztalónak okvetetlenül elegendő lenne.

A leány óráig elült ágya mellett, hallgatott vagy beszélt tökéletesen a beteghez alkalmazkodva. Az orvosnak ő mondott el minden tapasztalatot, s ekkor tapasztalá a kínos beteg, hogy körülé osztatlan figyelem őrködik, és hogy ő nem képes meghálálni a gyönyörű gondolatot, minek ízét most érzi legelőször, hogy őt még szeretik.

A leánynak gyöngédsége volt a legérzékenyebb benyomás e hosszú életen át. – Ő az emberek vonzalmát sohasem kutatta, nem gyűlölt senkit, nem vetett meg senkit, valamint hasonlóról maga ellenében sem győződött meg, de ha voltak is jó barátai, mégis most érezte először azt a gyöngéd fuvallatot, mit az önzéstelen rokonérzet önkénytelenül kelt.

Úgy szeretett volna a kedves gyermeknek örömet szerezni, gondolkodott is, de az ötven éves kéreg alatt a szív zörgött, mint valami vén óramű, mely csak jelenti, hogy valami ösztön kergeti, de a finomabb érzelmeknek titkát megsűgni nem bírja.

– Na, kis húgom meghálálom jószágodat, szerzek egy vőlegényt.

A leány hirtelen a bácsira nézett, valóban azt hitte, hogy a bácsi félrebeszél, hisz ez őszinte beszéd nagyon is váratlan volt neki, s ha megmondta volna, hogy ő erre komolyan gondolt, mégpedig hálából: bizonyosan kifutott volna mellőle.

Elkövetkezett az utolsó roham, mire az orvos számolt, Szentpálit bizonyosan a dolmányából is kiugratta volna a kellemetlen érzelem, ha dolmányban feküdt volna az ágyban. Tökéletesen megbukott benne az orvosi bizalom, a legutolsó ütközet legügyetlenebbnek találta, s a beteg a nehéz órában hirtelen a végső számvetésre gondolt.

– Sógorasszony, ne ijedjen meg, – az én egészségem nagyon megrongyosodott, a lélek könnyen kimehet belőlem, hanem még van valakivel dolgom, hivassa át Endrét. Nem tudnék meghalni, ha e fiúval kezét nem szorítanék utoljára. Nem tudom, elég leszen-e ennyi leróni azt, amit ellene vétettem?

Endre bejött, persze nem gyaníthatá, mi végett kívánja látni a beteg.

– Kedves Endrém! – nyújtja kezét a bejövő ifjú felé, – te nem is gyanítottad, hogy életedet miattam akarta bátyád megmérgezni, én e büntudattal megyek ki a világból, megbocsátasz-e nekem?

– Nem értem a szavak célzását, nem is felelhetek.

– Bátyád sohasem dicsért meg?

– Akárhányszor, ha valami diákcsíny meghallott rólam.

– Ne íteld meg bátyádat, – e dicsérekkel részben saját javadat akarja, próbatétet kell adnod, s minél garázdább valál, annál biztosabban hiszi, hogy a jutalmat megnyered. Hanem jól vigyázz, öcsém, bíráid megváltoztak, nem a régi korhelyek többé; rég megundorodtak az éji tivornyáktól. Eszeden légy, ha a számodra kitűzött díjt meg akarod nyerni, jól védelmezd magad.

(Nem fogom magamat védelmezni!) Gondolja Endre, beszélni hagyván a beteget.

– Ha isten életem világát ily hamar ki nem oltaná, megvédelmeztetek volna én, ki miatt e szánandó kötés történt; de bocsáss meg, talán figyelmeztetésemnek még hasznát veszed.

(Nem fogom hasznát venni!) Gondolja megint a fiú.

– Egy gondolat biztat, hogy talán meg fogsz bocsátani; de e gondolatnak megtestesülése nem tőlem függ, fiú. Mondja Szentpáli szánalommal tekintve a fiatalemberre, és részvéttel a lányra.

– Hihetőleg tőlem még kevésbé, Szentpáli úr, e gondolat nehezen ért még föl az égbe.

– S én bűnösebb vagyok, mint hogy azt remélhetném, hogy én vihetem föl a magasba.

– Vannak dolgok, melyeket remélni is vétek. Említi a fiú.

– Még remélni sem volna szabad? – szól közbe a leány, azt véelve, hogy könnyebbíti nekik a dolgot; ön kegyetlenebb bátyám iránt, mint hittem.

– Nekem nincs megbocsátani valóm, hanem kegyedért kimondom a jelen pillanatban szükséges szót, én megbocsátom azt, amit ellenemben véteknek nem számítottam; meg van ön elégedve?

– Tökéletesen meg; de most adósa vagyok kegyednek. Felel a leány.

– Úgy, húgom, úgy, – te vigasztalj meg engem, te fizesd az én adósságomat is; talán mégsem lesz éppen lehetetlen lefizetni ezt az ősi adósságot.

– Lefizetem, bátyám, mit tegyek? Ezer örömmel fognám azt megtenni.

– Lassan, gyermek, lassan, – meg ne öld boldogságodat, hogy az én lelkemet mentsd meg.

– Szentpáli-adósságot csak Szentpáli fizethet meg.

– Igazad van, leányom! Hagyja helybe az anya is, – aztán Endréhez intézé a szót: Endre, látja ön sógorom küzdelmét? Nyújtson ön neki teljes boldogságot.

– Asszonyom, önök aligha gyanítják, mit gondol Szentpáli úr; s én nem merek szót adni az ő gondolatának.

– Majd adok én, – mondja Szentpáli fölerőlködve az elhatározást: leány, én megígértem neked, hogy férjet szerzek, itt van Endre, – ennél becsületesebb embert nem kapsz.

Visszahanyatlott a vákosra, szemeit le akará csukni; de nem tudott elfordulni a két gyermek szemlélete elől.

– Hölgyeim! Én sohasem mertem volna kimondani ez eszmét, és nem tudom, a beteg számára kérjek-e irgalmat, vagy önmagamnak?

– E pillanatban nagyon sok megengedtetik! Válaszolja az anya.

– A kisasszony is ily kegyelmes leszen irántam?

– Anyámnak még sohasem mondék ellent.

– Szabad e kézéért esedeznem? Mire a leány dicsőülve mondja:

– Le van fizetve a Szentpáli család legnagyobb adóssága.

Endre kezét csókolt az anyának, a közben mondván:

– Itt van róla a nyugta.

A beteg a kellemes benyomás után elaludt, néhány óráig tartó nyugalom visszaadta az erőt, mit a roham kimerített, Lippay kijelenté, hogy a beteg nincs többé veszélyben, föltéve, hogy továbbra is engedelmeskedik.

Két hét múlva elhagyá Szentpáli az ágyat, már megengedé az orvos, hogy a szobában fönn járhasson.

– Orvos úr! – mondja Endre Lippaynak – én tudom, minő csodát vitt ön végbe, nekem e siker életboldogságomat is meghozá, – s e szerencsés pillanatban fölcsiklandozott a remény, hogy orvos úr még egy csodát kísérend meg. Miattam fogjon egy olyan munkába, melyről mások rég kétségbeestek.

– Nincs az illető egyén más orvosnak ápolása alatt?

– Rég fölhagytak azzal az orvosok, hisz a fiú a vakok intézetében van már.

– Tudja ön, hogy oda csak a gyógyíthatlanokat viszik?

– Tudom, orvos úr, – de azt is tudom, hogy az egyik orvos néha lemond a betegről, hogy a másik csodát tehessen rajta.

– Föltéve, hogy a szerencsétlen egyén nagy gondviselést kíván, gondoskodni fog ön erről?

– Magamhoz veszem.

– Menjünk hát az intézetbe, kedves barátom; hanem kérem, a reményt hagyja itthon.

– Elég lesz útravalóul az ön tudománya.

Szentpáli tanúja volt a beszélgetésnek, oly lágyra meggyúrta őt a betegség, hogy majdnem gyermekké puhult. Szemei könnybe lábadának, semmi köze sem volt ugyan a dologhoz, mégis reménykedett.

Nem törődött most a végkifejlődéssel, akit miatta tönkre akart tenni a meggondolatlanság, megmentette lelkének épsége. Rettentően szégyenlette volna, hogy ő miatta maradt volna a sárban egy ember. A legmakacsabb emberek némileg általa változtak meg mi volna gyalázatosabb, mint az, ha egy vadcsemete maradt volna utánuk, hogy híres legyen valamennyi ötven év után is.

Az úr hatalmasabb volt, e fiút megmenté, – gondolja Szentpáli, – legyen meg az ő akarata.

A nők örvendezve léptek a javuló beteghez, elmondák, hogy a bácsinak köszönhetik e váratlan kifejlődését a viszonynak, és boldogságuktól semmi sem hiányzik, hisz a bácsi is fönn van már, pedig ugyan aggódtak ám érte.

– Dehogy aggódtak, kedves sógorasszony.

– Maga rossz ember – pirongatja a sógorasszony, kétségbe hozza legszentebb érzelmeinket.

– Ejnye bizony nem értett meg engem, kedves sógorasszony, – hisz, hogy aggódott volna rajtam, már annyiszor megmondám: *csalánba nem vág a mennykő*.

Öt mázsás kulcs.

Az elalvó mécs mielőtt kialudnék, egy nagy lobbot vet. A régi korhelykompanyia is megkívánta, hogy a szétoszlás előtt hangosan végződjék el, s alig várták az alkalmat, hogy valaki áldozatul essék.

A legkövérebb példány mindenesetre Józsa Gyuri volt, rajta kívánták elvégezni az utolsó tromfot. A többit mind kijátszták már, ez volt az utolsó ütés, még pedig olyan ütés, mint mikor a „Sau Nikl”-ben minden kártya egy ember kezében marad.

Az idők nagyon megváltoztak, nem lehetett hátul maradni, minden, embernek hasznát tudták venni. A pártok élete a nemességnek minden ízcsekjét előtérbe vitte, az egyes ember néha több megyében is sokszorozta magát, ha a pártérdek úgy kívánta, s a hevesi gyűléseken a Keglevich-párt minden oldalról újonozott. Így lőn Szentpáli hevesi birtokos és csakhamar táblabíró is, valamint túrhető jó szónok. Józsa Gyuri nem maradhatott el a megyegyűlésekről, látta, hogy az okos embert kegyelettel hallgatják, az ügyetlent kinevetik, ha két mértföldnyi birtoka

van is; aztán röstelt a zöld asztal mellett hiába üldögélni, néha ő is megszólamlott, hogy Szentpálit nyomon követhesse.

Rendesen megéljenezték, még az ellenpárt is, mint a közönség bolondját, kinek minden szabad. – Az elkényeztetett ember a mindinkább fejlődő nyilvános életben saját tekintélyének tulajdonítá ez általános tetszést, és saját tapsait össze-mérte Szentpáliével.

A közszeretet fölbátorította, megízlelte a kitüntetés bódító mérgét. Elunta magát a meggyérült vad örömek hiányában; valami magasabbra vágyott, a mi jóval több tekintély, mint a táblabírói cím. Valamely unalmas órában eszébe jutott: hátha kamarássá tennék? Hogy irigyené a régi kompánia; hogy pukkadna meg Szentpáli, az ő megölő betűje.

Néhány napig hallgatott, sütötte a tervet, gondolkozott, kivel kellene legelőször közölnie? S erre minden tekintetben legalkalmasabb volt gróf Keglevich Miklós.

– Ugyan Miklós, – nem nevensz ki engem, ha mondanék valamit?

– Na, na, – mosolyog a gróf, – nem hinném, hogy meg akarnál házasodni.

– Ilyen bolond csak Szentpálitól telnék ki.

– Hohó, én is itt vagyok, – ijeszt Józsára Szentpáli a háttérből, – e tárgyról hallgatnod kell. Figyelmezteti Józsát, nehogy valamit elbeszéljen idő előtt. A figyelmeztetés után visszament a szomszédszobába, s a másik kettő folytathatta a beszédet.

– Gyuri, – kérdi a gróf, – mit tesz az, a mit Szentpáli megtiltott?

– Titok, édes barátom, még neked sem mondhatom meg most, – hanem arra is rákerül majd a sor. Inkább folytassuk a másik tárgyat, nekem bölcs tanácsot adhatnál valamiben.

– Már nem állhat sokáig a világ, Gyuri, ha már te is bölcs tanácsokat akarsz kérni, – te rettenetesen megváltozhattál, mióta nem láttalak.

– Megváltoztam, barátom, igen, megváltoztam, valamennyien elcsodálkoztok, ha megtudjátok.

– Kíváncsi vagyok, te voltál a legmakacsabb valamennyi között, szinte félttem, hogy lógósnak maradsz, mikor Szentpáli már úgy szólván újjászületett. Gyurka – Szentpáli Hevesmegyében is föllépett, mint szónok, hitted volna-e ezt valaha? Meglásd elejbénk áll.

– Táblabírónak tette meg a vármegye.

– Még a múlt gyűlésen az lett.

– Bliktri!... mondja Józsa Gyuri kicsinylőleg, – majd meglássuk, melyik több ember, én-e vagy ő? Kérje ki a táblabíróságát, majd én is kiadom az enyémet, és ha

ötvenkét vármegyének lenne is táblabírája, elütöm valamennyit egy – *kamarás kulcsossal*.

– Azzal csakugyan elütheted, Gyuri! – Bizonyítja a gróf is, elszomorodván, hogy a hiúság férge hol dugja ki magát, s a nemzeti becsülésnek egyszerű címét is megkeveseli a hóbortos ember. Haszontalan időpazarlás lenne okoskodni e csodabogárral, annál inkább meglódulna benne a hiúság, azért hagyni kell, és más módról gondolkodni, mi sikeresebben észre hozná, mint a józan tanácsadás.

– Barátom, elhiszed, Szentpálit megeszi a méreg.

– Lesoványkodik mérgében, – igenli a gróf, – szinte látom, hogy ötven fonttal soványabb, mint egykor.

– Látod, te beszélhetnél a megyei főjegyzővel, elhoztam a folyamodványt, adja be a megyének, onnét aztán pártoljátok az ügyet, s annál hamarabb meglesz.

– A mi tőlünk függ, azt megteesszük, s reménylem, negyed év alatt meglesz kívánságod.

Józsa Gyuri szerette volna megölelni a grófot, de már ez nagy gyöngeséget árult volna el, túrtóztette magát, titokban élvezte az előgyönyöröket, s mikor délután elment, melegen szorította meg a gróf kezét, ezzel ajánlván figyelmébe a fontos ügyet.

Elment, a társaság előtt szokatlan volt Józsa Gyurinak eltávozása, pedig derűtsége nem adott okot azt hinni, hogy valamiért megharagudott volna. Ennyi önmegtágadásra még az örökbékesség szerződés ellenére sem volna képes.

A gróf azt gondolta, a főjegyzőt a játékba keveri, s negyedév múlva hivatalosan tudósítja, hogy a kérvénynek nem lőn kívánt eredménye, s ezzel marad a dolog a régi állapotban.

Közölte az újdonságot valamennyivel. Senki sem nevetett, sőt mindenkit sértett a hiú gőg, mely magasabbra kíváncsozott. Ekképpen az lőn a megállapodás, hogy Józsa Gyurit nevetségessé kell tenni. Ez volt Szentpálinak indítványa, s a társaság őt is bízta meg, gondolna ki valami tervet. A társaság Szentpáli találékonyságától megvárta, hogy a gúny erős és hatalmas leend; tehát elvárják, hogy e bizalomnak minél előbb megfeleljen, és hogy senki el ne árulhassa: nem is kívánják előre megtudni a tervet.

Nem hátrálhatott, viszonyát senki sem tudván, egyik sem gyanította, hogy e kudarc még inkább felbőszíti Józsa Gyurit ellene, de kénytelen elfogadni az egész társaság bizalmát önfeláldozással is. Szemközt megyen a sorssal, maga kötelezte magát, maga fogja a kötelezettséget a legkövetkezetesebben teljesíteni. Javait senkire sem ruhazza, nehogy Józsa Gyuri árnyékoldalát is megláthassa, hadd legyen teljes a pohár, meg fog házasodni, de a ki táblabíróságát keveselte, kinek kevés a közmegebecsültetésnek patriarkális jutalma, azért a néhány forintért, mit

itt-ott a jóra is adott, megérdemli a kemény csalódást és Szentpáli nem tartózkodik e tervet véghezvinni.

Legelőször is követte Keglevichnek tervét, a főjegyzőt a játékba vonták, reményt nyújtottak vele, hogy a kamarás kulcsot a megye által megkapja, s amint megjő a válasz, tudósítani fogja.

György úr az ablakon szeretne volna kilógatni lábait. A hiúság lángolt benne, lábaival szeretett volna járni, de annyi esze mégis volt, hogy ki nem ugrott az ablakon, mert aligha nagyon híg nem lett volna a levegő sétálynak.

Szentpáli elég találékony volt még, néhány szempillantás alatt megtalálta a legkedvencebb gondolatot, kiment a szilvási hámorba, beszélt a főügyelővel, és csináltatott egy mintát, mely szerint a hámorban megönthettek egy óriás kulcsot, melynek nehézsége csak öt mázsát nyomott.

A gróf nem tudta, miért megy Szentpáli oly sűrűn a hámorba? Egyszer aztán Szentpáli nem hagyott neki békét, nézné meg a szörnyeteget, minőt egy hámor sem készített, az öt mázsás kulcsot.

– Mi a manó lesz ebből, Miska?

– Ez lesz Józsa Gyurinak kamarás kulcsa.

– Üres belül?

– Engedelmeddel, kedves barátom, tömör vas öntvény, a főügyelő úr mondása szerint éppen öt mázsát nyom, ilyen kulcsot még a hetvenhetedik öreg apja sem látott.

– Hogyan küldöd el neki?

– Adsz egy biztos embert, ki a titkot el nem árulja; de a legbiztosabb ember legyen.

– Legbiztosabb emberemet küldöm, biztosabb nincsen, mint a csárdás, kit a múltkor láttál nálam.

– Megvan; az lesz a legjobb ember, – most tudósítatjuk Józsa Gyurit, hogy a kamarás kulcs megérkezett.

Napról napra kábultabb lőn Józsa Gyuri, régen neheztelte, hogy a jó pajtások között ő volt a legutolsó ember, pedig a boldogabb napokban, a fokosnak fénykorában ő volt a kiskirály. Garázdaságának összege volt az érdem, mely szerént a legelső helyre ültették. Megfordult a világ, a társaság igen meggyalulódott. Magában rég elítélte őket; de különb lenni nem tudott. Most a sértett hiúság más menedéket keresett, a kamarás kulcsot, hogy a világ által nagyságotlathassa magát.

Mejött a tudósítás, az óhajtás teljesült. Szűk volt neki a maga bőre, szeretett volna kibújni belőle. Hadd repedjenek meg az irigyek! Olyan lakodalmat ülök, hogy nem látta mását az Alföld; de előbb a régi kórhelykompániát akarta meg-

vendégelni. Bizonyos napra meghívta őket, természetesen egy sem maradt el, mert a másik meghívólevél is megérkezett Szentpáltól, tudósítván barátait, hogy a rábízott ügyel készen van, s az igazságszolgáltatás egy napra esik Józsa Gyuri meghívásával.

A tiszafüredi korcsmárosné főzött a vendégségre, Józsa Gyuri hallatlan vendégséggel akarta őket fogadni, szobáit részben újra is bútoroztatta, Pestről hozatott új hintót, abban fog utazni ezután, mint kamaráshoz illik. Majd fogják bámulni Tisza-Füreden, Debrecenben, Egerben az új hintót, – persze, a nagy méltóság nem fért föl arra a kocsira, melyen táblabíró korában negyed magával is utazott nem egyszer.

A vendégek mindenen csodálkoztak, az új bútorokon, az új hintón, a rezes szerzőmokon. – Józsa Gyuri hízott a boldogságban, a hintónak fényes oldalában meglátta magát, ilyen kocsit az Alföldön senki sem látott még. A sok kérdezkedés után megvallotta barátainak, hogy őt kitüntetés érte, ma délben hozzák meg neki a kamarás kulcsot, úgy írta a főjegyző úr, – s e vallomásban elpirult, mint valami tizenhat éves leány, és a szerencsekívánatokat egyenkint fogadta.

Csakugyan, a társaság igen illedelmesen viselte magát, a legbizalmasabb barátok e napon tartózkodóbbak voltak, előkerülő alkalommal figyelemmel előrebocsáták, egy meggondolatlan szó ki nem jött szájukon. Ekként Józsa Gyuri újra élvezte a régi kéjt, mikor ő volt az úr, ő volt a hatalmas kalifa, kinek intését a többi megvigyázta.

Ebéd felé szóba jött a múlt is, valamelyik főlemlíté az örökbékesség-szerződését, és indítványozta, hogy azt talán el is lehetne már tépni.

– A világerő sem! – tiltakozik Józsa Gyuri, éppen most gondolván, mily derék dolog, midőn annyi udvarlója van, s ő majd az új tekintély alatt apródonként visszafizeti a kölcsönt. Annyit nevettek az ő rovására, hogy a fizetőnapról nem akart lemondani, hisz a komédia még csak most kezdődik igazán.

– Tehát ne tépjük el a szerződést? – kérdi Szentpáli.

– A világerő sem!... ismétli Józsa Gyuri, – azért hogy én kamarás leszek, mindig a régi jó cimborátok vagyok. Egy hajszállal sem különb, mint más, sőt annak örülök, minél előbb rászedhetek engem, magam is nevetek. Isten úgyse igaz!

– A mint akarod, édes *György barátom*, – mondja Szentpáli, Gyuri helyett Györgynek szólítván az örömtől részeg házigazdát, kinél mai napra már az a kitűnő is megvolt, hogy a gulyakolomppal adtak jelt az ebédhez.

– Nem halljátok, hogy enni hívnak bennünket! Adja tudtul a változást, – Keglevichet előtolta a nagy ebédlőbe, melynek roppant szárnyas ajtai a folyosóra nyíltak.

Délre ígérte a főjegyző úr a kulcsot, – nem maradhat már sokáig, e boldog hitben ült le Józsa Gyuri az asztalhoz. Nem tudott enni örömeiben, elképzelte, mennyire

irigylük tőle e boldogságot, talán még a gróf is, csakhogy az nagyon szerény ember, egyetlenegy büszkesége, hogy *magyar ember*. Egykor Józsa Gyuri is mellét verve mondá el magáról e szép címét, – most sem tagadja, hanem e mellett még is szép ám az a kamarás kulcs. Jaj be soká hozzák!

Tűrhetetlenkedni kezdett, minduntalan kérdezte a hajdút, nem jött-e valaki? Persze, az nem tudta, minek kellene örülni, – de mikor már ennyire zaklatta az úr, amint a csárdás megérkezett a nagy rakománnyal kérdi:

– Honnét jön atyafi?

– Egerből hoztam ezt a ládát, meg kell mondani ott fõnn az úrnak, hogy egy kulcs van benne.

Szaladt a hajdú, jelentette a hozományt... Ekkor Józsa Gyuri szeretett volna az asztal közepére ülni, hogy tetõtõl talpig láthassák az irigylésre méltó embert.

– Hozza kend föl szaporán a ládát.

– De nem bírom ám el magam.

– Kapaszkodjék bele tíz ember, annyi talán elbírja úgy-e?

Ez volt a parancsolat, persze harag nélkül, derült mosoly ült ki az ábrázatra, nem tudta már elnyõgni a titkos gerjedelmet, s ha nem röhöghetett, mint máskor, legalább mosolygott, hisz õ most itt a legboldogabb valamennyi között.

Sokáig tart a fölhozatal, Józsa már tűrhetetlenkedni kezd, ki szeretne menni, ha a mai napon illetlen nem volna. Alig várja, hogy nyíljék az ajtó, íme, a vén hajdú kitarja a kétszárnyú nagy ajtót, behozzák tizenketten a ládát, mely nem annyira nagy, mint nehéz, és Józsa kételkedni kezd, de a hajdú megnyugtatóra mondja, hogy kulcs van a ládában. Egerből hozták, oda lenn áll a kocsis, jobban mondva kifogott, mert etetni akar.

Ott a vendégek elõtt fölszakasztották a ládának tetejét, Józsa Gyuri epedve várta a drága ékszert, még csak egy burok fedí s elõttük fekszik az öt mázsás kulcs a szilvási hámból.

– Na Gyurka!... mondja Szentpáli, látom, neked jókora kulcsot küldtek, ez legkevesebb lehet vagy öt mázsa, hogyan cipeled majd?

– Tudtam, hogy bolonddá tesztek! kiált a meglepett ember, lepattanván a hetedik égbõl, s hirtelen tájékozni akarván magát, hogy haragudjék-e, vagy maga is nevesse?

– Haragszol, Gyurka? kérdi Szentpáli az elképedõ embert.

– Nem haragszom, – nem,... haragudni nem fogok, már eleget fizettem, hanem azt csak megmondjátok, kinek fejbõl került ki a kópéság?

– Én vétkem, én vétkem! veri mellét Szentpáli, a mindenkori, meghajtván magát a megalázatot ember elõtt. Nem mondtam, hogy elõbb utóbb meg fogsz szõkni

közülünk? Neked mi csekély emberek vagyunk, neked nem elég cím a táblabíróság. Úgy-e, jókor megmondtam, hogy nagyságos úr akarsz lenni?

– Hehehe, hihhi, huhuhu! Röhög Józsa Gyuri, pedig végső erejéből csikarta ki magából a színlett kedvet, tudtam én ezt, de nem akartam elrontani a tréfát.

– Annál jobb, legalább nem haragszol. Mondja Szentpáli, karját Józsa Gyuri nyaka körül fonva, így oltogatván a mérget, mi a megcsalódott emberben javában forrott.

György úr hamar vigasztalta magát, látta, hogy a jó cimborák még nem pusztultak ki a régi vad tréfákból, tehát annál bizonyosabb a győzelem Szentpáli fölött, s ő mégis visszafizethetné a sok kudarcot, odaszámítván a mait is, ezzel is több oka van kívánni a furcsa győzedelmet.

Ebéd után lement az udvarra, majd ott lenn kicivakodja magát, szerteszét néz, ki akadna lába alá. A csárdás az udvaron kocsiját igazgatá össze. Megösmervén a csárdást, visszaemlékezett a csárdai estére.

– Kend hozta azt a kulcsot?

– Én voltam az az ember. Válaszol a másik foghegyről.

– Persze, kend most már a borraivalót is megvárná?

– Nem én, uram, tudtam, – hogy itt nem szokás megkínálni a szegény embert, ennivalót is hoztam magammal, mert én sem kínálgattam az urat, mikor nálam volt.

– Nem feledte el kend a nevemet?

– Dehogy feledtem el, alig vártam, hogy találkozhassunk, legalább megmondhatom, hogy az ifjú urat másként emlegetik ám.

– Ugyan úgy-e? – vajon, mit mondanak róla?

– Amit édes örömet elhihetne róla még a mostoha apja is, mert a becsületből arra is ragadna valami.

– No hát én is elhiszem, – bíztatja Józsa a csárdást, mit beszélnek róla? Most nagyon örülhetnékem van, éppen legjobbkor jött kend; akár meg is ríkáthasson kend.

– Az sem lenne sok ilyen fiúért, mert tessék elhinni, az anyjukom telesírta a kötényét, mikor elmondtam neki; pedig nekem sem ingem, sem gallérom a fiú ott fönn Pesten.

– Hüm! azt is tudja kend, hogy öcsém Pesten lakik.

– Azt is tudom, – igenli a csárdás, – azt is tudom, hogy egy vak fiúért méltóztatik fizetni Pesten a vakok intézetében. – Úgy-e hogy tudom?... kérdi, feleletet nem várva, – tudok én még mást is.

- Hogy az öcsém volt az oka a fiú vakságának? Persze, a diáktól minden kitelik.
- Ki bizony, kitelik a sok vásott kölyöktől, hogy egy szegény gyereket koldussá tesz.
- De látom, nagyon dicséri kend az öcsémet.
- Ha csak annyit tudnék róla, persze, hogy nem dicsérném, mert mindenki azt hiszi, hogy az úrfi csapta szemébe a meszet, úgy-e, a tekintetes úr is így hallotta?
- Szóról-szóra így hallottam, meg is fizetem a fiú helyett a költséget, míg csak él.
- Ha csak ennyi volna a dolog, de van ám hozzá más is, a legjavát nem mondták meg a tekintetes úrnak, hisz nem a tekintetes úr öccse miatt vakult meg a cigány-fiú.
- Ne mondja kend! – bámul Józsa Gyuri.

De bizony mondom, azt is megmondhatom, miért vállalta magára az úrfi; nem akarta, hogy nyolc pajtását kicsapják miatta az oskolából, inkább magára vállalta a szörnyű vétket.

– Álmodta kend, amit beszél?

– Saját füleivel hallhatta volna a tekintetes úr, ha oly hirtelen el nem ment volna a csárdából. A színészek közt volt kettő a nyolc diák közül, és akármikor elmondják, hogy ők voltak a tettesek, nem az úrfi.

Józsa Gyuri kirántotta tárcáját, kihúzott egy ötvenes bankjegyet.

– Megösmeri kend e színészt?

– Komáim, tekintetes uram, – hát hogyan ösmerném meg őket?

– Előljáróban itt van egy kis borralaló; de ne szóljon kend senkinek, még korán van; meglehet, nagy szükségem lesz a körülményre, addig is isten áldja meg kendet. Enni, inni kap kend a legjavából. Mondhatom nagyon megörvendeztetett kend.

Kicsinyben múlt, hogy meg nem ölelte a hírhozót, elfeledte a kamarás kulcsot, kapott ő annál alkalmasabb eszközt, e kulccsal okvetetlenül megnyeri a fogadást. Ha Endrét kipróbálják, s a szelídülő kompánia a kecskeméti dolgot egyféleképen nagyon is vadnak találja; megfordítja a dolgot a másik oldalra, ez is olyan lesz, mint a kettős tükör, egyik oldalon kisebb lesz benne az ember képe, a másikban nagyobb. El nem vesztheti a fogadást, Szentpálit körmei közt tartja.

Oly nagy volt a meglepetés, hogy nem tudta egyszerre benyelni. Az udvaron járkált, sohasem hitte volna, hogy az egész társaság ellenében ilyen kövér elégtétele legyen. Majd ha megnyeri a fogadást a régi vad erkölcsök szerint, akkor előáll a bácsi, szemük elé tartja az üvegnek másik lapját is. Ami egyik oldalon rút volt, gyönyörű lesz a másikon. Nem a kamarás kulccsal, öccsének tétével fog büszkélkedni. Az is a családba való, ha magának nincsen dicsekedni valója, van a

fiúnak. Méltán dicsekedhetik vele, ő nevelte, ő vezette, – mit tud bele a korhely-kompanya, nem egy régi terve volt-e ez, mit annyi év alatt ügyesen eltakart a rövidlátók elől.

Lehullott róla is a keményebb kéreg, most ízeleti életében először a szelídebb örömet, kijózanodik a múltnak bódultságából, a szív a nemesebb benyomás finom ingerét most érzi legelőször. Az előbbeni órának kemény tréfája volt a legszélő vonal, ott csordultig lőn a pohár. A vadember megundorodott önmagától, saját öccsének nemeslelkűsége megmenté őt is; nem tudott kétségbeesni, hisz a fiatal nem lehetett volna oly nemes, ha a törzs végképp romlott volna.

A kamarás kulcs csak ékszere lett volna, melynek csillogása világra kitérül, de nem megnyugtatóul szolgált volna neki; most látja, mily gyarló gondolat volt ez után reménykedni. Most látja, hogy barátai jót tettek vele, hogy a folyamodványt nem eresztették útnak, úgy kell a megtorlás; nem haragszik többé.

Azaz, – ne hirtelenkedjünk, – egyre mégis haragszik, Szentpálinak agyából származott a visszautasítás; miért ingerli őt folytonosan? Neki nem bocsát meg! Neki még lakolnia kell. – Nincsen olyan víz, mely Józsa Gyurit egészen fehérre mossa. Gyarlóságait kezdi beösmerni; de hogy eleven szent legyen belőle, sokkal közelebb ért ő az ellenkező útnak végéhez, mint hogy ideje lenne egészen visszajöni onnét.

Fölment vendégeihez, szilaj kedve kerekedett, énekelt, táncolt; sohasem volt józanabb, sohasem volt ilyen kedve, pedig ott feküdt a kudarcnak eltagadhatlan jele a sarokban, meg is volt aranyozva, egyéb baja nem is volna, csakhogy őt *mázsát nyomott*.

Ugyanannyi nehézségű teher hullott le lelkéről, most már nem kételkedett, hogy Szentpálival fogadását okvetlen megnyeri, s ez jobban esik neki, mintha az az őt mázsás kulcs színaranyból lenne.

A végerőlködés.

Bizalmas társaság volt Szentpáliéknál, Földváry is eljött, örömmel beszélte, hogy az alapfalazat már le van rakva. Nem hitte, hogy ezen pillanatban Pozsony felől jött a vihar: Széchenyi a színház megkezdése után sem csüggedett, a Duna parton akart színházat emelni. Újabb rohamra jött le a Pozsonyból, összegyűjtven pesti barátait, kik ez ügyben segítségére lehetnének.

Legutolsó vendég volt Fáy, ő már tudta Széchenyi megérkezését Helmecczytól, sietett Szentpáliékhoz, hogy Földváryt értesíthesse.

– Gábor, rossz hírt hoztam, Széchenyi megjött Pozsonyból.

– Széchenyi neve egy volna már a rossz hírrel?

– Meg akarja akasztani a színházépítést a pesti nagygyűlésen. Helmecezy büszkén mondá, hogy a fiatalság a gyűlésteremben Széchenyit és barátait hangosan fogják éljenezni! Huszonnégy fiatalember szavát adta Helmecezynek, hogy téged lepísszeg a gyűlésben. Nézd a névsort, ezt is jó lesz tudni.

– Endre nincs köztük?

– Nincs, de most beszéltem vele, éppen az ügyvédi esküt tevő le, héttől adja a búcsúpoharat éppen e fiatal embereknek, – akkor akarják megnyerni őt is.

Szentpáliné hallotta a beszélgetést, később leányával is közlé, hogy Endrere iparkodjanak hatni, és ne engedjék elejteni az ügyet, melyért Földváry már annyit küzdött.

Endre még ez estély alatt megtudta a hölgyek aggodalmát, a kisleány először mert határozott véleményt mondani valamely ügyben, s ez ügynek e pillanattól fogva szoros összefüggése volt saját jövődjével.

– Endre! Megbocsát, ha szabadságommal még élek, és kezemnek az elígérés után is árát szabom, nekem föltételem van, melytől szabad elállnia önnek, de nekem nem.

– Értem, valami csodadolgot kell véghez vinnem, mint a középkori lovagoknak.

– Igen, csodadolgot, – nézze e névjegyzéket, az ide följelölt urak Földváry ellen ígéretet tőnek; tőlük függ a pesti fiatalság magatartása a gyűlés alatt, győzze le a fiatal embereket.

– S ha legyőzőm?

– A színház megnyitása napján kezemmel köszönöm meg, ez a föltétel.

– Hölgyeim, hízelgem, hogy e föltétel nem kivihetetlen: elfogadom.

Földváry mindjárt megtudta a furcsa föltételt, Endrét félrehúzta:

– Fiú! Kemény dolgot vállaltál föl, azt mondhatom.

– Nagyon könnyű lesz, Földváry bácsi, – a huszonnégy fiatal ember közül egyetlenegy sem lesz a megyeteremben.

– Lebeszéled őket?

– Az lehetetlenség lenne, hanem azért én állok jót.

– És hogy te se várokozzál sokáig a menyegzőre, arról meg én állok jót.

Ellenfélé lett a két hazafi, mindkettő oltárt akart emelni; az egyik nagyot és fényeset, hova nemcsak a művészet, hanem a nemzeti büszkeség is emelt fővel beférhessen; míg a másik meglegedett egy szerényebb kis házzal, mely ha néha napján megtelik, legalább azt hisszük, hogy sokan vagyunk, míg a nagyban szégyennel állnánk meg, s az egyesnek egy országért kellene elpirulni, midőn az üres tágasságba annyi millióból oly kevés ember jut.

Hasztalan a közvetítés, Széchenyi a magyar nemzetnek akart palotát emelni, Földváry pedig csak a pesti magyaroknak; egyik a jövődbe nézett, a másik a tegnapot is mai nappá tenné, nehogy ismét huszonnégy óra szaladjon el, és möhön azt beszélje szégyenünkre, hogy a magyar színész földönfutó, a magyar nyelvnek korcsmapad és félszer a menhelye. Ha még tovább várunk, míg a nemzet a Dunapartra összehordja a filléretet, csavaroghat a szegény színész, ugyan mi büszkeségünk lesz, midőn a megaranyozott bársonyfalak közé csak azon rongyokban lép, melyeket most is az irgalom feltja tart még össze?

Széchenyit éleszté a jövődönök ékes reménysége, Földváry nem bírta el a mindennapi szégyent! Amaz fönnen hirdeté, hogy egy nemzetnek amfitheatrum kell, – emez azt szégyenlé, hogy még a félszerben vagyunk! Széchenyi egy országra gondolt; Földváry csak egy vármegyére, melynél a szomszéd Fehérmegye régen különb. Amaz azon kegyeletre gondolt, amivel a honnak tartozunk, Földváry csak azt kérdezte: mivel adós Pestvármegye! Széchenyi a külföld remekeire gondolt, s azt akarta, hogy a mienk is legyen olyan; Földváry csak a pesti német színházat látta, és rettentőn szégyenlé, hogy nekünk még semmink sincs. Ez azon álláspont, honnét a két ember kiindult, Széchenyi vezéri szerepében bízott, Földváry sem feledte, hogy ő meg Pesten alispán most.

Midőn Széchenyi Pozsonyban meghallá, hogy a kerepesi úton már az alapot is lerakták, lerohant Pestre, hogy hatalmas szavával még egyszer megkísértse a küzdelmet a hajthatatlan alispán ellen.

Földváry észrevette a zivatart, az alapfalazaton végig járkált, eszébe jutott Kulcsár István, ki makacsul nem hitte, hogy Pesten német színház lesz, s midőn az alapot letették, gúnyolódva mondá: *Majd betemetik, aztán azt a követ is benn felejtik, amit beleástak!* S íme, a német színház fönnáll és Kulcsár uram jövődölése a magyar színházon teljesedik be majd.

Hazament, otthon három ember is azon hírrel várta, hogy az ellenpárt még egyszer megtámadja Földváryt a megyegyűlésen, és hogy a gróf hatalmának nagyobb támasza is legyen, Dessewffy Aurel fogja a támadást intézni, a Pesten levő fiatalság pedig a győzelmet ráhangoztatni.

Földváry, mint valami tábornok, Ballával főzte a tervet, Balla volt a segédtsízt, kiből épp oly jó tábornok is válhatott volna, mint amilyen káplár is volt Földváry mellett. Talpig becsületes ember, hanem eszén volt légyen, aki vele kikötött, semmivel sem volt kevésbé félelmes, mint egy villámüteg, melyről nem tudja az ember, mekkorát üt vissza?

– Balla! – mondja az elkeseredésig fölízgatott ember, – hallja, mit beszélnek?

– Egy szóig hallom, alispán uram.

– Megköveznek bennünket.

– Bár azt tennék, tekintetes alispán úr, kiállunk a kerepesi útra, hadd dobáljanak utánunk néhány száz öl követ, aztán mindjárt könnyebben építünk.

– És nem hiszi ön, hogy kiásatják velünk azt a követ is, ami már lenn van?

– Nem hiszem.

– Holnap tíz órakor kezdődik a gyűlés, fél tízkor már becsődül a sok ember.

– Én meg kinyitatom nekik már nyolc órakor, s magam hirdettetem, hogy a ki nyolc órakor ott nem lesz, hiába jön, az udvarra sem fér be.

– Hát aztán?

– Aztán reggeliről is gondoskodom, alispán úr, csak legyen türelemmel.

Földváry nem kérdezősködött, megnyugodott Balla szavaiban, s még azon sem törte fejét, a holnapi gyűlésen mit mondjon? Lelke oly tele volt szent meggyőződéssel, hogy ha azt mind elmondja, kikerül a szónoklat.

Nem zajgott, nyugodtabbnak látszék, mint bármikor, ámbár lelke rávágott a győzelemre; de a győzelemtől éppen úgy félt, mint a megbukástól. Ez esetben bátran belefekhetik a megkezdett színház árkába, maga mellé fektetheti a magyar színészetet is, mely akkor ered meg, mikor az a somfa, mely a színésznek vándorbotul szolgál. Ha pedig győz; az ügyetlen barátok megtépi azon babért, melyet idáig csak Széchenyi fejére tehettek föl méltán.

Forró vére majdnem ellankadt e bánatban; nem tagadhatá, hogy e pillanatban sírni is tudna. Ezen lelki tusában kész volna magát megveretni, ha egyetlen gondolat ráfoghatná, hogy ő hiúságból küzd a nagy emberrel. Forró homlokát az ablak üvegéhez akará értetni, ekkor lát meg az utcán néhány színészt, mindenki megnézi őket, mindenki meglátja, hogy messze útról jönnek, és hogy vándorművészek, kiknek ruhája élő komédiacédula. Mindenik mosolyogva megy el mellettük, csak egyetlenegy áll velük, kettőt is karon fog, mintha valaki húzkodná őket; csak ez az egy ember nem szégyenel összekapaszkodni velük. Vajon ki lehet ez a becsületes ember? Kérdi magában Földváry, egy kézszorítást szánva a derék embernek, – vajon ki az?

– Bod Pál! Kiáltja Földváry hangosan, megösmerve a megfordulót, midőn a két színészt hatalmas erejével a legelső nyitott kapu felé viszi, honnét Endre siet elő, s a küzködő színészeket Bod Pállal együtt húzza a közeli vendéglőbe.

Tehát még Józsa Gyuri sem tudja megölni az ép lelket? Még a korhelykompániából is válnak tanítványi a jó ügynek? Hát mért csüggedjek én? Kérdi Földváry, s aztán még egy pillanatot vetve a színészek után, eltökélten mondja:

– Húzkodjatok meg a földön, kezeimet elvagdalthatjátok; de amit megmarkoltam, megszorítom, míg egy ideg testemmel összekötve marad. És ha isten győzelmet ad, jó fiúk, leszedem rólatok a viselt ruhát, s úgy fölöltöztetek, hogy e léha városi nép boldog lesz, ha ruhátokhoz értetheti kezét.

Vége volt a tűnődésnek, nem Földváry Gábor, hanem az alispán volt. Érzé, hogy ő ül az első székhez legközelebb, s az is legtöbbször üres volt mellette, legyen

hát küzdelem a zöld asztalnál; de megmutatja, hogy az ő előlülése alatt a színház ügyét nem nyújtóztatják ki az asztalon, mint egy halva született gyermeket.

A gyűlés előtti napon huszonötödmagával ült együtt Endre a „Vadászkürt”-ben, a cigány persze nem maradhatott el, a búcsúpohárhoz vigasztaló kellett, és becsületére legyen mondva a cigánynak és bornak, nem is búsuultak ám.

– Endre, – kérdi a legszájasabb fiú, – nagy munkába foglalkoztunk, holnap lesz a nagy harc a színházi kérdésben, ott leszel-e velünk?

– Én ott leszek, ha ti nem lennétek is.

– Tudod, hogy Széchenyi a Dunapartra akarja építtetni a nagy színházat, de ehhez idő kell?

– Igen, Földváry pedig már az alapot is letetette a kerepesi úton.

– Hadd el, pajtás, – be nem férünk abba a kunyhóba; egyszer bemegyünk, szét találjuk tolni a falat.

– Adja isten, hogy széttoljuk; akkor nagyobbat építtet a gróf, akkor abba járunk.

– Endre!... neheztel a másik, te nem vagy velünk egy véleményen, mi azt akarjuk, hogy betemessék a megkezdett alapot, te meg ellenünk vagy.

– Veletek vagyok, pajtás, temessük be, – húzd meg cigány azt a „Sírásó” nótát, nem látod, hogy temetésre jöttünk?

Összekocantá a poharat, a huszonnégy fiú megörült a győzelemnek, hisz a legnépszerűbb embert fogták meg az ellenvéleményesekből.

Endre kezében tartá a poharat, mindenki ivott, csak ő nem, még mindig kezében tartá a színes poharat.

– S te nem iszol? Kérdi az előbbeni.

– Még innom is kell? – viszont kérdi Endre, – nem tudjátok, hogy vízivó vagyok?

– Ma bort iszunk valamennyien, semmi kegyelem, le a pohárral.

– Egészségtekre, sírásók! – köszönti őket Endre szomorún, majd ha be lesz temetve a kerepesi színház alapja, – föliratom egy kőre, hogy ti temettétek el; egészségetekre.

Kiüríté a pohár tartalmát, s a szokatlan italtól szinte megrázkódott, ennyit sohasem mert magába erőltetni.

A fiúk látták, hogy ez csak a kényszerűségnek enged; de biztosaknak kell lenniük, hogy a többi közé ne keveredhessék. Hirtelen összesúgtak, s el lőn fogadva az indítvány, hogy Endrét le kell itatni, ilyen kezdő ivónak nem kell sok, a „Vadászkürt”-ben szobát nyitvatnak neki, hadd aludjék békén, míg ők a gyűlésen eldöntik a dolgot.

Endre nem vigyázott a sűgdozásra, az első pohár bor után harsányan kiáltott a pincérre, hogy neki ne hozzon ily silány lőrét, hozza el a legjobb borát, ma ő is iszik, amennyi csak belefér.

A pincér elrohant, hozott egy barna üveget, Endre elé tette, s a búcsúpoharat ő forgatta legjobban, egyik felköszöntés a másikat érte, mindig vígabb lőn, mindig ő beszélt, a többit csak itatta, s mire éjfél lőn, maga előtt a hatodik iccés üveg ürült ki.

Hirtelen ment a poharazás, a legénység lassankint kidőlt, s egyet-egyet fölkülde Endre a megrendelt szobákba, hogy aludjanak ott fönn. – Ő még mindig győzte, pedig színes poharából megivott hat icce legjava – *orczikerti vizet*.

Hullott a legénység, Endre, mint valami betegápoló, karjain emelé őket az ágyba. Dalolt, vigadott, hallatlan jó kedve volt, a huszonnégy jó pajtásból három van még lábán, néhány pohárürítés után azok is készen lesznek, lefektetheti őket.

– Igyál, pajtás, az én egészségemre! Koccant az utolsó három közül egyik.

– Iszom, a tiédre is, Pistáéra is, Gyuriéra, Sándoréra, kiért igyam még?

– A színház egészségére igyál, az én kedvemért.

– Meg az enyéért! Dadog a harmadik.

– Éljen a színház!

– De... de, me ... me... melyik színház?

– A magyar színház, igyál.

– De... me... melyik? Kérdi a többi az asztalra dőlve a mámortól. Azt is,... azt is,... melyik szí... színház? Nyöszörög az elázott fiú, a mámorban is ígéretére gondolván, de a feleletet már nem hallja. Ekkor mind elbámult, Endre győztesen mondja:

– Éljen Földváry, éljen a kerepesi úti színház!

Balla Károly nyolc órakor beereszteté a legénységet a karzatokra. Hogy a gyűlés megnyitásáig el ne unják magukat, kétezer példányban osztá szét az ellenvéleményt a „Társalkodó” cikke ellen, mellyel a gróf saját eszméjét akarta érvényre emelni.

Balla betekintett az ajtón, körülnézett az ifjúságon, Bod Pált hallgatták az egyik sarkon, Endrét a másik sarkon, s azonkívül minden ember kezében volt egy nyomtatványncsomó, melynek tartalma a gyűlés kezdetéig elég volt a falánk ifjú vérnek.

Bod Pál magával hozta színészeit, a derék ifjúság a legjobb helyet adta nekik, pedig a vármegyehajdú alig akarta beereszteni őket, Bod Pál és a többi nélkül karddal szorongatja ki őket a megye udvaráról.

– Hozzá ne nyúlj! – mondja Bod Pál, – majd egykor aranyozott rámában látod meg, aztán ijedtedben a csákót is lekapod előtte.

A fiatalság hatalmas éljent kiáltott Bod Pálnak, s a két színészt ölben vitte a megye teremébe.

Ott vannak a legjobb helyen, élő szónoklat a két ember, mindenki látja, hogy ezek nem várhatnak bizonytalan évtizedekig. Harmadnap óta irgalomból húzódtak meg néhány jó embernél. Ne szóljon Földváry egyetlenegy szót, az ifjúság föltartja a két színészt, kiken nagyon meglátszik, hogy a nemzet napszámossai. Minek ott beszélni, hol az eleven példa oly fájdalmasan néz le, mintha nyárson mutogatnák?

A terem minden zugában megtelt, az ajtókat nyitva kelle hagyni, hogy a kiszorult tömeg is hallhasson valamit. Még az alispán nem nyitá meg az ülést, az oldalajtónál zsbaj volt, be kelle várni a lecsendesedést, ezalatt az ajtón kívül valaki meg lehetős ingerültséggel mondja:

– *Éljen Földváry, nem kell Széchenyinek annyira tömjénezn!*

– *Szerencsétlen ember!...* mondja Balla Károly az ajtó mellett állva, – *nevedet eltagadd, mert a ki Széchenyi nevét tiszteletlen mondja ki, az az édes apját is megöli.*

Mindenki meghallotta a kemény szavakat, Ballának neve szájról-szájra ment, és tudva, hogy Balla volt az *ellenvélemény* írója, lehetetlen volt tagadni, hogy az egyesek nem önmagukért, hanem az ügyért szálltak síkra.

Megkezdődött a harc, a nagy színház emberei ragyogó ésszel küzdének, de minél nagyobbak, minél hatalmasabbnak rajzolák az eszmét s az annak megfelelő csarnokot, annál inkább meggyőztek mindenkit, hogy az oly messzire van még, hogy Széchenyi és Dessewffy is csak a lelkesedés szemeivel látják.

Oly szép, oly tündöklő volt a jövő, s a karzaton levő néhány színész oly halavány, oly csüggeteg, hogy csak ennyi kész bánat bírta a közönség ajkán a lelkesülés helyeslő szavát elnémitani.

Földváry türelmesen várta az alkalmat, midőn minden kapzsiság nélkül szót emelhetett saját hite mellett.

– Tekintetes karok és rendek!

Tíz esztendeig annyit beszéltem a színházról, hogy ezen pillanatban egy árva gondolatot sem találok, mit el nem mondtam volna; s magam is inkább itt várom, hogy valami újat halljak a tekintetes karoktól és rendektől.

Nagy lelki szegénység volna – nem örülni azon szép gondolatnak, hogy egykor mily dicsők leendünk szépben és jóban, sőt én volnék a legelső, ki kész lennék födetlen fővel, meztelen lábbal elmenni a dunaparti nagy színházhoz, hogy testi szemeimmel is lássam, mit lelki szemeimmel látni óhajtottam; de tudva azt, hogy

még gróf Széchenyi István sem teremthetett össze többet a szükséges tőkének tizedrészénél, látva azt, hogy a méltóságos grófnak eszméje szerint még jó néhány esztendeig kell várunk, nehogy úgy járjak, mint Mózes, ki elhozván Izrael népét Egyiptomból, negyven évig csavargott a pusztában, s az ígélet földét mégis csak messziről láthatta: megfeszítettem erőmet, és nemes Pest, Pilis és Solt megyének rendelkezéből a kerepesi úton egy színháznak már alapját is végképen letettem.

Sok gúnyt kelle elnyelnünk, még azt is, hogy a kerepesi porfészekbe akarunk ülni a színházzal, de ezt könnyebben elnyeltünk, mint azt a rettenetes szégyent, hogy húsz év óta koldus Pest, Pilis és Solt vármegye egy országban, s ha már e szégyent feledni akarja: Magyarország fővárosában a német színházba megyen el – nevetni.

Én, e hármás vármegyének alispánja, őszintén kimondom: kötelességemnek tartom e szégyenért valamennyinél előbb elpirulni; és bár nem bírtunk nagyobb házat megkezdeni, bár a kerepesi útra szorultunk is; de ha felkészülne, mégis azt mondhatnánk az idegennek, itt van, ez a mienk! Szűk vigasztalás ugyan, de szégyenteljesebb a mostani állapot, midőn e nagy városban végig mehetünk és csak egy megkezdett alapot mutathatunk, melyet a jövődönök boldog reményében be is temettünk.

A megye országszerte szétszóródott színészeink legjavát szerződteté, én láttam a boldogság könyűit azok szemében, kiket a nyomorúság nem bírt megrikatni. Elhányták vándorbotjukat, mert nagyhamar elhitték, hogy nekik is meg szabad állni a fővárosban, hol a német színész régóta kényelmes párnán nyugszik. – Verjük szét a boldogtalanokat, adjuk vissza nekik a vándorbotot; hadd tőrjenek éhet-szomjat a pusztában: a ki meg nem hal, ihatik a Dunaparton, a fényes amfiteatrumban.

Én vagyok a megyének legelső szolgája, értem, hogy nekem kell megkezdenem az engedelmességet, mutassák meg a tekintetes karok és rendek, milyen nagy hatalom van a kezeikben, s bár én vörösre pirulok, midőn az idegenek szeme láttára szétverem anyai nyelvem apostolait: parancsoljanak velem, s én a megkezdett alapot is újra betemetem.

Engedjenek meg a tekintetes karok, hogy én nem tudtam tovább várni; de akár azt higgyem, hogy kérni valóm, akár azt higgyem, hogy meghálálni valóm van a hatalmas istennek, azt hittem, hogy sem kérelmem, sem hálám fohászának elmondására nem várom, míg a hatalmas Sion fölépül, hanem ott térdepelek le, hol térdeimnek a legelső alkalmas helyecskét találok; s minthogy éppen kérni valóm van, most is azt kérem: adj uram isten egy kis menedéket szegény színészeinknek, s te, véghetetlen hatalom, legbölcsebb vagy annak tudására, miért mondom én azt: *adj uramisten: de mindjárt.*

Az eddig hallgatag fiatalság utána mondá a vég-szót: *de mindjárt!* Helmeccy apró tatár szemeivel mindenütt kereste a huszonnégy fiatalembert, kik neki ellenkezőt

ígértek. Röstellte, hogy a közvéleményt anticipando magáénak hitte, egyetlen-egyét sem látott, minden hang a „*mindjárt*”-ot ismétli. Hasztalan a küzdelem, a közönség ösztönszerűleg érzi, hogy a várakozás elhibáztatná a célt, s ez ösztönt igazolá a következő. Megyeri, Bartha, Egressy, Fánccsy, Laborfalvy Róza, László, Lendvay, Lendvayné, a legjelesebb magyar színészeket aligha látta volna együtt a pesti közönség, – tíz évi korszak alatt fele elhalt. A kerepesi színháznak első korszaka oly fényes volt, hogy ha ma beléphetnénk a duna parti színházba, eszünkbe jutnának űk, kik nem érhettek volna meg azt a nagy színházat, melynek pompáját csak az ő fényük világíthatná meg méltón.

A közönség választott, a kocka el volt vetve, a leghatalmasabb főurak egyike, *gróf Károlyi György, kardjára támaszkodva szólamlott meg*, hogy ő is a megkezdett alapot akarja folytatni.

Vége volt a küzdelemnek, egy után indult valamennyi, a megyei közönség a bizonytalan jövődőt a mostani lelkesülésnek föláldozta, ki lőn mondva a határozat, hogy az építést folytatni kell. – Furcsa csata volt ez, a legjobb hazafiak küzdének együtt. Rettenetesen hibáznék, ki azt mondaná, hogy az egyet nem értés átka volt itt jelen; megrágalmaznánk a legdicsőbb érzelmet, ha eltagadnánk, hogy két lángoló szív küzködött azon, *melyik szereti jobban a hazát?*

Gyönyörű ütközet, mindkét fél győzött, hisz mindenik azt akarta, hogy a másik is szeresse. Egyik kisebb áldozattal jött, a másik nagyobbbat akart; az egyik időt kívánt, hogy egy ország kincsét mutathassa be, a másik keveset áldozott, nem áldozhatott többet, de adományának becsét abban kell megmérni, hogy nem várt, nem késett: elhozta mindjárt.

Ó, magyarok, mikor lesz megint az a szép küzdelem, mikor két fél is akar valami nemeset tenni? Készen vannak a tapsolók; hadd lássuk, hányan indultak a ragyogó példa nyomán? hadd kiáltsuk nekik az *éljent*.

Boldog idők, minden egy helyett akadt kettő, s azon küzdött mindenik, melyik szereti jobban a hazát? Ez az igazi neve a Széchenyi-Földváry-küzdelemnek, emeljetek kalapot e szép emlékezet előtt.

***

Folytatni kezdék az építést, Földváry tanácskozáván a kézművesekkel, még a napját is megmondá, mikor akarja megnyitvatni a színházat.

– Endre. Augusztus 22-dikén nyitják meg a színházat.

– Az lesz az én menyegzőm napja.

Ingyen-napszámos.

Gödöllő irányából jött egy kocsi, a cinkotai „Nagy iccé”-hez törekedvén elérni, honnét Pest könnyű hajtásnyira van még. A hátulsó ülésből leszállt Lator István, visszaemlékezett a múltra, midőn e hegyekre legelőször kapaszkodott föl azon a három táltoson, melyek közül most már hihetőleg egyik sem táltos, ha csakugyan nem került tímár kézre. – Lenézett a nagy rónára, keblét teleszívta friss hegyi léggel, szemei a délibábban keresték a kun-szent-miklósi és tassi tornyot, meg azokon alól a „Vendégrikató”-i csárdát.

Nem merek vele maradni, bizony még ríva fakad ez a kemény ember. Nagyon fájna nekem, ha valami lelketlen hibakutató nem tudná vagy nem akarná megérteni, miért könyezhet a legkeményebb ember, mikor eszébe jut vagy meglátja a szülőföldet, hova száz esztendő múlva is *hazakívánkozik*.

Csak azt mondom meg, hogy semmi egyéb dolga Pesten, csak négy hétig akar napszámban dolgozni a magyar színháznál, aztán meg Budán játszanak a magyar színészek, meg akarná látni a tizenkét komát, illetőleg csak kettőt, kikre a grófnak nagy szüksége vagon.

Földváry késő este jött meg a színház udvaráról, csizmája szép fehér, pedig reggel bogárfekete volt. A hajdú feketére mázolta be minden reggel, ő meg minden este szép fehéren vitte őket haza, mészben, homokban tiporván, mint akármelyik kőműveslegény. Nádpálcája a levegőben hadonászott, mint a vezérnek kardja. Szerencsére gömbölyű volt, hanem azért a hanyag napszámos ezt a gömbölyűséget is megemlegette ám.

Hányszor fogyott ki a pénz! A megígért összegek lassan folytak be, Földváry nem akart várakozni, ingyen pedig nem igen akartak dolgozni a kézművesek, minden szombat egy-egy végítélet volt az alispánnak, ki a megígért, de elmaradt tőkét fogcsikorgatva várta.

– Megint nincs pénzünk, tekintetes uram! Köszönt be Balla Károly minden szombaton; mert ha Földváry volt az egyik hajdú, Balla Károly volt a másik, neki is csak annyi köze volt a színházhoz, mint Földvárynak; mindkettő magyar ember volt, mindenik híven akarta szolgálni kötelességét. Hasztalan hazudott nekik a hanyag, hasztalan könyörgött a renyhe, el nem engedett egyik is a napszámból, – szolgálj becsületért, szolgálj napszámért; de e napszám a nemzeté, abból elcsípni vagy ellopni nem szabad.

– Az inszurrekcionális pénztárból kell kölcsön venni, itt az utalvány. Vigasztalja Földváry Ballát, ki egy hétig annyit parancsolt, hogy szégyenfejjben el nem hazudhatta a napszámot a másik hétre.

Mire a fizetési óra megkondukt szombaton este, készen volt a pénz, mindenik megkapta a magáét. A füllentő kézműves a hazugságról is kapott Ballától nyugtát, a hanyag napszámosnak megmondta, hogy ha a pokolba hívják napszámba,

menjen oda bízvást, mert a színháznál nem használhatják. Mindenki félt a haragos úrtól, ki forgácsot lopni, téglát tördelni, vakaródzni, beszélgetni, nyújtózkodni nem engedett, a hulladék téglát maga is összeszedte, aztán föl alá járt az állványokon, éppen úgy, mint az a nádpálcás úr, ki mindig haragszik, még akkor is, mikor nem haragszik. Sohasem nevet egyik is, persze nincs is ott nevetni való, mikor a harmadik szombatn reggel azzal állít be Balla:

– Tekintetes uram, megint nincs pénzünk!

– Ott van az N. csődtömeg pénze, két hét múlva megint lesz pénzünk, visszafizetjük akkor, itt az utalvány, kedves Balla barátom, más baj nincs?

– A mesteremberek irtóztatóan hazudoznak, tekintetes uram, néha egy hetet, néha többet is elszalasztanak, azokkal legjobban kifáradok; persze én is leginkább megvárakoztatom őket a pénzzel.

– Hej, csak ne menne az építés így fél-koldusmódon és félig isten kegyelméből, majd megtanítanám őket, Balla barátom, hanem így csak tűrjük a hazugságot, amíg lehet; de jó lesz nekik megmondani, hogy ne sokat tréfáljanak velem.

Az utolsó szavakat már megnyomta, itt már feledni kezdé a kényszerűséget, és az alispáni hatalom támadt föl a szent ügynek védelmére, mit megcsalni és elárulni senkinek sem szabad.

Folyt a munka, egyrészt a kézművesekkel és napszámosokkal, másrészt a pénzbeszedéssel. Soha olyan szűk esztendő, mint akkor. A panaszos levelek szerint azt hihette Földváry, hogy az egész országot fölgújtották a tatárok, előntötte az árvíz, az emberek levegővel táplálkoznak, pénzre még csak nem is emlékeznek. Uram istenem, mind hazudott; nem akart fizetni, áldozni, és kész koldusnak esküdte el magát.

Mind hiába, a színháznak el kell készülni a kitűzött napra. Hogyan? hogyan nem? azt Földváry sem tudná megmondani, de hogy kész lesz: azért jót áll.

– Megint nincsen pénz, tekintetes uram!

– Menjen el tekintetes Fáy András úrhoz.

– Itt vagyok, Gábor barátom, mit parancsolsz, szolgálatodra állok.

– Pénz kell, barátom, mert a megyeháznál egyetlen fölkaparható fillérünk sincsen!

– Van nálam néhány ezer forint Endre pénzéből; ha az nem elég: magamnak is van, azt is elvihetitek.

Megint volt pénz, Fáynak a letéteményes pénzről kötelezvényt adott Balla és Fáy jóállásával, így segítettek magukon, így épült a színház ismét néhány hétig.

Ne menjetek el a színház mellett oly érzéketlenül, minden darab téglá közé egy kis történet van bevakolva, beszélnek pedig elolthatlan lelkesületségről, részvétlenségről, könyörgés- és rimánkodásról, nagylelkűségről és semmirekellőségről, és

több efféléről, mi az életben előfordul, leggyakrabban ilyen intézeteknél, melyekért szónokolni, prédikálni, buzdítani, húzni, taszigálni, kérni, káromkodni kell annak, ki a kolompot felkötötte.

– Nagy nyűgöt vettem én le Széchenyi nyakáról! Túrhetetlenkedik egyszer Földváry, – véres könnyeket sírhatnak, míg e kis kunyhót összeütöm, – vajjon mit csinálna a gróf, mikor az én költségemnél tízszerre többet akarna?

– Megint nincs pénzünk! – kiáltja Balla, már negyedszer ijesztvén meg a búsuló alispánt.

Most már csakugyan nyakába kelle venni a várost, Fáy András egyik részt, Földváry a másikat, Balla a harmadikat. Néhány héti emberségre kellett kölcsön fölvenni néhány száz forintot. Néhány óra múlva az egyik Ráday gróftól hozott ezer forintot, a másik Ilkeytől szinte annyit, a harmadik Nádossy Istvántól hasonlóképen annyit, s ezen becsületes hazafiak szívesen megígérték a segítséget máskor is.

Kérlek benneteket, ne kívánjátok, hogy ez apróságokat papírszeletekre írjam és a színház falára szegezzem; hanem legyen bennetek emberség, valahányszor elmentek a színház előtt, hova most valamennyien lelkesülni járunk, billentsétek meg fejteken a kalapot azon emlékezetnek, mellyel máig adósok vagyunk.

– Gábor! – szólítja meg Fáy Földváryt, – úgy-e nagy koldusság ez?

– Rettentő koldusság; de hát ki az oka?

– Magunk, kedves jó barátom, – mért nem állítunk takarékpénztárt, oda minden megkapart forint bevándorolna, s jó hitelű ember nem volna kénytelen házalni, mint mi cselekedjük most.

– De miképen kezdjük el?

– Nálam készen van a terv, csak az a kérdés, Pest megye hajlandó volna-e pártfogása alá venni az intézetet?

– Hát ki az a vármegye? – kérdi Földváry, – én is vármegye vagyok, te is az vagy, jó barátaink is azok, csak akarnunk kell, mindjárt megvan a vármegye.

– Akkor nincs mit késni, összeállítom az egész tervezetet, benyújtom a megyének, a többi aztán tőletek függ, kedves barátom.

– Meglesz, – meglesz; mert te is akarod, én is akarom, meg a vármegye is akarja, – nem maradhatunk ily nyomasztó szegénységben, Andris. A mostani állapot, rosszabb a koldusságnál, a koldus ordíthat alamizsnáért, – mi nagyon cifra ruhában járunk, hogy koldulhassunk. Szégyen, hogy néhány rossz forintért nem elég az emberségünk, hanem könyörögnünk is kell.

– Beszélhetek a tervről nyíltabban is?

– Minden embernek, – barátom, hátad mögött áll az egész megye. Csak beszéld nyíltan.

– Eddig nem mertem szólni, félttem, hogy a közönség kinevet.

– Nem is volna érdem, ha küzködni nem kellene. Hadd szidjanak, hadd nevesse nek ki, biztos lehetsz benne, hogy akik legjobban szidnak és nevetnek, hunyász-kodva süvegelnek ajtód előtt, hogy kölcsön kérhessenek a takarékpénztárból. Be kell vágni, András. – Mikor a jótékony eszme megtestesül: akkor veszed észre magad is, hogy két fejjel is nagyobb vagy másoknál, kik most kinevetnek, de egykor hason másznak előtted. Azok elfogynak a megalázkodásban, hogy a földről fölnézve rád, óriás légy köztük. Ilyen a világ folyása.

– Nem rettegek többé, beadom a tervet.

A kalap-utcai legszerényebb házak egyikében gondolták ki a takarékpénztárt. A takarékpénztárnak most kezdenek építeni roppant három emeletes házat az egyetem utcában, Fáy András pedig most is ott lakik a régi házban, hol ezt a nagy intézetet akkorára kigondolta, hogy az ő házát tízszer magába nyelné. Azonban ne siessünk, menjünk vissza a kalap-utcába, Fáy most ér haza, ma lelkesültebben, mint a máskor, közelebb ért a régi gondolatnak megtestesüléséhez. Nyughatatlan éjszakáinak álma bejárja néhány nap alatt a várost. Ha a hatalmas vármegye vezet be Pest városába ez intézetet, nem árva gyermek, gazdag örökösként mutatja be magát, a szorgalom fillérei kezdetben százezrekké nőnek benne, aztán *milliókká!* Mondja Fáy szent borzalommal. Pedig ha valamelyik táblabíró atyánkfia abban az időben ezer forintot mondott ki, megtörölte száját, mint valami kövér falat után.

Fáy hátranézett, nem hallotta-e meg valaki a merész szót? Senki sem hinné el, hogy a poeta ember, a mesecsínáló egyében törné fejét, mint egy kis művészi füllentésen, vagy éppen mesén. Oda beleférnek a milliók, adják-veszik kölcsön, mindenki elolvassa, de senki sem hiszi el. Tudja, nagyon jól tudja, hogy nem hiszik el, mégis kimondja a kezdő szót. A jelenkornak nincsenek mártírjai és szentjei, csak azt tudják a mai napnak jelesei, hogy az egykori szentek tudták előre, hogy keresztre jutnak, égő kemencében, forralt olajban fognak meghalni, ezért lőnek szentek és dicsők, mert nekik csak a fájdalom jutott. A poeta ember valójában rászületett az ilyen gyönyörűsége, kiállni tervével a világ elé, összeveszni az ostobákkal, küzdeni a makacsokkal, harcot vívni az értelmesek szörszálhasogató részével, és nem tágítani, míg ki nem viszi tervét a dűlőre. A kövér pecsenyéhez majd többen is hozzányúlhatnak, akkor édes poétám, mégis kisül, hogy neked is volt ám eszed. A te küzdelmedet senki sem kérdi, fájdalmaidat senki sem látja meg, mint a gyermek, ki a tó vízébe dobálta köveit, megharagítja a vizet, ráncokat vert az előbbeni simaság, s mikor újra megint sima a víz, a gyermek nevetve távozik, azt véli, a tó nem haragszik, ismét sima a tükör. Csak arra nem eszmél a gondatlan gyermek, hogy a beleszórt kődarabok mind a tó keblében vannak.

Tehát el szabad feledni, hogy Fáy András házról házra, ajtóról ajtóra kopogtatott részvényeseket gyűjteni, és minden harmadik háznál olyasvalamit mondtak tervéről, mintha azt álomképpen is gyanús volna elmondani. Tehát senkinek sem jut eszébe, miképpen vette a részvényt. Hányan vannak, kik e *tolakodást* nem akarták megbocsátani a derék indítványozónak. Irtóztak tőle, aki messziről meglátta, szökött előle a kapuk alá, félték a jámborok, hogy valamikor három emeletes házat vet a nyakuk közé.

Ilyen a kezdet, és így lesznek az egyszerű emberek nagy emberekké, így terem az anyag, melyet a kegyeletes toll följegyez. Száz esztendő múlva megkerül az igazság az érdemnek, – sok idő a száz esztendő, de vigasztalásnak mégis jó, hogy valamikor mégis megösmertetik az érdem.

A papírhalmazok közül kihúzá az adatgyűjteményt, elkészíté a nyilvánosság elé, ráadta az utolsó apai áldást, így bocsátá rövid idő múlva vitatárgyul az ostobáknak, érett eszmekepen a hatalom kezébe: mondja ki rá ítéletét, megszülessék-e az eszme?

– Megint nincs pénzünk tekintetes uram, jelenti Balla, három héttel az előbbeni jelentés után; mert ami addig bejött, az eddigi kölcsönzésekre kellett visszafizetni, s a nagyobb kézművesi árjegyzékek úgyis fizetetlenül voltak.

– Mennyi hiányzik, Balla barátom?

– Kétezer forint, tekintetes uram, ide nem értvén a kézművesek nagyobb követeléseit, hadd várjanak.

Most már nemcsak Fáy, Ilkey, Nádossy, Ráday erszényének fenekéből kotorgattak össze minden fillért, Földvárynak magának nem maradt egyebe, mint egy nagyon megreszelt ezüsttizes, mit senki sem vett el forgandópénznek. – Asztalfiókjait rendre húzogatta, mégsem került ki a hiány.

– Még száz forint kell. Számítja Balla.

– Csöndesen, barátom Balla, még lesz itt valahol néhány forint, bár észre ne venne az asszony, annak az erszényéből kikaparom a hiányzó összeget. Nagyon kell vigyáznom, az asszonyok mindjárt nagy lármát ütnek, ha a férfi a túrópénzbe markol.

A legnagyobb óvatossággal ment az asszony szobájába, éppen sétálni volt Földváryné asszonyság, a férj a rejtett fiókot szépen kivadászta. Talált pénzt; de még az is kevés volt, már a konyhapénzhez kelle nyúlni, s annak beleszámításával kikerült a száz forint; csak öt bankó forint maradt a reggeli vásárra az *alispáni háznál*.

Ha milliók boldogságát lopta volna el, nem rémülhetett volna meg jobban, mint mikor az asszonyságot bejöni látta. Markában volt a pénz, azt kabátja alá fogta, de oly zavart volt, mintha a barackbefőzött mellett csípte volna meg; szólani akart, de nem tudott, s ekkor az asszonyság remegve kérdi:

– Gábor, most meg akarsz engem lepni?

– Megleplek, kedves feleségem, igen, megleplek; csak ne kívánj tőlem feleletet, mert engem vár valaki.

Magára hagyta az asszonyságot, Ballának markába nyomta a pénzt, siessen vele a napszámosokat kifizetni, mert az asszonypénzt mindjárt visszakerik.

Földváryné összekutatott mindent, valóban meglepetésre számolt. Összehányta fiókjait, hátha oda tett valamit, így jutott a rejtett fiókig, bizonyosan oda tett valamit; de az üresség érthetően megmagyarázta, hogy azt is elvette onnét, ami ott volt.

A konyhapénztárban sincs több öt forintnál, Földváryné gyanítá, hogy a színház nyelte be a holnap ebédnek pecsenyéjét, hirtelen tájékozta magát, tenyerében tartá a maradékösszeget.

– Ennyi maradt csak, Gábor?

– Úgy-e megleptelek, asszony? Mondja Földváry először remegve, hogy az asszonyt megkeseríti.

– Nagyon megleptél, kedves férjem, holnap meg én leplek meg az ebédrel. Ezt oly derült mosolylyal mondá a nő, férjének karjába fűződve, hogy az alispán ismét sodrába jött.

A nő nem okoskodott, hozzáfűzé magát a férjhez, annak arcán látta a magasabb gondokat, a legfinomabb női tapintattal érintetlenül hagyá a kényes ember tűnődéseit. Odaadásával meggyőző, hogy sorsának osztályosa lőn, férjének állását megérti, buzgalmának a nő is tud áldozatot hozni.

– Férjem, lesz szerencsém holnap ebédre?

– Úgy-e félsz, hogy máshová hivatom magamat?

– Azt is megérdemlenéd, kedves férjem, – most tudom, mily szép és jutalmazó gondolat Földváry Gáborné lenni.

– Asszony, – kiált föl örömmel a férj, – holnap nekem a száraz kenyér is jutalom lesz tőled.

Boldog férj, kinek érdemeit neje megbecsülni tudja, – boldog nő, kivel a férj érezeti, hogy fáradalmainak jutalma nejeének szerelme; és boldog e sorok írója, ki e családias jelenetet biztos kézből megtudám, s ide leírhattam.

Ezen jelenetek toldalékai a színháznak, minden sor kő más eseményt beszélhetne, a legfelső sorok mindig többet, a vakolat és belső elrendezés a legtöbbet. A diákgyerek meg nem állná, hogy az ablaküvegre ne firkálná nevét. E falakon nincs név, a bemenő megfizeti helyét, nem törődik, kinek buzgalmából épült. Földváryt, Fáy, e két fáradhatatlan hajszolóját az ügynek, Balla Károlyt, a kéréletetlen munkakergetőt, csak néhányan tudjuk, az elmondottakból a lelkes olva-

sóközönség rendén találja, hogy a korrajzok írója négy kötetes könyvet írjon ró-
luk.

Balla valamelyik héten megkétszerezte szigorúságát, a napszámosok és kézművesek ezen jeltől azt gyaníták, hogy a pénztárban hirtelen megszaporodott a pénz. Tapasztalás szerint Balla Károly ilyenkor parancsolt legtöbbet. Fájdalom, nagyon csalódtak, néhány rossz forintjuk van csak, a legéhesebb napszámosoknak is alig lesz elég.

Két hét óta kivált a többi napszámos közül egy jól öltözött ember, a déli harangszó után is föltolja a téglaterhet a legmagasabb állványra, az esteli harangszónál nem löki el a szerszámot, a hanyagokat meg is löködi, csak szombaton délután nem látható, a fizetést nem kéri: azért vigyáz rá Balla Károly, hogy a harmadik szombaton megjelen-e?

Harmadszor sem jött meg, ebből kétségtelen, hogy nem a napszámért dolgozik. Hasonló dolgot nem lehetett elhallgatni az alispán úr előtt, megjelenti neki. Földvály hétfőn reggel korán kezébe vette a nádpálcát, sietett a színházhoz, hogy a bejelentett embert meglássa.

Útközben gondolkodni is ráért, a bejelentett ember okvetlenül valami különc ember lehet. Ennek nyomán rá gondolt a „Vendégrikató”-i csárdára, kit még ma fog kurrentáltatni, hogy őt érdeklő ügyben a pest megyei alispánt keresse meg, még az utazási költsége is meg lesz térítve.

Az udvarra érvén, Balla Károly messziről mutatja Lator Istvánt. Négy suhancot terelt maga előtt, a telerakott talicskával hajszolta őket a magaslatra, miatta per-
sze nem állhattak meg félúton. Azonkívül pörölni vagy káromkodni sem mertek, mert már egyet irgalmatlanul megrázott.

Földvály fölsietett az állványon, a lerakodásnál oldalt nézte, az egészséges arcon nem vásította le az idő a régi vonásokat, nádpálcájával kissé megérintette a vállat, hogy szemközt forduljon neki – a „Vendégrikató”-i csárdás.

– István!

– Úgy hívnak, tekintetes uram.

– Az ég küldte kendet.

– Magam is jöttem, tekintetes uram, látom a két kéznek alkalmas hasznát tudják venni.

– Ösmer-e kend engem?

– Ha a tekintetes úr megösmerni engem, több megösmerni való van a tekintetes úron.

– Megvigasztalom kendet István.

-
- Könnyen megvigasztalhat tekintetes uram egy névvel, csak azt az egyet mondja ki, tekintetes uram.
  - Szentpálit gondolja kend?
  - Láttam őt, tekintetes uram, különben el nem mertem volna jöni az egyenes földre.
  - Napszámból élődik kend?
  - Keglevich Miklós úr ő méltósága az én uram, ide is ő küldött föl engem. Beszéli Lator István félreállítva az útból, mert vendégek jöttek, leghátul a gróf, ki a többit elbeszélte Lator István helyett.
  - Megvannak a komák? kérdi Földváry a gróf, beszéde után a másik fonal után kapva.
  - Minden szombaton látom őket Budán, akkor azokat nézem a színházban, könnyögöm alássan.
  - Még a napszámot is itt feledi kend, István?
  - Csak a komáimnak szolgálom vissza az emberséget, tekintetes uram.
  - Megérdemlik a komák e munkát István? Tudják, miért kereste föl kend őket?
  - Emberséges emberek azok, tekintetes uram, alig várják, hogy a kérdésre megfelelhessenek.
  - Rögtön Budára megyünk István. Mondja a gróf .
  - Méltóságos uram, meglátom-e én azt a derék úrfit?
  - Forduljon kend vissza, két asszonyásznak mutogatja a falakat, majd máskor közelebről is megmutatom kendnek, nagy köze lesz kendnek az ő szerencséjéhez, vasárnap ő is jön Szilvásra, kend is indulhat szombaton.
  - Megint szökik kend a napszám elől? kérdi Földváry.
  - Tekintetes uram, meg van fizetve az én napszámom.
  - Ne úgy mondja kend, én jobban mondom: meg lesz fizetve az imsósi csatorna mellett.
  - Ne csiklandozzon a tekintetes úr, régen elszoktam én a nevetéstől, nagyon nehezemre esnék.
  - Kétkedik kend szavamban?
  - Mit parancsol a tekintetes úr? mindent elhiszek. Mondja készséggel Lator István, annyi év óta járván Földváry parancsa szerint.
  - Hány hold földje volt kendnek az „Imsós” mellett?

– Negyven hold volt, tekintetes úr, sem föle, sem híja nem volt: éppen negyven hold.

– Most higgyen kend *száz holdat*. Ezt *parancsolom kendnek*.

Mereven állt az ingyen napszámos, négy-öt öllel magasabban állt a föld fölött, talán mivel ennyivel közelebb esik az éghez, a hatalmas úristen könnyebben meghallotta a titkos fohászt, mikor reggeli imája után visszagondolt a Duna folyása mellé. Oda kíváncozott vissza, szóval nem mondá, csak gondolta. Az isten a gondolatokba is belát, egy-pár óra múlva visszajött az égből az imádságra az áldás, de sebes postája van a buzgó imádságnak.

Az urak lefelé mentükben intettek neki, fölült a bérkocsis mellé, elment velük Budára, a két komát kiválogatni a sok komédiás közül.

Budára menekült a magyar művészet, a pesti magyarok szélben, esőben, hidegben, melegben mászkáltak a hegyre, odarakták filléreiket a magas hegyre, ott volt a nyelvnek oltára. Méltán mondhatták áldozatnak az odamenetelt, szenvedniök kellett, hogy ott az ígéket hallhassák.

Künn a napon sütkéreztek a fiúk, Lator István messziről kibökölte a két komát. Az urakra hagyá a végzést, ő csak tanúnak írta magát a nagy papírvre, mely Földvárynak és a grófnak kitűzött céljukra bizonyítványképpen szolgált.

Visszamenet a gróf értesíté Földváryt, hogy Endre letévén az ügyvédi vizsgát, tartsa meg a másik szigorlatot is, bizonyítsa be, megérdemli-e az ötvenezer forintot és annak kamatait, mely majdnem elérte a tőkét.

– Kik lesznek a bírák?

– Én és három másik, X. Y. Z. Nevezi őket a gróf, Bod Pál lesz Józsa Gyurinak ügyvéde, ki a fiúnak hős tetteit előadja, Józsa Gyurinak szája íze szerént.

– Ki lesz az „advocatus diaboli,” ki a másíknak állításait elrontja?

– Arról még nem gondolkoztam.

– Szabad valakit ajánlanom?

– Beavatott embernek kell lenni, nehogy Endre ellen legyen, tudsz ilyen embert?

– Küldök egyet, a legutolsó órában Szilváson lesz.

Pestre értek, a Váci utcában leszálltak, a gróf búcsút vett Földvárytól, ki utolsó szavában újra megköszönte a szilvási vashámor gazdag ajándékát, valamint Lator Istvánnak is az *ingyen napszámot*.

Advocatus diaboli.³

1837-ik évi augusztus hónap 22-én akarta Földváry megnyitvatni a színházat.

Ezt félévvel előbb megmondá Földváry, de senki sem hitte, még az építész sem, aki azonkívül Földváryval magával is el akarta hitetni, hogy nem lesz meg.

– Nem lesz meg? Kérdi Földváry nádpálcájára támaszkodva. – Hallja az úr, én szavamat adtam, hogy azon a napon meglesz, és meg is kell neki lenni.

– Meggyőzőm a tekintetes urat a lehetetlenségről, – okoskodik az építész, az alispánt a színház belsejébe vezetve, – tessék ide figyelmeznii, – mutogatja a főnehézséget, – a színpad üregét mélyebbre kell szállítani, mint kimérve volt, – akkor pedig vagy a meglévő hátulsó falazatot kell újra lebontanunk, vagy nagy fáradsággal alá kell falaznunk a meglevőt, – és ez hatheti munka.

– Mikorra mondtam én, hogy a színházat meg kell nyitni?

– Augusztus 22-ikét hallottam említeni, – tehát attól hat héttel odább kell számítani.

– Egy órával sem, hallja az úr, vagy akkor nem én vagyok Földváry, azt elhiheti az úr.

– Tud a tekintetes úr csodát csinálni?

– Azt majd az úr mondja meg, ha augusztus 22-én ki lesz nyitva a színház.

– A tekintetes úr lesz a második Mózes, van-e csodatevő vesszője a tekintetes úrnak?

– Van!... kiáltja Földváry egész hangerővel, s az építész előtt fölemelé a nádpálcát, – nézze meg az úr ezt a nádpálcát, ez nem vessző, hanem jó vastag bot, most csak ilyennel lehet a csodákat csinálni, és meg is mutatom, hogy lehet. Balla barátom, – hengeríttessen nekem a színpad közepére egy tuskót, oda fogok ülni, én leszek a pallér, tessék tudtul adni a kőműveseknek és napszámosoknak. Aki hétfőn reggel részeg lesz, vagy helyén nem lesz: vasra veretem. Természetesen, a becsületes, józan és szorgalmas ember ezt ne vegye magára.

Az építőmester hallgatta a rendelkezést, látta, hogy Földváry nem mozdul az ülőhelyről, sem első sem második, sem tizedik napon, a legények és napszámosok nem mernek ácsorogni, nagy sebességgel ment a munka s az építész a második hétben maga is hitte, hogy a színház mégis készen lesz augusztus 22-én.

---

³ E két latin szónak értelme: „Az ördög ügyvéde”. Mikor Rómában valakit a szentek sorába akarnak emelni, az advocatus diaboli törekszik az árnyékoldalt bemutatni.

Az előbbeni hírek megfutották a várost, Endre a menyegző napját odább húzódni látván, megszorodott.

– Búsulsz, Endre? – mondja a fiúnak, mikor Szilvásra indult a nevezetes napra.

– Hat héttel tovább kell várunk.

– Ne félj, öcsém, egy órával sem későbben, mint mondám, már az építőmester sem kételkedik, eredj kérdezd meg tőle.

Fölvidult a fiú, s a legboldogabb gondolattal ment el a furcsa próbatétre, hol tetteit sorban elszámolják előtte, s akkor tudja meg, úr lesz-e vagy koldus? Földváry két nap múlva ismét kifogyott a pénzből, két hét előtt nem kaparhatott nagyobb összegeket, a rendes kiadásokban csak a napszámok fizetése volt valamiképpen fődözve, a nagyobb árjegyzékek és számlák hetek óta vártak.

Balla nem tágitott, parancsolt; de a nagyobb követelők vérszemet kaptak, fölmondták az engedelmességet, mert valami gazember kiugratta a hírt, hogy félbenmarad a színházépítés megint, sehonnan sem akarnak már pénzt adni a munkabevégzésre.

Ugyanekkor néhány kihallgatatlan rab szinte türelmetlenkedni kezdett, s majdnem lázadás tört ki a megyei börtönben, még azt a vakmerőséget is elkövették, hogy fölimenték az alispánnak, hogy elunták a várást.

A börtönőr szaladt az alispánhoz, alig tudta elhebegni ijedtségében a rabok izenetét. Földváry sok dologgal lévén elfoglalva, harmadszor is elmondatta magának a jelentést, mégsem vgyázott oda.

Eközben jött Balla is, vele az elégületlen, vagy jobban mondva türelmetlen kézművesek, egész úton azt beszélve, hogy ők nem várnak.

Balla a türelmetleneket az előszobában hagyta, sietett be az alispánhoz, még az ajtót is nyitva hagyva. Mikor belép a szobába, látja, hogy a börtönőr ott van, és negyedszer jelenti, mit mondanak a rabok.

– Mit mondanak? Kérdi Földváry, megértve a negyedszeri ismétlést.

– Hogy ők elunták a várást.

– Micsoda? Elunták a várást? – ismétli a legingerültebb hangon, – majd megtanítom én őket várakozni mindjárt, kurta vasra valamennyit, de rögtön.

A börtönőr elment, Balla következett a szomorú jelentéssel; de itt már Földváry is elakadt; se pénz se jó tanács, a fenyegetés pedig nem használ.

– Igazuk van, barátim, méltó okuk van zúgolódní, de két hétig nem adhatok egy fillért is.

– Elvesztünk két hetet, tekintetes uram.

– Még egyet próbálok, pedig sohasem cselekedtem, még könyörögni is fogok nekik, hívja be őket Balla barátom.

Erre kellett jutni a tekintély mellett, meghunyászkodnia a közös ügyért, rimánkodni a kegyelemért, hol teremteni kellene; mindegy, ha a fenekéhez ért a pohárnak, ezt a keserűt is megissza még, hadd jöjjenek be az elégületlenek, még könyörögni is fog nekik.

– Tekintetes uram, egyetlenegy sincs az előszobában, holott velem jött valamenyny!

– Keressük föl őket a színháznál, legyünk alázatosak, barátom, ennek a sovány erkölcsnek is vegyük hasznát, ha máskép nem boldogulunk.

Elmentek a színházhoz, az előbb kérlelhetlen kézművesek nyakra-főre dolgoztak, ennyi szorgalom soha sem fejtetett ki, mi lehet ennek az oka?

– Mi bajuk van az uraknak? Kérdi őket az alispán egyenkint.

– Semmi bajunk, tekintetes alispán úr.

– Nem akarnak várni?

– Akár esztendeig, vagy még tovább is! Felel mindenik egyformán.

– Balla barátom, ezt nem értem.

– Én meg értem, tekintetes uram, – magyarázza Balla, – mikor a börtönőr jelentette, hogy a rabok türelmetlenkednek, az én elégületleneim már az előteremben voltak, a nyitvamaradt ajtónál tisztán hallották, hogy a várakozni nem akarókat a tekintetes úr kurta vasra vereti. Magukra vették a dolgot, és mind elszaladt az előteremből.

– Ne bántsuk őket, remegjenek két hétig, mert másképp nekünk kellene félnünk. Mikor pénzünk megérkezik, megvigasztalhatja őket, Balla barátom.

Méltóztassék meggyőződni, hogy ez így történt, ezt is a téglasorok közé lehetne bevakolni, ilyen történeteket beszélne el a kerepesi színház.

– Barátom Balla, egy hétre távozom.

– Akár kettőre tekintetes uram, most már nem félek. Nyugtatja meg Balla Földváryt, ki Szilváásra ment, hogy Endre próbatétén advocatus diaboli legyen.

A szilvási kastély a kitűzött határnap előtt megtelt vendégekkel. Széchenyi munkái valának a beszéd tárgy, s a nagy magyarnak szellemsugarai mindenhova bevilágítottak, az önfenntartásnak élénk ösztöne elverte a nappali unalmat és éjjeli álmodat. A cigány kiszorult a kastélyból, név és születési ünnepre mertek csak eljönni. Búsabb volt a nóta, mit ugyan ő a haladás boldogságáról beszélt, a szomszjas föld nem nyelhetné mohóbban az esőcseppet, mint a magyar ember a nagy hazafi erős mondásait.

Endre is jókor megérkezett a bácsi nélkül, Bod Palit küldé maga helyett, Bodnak kelle védelmeznie az ügyet, maga otthonmaradt a kínos kétségben, vajon Szentpáli nem búvik-e ki a nyűgből?

– Hát Józsa Gyuri? Kérdé valamennyi.

– Nem jött és nem is jön el. Válaszolt rá Bod Pál.

– El kell lopatni a vén korhelyt. Indítványozza valamelyik.

– El kell lopatni! Lőn a határozat, s az indítványozó magára vállalta a kivitelt, ha segítségül biztos embereket adnak melléje.

Keglevich nem állhatott ellent, Lator Istvánt negyedmagával rendelte ki az emberlopásra, nem kételkedvén benne, hogy ez meg is fogja, meg nem is eresztí el Józsa Gyurit, sem pénzért, sem rimánkodásért.

A készülődés nem tartott sokáig, a társaság kíváncsi volt a próbatétre, s ha sikerül Józsa Gyurinak a fogadás, tudni akarták, mit nyert: hadd mondja el maga régi cimborái előtt.

Pestről várták az *advocatus diaboli*t, most hajat be az udvarra, hirtelen leugrik a kocsiról, nem várja a házigazdát, a legszélső szobának tart, oda megyen utána a gróf, midőn bejelentették a vendéget.

Semmi sem hiányzik, a bírák összeültek, a hallgatóság félkörben ül a teremben, Endre az ablakmélyedésben ült le, várva a kérdéseket, maga sem tudván, miből?

A gróf előadá, miszerint e fiatalember fölött ítéletet kell mondaniok, érdemes-e arra a tökére, melyet bátyja Kulcsár István és Fáy András kezéhez letett?

Bod Bál négy jelenetet ígért elmondani, mind a négy jelenet méltó, hogy Józsa Gyuri emlékei mellé tétessék. A korhely kompániának fénykorában is alig találkozik kurucabb tréfa, hallják az urak aztán legyenek bírák.

– 1-ör is a „Vadászkürt”-ben huszonnégy fickót leivott, pedig azelőtt soha sem ivott bort. Mit szólnak erre a bírák?

– Nagy érdem, – mondja az egyik, – még Józsa Gyuri sem dicsekedhetik ilyen nagy erővel, hány icce bort ivott meg?

– Egyet sem, – szólal meg az *advocatus diaboli* a mellékteremből, a félig nyitott ajtónak háta mögül – a fiú nem iszik bort, akkor is rútul megcsalta a többit: zöld pohárból, barna üvegből Orczy-kerti vizet ivott bor helyett. A huszonnégy fiatalember huszonnégy óráig nem ébredt föl, azalatt megtörtént a pesti gyűlés, melyen a huszonnégy fiatalember le akarta pisszegni Földváryt, és betemetni a megkezdett alapot. – Ő is egyik türelmetlen, ki nem tudja megvárni a jövődőt.

– Mondok hát mást, – vitatkozik Bod Pál, folytatván a szerepét, – hallhatták az urak, hogy védecem fehér kesztyűben egy targoncát tolt végig Pestnek utcáin, közülünk ki mert valaha ilyent elkövetni? Hadd hallom, mit mond erre az ellenfél?

– Érzékenykedés volt az egész, – jegyzi meg a mellékszobának hangja, összerogyott egy koldus, és az elkorcsosult fiú nem tudta megnevetni a dolgot, hanem mint valami irgalmas barát targoncára tette és eltolta a kórházig. Ez a magyarázat!

Endre reszketett, akár gyöngének, akár az ellenkezőnek higgyék, a tárgyalás megpirítá, és szorongással számítá ujjain, hány tétel van még hátra?

– Van még más is, mit aligha cáfolnak meg a mellékszobából, – vitatja Bod Pál, – egy alkalommal egész Pestet bolonddá tette, a vakok intézetének javára rendezett hangversenyből kiszorította az egész várost, kettő híján maga vett meg minden jegyet, így tréfálta meg a várost ápril utolsó napján. Tagadhatja ezt a mellékszoba?

– Nem tagadhatja, – ez csak visszatorlás volt, mert április 1-ső napján a jótékony célú hangversenyben csak harmadmagával volt az egész hallgatóság, így nem kerülvén ki a vakok intézetének házbére, másik hangversenyt rendezett. Maga vette meg a jegyeket, ez pedig nem fiatal pajkosság, mi a fiatalnak jól áll; hanem érzékeny, elpuhult filantrópia, mely egyik oldalról pajkosságnak is látszik, és érdem akart lenni a bácsi előtt. A bácsi azt sohasem cselekedte volna, hogy a vak hegedűsnek koszorút is nyújtson.

– De az csak igaz, hogy a vaknak szemét mésszel kilottyantá?

– Egy szó sem igaz az egészből, íme, itt a bizonyítvány, – nyújtja ki a papírt, – a fiú már gyermekkorában hajlandó volt az ellágyulásra, és hogy nyolc társát megmentse a kicsapástól, magára vállalta a bűnt is. Azt kérдем most, ilyen fiatalságra van-e most nekünk szükségünk? Vallja meg a védő.

– Akarom látni, – mondja Bod Pál, – hitelt érdemlő ember támadja-e meg ez ügyet, ezt követelem a bíráktól, kik látom, szemeikből törlik a könyűt, mintha nem én dicsérném a fiút, hanem a nem látott tagadó.

Ekkor Keglevich Miklós szólalt meg.

– Megnyugszik a védő, ha az a látatlan ember előlép, és mi őt hitelt érdemlőnek tartjuk?

– Önök a bírák, ítéletük előttem is szent lesz.

– Lépjen elő az ismeretlen szóló. Kéri a gróf, elhagyva elnöki székét, és egészen kitérván a mellékajtot, bevezetvén vendégei elé *Földvály Gábort*.

– Elhiszi ön, amit előbb mondték? – kérdi Földvály Bod Pált.

– Senki nagyobb örömmel, alispán úr, mint én, ki addig is remegtem, míg vádolnom kelle a legderekből ifjút, kit valaha ösmertem!

– Ne higgyen nekem föltétlenül, még egy tanút hoztam, hallgassa meg őt is.

A mellékszobának nyitott ajtaján behallék egy magánhegedűnek kesergése, – elnémult a figyelő társaság. Egykor tizenkét cigány vigasztalta a bús magyarokat, mégsem volt elég, valamennyien a zeneszóba harsantának, énekelték a szomorú nótát, hogy ne úgy *hallgassák* a más panaszát, hanem maguk is mondják. Egyetlenegy hegedű most fogva tartá ajkaikon a szót, nem hallottak Biharin kívül ilyen remek hangot, melyet Földváryn kívül csak Endre ösmer meg a teremben.

Nem tartóztathatja magát tovább, rohan a szegény vak hegedűsért, fölkiáltván:

– Ez az én *vakom!*

– Ez az ön áldója! Mondja dr. Lippay, elővezetvén a cigányfiút, szemeiről levette a fekete köteléket, a cigányfiút Endrének ölelő karjaiba vezetve mondja: *nézd* meg fiam, ez *volt a védő?*

Hasonló jeleneteket nagy élehetlenség volna magyarázni, a közönség maga gondolja el a többit, az én elmondandóm az, hogy a bíróság Endrét az örökségre méltónak ítélte.

Megváltozott a kor, megváltozának benne az emberek, a bírák elítélték saját múltjukat, hogy igazságosak legyenek az érdem iránt, és példát adjanak önmagukon a jövődőségnek.

Bod Pál összecsókolá a fiút, ha még egyszer a világra jőne, ilyen példát szeretne magának.

– Alispán úr, mit tett ön érettem?

– Endre, én itt nem vagyok alispán, – Szilváson én *advocatus diaboli* vagyok.

Az ellopott vendég.

A csomónak megoldását óhajtják a jó barátok, az indítványozó három kocsival ment Tisza-Füred felé, ellopni Józsa Gyurit tulajdon úri lakából, vagy ahol érik, hadd jőjön a jó pajtások közé.

Az öt mázsás kulcsot nem dobatta ki, ez emlékeztette őt a bosszúra. Reggelenként újra elolvasta a meggyűrt okmányt, annyi év óta magánál hordja, most annál gondosabban hajtogatja burkába, mert e pillanatban határozódik meg értéke a bosszúnak rég várt órájában.

Nem mert fölmenni Szilváásra, Szentpáli által száz kudarcot vallott; ha az utolsó is ő ellene fordulna, azonnal szörnyet halna. Otthon maradt, enni, inni; aludni nem tudott, bódultként járt a házban. Kiment a síkságra, s a feje fölött elröpülő madár vinnyogását is Szentpáli gúnnyának gondolta.

A szép hintót hiába vette, a félszerben áll a nagy ponyva alatt, feléje sem tekint, a helyett látja az öt mázsás kulcsot, Szentpálinak gúnyját, a figyelmeztetőt, mely szerződésére emlékezteti fölébredéskor, lefekvéskor és egész nap.

Messze ment el hazulról, a kocsíút vezette, és meg sem állna rajta, ha három kocsni nem jöne vele szemközt.

Mindjárt megösmerte az első kocsin a pajtások egyikét, azt is tudta, hogy vendéghívónak jött; de többször nem nevet rajta senki, inkább örökös haragot vesz magára, mint most kinevettesse magát.

Kívánták egymásnak a jó napot, a küldött hazudott valamit, és kínálta Józsa Gyurit fölüléssel, de ő nem kívánczozott az úri kényelemre, gyalog akart hazamenni, úgy sem fáradt el még.

– Akkor én is gyalog megyek! Mondja a küldött farkas, leszállván a kocsiról, és jó messzire gyalogolt. Aztán kínálta ismét a fölüléssel, de az semmi kedvet sem mutatott hozzá.

Alig volt ezer lépésnyire a lak, tovább nem lehetett késni, a küldött jóval előbb karjába kapaszkodott György úrnak, fehér kendőjével hátra legyintett, a kíséret hirtelen leszállt a kocsikról, és György urat körülállták.

– Gyuri, most velünk jössz Szilvásra.

– Nem megyek.

– Tudtam, hogy ezt mondd, – hanem én vendéghívókat is hoztam, nézd, hányan vagyunk, akár ülve, akár fekvve, nekem mindegy; a mint ellentállsz: még megköztetlek.

– Bolonddá akartok tenni megint?

– Azt nem akarjuk, de azt sem, hogy te tégy bennünket azzá; azért barátom, ül föl és viszünk.

– Nem megyek nyitott kocsiban.

– Parancsolj hintót, az első állomáson elér bennünket, ott aztán beleülhetsz.

– De magam ülök a hintóban.

– Abból semmi sem lesz, pajtás, én felelős vagyok éretted, tudod, minő haragot vennék magamra, ha elszalasztanálak, azért ülj föl szaporán, egy embert beküldök a hintóért.

György meglátta a csárdást, arra bízta, hogy a hintót utána rendelje. A küldött maga mellé ültette György urat, visszafordultak, az első állomásig sebesen hajtattván, hogy Józsa Gyuri birtokából minél előbb kimenekülhessenek.

Haragos volt a fogoly, nem akart kérdezősködni a szilvási dologról, pedig nagyon szerette volna tudni, mi történt? Az első állomáson a hintóba ült, a puha kényel-

mes váncosokra. A kísérő melléje ült, nehogy saját lovain megszökjék, óvatosságból egy embert a kocsis mellé is rendelt.

Nincs menekülésre remény, éjszakai szállásukon hasztalan tűnődött, még az ajtónál is feküdt valaki, kénytelen volt tűrni, hogy vendégnek vitték.

Hányszor lopatott el ő másokat? Mennyit nevetett, ha a makacs vendéget vasvilla között hozták, most magát viszik, fényes hintóban, mégis tűrhetetlen neki.

Másnap, midőn az ismeretes csárda mellé értek, Józsa Gyuri lármát ütött, hogy ő éhes, be akart menni a csárdába. Ezt nem tagadhatá meg a küldött, a csárda biztosabb volt a tömlőcnél, a csárdás a leghívebb kísérő, miért féltene a rabot? Behajtatott a csárda udvarába.

Józsának útközben az jutott eszébe, hogy nagyon jó kedvet mutasson. Beszédbe eredt a régi cimborával, mégis szerette volna tudni, megtörtént-e már a próba?

– Megtörtént! – mondja a másik, nem tagadva a dolgot.

– Szentpáli nyert? – Kérdi Józsa Gyuri idegeiben reszketve.

– Látod, bolond ember, tegnap is azt kérdezhetted volna legelőször, – mindjárt megmondtam volna, hogy Szentpáli...

– Szentpáli...? liheg a fogoly.

– *Szentpáli vesztett.*

Mégsem hitt, mégis hideg volt homlokán a víz, vagy hazudik a küldött, vagy most akarják bolonddá tenni, s az iratot kierőszakolni tőle?

Leszálltak a kocsikról, György úr a csárdás szobájába ment, vele a küldött és a csárdás, a többi kívül őrködött. Reszketett a fogoly, irománya oldalzsebében volt, attól akart volna megszabadulni, ha egyedül maradhatna a csárdással. Megkérte a kísérőt, hagyná őket magukra, becsületszávára fogadva, hogy elszökni nem akar. A csárdás Keglevichnek leghívebb embere volt, erős is, mint három Józsa Gyuri, nem lehetett a megszökéstől félni. Maradjanak magukra, úgysis hiába beszélne a csárdásnak, hogy megszökni engedje.

– Kend becsületes ember! Kezdi Józsa Gyuri a beszédet.

– Úgy tudom, tekintetes uram.

– Mit parancsolt kendnek a gróf, mikor elindultak kendtek?

– Hogy a tekintetes urat vendégnek hozzuk el, és el ne hagyjuk szökni.

– Egyebet nem parancsolt?

– Nem parancsolt, hanem ez egyben nagyon engedelmeskedem tekintetes uram, azért hiába is találna kérni.

– Nem ezt kérem kendtől, hanem valamit a kend kezére akarnék bízni.

- Akár a világ kincsét, tekintetes uram, csak elérjen nálam.
- Ez iromány csomót adom át kendnek, nekem ez legféltettebb kincsem, ezt kendre bízom. Mikor észre nem veszik, a hintónak posztója alá rejtse kend, vágja kend föl a posztót, aztán gombostűvel tűzze le, majd én megtalálom ezt Szilváson.
- Szórol szóra úgy lesz, – mondja a csárdás, dolmánya alá kapva az irományt, ... ezt rám bízta a tekintetes úr, annyi, mintha maga tenné a bélés közé.
- Még egyet, – szeretnék a kend komáival beszélni, eljöne kend velem?
- Írásban akarja venni a tekintetes úr?
- Az szándékom, ha el nem tagadnák.
- Nem is tagadhatnák, már írásban vette ki tőlük tekintetes Földváry úr, én is tanú voltam.
- Még jobb, nem kell lótni-futni az országban, – ha egyféleképpen megbuktunk, győzünk máskép. – Okoskodik Józsa Gyuri, aztán irományára gondolva, mondá, tegye el kend az írást, most már jöhet a másik.

Kikiáltott a könyörtelen cimborának, vele reggelizett, s a kocsis is elvégezvén a pihentetést, egy kis abrakolás után készült az útra.

A csárdás ezalatt használta az időt, éles bicsakjával a finom bélésposztón a sarknál nyílást vágott, az irományt a posztó alá csúsztatta, és erős gombostűvel a hasadékot láthatatlanná tette.

Bement a vendégekhez, alkalmát találta, hogy Józsa Gyurit megnyugtassa, akkor az is sürgette az indulást aggodalom nélkül. Beúlvén a kocsiba, vizsga szemmel kereste az iromány helyét, s a finom posztón az iromány kirajzolta helyét, sőt kezével is megtapintá a rejtekhelyet.

Szilvásig kacagott, nem bánja, hogy viszik. A pajtás ismét szavát adta, hogy Endre hatalmasan győzött, a szavaknak őszinte hangja meggyőző Józsa Gyurit e győzelemről, azért nevetett oly jóízűn, hogy e győzelemnek utóízét nem ragadhatják el tőle, hisz az okmány a hintó bélése között van.

Tárt karokkal fogadák, még Szentpáli is mosolyogva üdvözlé. A két embernek szeme találkozott, megérték egymást, pillantásuk mondá: *végszámolásunk órája itt van.*

Szerencsét kívántak neki, elmondák a győzelmet. Józsa csak mosolygott, szemérem nélkül hazudott az elszámolt pontoknál, hisz ő azt mind tudta. A legnagyobbat, az utolsót el sem hagyá mondani, maga hadarta el, s a jó cimborák bámulták a ravasz számítást, tökéletesen elhitték, hogy Józsa Gyuri esze szerént ment így.

Összenéztek valamennyien, a legutolsó közlegény fogott volna ki rajtuk, Brutust játszott volna köztük, hogy az utolsó órában vesse el a színlést? A gróf és

Szentpáli pillanatig sem valának tévedésben, tudták, hogy a csárdás mondta meg neki az utolsó kérdésnek megfejtését; azt is tudták, hogy csak alkalom kellene neki, megint az a vad bolond lenne, aki azelőtt volt.

A társaság apróbb csoportokra oszolván föl, beszéd tárgyuk a különös fordulat volt, és a többség hinni kezdte hogy Józsa Gyuri mátlól fogva lelöki a régi burkot, hogy új embernek mutassa be magát.

– Próbát akartok tenni? – kérdi Szentpáli.

– Igen! Volt a válasz, s majdnem fogadtak a nagy újdonságra.

A gróf is az indítványozókhöz jött, azok közlék vele a vitatárgyat, s a gróf némileg röstelve kísérletet, azt mondja:

– Nem bánom, akármit tesztek, csak egy kazalnyi elő-szénám van, annak hagyjak békét, hogy bárányaim számára ne kelljen vennem.

Megint másként alakult a társaság, Szentpáli és a gróf másfelé mentek, helyettük Józsa Gyuri jött ide.

– Gyuri – mondja valamelyik, – egyszer ezt a Keglevichet kellene megharagítani, hadd fizessen az is.

– Nem haragítod meg azt, akár van örökbékesség-szerződés akár nincs, – Miklósnak epéje sincs talán.

– Ne hidd, – tüzeli a másik, most mondta, hogy legkedvesebb neki az a kazal elő-széna, mi amott látszik, azzal kellene megharagítani, hadd fizessen.

– Isten úgyse jó lesz!... kiált Józsa Gyuri, – ne bántsátok, – meggyújtom én, majd vacsora alatt megláthatja a szép tűzijátékot. Úgyis lesz még ma másik komédia is, hadd legyen kettő.

A pajtások hallgatást fogadtak, már azért sem gátolák, hogy mégis kisüljön, hogy Józsa Gyuri most sem józanabb, mint máskor. Ráhagyták a legvadabb tréfát is; ne tartson a dicsősége tovább fél napnál, legalább a többinek vigasztalásul marad, hogy nem ő az utolsó, hanem más.

A gróf Szentpálival sétálni ment, a gróf tudni akarta a fogadásnak másik oldalát is; de Szentpáli nem mondá meg, nehogy a gróf azt hihesse, hogy őt gyöngeségének tudatában közbenjáróul akarja fogadni.

– Úgy Józsa Gyurit kell megkérdezniem.

– Jobb helyen keresed a titkot, mint nálam. Nem mulaszt el huszonnégy órát, hogy rajtam kinevethesse magát, s én azt méltán megérdemlem.

A gróf megszorodott, Szentpált a vad tréfának áldozatául engedni, fájdalmas gondolat, azért a szobába takaródó vendégek közül Józsa Gyurit visszatartóztat. A nap leáldozván, csak a szabadban beszélhetett vele tanúk nélkül.

- Ellopattál, Miklós?
- Közakaratar szerént történt; de remélem nem bántad meg?
- Nem, sohasem voltam ily boldog ember, mint ma.
- Endre megérdemli, hogy valamennyien büszkék legyünk reá.
- *Én neveltem, pajtás*, – dicsekszik Józsa Gyuri fölfuvalkodva, – ezt a fiút ember-ré tettem, úgy-e nem hitted volna kedves Miklós barátom, hogy ilyen fiút eresszek ki a kezem alól?
- Szentpáli sem hitte.
- Jól mondott, Szentpáli sem hitte; persze, mást gondoltunk akkor, – vad csikók voltunk mindketten; de én jókor észrevettem, hogy mire a fiú megnő, régen más világ lesz.
- Bölcsen gondoltad Gyuri barátom, igen előrelátó voltál, a fiú a legjelesebb fiatalember Pesten, a legjobb házaknál szívesen látott vendég, s a legszebb leány jobbjára várakozik reá.
- Nem mondta még a kópé, – mosolyog Józsa a nagy örömben, – de miattam tegyen, amit akar; nekem olyan diadalt szerzett, mit hat annyi pénzért nem adok, mint amennyi neki jutott, – szabad úr, vegyen el, akit tetszik. Szép a lány?
- A legszebb.
- Gazdag?
- Mondhatom már is az, és ha nagybátyja meghal, az után is nagy vagyon marad utána.
- Hadd gebedjen meg a nagybácsi, talán úgyis elég vén már, mi a neve, barátom?
- El fogsz csodálkozni, a nagybácsi legjobb barátod: *Szentpáli Miska!*

.....

A kipontozott sor után Józsának kellett volna valamit mondani; de az megfagyott. Egy név ijeszthette meg az életben, Keglevich, ezt a nevet mondá ki, ezért nem tud szólni.

- Gyuri!... fordul hozzá hirtelen a gróf, – képes volnál e házasságot gátolni?
- Nem,... nem gátolom barátom,... mondja erőt véve indulatán, – öcsém szabad ember; de ha üldözöm hűgába szerelmes, élek jogommal, mit írásban kötelezett nekem Szentpáli, kinek furfangos házassági szövevényén túljárok, élek jogommal, ma éjfélnben fölolvastam szerződésemet, melynek értelme szerént Szentpáli, a vén korhely, köteles *megházasodni*.
- .....

Itt meg a gróf merevült meg, átlátta, hogy Józsa Gyuri Szentpáli ügyeskedésének gondolja a fiúnak viszonyát, és hogy ma hiába beszél a felbőszült embernek, ha csitítja, még inkább megszilajodik.

– Mit mondasz ehhez, Miklós barátom?

– Azt, hogy neked igazad van, élj jogoddal, csak arra kérek, ne ma olvasd fel neki, hanem holnap.

– Jól van, holnapig várok, hadd ázzék addig a lében. Horgon van a hal, még egy éjszaka hadd vergődjék a vízben, holnap aztán én nevetek a vén *vőlegénynek*.

Bementek a nagyterembe, tartott a társalgás az esteli csöngetésig. Józsa Gyuri használta az időt, kiszökött a házból, egy nagy csomó kéngyertyát, s egy nagy darab meggyújtott cserfataplót tett a szénakazal végébe, kiszámítván, hogy mire a vacsorához leülnek, lobbot vet az egész szénakazal.

Mikor visszafordult, csöngettek. Sietett az étterembe, már mindenki helyet foglalt, Józsa Gyuri ült a háziúr mellett, és mindjárt azzal kezdé a beszélgetést valamenynyinek hallatára, hogy az örökbékesség szerződésnél fogva ma a házigazdát is megharagítja, hadd fizessen az is.

– Azzal akarsz megharagítani, amit az előbb beszéltél?

– Nem is atyafi ez a dolog azzal, – váraozzá csak kevés ideig, míg ötvenig számlálok, talán addig sem, úgy megharagszol, hogy ki is dobatsz.

– Ne félj, számlálhatsz reggelig, legföljebb is te fáradsz el a számlálásban, kezd el csak bátran, hadd halljuk.

– Kezdem, Miklós barátom,... nézz ki csak az ablak felé; de mindig oda nézz, míg én számlálok: egy kettő, három, négy... öt... hat... (Józsa Gyuri lassabban számlál, mert föl-fölágaskodik, és úgy néz a kazal irányába)... hét... nyolc... kilenc... tíz...

– *Tűz van!* kiált Szentpáli, legelőször észrevéve a lángot, mely a kazalon felszaldt, és valamennyi fölugrott, hogy a tüzet oltsa.

– Megálljatok,... mondja a gróf,... maradjatok ülve,... ne oltsa senki.

Nem tudták mire vélni a dolgot, a gróf nyugodt volt, Józsa Gyuri pedig röhögött, ki is röhöghetne más, mint aki meggyújtotta; de miért nem engedi a gazda, hogy oltsák?

Az egész kazalt körülfutá a láng, mentésről szólni sem lehet, a száraz széna néhány perc alatt megközelíthetetlen lesz, oktalanság volna oltásához fogni.

– Haragszol, Miklós? kérde Józsa Gyuri, várva a feleletet, hogy a haragért megfizettethesse a grófot.

– Nem haragszom, Gyuri, most már nem haragszom, mert most jutott eszembe, hogy te jöttél legutolján, a te új hintód nem fért a félszerbe, a kazalban volt egy vájadék üreg, a hintót oda tolatta be a tisztartó.

– *Az én hintómat?* Ordítá Józsa Gyuri, kétségbeesetten ugorva föl, mi a többit hallatlan kacagásra indítá.

– Mi bajod? – kérdi a gróf a megrémültet, és csillapítani akarván, kérdi: *haragszol?*

Ez hozta eszére Józsa Gyurit, a hintóval elégett az okirat is, nem szabad elárulnia magát, haragudnia sem szabad, mert még jobban kinevetik. – Nagyot fúj, és ki-nyögi a kínos vallomást: *nem haragszom.*

A vendégek az ablakhoz mentek, Józsa Gyuri a grófot a sarokba húzta, és fájdalommal mondja:

– Méltán bűnhődöm, pajtás, – keserűséget akartam okozni a fiúnak, megérdemlem a kinevettetést, – gondold csak, Miklós, – az okirat a hintóba volt rejtve.

A gróf elfeledte az égő kazalt, jobban nem végződhetett a dolog. Mi köze a többi-
nek a kifejlés véletlenségéhez? Azt tanácsolja Józsának:

– Barátom, a fogadást nyilvánossá kell tenned, az okirat elégett: játszd a nagylel-
kút, különben örökre szégyenben maradsz.

– Nem árulsz el?

– Megígéred, hogy vad tréfáiddal föl hagysz?

– *Örökre!*

***

Másnap délben Józsa György halványan jelent meg, a poháremeléskor elmondá a kíváncsi közönségnek a fogadást, s mielőtt közbe szólhatott volna valaki, jobb-
ját Szentpálinak nyújtá:

– Barátom!... Nekem nem kell két győzelem, eggyel is beérem, – kötvényed e pillanatban már hamu!

A jó barátok nem érték e nagylelkűséget, azonban eléggülten távoznak, s mikor Keglevich maga maradt, megírta Földvárynak a kifejlést, végül szórt betűkkel írván: *nincs többé korhely kompánia!*

Augusztus 22-ike.

Aki Pestről nappal Budára jár, lihegve mássza a hegyoldalt, és csak az tudja, milyen messze van egymástól a két város. De milyen messze lehetett azoknak, kik Pestről éjjel jártak Budára magyar komédiát nézni, s otthon feledék a kézi

lámpát. Elmaradni ritkán mertek, mert ős Budában a nemzetnek leghűségesebb napszamosai – koplalhattak volna. – Fáy András napjában kétszer mássza meg a hegyet, hallgatja a próbákat, jegyzeteket csinál, minden nagyobb szereplőnek markába csúsztatja a – kritikát. Egyik sem kénytelen a másik előtt elpirulni, egyedül olvashatja az engedelmes bírálatot. Nem szamarazzák össze, mint mai napon szokás; a hiányok mellé mindjárt odamondta a jó lelkű figyelő a sikerült helyek dicséretét is. Tudta a nemes lelkű férfi, hogy csemete között jár; ha patkós csizmával tipródik rajtuk: meg görbebben nőnek, vagy tán el is hervadnak majd.

A szerelmes levelek nem lehettek gyöngédebbek e barátságos figyelmeztetéseknél. Fáynek nyakra-főre tanulmányoznia kelle a magasabb művészet fogalmait, s a tapasztalatok mézét méhként a színészet köpűjébe hordá. Földvály téglát, meszet hordatott össze, hajlékot emelt az anyai nyelvnek; Fáy az engedelmes jó emberekről egyik kézzel szedegette le a sallangokat, de óvatosan, nem rángatva, – másik kézzel megízlelteté velük a műzlést, készült velük a nagy próbatétre a pesti színházban.

Éjszakáinak meglopott álma a dajkának éberségét pótolá. – Közönséget gyűjtött, esőben, hóban megjárta a budai hegyet, ide-oda mozgott, mint az órának ingája; de ugyanő volt az óra is, mely a színészet haladását mutatá. Csak a belső gépezetet nem látta a közönség; az apró rugót, a finom, apró kerekeket, a kis papírszeleteket, melyeket a becsületes ember gyöngédsége, a hazafiúnak engedékenysége, s a művészetbarátnak igazságossága rajzolgatott be.

Színházigazgató, kritikus, közönséggyűjtő, tapsoló, pénzkölcsonzó, jegyáruló volt ő egy személyben. Ma ugyan kevesen tudják, de e kevés ember abból a művészcsaládból való, mely a kerepesi halhatatlanok telepét tevő ki.

Valóban, itt volt az ideje, hogy papirosra tegyük e részleteket, a feledékenység keze kinyúlt ez emlékezetek után, ezerszer boldog én, hogy a hálás művészek vallomásaikat édes örömet közölgették velem.

Képzeljük el az aggódó szeretetet, midőn kedvenceit előkészítgeté. Ha a hatalom erős hangján riad rájuk, a vándorláshoz, ziláltságához és némi korlátlansághoz szokott nép, lelkesülése dacára, szétriad, visszakívánva a koplalást is, mint a zsidók Egyiptom vöröshagymáit emlegették hajdan.

Készült a színház, Pestről Budára, Budáról Pestre járt Fáy és a színészek. Fáy mutogatta nekik a szép épületet, – nem közönséges rongyokat aggatnak a műzsák oltára mellé, le kell oldani sarujokat, mert szent lesz a hely, hová lépni fognak.

A színész félni kezdett a nagy épülettől, félt Fáy, Földvály s a többi jeles miatt, hátha a nagy napon szégyent hoznak a buzgó emberekre, s a színház nagysága még óriásibbá nő, ha őket kicsinyleni fogják?

Ez aggodalmak és küzdelmek közt a színház a legfelső falcsúcsig emelkedett, Földvály most már reggeltől késő estig szokott helyén bennült. Enni sem ment

haza, egy percnél veszteségét sem tudta eltérni, augusztus 22-én meg kell nyílni a színháznak.

Hetenkint egyszer-kétszer elment Szentpálihoz este, ott a készülődések folytak, a hölgyek szigorún tarták magukat a kitűzött föltételhez, a menyegző napjára a színház megnyitása vezet be.

Már az utolsó hétben vannak.

Az anya összecsókolja gyermekét, tanácsokat akarna neki adni, órákig gondolkodik, mit kellene megmondani? Gyermekségétől fogva idáig annyit csöpögtetett a gyöngéd érzelmű nőbe, hogy nincs már megmondani való.

Imádkozva kérte az égtől ezt a boldog pillanatot; kertjének a legszebb virágát díjúl szánta a lelelkesebb fiúnak, mégis sír, mégis könnyezik, pedig térden állva nyúl-nak e virág után. A szentségtelen kéz nem merné letépni, önmaga tűzi föl az ifjúnak mellére, mégis sír. Nem a fősvénynek telhetetlensége kelté föl benne a féltékeny ragaszkodást, az életnek utolsó dobbanásáig leánya marad, de eljön a férfi s még térden állva és könyörögve is azt mondja: *engem jobban fog szeretni mint téged*. Ez ríkatja meg őt.

Valamikor kettőjük párbeszéde is hangossá tette a házat, most is együtt ülnek, de hallgatnak. Önmaguknak teszik a kérdést, önmaguknak felelnek. Tudják, hogy elválnak, de búcsúzni nem mernek.

A menyasszonyos háznál nem kisebb a szomorúság, mint a halottas háznál. A bizonytalanság meg-megsebzí a szívet, s a fájdalom annál nagyobb, mert sírni szeretnének, de nem mernek.

Földváry meglátogatta Szentpáliékát, valami újdonságot hozott, még olyant senki sem látott Pesten, a legelső példányt itt mutatja be, *egy páholyjegyet a magyar színházba*.

– Ezt önöknek hoztam.

– Az árát szabad tudnom? – kérdi Szentpáliné.

– Az árát?... Nagy ára van, asszonyom, önnek legdrágábbért adom, és nem is engedek el belőle.

– Bírok annyi kinccsel? – mosolyog az asszony – ön legjobban tudja, mennyivel bír Szentpáliné, az özeveg.

– Gazdag asszony, és én e jegynek árával szegénnyé teszem.

– Úgy legteltebb erszényemet hozom ki. Tréfálódzik a nő, föl akarván kelni.

– Hagyja ön az erszényt, – e jegynek áraban *leányát* viszem el: augusztus 22-kén megnyílik a színház.

A két hölgy nem mert fölnézni, feleletük könnyek valának. Az anyát szíven kapta a szó, látja, hogy a világ folyását el nem rekesztheti. Mért tagadná, hogy gyöngé,

leányát sírva adja oda. A leány nem tudja vigasztalni az anyát szóval, vállaira fonja kezeit, könyűi összefolynak az anyáéval. Nem mond semmit, szíve engedelmeskedik a természetnek, s az anya maga leli meg a vigasztaló szót, hisz érzi a meleg könyűt, és jól esik lelkének, hogy e nagy kötelességnek is sírva, engedelmeskedik.

Földvály időt engedett a megkönnyebbülésre, aztán kezdé meg ismét a beszédet, mert a két nő elsírta estéig.

– Kedves lelkeim, engem meg nem lágyítanak; én szavamat tartám: azért az önökét is követelem.

– Megtartjuk. Felel Szentpáliné, bal kezébe karolva leányát, jobbát pedig Földvárynak nyújtván.

– Úgy beeresztem önöket a színházba, de ne feledjék önök, augusztus 22-én nyílik meg, augusztus 23-ára menyegzőre hívom meg magamat.

Elment Földvály, az utcán sietve ment, futnia kellett az ösmerősök elől, jegyért ostromolták mindenfelől. Ha a színpad alá beeresztettek volna valakit: oda is be-kíváncoztak volna.

Egyik kérte, a másik levélben kereste meg, a harmadik elküldé rokonát, jó barátját, befolyásos emberét „*tisztelettel*,” „*soha el nem feledemmel*”, „*meghálalommal*”, „*holtig megemlegetemmel*”, csak adjon egy jegyet, mert az újdonsült kalácsból valamennyi akart enni.

Annál fősvényebb volt az alispán. Hosszú papirosra volt írva a jegykeresők neve, fölütötte Földvály az adakozók könyvét, s a jegyeket annak bejegyzései szerint osztogatta ki. Legelső volt herceg Grassalkovich, azután következett gróf Keglevich Miklós, – tehát nem a jegynek hitvány áráért, hanem a tett érdeméért osztogatta ki a színházi helyeket.

A kézmívesek egy sor zártszéket foglaltak el, utánuk következtek az aranymívesek, kikre a vakok intézeténél múlhatatlanul szüksége lesz. Fialat ügyvédek, királyi táblai jegyzők, jogászok statisztáknak is hajlandók voltak fölöltözni, csak bizonyosan beférhessenek a színházba.

Az utolsó hétnek ez volt egyedüli újdonsága. A kinek jegye volt, szerette volna mellére tűzni, úgy járni vele az utcán. A városnak legmegkülönböztetettebb emberei azok voltak most, kiknek jegyet adtak.

A színészek össze voltak válogatva a vándorcsapatok legjavából, minek sorolnám el neveiket, mindenki tudja!

A megnyitás előtt néhány nappal ki lőnek ragasztva a színlapok, tenyérnyi betűk hirdetéek Vörösmartynak „*Árpád ébredése*” című alkalmi művét. Utána „*Belizár*” következett, melynek máigra ható szereposztása határozó el legjelesebb színésznők egyikének sorsát. Kántorné súrlódásba keveredett a megyei választmánnyal, a hiányt pótolni kelle egy nem ismert névvel. A társaságnak eddig leg-

mellőzöttebb tagjára bízta Kántorné szerepét. A hölgynek fiatalságával és szépségével akarták feledtetni Kántorné hiányát.

Az illetők e szereppel hiányosnak hitték a darabot, de mégsem választhatták másképp. Az estének fényét a fiatal színésznőnek újonckodásától félték, de a meglepett közönség a legelső napon úgy fölkapta a „*Laborfalvi Róza*” nevet, hogy ezt ma is taps között említi.

A színházcsarnok kapui kinyílnak, ezer meg ezer bámuló között a választottak beléptek a fényesen világított színházba. A függöny felgördült, a legelső hang a színpadon ünnepi harangzó volt a magyar színészetnek. Imára inté a vándorművészt, adjon hálát a véghetetlen kegyelmű istennek, hogy élvezete azon pontig, hol az ihletett elvetheti vándorbotját, és a közmegebecsültetés babéra vár reá.

Földvály saját páholyának legmélyében összefonott karokkal állt, más ember a szavak értelmére figyelt, ő csak azt hallja, hogy magyarul beszélnek. Zene volt ez az ő füleinek, a legédesebb zene. Szemét is behunyja, magába néz, lelkében lerajzolódta a jövőnek dicső képei, hasonló szépet csak azon lelkesek látnak, kik a színházért mellette küzdének.

Annyit küzdött, annyit fáradt, hogy most álltában is nyugszik. Ringatja az a kedves hang, a magyar szó, melyre most már nem kell bizonytalanságig várni. Hatalmas szavai őt is buzdítják, őt, kinek egyetlen egy hibája volna a buzgóság, *ha az hiba volna.*

Nem merik a páholybeliek háborgatni, a küzdelemnek sebei gyógyulnak be szíven. A legkisebb szó balzsama a múltak sűrű fájdalomának. Fejét a páholy oldalához támasztja, most szabad nyugodni, befejezve van a legnagyobb mű, de erőt kell gyűjtenie a többire, a dunai gátra és vakok intézetére. *Ne háborgassátok!*

Arcán a szigor elfogy, mosoly akar előtörekedni, vajjon mi csiklandozhatja szívét? A darabnak tartalmát nem vigyázta meg, az egyes szavak töredékében nem lehelni megmosolyogni valót, találjátok ki, mi rajzolta arcára az öröm és boldogságnak finom árnyalatát?

Nem gondolt a hálálkodók hízelgéseire, hisz az fájna neki, – nem gondolt a hatalmasok bőkjára, azokat nem kereste, saját szívének dobbanásai súgnak meg valamit: az öntudat szólamlott meg benne.

Fáy András lépett be Ballával, együtt volt a három mozgatóerő, egyszerre fogott kezét a három hazafi. Tovább nincs szerepük, ők leszolgálták a napszámot, fizetést nem kérnek, érdemük a jobbak szívében eltörölhetetlenül be vagyon már írva.

Leereszték a függönyt, hatalmas éljen harsant le a karzatról, nem várva a többit. A közönség rábámult a kezdeményezőre, egészséges arc, neve nincs, legalább nem kérdik, de van, aki ösmeri a „Vendégrikató”-i csárdást, komáinak kiáltja az éljent.

Ő is itt van! Gondolja Földváry, – ne félj, derék ember, nem sokára rád következik a sor, ne félj, sorsod kezeimben van, ne félj, el nem ejtem.

A másik darab is elvégződött, a közönség áhíttal ment ki, nem komédiát: igehirdetést nézett végig. Ezen naptól fogva a magyar ember a színházat közös vagyonnak tekinté, melyben a legcsekélyebb haladást nemzeti kincsnek vallá.

Másnap, augusztus 23-án, déli tizenkét órakor együtt látjuk az ösmerősöket, gróf Keglevich Miklós fogata vitte a menyasszonyt az esküvőre. A menet hosszú volt, a legutolsó kocsi is kettő jutott még, a sors itt összehozta a régi küzködőket, egymást kerülték, mindkettő utolsó akart lenni, így találkoztak össze Józsa Gyuri és Szentpáli.

Az esküvő után Endre karjára vette menyasszonyát, az áhíttal eltelve, nem látta a bámuló népet; csak a bejárásnál nézett szét, s ekkor meglátja a védencet, zöld szemüvege védi a még gyöngye szemeket a sugaraktól; mégis megösméri Endre az elébe lépő fiút.

– Te is itt vagy?

– Imádkozni jöttem el, most már szebb az imádság, hisz látom már az eget, mikor hozzá imádkozom.

– Gondoltál ránk?

– Kire gondoltam volna, mint önökre, kik engem megkoszorúznak, de én is megösmérem a szép virágot, e két koszorút, kérem, fogadják el tőlem.

Szebben nem kezdődhetett a pálya, a szentegyház küszöbén virágot nyújtanak nekik. Boldog vőlegény, boldog menyasszony, kik esküvő előtt ilyen érdemeket tettek.

– Két szép napom volt saját esküvőm és gyermekeim születésén kívül, emlékszik Földváry pohárköszöntés közben, a mai nap és augusztus 22-ike.

Az elkésett levél.

Az előbbeni fejezet után sem végezhetem be munkámat, az olvasó közönségnek fiatalabb része a házasságnál ki lehet ugyan elégtive, azonban igazságot kell szolgáltatnom üldözött emberemnek, valamint arra is gondomnak kell lenni, hogy korrajzot írok. Ha az utóbbi fejezeteket elhagynám, Földváry csonka alak maradna, Fáyról sem mondám el a legfontosabbat, és a követelőbb olvasó méltán kérdené, miért neveztem el e munkát korrajznak?

A színház fölépült, következett a vakok intézete. Az aranymívesek legszebb ékszereit kiválogatta az alispán, megalkudott velük az árra, föltette papírra a tervet. Nem sok idő múlva hírlapjaink a részvételjes közönséget pártfogásra szólították, kínálták a sorsjegyeket, melyek országszerte hirtelen elkeltek.

Földváry vakmerő kezdeményezést tett, a helytartótanácsához folyamodván a sorsolás megengedéséért, folyamodványának elvetését álmában sem hitte, azért ezen jó reményben közzétette a tervet, sorsjegyeket nyomtatott, azokból a honban szerteszt tömegesen árasztott el; de az engedelem folyvást a helytartótanács hivatalaszobáiban késett.

Gyűlt a pénz, építőmesterek– és kézművesekkel értekezleteket tartott, téglá– és kőre szerződéseket csinált, mégsem jött meg az engedély.

Az sem baj, – nyugtatja meg magát, valamikor mégis leérkezik, addig készen lesz a pénz, terv, téglá és kő, ácsmunka, asztalos készítmény. A fővárost meglepi a szép épülettel, melynek telke a Király utcában az építést várta már.

A vakokat megint vándoroltatták. Jött a fölügyelő, a vakok száma évről-évre szaporodott, ha kidobták őket a szállásból, a nagy számú szerencsétlenek elhelyezése nagy aggodalmakat szerzett.

– Kedves tekintetes uram, rossz hírt hoztam. Köszönt be a fölügyelő az alispánhoz.

– Ki akarnak űzni bennünket a szállásból?

– Sajnálom, *de nem tehetek róla.*

– Irgalom nélküli lelketlen nép!... sóhajt föl Földváry, – mit csináljak már?

– Ha én alispán úrnak volnék...

– Mit csinálna, fölügyelő barátom, – diktálja csak, én szavát fogadom ha lehet.

– Minden háziurat kurta vasra tetetnék.

– Inkább azt mondja, fölügyelő úr, hogy maga is háziúr lesz, hogy jövendőre ne kelljen félnie a kidobástól, ezt mondja kegyed.

– Sohase lesz nekem házam, meg a vakoknak sem. Én mondom ezt.

Szegény fölügyelő nagyon elkeseredhetett, másképen nem merte volna ingerelni Földváryt, holott az neki szavát adta, hogy nem nyugszik, míg a vakoknak saját házuk nem lesz. Nem bánthatták meg jobban Földváryt, mintha erélyében kételkedtek. Vére nem akart megférni a szokott járásokban. Lángra lobbanóban volt az alispán a fölügyelőt végig mérte szemeivel, a legártatlanabb szó elegendő lökés lett volna a csordultig forró vért rendes vágásából kizavarni. Szerencsére az alispán jókor számba vette, hogy a fölügyelőnek temérdek kelle elszenvedni, eképp nem az oktalanság, hanem az elkeseredés szól belőle.

– Nyolc hét múlva jöjjön az úr, akkor megtudhatja, hazudtam-e vagy sem, mikor állítani mertem, hogy a vakoknak saját házuk lesz! Isten hírével, elmehet az úr.

Az utolsó szavak áhítatos jelentősége ne tévesszen meg bennünket, Földváry a színháznak megépítése után nem hihette, hogy erélyében kételkedni merjenek.

Az utolsó szavakat a legtürelmetlenebb jelzésekkel szavalta, más ember a hangsúlyozáskor már az ajtót is kinyitja, sőt az illetőt okvetetlenül ki is löki azon.

Csöngetett, bérkocsit rendelt, sietett Budára, hogy a késedelmezésnek okát kifürkésze, és az engedélyt minél előbb kiteremtse, aztán építhessen. Útközben mást is határozott. Még aznap tudósítandó volt a helytartótanácsot, hogy a kisorsolás mikor történik meg. Erre már csak adnak választ, vagy jót, vagy rosszat, tovább nem késhetnek vele.

Ajtóról ajtóra ment, sehol sem tudott bizonyos értesülést kapni, még nyomát sem találta a beadott tervnek, pedig a sorsjegyeknek legnagyobb része elkelt már, s a pénz készen hever a vármegye házában kamatozás nélkül.

A mint jött, visszament, eredmény nélkül.

A megyei irodát futotta keresztül, ott sem találta nyomát a tévedésnek, a terv átküldetett hivatalosan. Most már történjék akármi, magára vállalja a felelősséget, de tervét megbukni nem engedheti.

Megírta az újabb tudósítványt, a beküldött tervnek tartalmát ismételé, végül megírta a kitűzött napot, melyben a sorsolásnak végbe kellett menni. Erre okvetetlenül kap választ, mert maga viszi át a levelet, az átadásról személyesen fog meggyőződni.

Most sem tudtak még neki tudósítást adni a beadott tervről, elment tehát a főbb hivatalnokok között levő *..... kedves barátjához, véleményét kérte ki az ügyben.

– Annyit mondhatok, barátom, hogy az ügyről még tudósítva nem vagyok, s ha beadta a tervet, miről nem kételkedhetem, valahol eltévedt.

– Ha újra beadom a tervet, mi történik akkor?

– Kiadjuk megvizsgálás és véleményezés végett az illető osztályoknak, s ez útban elsétál fél esztendeig.

– Szép sokáig tart, a kisorsolás pedig mához két hónapra van kitűzve.

– Tudósítottad erről a helytartótanácsot?

– Éppen előbb nyújtottam be a tudósítást, magam nem akartam ezt is a véletlenre bízni.

– Előre is biztosíthatlak, hogy a sorsolásba nem egyezik a helytartótanács.

– Mikor a jegyek is elkelték már?

– Mindegy, itt a formákat kérlelhetlenül, megtartják, s míg a terv megvizsgálva nincsen, a sorsolást meg nem engedik.

– S ha a sorsolás előbb megtörténik, mint a helytartótanács ez ügyben határozni fog?

– Az már más kérdés, – a megtörtént dolgot a jótékony cél körülményei közt a helytartótanács el fogja tűrni, most már az lesz a szerencse, ha a második tudósítvány későn kerül tárgyalás alá, különben az engedély elengedhetlenül megtagadtatik.

– Értem, s köszönöm neked a magyarázatot.

– Nincs mit, – válaszol a jó barát, – sajnálom, hogy legalább jó tanácsot nem adhattam, melynek nyomán biztosabban kivihetted volna az ügyet.

– Van nekem már elég jó tanácsom kedves barátom; de már neked, engedelmeddel legyen mondva, nem mondhatom meg.

Pestre ment, a határidőt kihíresztelteté, minek az aranyművesek örültek legjobban, mert pénzükhöz juthatnak, minthogy Földváry a sorsolásig félrésznél többet nem adott ki nekik.

Régóta hevert a nagy összeg, kamatot nem hozott, nem volt semmi olyan pénzintézet, hol azt rövid vagy bizonytalan időre is letehették volna. Az élet mutogatá meg a takarékpénztár szükségességét, egyes pénzemberek tökéletes megnyugtató biztosságot ha adhattak volna is, de náluk is hiányzott a fő megkívántatóságok közül az, hogy rövidebb idő alatt, kétség nélkül folyóvá tehesék a letett tőkét kamatostól együtt.

A takarékpénztár eszméje a nagy megyei értelmesség közt pártolásra talált, a megye kimondá, hogy pártfogása alá veszi, sőt a zsöngye intézetnek a megye házában rendel alkalmas lakhelyet.

Fáy a következő gyűlésen már a helybenhagyott tervét mutatá be. Akadály nem volt többé, lelket kellett ihleni az anyagba, elkezdődött a részvénygyűjtésnek fárasztó munkája.

Mikor Budáról megjött a takarékpénztári jóváhagyás, a visszamellékelt csatolványok tömegétől megijedt az alispán, azt hitte, hogy a vakok intézetének terve az. Két napig nem merte fölbontani a levelet. Fáy tudósítva volt tervének jóváhagyásáról, sietett Földváryhoz, szerette volna látni a hivatalos okmányt.

– Kaptad a helytartótanács jóváhagyását a takarékpénztárra?

– Levél volna itt, kedves barátom, hanem őszintén szólván, nem merem fölbontani.

– Mutasd, – kéri Fáy, ösmerve Földváry aggodalmának okát, s a testes levelet megtapintván, bátorítja az alispánt, – ne félj, ez az én tervem, bátran fölbonthatod.

– Bontsd föl magad, – ingerült vagyok, nincs erőm fölbontani a pecsétet.

Fáy kibontá a tartalmat, saját okmányaira ösmert, velük volt a magasabb engedély, kezeiben az ifjú város fölvirágzásának hatalmas eszközét tartá.

A másik elképzelt Fáy öröme. Az egyik árkot átugratta, a kivitelben jó barátainak közreműködése fogja gyámoltani, nem irigylitől az örömet. Ő nem tud vele örülni, azok a szegény vakok mások kegyelméből háznak, s a meglevő pénz sem segíthet még rajtuk. Nem örülni, káromkodni szeretne a tüzes emberbarát.

– Holnapután gyűlésünk van úgy-e?

– Ott a levelet fölolvastatjuk, Fáy barátom, – azután gyűjtheted a részvényeket, nekem is adsz, de előbb elmenj Széchenyihez, lássa meg a nagy ember, hogy a közlegények is mozognak.

A gyűlés napjáig nem érkezett több levél a helytartótanáctól, a sorshúzás a következő gyűlés előtt két nappal volt megtartandó, tehát az alispán bement a főjegyzőhöz, hogy az addig érkező leveleket a helytartótanáctól vegye át, de egyet se bontson föl, míg Földváry vissza nem jó. Honnét? azt nem mondá.

A gyűlésig tartó időszakot magánügyeinek szentel. Tasson nem mutatta magát, ha ment, alkonyat után ment haza, hajnalban újra távozott, hogy hollétét meg ne tudhassák. Az utolsó hetet gróf Keglevich Miklósnál töltte, azzal ment föl Pestre a sorshúzás napjára.

A főjegyző meglátván Földváryt, lesietett a lépcsőkön, első jelentése is az volt, hogy a helytartótanáctól is érkezett levél, ha kívánja, mindjárt szállására viszi.

– Fölbontotta ön a levelet?

– Bepecsételten fekszik nálam, alispán úr.

– Maradjon a gyűlésig, ott bontsa föl főjegyző barátom, ráérünk akkor is megtudni, mi van benn?

Erőlködésébe került a nyugalom színlése, a főjegyzőnek nem volt szüksége tudni az alispán szándékát, további magyarázat nélkül mentek a sorshúzásra.

Ez is elvégződött, az aranyműveseket Földváryhoz hívta a nagy bajuszú vármegyekatoná.

A tekintetes alispán úr hivatja az urat. Jelenti a katona, bajuszát előre jól kikenven, hogy attól remegjenek, mert a *különbent* megtiltotta neki az alispán.

Örvendezve mentek a derék kézművesek, munkájuk és várakozásuk árát fizették ki nekik a vármegye házában. Bementek az alispán úrhoz, megköszönték neki a bő jutalmat, máskor is hasonló készséggel szolgálnak, méltóztassék parancsolni velük, az egész céh és minden ékszerük rendelkezésére áll.

Rövid beszédet tartott hozzájuk az alispán, kiemelte a polgári erényt, midőn szenvedő embertársaik nyomorának enyhítésére közreműködnek. – A jobb ember büszke lehet ilyen honfiakra, kik az első fölhívásra följárják a kért segédelmet. Bocsássanak meg neki, hogy ezt jobban meg nem tudja hálálni nekik.

Az ünnepélyes arcon polgári érdemeik méltánylását olvashaták a polgárok, aki még él közülük, mai napon is dicsekedve említi még, mily igazságos és érdemet becsülő ember volt Földvály. Ebben fekszik a megholtak dicsősége, ha hozzá nem tenném is, hogy az érdemet az képes megbecsülni, kinek magának is vannak érdemei.

Kezdődött a gyűlés, a múlt gyűlésnek jegyzőkönyve olvastatott föl hitelesítés végett. Következtek a levelezések, előbb a kancellária, azután a helytartótanács levelét bontá föl a főjegyző, a fiatalabb aljegyzőnek nyújtá elolvasás végett.

A helytartótanács tudtul adja a megyének, hogy a vakok intézetére vonatkozó, de eltévedt irományok előkerülvén: a sorshúzás egyelőre halasztassék el.

A karok és rendek sajnálattal vették a későn érkezett irományt, és Földvály bizaték meg, hogy a főséges nádornál kérendő kihallgatáson szóval is fejezze ki a megye sajnálatát.

Földvály a gyűlés utáni napon Budára sietett, az ösmerős jó baráttal akarta előbb közleni a dolgot.

– No most, barátom, a sorshúzás megtörtént; quid consilii: azt mondd meg?

– Megmondtam a múltkor is; – a jótékony célnak föl fogják áldozni a formaságot. Ez az én feleletem.

– De a nádor ő fősége mit fog mondani?

– Elmondod neki az aranyművesekkel való furcsa szerződést?

– Ha kihallgat.

– Arról biztosítlak; nyugtatja meg a jó barát, – nézd, itt van az iratcsomó, most jöttem meg ő főségétől, én voltam megbízva az előterjesztéssel.

– Tudja már a tegnapi gyűlés eredményét?

– Annak következtében kívánta magát értesíttetni a helytartótanács által.

– Haragudott?

– *Nevetett*, barátom – és bizalmasan szólva azt mondá: ha a helytartótanácsból pénzt nem kértek a betiltás helyett, inkább dicsért volna meg téged.

– *Nyugodt vagyok!* Mondja Földvály, – a hol nevetnek, legjobbkor jön a bűnös.

Másnap Földvály a főherceg nádornál tizenegy órakor részesült az elfogadásban.

Előadván Földvály a dolgot, a tisztas öreg nádor az apró részletekig tudomást vévén a vakok sorsáról és az aranyművesek tettéről, a beszéd végén emberszerető lelkének mosolyával kísért e szavakat mondá:

– *Nulla regula sine exceptione, domine vice comes; modo aptissime constat nobis dicere proverbium: et capram et caules!*⁴

– Nem haragszik főnséged?

– Hát nem vagyok én Pest, Pilis és Solt megyéknek főispánja?

– Az alispán ne tudná azt, főnséges nádor!

– Tehát hogyan haragudhatnám, ha megyém alispánja helyettem is gondoskodik az emberiség legszerencsétlenebbjeiről?

– Szabad távoznom főnséges uram?

– Még nem, ma együtt fogunk ebédelni, – ennyi engedelmességgel nekem is tartozik.

Lippayhoz hajtattott, a fiatal szemész teljes bizalmát bírta, vele tudatta, hogy a nádor mily kegyesen fogadá, ekképp a vakok intézetét lehet építeni.

– Önnek sohasem hálálja meg ezt a nemzet.

– Csitt, fiatalember, kettőnek is sok ezt meghallani. Aztán más gondolatra röppent át: Hogyan van védenca?

– Szemüveg nélkül jár tegnapelőtt óta.

– Veszedelmen kívül van?

– Tökéletesen; de vigyáznia kell, hogy meg ne erőltesse!

– Örködjék, kedves barátom, ha már megmentette.

– Hálával tartozom neki, hisz nevemet ő teszi ismeretessé.

– Hát ezt ki hálálja meg önnek?

– Alispán úr, nem elég jutalom, hogy *táblabíróvá tettek?*

***

Szegény volt a nemzet, nem adhatott más jutalmat az érdeemesnek: *táblabíróvá* nevezte.

Tövises pálya.

Egykor azt mondá a költő:

---

⁴ Nincs szabály kivétel nélkül, alispán úr, most igen alkalmilag elmondhatjuk a példabeszédet: a kecske is, a káposzta is!

*Szép magyarnak lenni,
Szebb magyar királynak,
Kit királynak teremtett
Jobbágyok szolgálnak.*

A mondat súlyát nem kell magyaráznom, mert vagy a költőt, vagy az olvasót bán-tanám meg. Hanem az idézet nyomán én is azt mondom: egy alvó nemzetet még Széchenyi is csak úgy rázhatott föl álmából, hogy egy Földváry, Fáy s a többi újra elszunnyadni nem engedte többé. Szép a ragyogó nap az égen, de mily rideg volna az ég holdja és csillagai nélkül.

Fáy föl húzta magára a magyar ruhát, takarékpénztári adatait hóna alá csavarta, ment vele a nagy generálishoz, félénken, mint a közlegény, kit engedelmességre szoktattak, és mégis elszánja magát a nagy vakmerőségre, hogy a fővezér előtt okoskodni merjen.

Hóna alá szorította a papírcsomagot, maga sem hitte, hogy hóna alatt milliókat visz, még ami több, gyalog megy, mint egyszerű magyar emberhez illik. Az utcán senki sem veszi észre, csak úgy lökődik, mint valami utcai szájtáltót, senki sem tér ki előle, senki sem veszi észre a megtestesülni akaró eszmét, a milliókat, hova a mai napon annyian megmenekülni járnak el. Hogy küzd a hullámozó tömegben, és hogy rögzösebb legyen a pálya, a járó-kelők egyre döfődik a gondolatokba merült embert, kinek a lelkesülés semmit sem ígér külön jutalomul. A mit címképen adhatott volna neki a nemzet, azt már úgylis megkapta, *táblabíró volt*. Milyen jó, hogy nem a takarékpénztárért kapta, milyen nagyon fájhatna neki, hogy e címet nemcsak gúnnyá tették, de az idő is visszavette tőle.

Fölért a *gróf* szállására, legalább abban az időben mindenki tudta, hogy a *gróf* alatt Széchenyit kell érteni, báró alatt Wesselényi Miklóst, s a *hercegek*? Ebben az időben a hercegek nem voltak nevezetes emberek, azóta sem igen hallottam, hogy valaki megemlegette volna őket.

Széchenyi volt a hánytvetett nemzetnek világitótornya. Nem csoda hogy Fáy András legszentebb meggyőződésének betűit e fénynek sugarai elé tartá, azon hitben, hogy a nagy közönség könnyebben leolvasandja a buzgó gondolatot.

A gróf szokott nyájassággal fogadá Fáy, az előadást végighallgatta, de mindinkább egykedvű lőn, midőn észrevette, hogy Fáy nem egy eszméről beszél, hanem hóna alatt a kész terv, s a hatósági engedély. A gyermek megszületendő volt, s a közönség meg van híva, hogy a keresztapaságot magára vállalja.

Fáy észrevette a gróf lehangoltságát, de már nem lehetett a beszédet félben hagyni, éppen úgy nem, mint kénytelen a hazudó végig mondani a hazudóságot, ámbár a beszédnek derekán észreveszi, hogy egy árva szót sem hisznek az egészszözl.

Nem lehet kínosabb érzélem, mint az ilyen csalódás. Lelkesülésért jött, és majd nem megfagyott az is, mit magával hozott. A gróf kifejezésteljes arcában az izmo-

kat olyan furcsán összerángatta, mintha arcán egy nagy számvetésnek összekuszált jegyei volnának, melyek azért húzódtak szét, mert az összeadás nem állta ki a kivonást, a kivonást bolonddá tette az összeadás, végre az egész számadást száz darabra tépte.

Még néhány szó volt hátra, Fáy alig tudta bevégezni, ajkai oly szárazak valának, hogy majdnem leragadt a nyelve, egy pillanatra megdöbbené a gúnyos arc, hogy e sok számvetés, éveknek keserves munkája a Dunába való, és kár volna megúsztatni érte egy vizslát, habár azon tanulná is meg a vadrecét a sásból kihalászni.

– Nincs több hozzá? kérdi a gróf némi éllel.

– Az egészet elmondtam. Mondja Fáy, összehúzván magán a zsinóros ruhát, hogy meg ne fagyjon.

Minden izmában fázott, jobban, mint az a kereskedő, most a takarékpénztárból kétezer forintot kér kölcsön, és fél, hogy visszalökik a váltót.

Mindenütt és minden ember gyönyörrel hallgatta Fáynek előadását, és most, midőn a legderekabb ember elé is el merete vinni, hogy a nedves papírra hintse rá a porzót: észreveszi, hogy az a tintatartó után nyúl, és nem elvetésből, nem szórazottságból, hanem készakarva éppen a fekete levét akarja rádönteni. Még azzal sem elégszik meg, hogy néhány tollvonással mondjon ítéletet, ő az egész tintatartót ki akarja üríteni a helytelennek hitt hasztalan munkára.

– Evett ön már héringet? Kérdi a gróf, fölugorván üléséből, és itt látván idejét, hogy most már ő is mondjon valamit.

– Ettem! Mondja Fáy feleletül, hanem azért inkább kinn volna most az utcán.

– És mit tapasztalt ön a héringevés után?

– Rettenetes szomjúságot. Válaszol reá Fáy.

– Tökéletesen ugyanazt tapasztaltam én is, kedves barátom, én is igen szeretem, hogy tapasztalatunk megegyez, mert így könnyebben megértetem magamat. Közbevetőleg legyen mondva, nekem nagy szerencsétlenségem, hogy nem igen értenek meg az emberek, pedig mennyit beszélek ugyanazon eszméről, s aki követőm volna is, nem merem hinni, hogy lelkének valóságos meggyőződéséből követ. Egyik közel rokonom, másik sógorom, a harmadik katonapajtásom, a negyedik komám, az ötödik jó barátom, a tizedik vagy századik más apró madzaggal van hozzám kötve, legtöbben nyelvemtől félnek, mert már én nem tagadom, igen goromba vagyok. Az egész táborot valami titkos gondolat kergeti eszméim után, a világért sem merném gondolni, hogy híveim egyszersmind tanítványaim. Egyetlenegyőtől sem merném megkérdezni, hogy tanaimért meg hagyná-e magát feszítettet? Én olyan próféta vagyok, ki után egyetlen tanítvány sem marad, ezt ne feledje el. De hogy is lenne, mikor nem értenek meg, én tökéletesen úgy jártam, mint az a német tudós, kinek tételeit egyik magyar tanítványa sehogy sem tudván

megérteni, végre nem akarván a bölcs tanítót megbántani, azt mondja neki: én ugyan nem értem amit az úr velem megfogatni akar, hanem ha az úr becsület-szavára állítja, mégis elhiszem.

Fáy a grófnak szavait türelmesen hallgatta, de hasonlítván e sajtyszerű ziláltság a grófnak mindenkori modorához, inkább emlékező tehetségéhez utalá a szavakat, mint most azzal terhelje önmagát, hogy itt vitatkozásba kezdjen.

– Van önnek sok atyafia? Kérdi a gróf egy kis újabb lélegzetvétel után.

– Fél ország! Mondja Fáy minden tünődés nélkül.

– Komái is vannak?

– Rettentő sok. Mondja Fáy, megint el nem tudván gondolni, hogy az ő takarékpénztári eszméjének mi köze lehet a komasághoz?

– S ezek a komák jó módú emberek?

– A sok közt elég jó módú ember van.

– Ön nem képzeli, mily boldog, – s merem rekkommendálni, hogy ha tőlem elmenve, hazáig fél Pest meghívja komának, egyetlenegy se szalasszon el, fogadja el mindenkivel a komaságot.

– Mért nem?... Véli Fáy.

– Ó, barátom, én véghetetlen boldog volnék, ha engem Magyarországon a *tábla-bíróság* helyett az egész ország meghívna komának, és még boldogabb lennék, ha mindenhova el is mehetnék a paszitára. Ne nevéssen, a Krisztus nagy példa, Krisztusnak nem volt kaszinója, tehát elment a kánaáni menyegzőre, s ott a vizet borrá változtatta. Mit gondol ön, ha mi ketten elmehetnénk a paszitákba, nem tennénk ugyan olyan csodát, mint Krisztus, hogy a vizet borrá változtatnánk, bár azt tudnánk végre kieszközölni, hogy legalább a bort ne változtatnák vízzé, hanem beszélnék az embereknek, hogy igen szép gondolat az ősi szokásoknak buzgó megtartása, a paszita is az, de nagyon gyanús, hogy nem a régi szokás a csábító, hanem a pecsenye és rétes. Ó, én nem merném Magyarországon a mérséklei egyesületet prédikálni, még barátaim, rokonaim, katonapajtásaim, *komáim* is cserben hagynának.

Most már kezdé érteni a grófort, szertekalandozó esze minden irányba eltévedt, mint a szorgalmas méh megkeresi minden virágnak kelyhét, hogy a száz helyről szedett mézanyagot egy kasba gyűjtse. Tehát ide van szánva a grófnak hátvágása, s ekkor Fáy hirtelen visszakérte emlékezőtehetségétől a hallottakat, hogy a vezérfonalat megtalálja a gróf eszméjéhez, egyszersmind gyanítva, hogy végre is a takarékpénztárhoz érnek.

– Nem tapasztalta ön, Fáy barátom, mily sok kövér ember van Magyarországon?

– Óh igen! Válaszol a megkínzott ember.

– Nagyon sok zsírunk van, zsírt eszünk, zsírral kenjük fejünket, zsíros a bundánk, még a fölöslegből csizmánknak is elegendő zsír jut, csak az erszénybe nem kerül pénz, a torkunkon megy le minden. Nálunk senki sem hiszi el, hogy az irlandi ember húsvét napján is burgonyát eszik, s úgy üli meg a nagy ünnepet, hogy a nagypénteken megkoplalt burgonyával húsvét napján lakik jól; mit gondol Fáy barátom, mikor lesz pénzünk?

– Ha takarékosak leszünk.

– Értem, én ezt értem, Fáy barátom, – mondja a gróf, nekem keveset kell megmagyarázni, s én köszönöm önnek, hogy föltette rólam, hogy így is meg fogom érteni, ámbár tudom, ha majd egyszer pénzt kell kérnie az emberektől, azok egyszerre oly ostobák lesznek, hogy semmi módon sem értik meg önt. Én ezt tapasztaltam rokonaimon, barátaim–, katonapajtásaim–, sógoraim– és komáimon, – nem tudtam nekik elég világosan beszélni. Ők azt sem értenék meg, hogy pénzünk akkor lesz, ha Magyarországon kevesebb paszita, disznótor, egy szóval, *kevesebb kövér ember lesz*, – kedves Fáy barátom, elhiszi ezt nekem?

– A nélkül, hogy azt is kívánnám, amit az a másik magyar ember, hogy ezt a gróf becsületszavára mondja.

– Oh, kedves Fáy, ha nekem ilyen értelmes tanítványaim volnának, mint ön, nem kellene annyit civakodnom, küzdenem; mert tudja ön mit csinállok, midőn egy magyar vállalatnak élére állok? Mindjárt megmondom. Már, úgy emlékszem, írtam vagy mondtam is ezt valahol: *„Ha egy hazai vállalatot ki akarok vinni, nem elég-szem meg az irka-firkával; hanem telhető hasznát veszem számnak és lábamnak is, és előleges információk végett nincs előttem sem házemeleti magasság, sem utcai távolság.”* Így megyek valamire, kedves Fáy, pedig ez emberek rokonaim, barátaim, sógoraim, katonapajtásaim, komáim: mégsem bírok velük másképp. Hiába, nagyon sok kövér ember van még Magyarországon; a zsír miatt nem boldogulunk. Hol látott ön egy mártírt, szentet, egy fősvény embert, kit két mázsásra mertek volna lepingálni? Most hallottam egy furcsa történetet, a bécsi vonalnál egy tizenkilenc éves bajusztalan fiatalembert megvizsgáltak; gyanúba jött a fickónak szörnyű terjedtsége, s íme kisült, hogy csakugyan nem vitt tiltott portékát; az is kisült, hogy csongrádvármegyei fiatal magyar. Hát ki is lehetne más, mint magyar, annyi disznótor és paszita között? De próbálja meg ön, beszéljen nekik a takarékoságról, meglátja mily kevés tanítványra tesz szert, mondja csak nekik, hogy ne egyenek mindíg zsírt, egyenek olykor *héringet* is!... Hohó, – most jut eszembe, hogy beszédemet is a héringen kezdtem! Lássza ön, ilyen a szórakozott ember, aztán hogyan értsenek meg az emberek? Képzelem, ön is szeretné tudni, mi a patvart akartam én a *héringgel*? Mert azt nem tudja, hogy én ezt a sovány és sós halat rendkívül szeretem, azért nem hízom meg soha, azért vagyok én rossz próféta. Ki a patvar higgyen ily sovány, ösztövé, zsírtalan prófétának, aki héringet eszik? És lássa, bármennyire szeretem a héringet, az alföldön sohasem merek enni.

– Ugyan miért? kérdi Fáy.

– Félek a szomjúságtól, nem kapok jó és elegendő vizet, s inkább lemondok kedvenc ételmről, és az alföldön nem eszem héringet.

– Gróf úr! – mondja Fáy, ez a hering nem hasonlít valamit az én takarékpénztári eszmémhez.

– *Őn meg fog szomjan halni*, kedves Fáy barátom.

– Meggyőződése ez a grófnak?

– Szent meggyőződésem, hanem alássan könyörgöm, mindent higgyen el nekem, csak ezt ne, – mert ennek ön lesz a prófétája, nem én s ha önt azért meg fogják feszíteni: bizonyos lehet benne, hogy nagyon meg fogom sajnálni. De hiába, a pasziták és disznótorok nem elemei a takarékpénztári dicső eszmének, majd ha *soványabbak* leszünk.

– Ekként előadásom nem győzte meg a grótot?

– Sőt ellenkezőleg, senkit úgy nem, mint engem, az eszme dicső, mindenütt kivihető, csak nálunk nem, ámbár kedves Fáy barátomnak igen sok komája van, mint mondja, s ennek nagy nyomatéka van előttem, de azért tökéletesen meg vagyok győződve, hogy kedves barátomnak ez indítványa megbukik, minthogy a takarékpénztárnak *kellékes előzményei nem értek meg Magyarországon, de ön iránti barátságából* (ugyanezen szavakkal) *mert, amint Fáy barátom mondá, nevemre szüksége van, aláírok egy részvényt; aztán minél több rokon és koma, annál jobb.*

Itt dőlt rá a tinta az egész indítványra, és Fáy András alig találta meg kifelé az ajtót.

Bolond ember volna az, ki a grótot ezért vádolni akarná. Magyarországnak szüksége volt Széchenyi Istvánra, de nem követelhetett tőle mindent, hisz ha Napóleon mindent maga tett volna, mi maradt volna tábornokainak? Széchenyi nagyságát jobban meg nem lehet mérni, mintha alulról kezdjük, s azt mondjuk: ez valamit, de ennél többet tett a másik; a másiknál többet a harmadik, s midőn így tovább azt mondjuk, ezeknél többet tett egy Földváry és Fáy, végtére azt mondjuk: valamennyinél nagyobb volt a *gróf*, vagy ha nektek úgy tetszik: gróf Széchenyi István.

– Széna-e vagy szalma? kérdi Fáy egyik a jó barátok közül.

Fölrezzent a merengésből az elszomorodott lelkes ember, hóna alatt volt az iratcsomó, az aláírási ívnek legújabb vendége, gróf Széchenyi István. Tehát mi kell több? Megmutatta a nevet, s az egyik jó barát után akadt egy koma is, ki a gróf példáján szinte beállt takarékpénztárnak.

Néhány negyedóráig egyedül járkált a népes utcákban, nehéz volt a benyomás, nem lehetett hirtelen megszabadulni alóla. Minden szót, minden hallott gondolatot újra ismételt az emlékezet.

A nagy ember lehetetlenségnek tartá az indítványt, hatalmas gúnyjával akarta szétszórni, tehát vagy meg kell hajolni e vélemény előtt, vagy engedelmeskedni saját szíve gyöngéd érzelmének, bízni saját eszének tanulmányaiban és saját tapasztalatainak kétségtelen számaiban, és kiviszi tervét, nem rettentve meg az ünnepest név ellenkező véleményétől.

Tövises a férfi pálya, ne lépjen arra senki, ha önnön eszméjének mártírságát elvállalni nem akarja. S ha már igazságszolgáltatásra vállalkoztam, Fáy és Földvárynak érdemét ott mérem meg, hogy Széchenyinek ellenére is cselekedni mertek.

Jöjön a gúny, legyen nehéz a munka, legyen tövises a pálya, Széchenyinek sem volt kényelmesebb, hisz maga mondá:

„Ha egy hazai vállalatot ki akarok vinni, nem elégszem meg az irka-firkával; hanem telhető hasznát veszem számnak és lábamnak is, és előleges információk végett nincs előttem sem házemeleti magasság, sem utcai távolság.”

Tegyünk mi is úgy; tehát kezdjük el a házalást, hisz nekem is vannak rokonaim, barátaim, pajtásaim, sógoraim, sőt még *komáim* is; a sok közül kitelik egy takarékpénztár Pesten.

Itt következnek az utánjárás kínja, a sok siket és néma, kik mindent elhittek, csak pénzt nem akartak e hitért adni, mert az emberek pénzükért ökröt, lovat, juhot, még szamarat is elvesznek, csak a reményt nem, ha még oly kövér gyümölcsöt ígér is.

– Csak Fáy barátom iránti barátságból. Mondja az egyik.

– Már látom, ez az ösmeretség is pénzbe kerül! Mondja utána egy hölgy, ki mai napig is bírja részvényeit, és keservesen panaszkodik, hogy akkor többet nem vett, sőt Fáy Andrásnak néhány hét előtt azt mondja:

– Mért nem szidott meg engem, Fáy bácsi, mint egy éretlen gyermeket, hogy többet vettem volna? Mert hisz a remény szépen kivirult, a hatvan forintos részvény most már *hatszáz forintot ér*.

Az első évi forgalom alig volt háromszázezer forint, az idei *húszmillió pengő forint!*⁵

Van-e közöttetek olyan ember, ki csak kétszázezer pengő forintot is látott volna? Emeljetek kalapot azon egyszerű ember előtt, kinek e nemzet nem adott egyéb jutalmat, mint hogy *táblabíró*nak nevezte.

***

Most következik a kivitel.

⁵ Ez volt 1858-ban. Ma már háromszáz millió forintnál több.

Ha nem csalódom, az 1840-ik évi lófuttatás alkalmával Csapody Pálnak lova a legnagyobb díjra futván, versenytársait megelőzván, a célnak utolsó vonalánál, a győzelem pillanatában rogyott össze. A közönség megsajnálta a pára hagyott állatot, melytől még a jutalom is megtagadtatott a pályázási szabályzatok szerint.

Hány emberben lobban föl a lelkesülés, megindul a pályán, küzd az akadállyal, némelyiket a pálya elején, a másikat a derekán, a harmadikat a célpontnál hagyja el az erő, összerogy az akadályok előtt; s a világ nem egészen igaztalanul kikacagja a gyöngét, mert erejével nem vetett jókor számot.

A győztest megilleti a babér, az eredményből ítélik meg az érdemet, és csak az eredményért bámulják az erőt, mely küzdeni tudott is és *mert is*.

A részvények napról-napra keltek, a csüggedhetlen utánjárás egybegyűjté a szükséges tagokat, együtt volt a közönség a szent gondolatért és a nyereségért; az ige hirdető tanítványai között állt, mit mondjon még nekik?

A fa le volt ültetve, gyökereinek kelle megfogamzani, Fáynak pedig bebizonyítani, hogy ő, az ige hirdető, nem hamis próféta, hogy a közönség megérett a takarékpénztár fogalmára. Ki van nyitva a megyeháznál e célra átengedett terem, a könyvek készen állnak befogadni a betételeket, – most remegj, Fáy! Hírlapok is kürtölék tervedet, hadd lássuk a legelsőt, ki példának okáért takarékoskodni fog, jaj! ha a legelső név sem lenne magyar ember.

A célnál ne hagyd el őt, lelkesülés! Ha idáig elhoztad, vezesd be őt az ígéret földére.

A korhelykompániának tagjai éltek még, az ébredő nemzet szorgalmában oszlának föl, a sor előtt, vagy az első sorban, vagy a tömeg között kellene őket keresnünk; de nem nyújthatom tovább e rajzot, kövessük azt az egyet kit a véletlen elénk hoz, most megy a hatvani-utcából a Gránátos utcába.

Én ösmerem őt járásáról, már becsavarodott, mi utána megyünk, nagy bajuszának tetemes sudara két oldalra van kicsapva, lépése kimért és katonás, a mellette elmenő jurátusok kezet fognak vele, azzal a kézzel, mely az örökbékesség szerződést megírta.

Bal kezével zacskót lógat, vagy réz, vagy ezüst ami benne van, szinte húzza lefele a vállat, de ő nem szégyenli vinni, ballag vele a vármegye házához.

– Hová ilyen lassan? kérdi Szentpáli, a lépegetőt meg akarván állítani beszélgetés végett.

– Nem állok meg pajtás, nagyon sürgetős dolgom van, nem akarnék elkésni.

– Meddig kísérjelek?

– Nem messze, Miska barátom, csak a megyeházáig kísérij el, alig van ötven lépésnyire.

– Szívesen, barátom, de be is megyek veled, úgyis most jut eszembe, hogy a takarékpénztárt ma nyitják ki, ott lesznek a jó barátok; kíváncsi vagyok látni, ki lesz a legelső betevő?

– Én leszek, pajtás, – nagyon elszégyenlém magamat, midőn azt hallám, hogy Széchenyi azt mondá Fáynak, hogy a magyar embernek nem kell takarékpénztár.

– *Takarékos akarsz lenni?* csodálkozik a másik.

– Az leszek, Miska barátom, – nézd, itt van százötven forint, mind húszas! – mutatja a zacskót, – de siessünk, mert el találunk késni.

A tolakodók között utat nyitott magának a nagy bajuszú magyar, a pénzeszacskót oda nyújtá a pénztárnoknak, ki meglepetve vette át a pénzt megszámlálás végett, s a takarékpénztári könyvet át akarván adni, hangosan kiáltá a betevőnek nevét:

Bod Pál úr betett százötven ezüst forintot!

Idáig jutott el a víg társaság, s remélem e tettnél elbúcsúzhatunk az örökbékeség szerződéstől, s annak aláíróit elítélni többé senki sem fogja már.

Az első évi forgalom alig volt háromszázezer forintnyi, az utána következő évek hirtelen megszaporodának, hamar bekövetkezének a milliomos számok, azon megdöbentő szám, mit a bankár is ünnepélyes arccal, a poétaember pedig megbámulva mond ki.

A forgalom terjedelme kiszorítá az intézetet a megye házából, saját házába vonult az egyetem utcába, hol minden órán megkezdendő lesz a három emeletes rop-pant épület, a szorgalomnak intő példája, hogy az egy szobás intézet ma már húszmilliónál is többet forgat.

1845-ik évnek január hónapjában Fáy András szemeinek gyöngülése miatt visszavonult a takarékpénztár igazgatóságától. *Ezen ülésben fölkelte gróf Széchenyi István, szónoka lett Fáy András érdemeinek, s a hála kegyeletével indítványozá, hogy Fáy András nevétől egész életében elválaszthatatlan legyen az igazgatói cím, s ez indítványa elfogadtatván, a jegyzőkönyvbe iktattatott.*

Ezen pontot saját szemeimmel olvastam, és meghatott a nagy kegyelet, mellyel önmaga irányában igazságot szolgáltatott gróf Széchenyi István.

Ilyen diadala volt Fáy érdemének, kinek egy másik érdeme Széchenyinek azon vallomása a pesti megyei gyűlésen, midőn a gróf pályájának kezdetére emlékeztetvén a karokat és rendeket, fölbuzdulva mondá:

„A hazafiságnak legelső eszméit Fáy András meséinek olvasásából kaptam!”

A megye rendei harsogó éljennel fogadák a grófnak e nyilatkozatát. Fáy, az író, kedvence volt a megyei közönségnek, mely e nyilatkozatban megkoszorúzottnak látta Fáyt, és hogy erre méltónak tartá, a hosszan tartó éljenzaj bizonyította be.

A gróf megerősödni látván a takarékpénztárt, a számok meghazudtolhatatlan bizonyítéka tanúskodván annak életrevalóságáról, saját ellenkező véleményének hatását Fáyval elfeledtetni akará, mert a *tettek embere* legjobban tudta, mi méltánylást várhat az, ki munkálkodni szokott.

A gróf mélyen érzé, hogy Fáynek csak ő adhat méltó elégtételt ernyedetlen kitar-tásáért, kereste az alkalmat, hogy az okozott keserűséget megédesíthesse.

A kaszinóba Széchenyi édesgette be Fáy, ezt nem feledte el a gróf, s a takarékpénztári részvény-gyűjtésnél visszagondolt azon pillanatra, midőn Fáy nála írta magát alá. A gróf a kaszinóban rég vigyázott Fáyra, s egykor az ablakba húzva, mondja neki:

– Fáy barátom, még én adósa vagyok önnek?

– Nekem? A gróf? Mikor jöttünk mi pénzviszonyba?

– Nem pénzzel vagyok adós, hanem ennél drágábbal, mit ez a háládatlan világ ritkán ad meg, – megösmérséssel vagyok adós, ezt akarom lefizetni.

– Nekem?

– Éppen önnek, – és éppen én; az a hitetlen Tamás, ki azt gondoltam, hogy ön csak poéta, ki milliókról álmodik, de most örömmel vallom meg, hogy a milliókat előteremteni és forgatni is tudja. E vallomás volt az én adósságom, a többiért legyen önnek hálás a nemzet.

.....
Jutalma a jobbak megösmérsése lőn, egyéb nem jutott, hisz úgylis *táblabíró* volt már.

Az imsósi átvágás.

Türelem, türelem, ne hagyd el szegény olvasómat! Vigasztald meg, hogy a leg-utolsó ív következik, nem messze lehet a vége, csak azt hadd mondjam még el.

A Keglevich-háznak első emeletén, Miklós grófnak szállásán találkoztak a régi jó barátok, beszélgettek kaszinóról, múzeumról, színházról, vakok intézetéről, gaz-daegylet, lóverseny, gőzhajó, hajógyár, lapirodalom, gyermekkórház, lövölde, fiókgazdasági egyletek és több másféléről, mit a két utóbbi tized létrehozott. Nem valánk már oly árvák, mint egykor, a szemlélődőt kifáraszthatá a különféle intézet, melyeket a hazafiság melege érlelt meg a pesti porfészekben. Ez nem elég, a Duna hullámaít is megcsalta a szorgalom, a lánchíd zárgátjai mutaták a helyet, hova a gránitalap letétezt. A századnak munkássága fölé diadalkapunak készíték az óriási lánchidat.

Haladtunk, a hangyaszorgalom sokat összehordott, nem volt szégyen hazafinak lenni. A honnak választottai bátran hirdették már az ígét, nyomaik után maradandó emlékek magasultak, volt mire hivatkozni; így a legmakacsabb is kénytelen volt mozdulni.

A jelenlevők mégis búsultak. Hiába, a magyar embernek fele kenyere ez, ott van vele mindenütt, mint az asztalon a só és paprika; talán ha bújja nem volna, akkor meg azért is búsulna.

A mai fiatalság nem fogja eltalálni a tárgyat, melyet én mégsem nevezek meg, akkor a legapróbb diák is tudta. Pestmegye gyűlései emlékezetesek maradnak e vitákról, az ország visszhangozá a pesti szónoklatokat, melyekben az értelmesség ragyogtatá magát. Az ügy még nem döntetett el, Pestmegyének kellett a kérdést előtérbe vinni.

– Igen, ha vállalkoznék valaki a legkeményebb szerepre? Mondja valamelyik.

– Akadna vállalkozó elég, de szükséges, hogy alkalmas is legyen reá, hogy legelsőnek oda merjen állni a többi elé.

– Nevezetek egy embert, ha az nem teszi, menjünk sorba!

– Ne okoskodjatok, – vágja ketté a gróf a társalgást, egyetlenegy emberünk van, ki erre való; és mert erre való: oda fog állni, ahova kell, neki legtöbb esze, legtöbb bátorsága is van hozzá, megnevezem őt?

– *Éljen Földváry Gábor!* Kiált az egész társaság, s én elhagyván a tárgyat, mondhatom, hogy Földváry az ügynek is hatalmasan megfelelt, mint a legutolsóknak is, mit elmondandó vagyok.

Lement *Imsósra*, tudósították Budáról, hogy a helytartótanács vizsgálódását befejezte, s a paksiak panaszának alaptalansága mellett meggyőződött, mennyire szükséges az ügyetlen kanyarodásnak átvágása, mely a gőzhajók járását is tetemesen késedelmessé tette.

A posványosnak szélén elgondolkozott, a sebesen haladó idő elröpült, adott szavának eleget kelle tennie, s az örök igazság törvényétől áhítattal kérte, ne akadályozza, hogy egy kárvallott elégtétel nélkül érjen át a jobbak hazájába.

Messze elhagyta kocsiját, a posványosnak szélét messze le bejárta, ekkor találkozott két paksival, azok vadásztak a dicső récefészekben, és jól ösmerték Földváryt, azt is bölcsen tudták, hogy ő akarja őket kipusztíttatni a vadréccékkel együtt.

– Van-e sok vadréce? szólítja meg a derékig latyakban járó vadászt.

– Ezer meg ezer, alispán úr, halálos vétek volna e gyönyörű telepet kiszárítani, jutna ám innét Tassra is *pecsenye*.

– Jobb szereti a tassi ember a kövér ludat, szelíd récét, meg a fehér cipót, mert az „Imsós”-ban az is megterem majd.

– Hány száz esztendeig akar alispán úr élni?

– Kevesebb nem lenne elég, mit gondol kegyed?

– Nem. Ha a helytartótanács megengedi, rohanunk a kancelláriára. Onnét új vizsgálatot rendelnek egy hónap alatt, azt pedig nem hiteti el velünk alispán úr, hogy egy hónap alatt átvágassa a posványost. Ördöge csak nincs a tekintetes úrnak.

– Nincs, valóban nincs! Végzi be Földváry a kurta társalgást, melyből annyit megértett, hogy a paksiak az időszámításhoz értenek valamit, egy hónap alatt megakaszthatják az ügyet, és elhúzódik ítéletnapig. Rég számított ő erre, emlékezhetünk a mérnökkel való beszélgetésre, mostani útját is amiatt teszi.

Sebesen járó négy lován a rónaságnak helyseégeit megjárta, bírakkal, jegyzőkkel tanácskozott, évenként elég réműletességet értek meg a paksi kanyarodás miatt, előkészítette őket a lehetőségre, és megígértette velük, hogy ez ijesztő ellen ásóval, kapával kiállnak az alispán szavára.

Nem volt újonc az emberek között, sok emberre számított tervnek sok akadály van; ezt tapasztalásból tudta. Ha a színház és vakok intézetével nem bajlódik, az imsós-i posványos kétségbeejti.

Egy hétig járkált a falusiak között, ő csak napszámról beszélt; tervét, az írott gondolatot titkon tartá, mint a jó tábornok, ki fecsegők és ostobáknak nem akart alkalmat nyújtani, hogy elrontsák a legszebb hadi tervet. E szerepléshez nem volt segédre szüksége; a tábornok önmaga volt. Az alispáni tekintély igen alkalmas hatalom, akarata nem inog, érdeke nincs, mit az irigység, rosszakarat vagy rágalom pellengérré állíthatna: nem maradhat a sárban.

Környezete nem látta soha ilyen szótalanak, családjának boldogsága nem háborított meg, legkedvencebb eszméi megtestesültek a kerepesi úton és a király utcán, mi állíthatá meg ez élénk ember közlékenységét? Férfikorának legszebb pontján, a megyei hivatal legkitűnőbb pontján búskomorság lepte meg?

Kérdezik, – ő nem felel; vigasztalni akarnák, de nem tudják miért? Előérzete van? Azt ő nem mutatá, ha megvolna e gyöngeségbeni hite, nem vehetnék rajta észre.

– Férjem!... közelít a nő, – valamit mondani akarnál, úgy-e? Tudakozza házastársi bizalommal a férjet.

– Semmit, édes feleségem, ne aggódjál miattam, ha keveset szólok is.

– Megharagított valaki? Nyughatatlankodik az asszony.

– Akkor nem én tűnődném most, hanem a másik.

– Megbántottunk valamivel, édes férjem, én és gyermekeim?

– Még nem, hanem ha sokat kérdezősködtök, akkor megharagítottok, feleségem. Egy hétig szóatlan leszek, ez után cigányt is rendelhetek a házhoz, táncoljatok, akkor nagyon jó kedvem lesz.

A gyöngéd asszony férje szemei közül látta kisugárzani a belső izgalmat. A férj gondolata igénybe van véve állásának gondjaitól, nem háborgatja tovább, hanem bevárja a nyolcadik napot, akkor a hallgatóság meg lesz magyarázva.

Befogatott, fölment Pestre, a távollétében érkezett levelek közül a helytartótanácsét bontá föl. Tudósítása nem csalt, az „imsósi” átvágást megengedték. Tehát semmi késedelem, mert a paksiaknak négy hétre van szükségük, hogy az egész dolog ismét dugába dőljön.

– Nem keresett senki? Kérdi a megyei katonától.

– Gróf Keglevich Miklós úr háromszor volt itt ma, legutolján azt izente a tekintetes úrnak, hogy másodmagával jött, amint a tekintetes úr kívánta.

Ennek megörült, a többi levelet érintetlen hagyta, elment barátaihoz. Fáy András szállásán együtt voltak, a kopogatást is elhagyta Földváry lángoló hevében, váratlanul nyitott be hozzájuk.

– Isten hozott, Gábor! Üdvözlé valamennyi.

– Jó, hogy együtt vagytok, annyiszor zaklattalak benneteket kérve és kunyorálva, ha meg akartok tőlem örökre szabadulni: még egyet tegyetek meg érettem.

– Mit parancsolsz Gábor?

– Minthogy nem mondom meg voltaképpen mit akarok, azt kérdem, adtam-e okot valaha, hogy bennem kételkedjete?

– A feleletet magad is tudod, – Gábor, – felel Fáy a többi helyett, – bátran folytasd a beszédet odább.

– Hétfőn nagygyűlés van, különös tárgyam van, azt keresztül akarom vinni. – Bizonyos vagyok benne, hogy minden okos ember örülségnek tartja; ti, legjobb barátim, azt fogjátok hinni, hogy álmjáró vagyok, de kérek benneteket, ne elle-nezzétek, hagyjátok helybe vállalkozásomat, minden okoskodás, kérdezkedés, szájalom és részvét nélkül. Megteszitek-e ezt érettem?

– Kívánságod szerint, okoskodás nélkül.

– Az nem elég, – ti nem vagytok katonák, egy parancsszó nektek nem elég; a legalkalmatlanabb pillanatban okoskodás helyett a nevetségességtől akarnátok engem megmenteni, megszánnátok, és én mondom, *megölnétek engem*. Most szóljatok, mit tesztek meg érettem?

– Veled leszünk okoskodás, szájalom és részvét nélkül, még ha bennünket szán-nának is, vagy nevetségessé lennénk. Megelégszel velünk, Gábor?

– Most meg. Hétfőn kipróbálok igaz barátságotokat. Biztosítlak benneteket, hogy többször nem zaklatlak, ez volt utolsó kérésem.

Hétfőn reggel fölkelés után a vármegyekatonának parancsot adott, hogy a Keglevich-házban lévő Lator Istvánt rendelje hozzá, hanem azzal a becsületes emberrel emberségesen bánják.

Utolsó hadjárata volt ez, összes erejének hatását fejleszté ki. Máskor a legapróbb részletig közölte gondolatát, most pedig vaskövetkezetességgel kéri legjobb barátaitól a vakengedelmességet. Elfeledte az ember, hogy a megyében nem adatott osztatlan hatalom sem az egyes nemesnek, sem az alispánnak? Zsarnok akar lenni, hogy parancsszavaira kényteleníttessék indulni a nemességnek örege, apraja? Hiúságának még az a tömjén is kell, hogy legjobb barátainak alárendelt akaratát foghassa diadalkocsija elé? Egyik sem, huszonnégy órai hallgatagságra van szüksége, a megyei hivatal legmagasabb polcán meg akarja kísértetni azon hivatalnak messzehatóságát, hadd maradjon valami olyan tett, mely mindenkorra példa marad a jövőendő időben, és azt mondhassák azon cselekvényről: *ezt egy alispán hajtotta végre.*

Kopogtatott valaki az ajtón.

– Szabad!

– *Megjöttem*, tekintetes uram!

Sem több, sem kevesebb, így a *vendégrikatói* csárdás szokott beköszönteni; ha nem így köszöntene be, nem ő volna ő. – Húsa, vére megváltozott volna, – egyik lágyabbá, a másik hígabbá lett volna, bókokat is tudna csinálni, térdeit is meg tudná hajtani, sőt tán hason is tudna mászni. Ilyeneket lehet tanulni a civilizáció gimnasztikájában, csak az a kár, hogy ott füllenteni is megtanulnak az ügyeskedés mellett. Amint a test hajlik, a lélek is megkísérti, hogy a rejtett lyukon, oldalt és hátul miképen lehet boldogulni. Ezt mind nem tudja Lator István, jelenti, hogy megjött, – rá lehet bízni a legnagyobb kincset, urát komondorként fogja megőrizni, – s ha visszakérik a kincset, nem azt mondja: *tessék!* neki határozottabb észjárása van, s azt mondja, visszaadva a rábízott kincset: *itt van!*

– István, mikor beszélgettünk együtt a *Vendégrikatóban*?

– Régen volt az, tekintetes uram; szeretném azt mondani, hogy tán nem is igaz; de hiába mondanám: nem tudom én elfeledni azt a szép egyenes földet, abban pedig azt a kicsit, ami az enyém volt.

– Visszaadom kendnek.

– Elhiszem tekintetes uram, mert a tekintetes úr mondja.

– Ma még a piócák költenek rajt, István – holnap estére Tasson hálunk, ott marad kend három hétig, megmutatom kendnek akkor a száraz földet, s negyven hold helyett kap kend százat, elhiszi kend?

– Én annak a szónak is engedelmeskedtem, a mit tekintetes úr *főbíró korában* mondott; még jobban hiszem azt, mit *alispán korában* mond.

- Pedig azt mondják, István, hogy azon átvágásra két esztendő sem elég.
- Az én eszemnek tíz esztendőt is mondhatnának; hanem a tekintetes úr szavának a két hetet is elhiszem; – nem kérdezem, hogyan? kemény az én fejem ilyenekhez; tekintetes uram, – az isten is hat nap alatt teremtette a világot, – nem tudom, hogyan? de elhiszem.
- Józanul beszél kend, ... holnap délután egy órakor az ajtónál találjam kendet.
- Itt leszek, tekintetes uram!

Másnap a helytartótanács levelének elolvasása után Földváry figyelmeztette a rendeket, hogy az átvágást addig kellene megtenni, míg az ellenfél újabb akadályokat nem tesz; mert ha a kancellária új vizsgálatot rendel, ami igen hihető: a végzetetlenbe fog elnyúlni a munka.

A megye különös figyelemben tartotta ez ügyet, melyet az illetők kitartó éberséggel és türelemmel akadályoztak meg folyvást. A megyei gyűléseken ismételve előfordult e kérdés, a rendek szégyennel emlékezének róla: mert egy mezővároskának elfogultsága gúnyt űzött a hatalmas megyének erőfeszítéséből; de e kénytelenység nyomása ellen fenekednie nem lehetett.

Évek lefolyása alatt ízetlen gúny termett a hármaskörű megyének az „imsósi” posványból. A szomszéd megyebeli irigy szemmel nézván Pest, Pilis és Solt megyének büszke szereplését, a gyöngye oldalt, a rejtett sebet szívesen megérintette: Paksot és az „*imsóst*” emlegette. A pesti szónok megszilajult, ha e foltcokkát érinték, s amit a „vendégrikatói” csárdás kicsinyben szenvedett: a bosszantást nagyban kénytelenített szenvedni a megye.

– E kérdés miatt sokat elnyeltünk már, tekintetes karok és rendek a nagyméltóságú helytartótanács engedelmére itt van: éljünk az alkalommal, hirtelen végezzük el a munkát; különben nyakunkon vesz e posvány, s megnő százados gyalázatnak.

– Ments isten, hogy e munkába kapjunk, – véli egy szónok, – három hétig piszkálódna néhány kapavágással, akkorra már a paksiak megfutják a kancelláriát, új vizsgálatot rendelnek. Köszönöm szépen a kudarcot, s nem tudom, tudunk-e akkoráig néhány öles árkot húzni, és belefér-e majd a ránk következő szégyen.

– Engedjenek meg a tekintetes karok és rendek, felelőssé teszem magamat a megye becsületéért; de esedezem, bízzanak meg a kivitellel, e pillanatban készen állnak napszámosaim, holnap ásni fogják már a posványt.

– Jót áll a tekintetes úr, hogy előbb kész lesz e munka, mint az ellenfél sikeres lépést tesz?

– *Jót állok!* mondja hatalmas hangon az alispán, nem engedve a támadásnak.

– Megfontolta a tekintetes úr, hogy ahhoz a munkához évek kellene?

– Igenis megfontoltam, hogy nem kellene.

– Ha évek nem kellene, kell tizenkét hónap. Ezen reményben fog vitázni a tekintetes úr?

– *Nem kellene!* Mondja jobban-jobban elhalaványulva, és barátaira nézve, mint-ha figyelmeztetné őket, *hogy ne okoskodjanak; szájalom és részvét nélkül bízzák rá ez ügyet.*

Ha lelkiismeretének sugallata szerint szavazna mindenik: Földváry egyedül maradna. Nincs a teremben egy szavazó, ki Földvárynak bukását, nevetségessé tételét meg ne merné jövendőlni, sürgölését természetesen annál inkább nem értik, önként rohan a közsajnálát nem irigylendő sorsába.

– Tisztelt alispán úr, – erőlködik az ellenfél, már ha nem tekinti a megyét, mely ez ügyben már eleget elnyelt, legalább tekintse önmagát és érdemeit, ne adjon elle-neinek fegyvert, a leghatalmasabb fegyvert, mely nem egyéb, mint a kinevettetés.

– Ez ellen nekem is van fegyverem, szintén ki fogom őket nevetni, s azért újra hivatkozván felelősségemre, kérem, *sőt sürgölöm a megyét* éppen a megye és az én becsületem miatt: *bízza rám az ügyet.*

– Csodát akar csinálni a tekintetes úr? Kérdi a másik, gúnyolódva nézván körül, hogy így győzze le az alispánt, ki még egyszer fölemelkedék felelet végett. Barátai látják a küzdelemben fölizgatott embernek szenvedését, félnék a kitöréstől, de amint körülnézett, néhány pillanatig megméri ellenfelét, aztán mély meggyőző-déssel mondja:

– Úgy leszen, mint ön mondá: itt e teremben fogja ön ismételni, amit mondok: *csodát csinállok.*

Nem okok, nem a dolog természete győzött, hanem a meglepetés. A szokatlan erélyű emberről általános vélemény volt, hogy rendkívüliségekre mer és akar vállalkozni, most ugyan senki sem érti, de maga mondja, hogy *csodát akar* csinálni, legyen meg az ő akarata, barátai nem merik megmenteni a kinevettetéstől, tömegesen szavaznak a megbízatás mellett, de szíveikben szánják, makacsnak, vakmerőnek mondják, ki saját erejével nem bír, és készakarva akar kisebb lenni, mint volt.

A határozat kimondatott.

– Földváry Gábor alispán úr az imsósi posvány átvágásával megbízatik!

Midőn a teremből kimentek, a négy lovas kocsi készen állt, a jó barátok lekísérték.

– Gábor, – kérdi Szentpáli a megilletődött barátok közül, – komolyan hiszed, a mit beszéltél?

– A legkomolyabban, most is azt mondom: *csodát csinállok.*

– Hány száz embered van, hogy így föllekésíted magadat?

– Jer, ülj föl a kocsira, lakásod előtt megállunk, csak egy köpönyeg kell, – holnapután ismét visszajöhetsz; akkor megmondhatod barátainknak, mit láttál ott lenn? S hány ember dolgozik a „Vendégrikató”-nál?

Nem tagadhatá meg az unszolást, Földváry mellé ült, s köszönté a jó barátokat, kik most már valamennyien vágyakodtak személyes tanúi lenni az elgondolhatlan munkának.

A titkolódzás a legeggykedvűbb embert is megingatja, a megoldásban örömet megkísértené bölcsességét; de a ki a mindennapi kerékvágásból kidöccenni nem szokott, a legegyszerűbb eszméhez is a rendes kocsí- vagy gyalogúton megyen: és bámul, hogy a talány megoldatlan marad.

A jó barátok kocsira akartak kapni, hogy a helyszínen győződjenek meg, de ismét visszatartóztatá őket Földvárynak titkolózása. Ekképp mérséklék tudványukat bár az még élénkebben ingerelte őket.

Megjött hírmondónak Szentpáli levele, de ez is talány, ez is rejtett szó! – hívja valamennyit szemtanúnak, mert aki saját szemeivel nem látja a munkát, nem hiszi.

A vendéghívás nem volt sikertelen; férfiak és nők csatlakoztak az utazó társasághoz, Szentpáliné vejével és leányával valamennyit megelőzte, s az első hét végén már meglátogatták Földváryt a vízparti tanyában.

– Még korán van, de azért szeretem, hogy önök eljöttek.

– Maradhatunk tovább? kérdi Endre.

– Itt kell maradnotok, ti vagytok a hivatalosak, hogy megmutassam azt a napot, mely sorsotok bevégződéséhez döntő befolyással vala.

A második hét végével megjött a többi is, és láttak csodát, *húszezer embert* együtt. S e szám megrövidíté az évekre tervezett munkát, két hét alatt keresztül volt vágva a posvány.

Hirtelen leszaladt a víz, Földváry az utolsó nap reggelén Szentpálinénak és gyermekeinek elmondá a történet elejét, derekát és végét, s amint a lefutó víznek helyén a régi „Vendégrikató”-nak faltöredékei előbukkanának, kézen fogá Lator Istvánt, s megmutatá neki a csárdának helyét.

– Ide vezettem kendet, most lássa meg kend, hogy az isten nem marad adósa senkinek; mert ő igazságos és hatalmas!

– Igaz!... mondja Lator István, süvegét leemelve, s miután régi fészkén könnyes szemmel körülhézett, Földváryhoz fordul: igaz! hatalmas úr az isten, hanem én tudom azt, hogy: *Földváry Gábor is valami*.

Készen volt a csatorna, Földváry a megszabadult víznek hullámain nézé néhány percig, valaki vállaira teszi kezét:

– Igen, – mondja a megyegyűlési ellenkező: *ön csodát csinált*, elhiheti, mikor ezt ellenfele mondja!

***

Idáig tart a korrajz, nem sok, vékony egy kötet az egész; de néhány érdemes magyarnak tette mellé, hiszem, alkalmas emlékeztetőül szolgál. Nem fognak e dolgok kihatni a nagy világra, csak magunk fogjuk olvasni; magunk is igen kevesen, de jobb, ha ezeken tudunk valamit, mint öten, hatan.

Fáy, Földváry és Keglevich. Három név, egy kis történet, jó lesz el nem feledni.

Bevégződött a pálya, aki a nagy emberek nyomait keresi, bámulva áll meg a magyar színház, a vakok intézete és a csatorna mellett, – mind nagyszerű, mind a hármát egy embernek erélye vitte ki. Fiúk, kik ifjan olvassátok e könyvet, – tanuljatok e nagy példákon, s el ne feledjétek e nevet: *Földváry Gábor*.

S ha mégis kérdené valaki: mi volt? feleljetek: *Táblabíró vala!* – Ennél nagyobb megtiszteltetést nem adott a nemzet, hisz e cím oly nagy volt, hogy a legmagasabb cím mellett is elfért, *mert még a portugali királynak az apja is táblabíró vala*.

Függelék.

Nem tehetek róla, hogy e kis munkához függeléket is kell írnom, nem mintha mindenkiről föltennem, hogy a múltat egyáltalában nem ismerné, s úgy négy szem között is biztosítanom kellene, hogy Földváry, Fáy csakugyan élő alakok voltak, s az is igaz, amit cselekedtek; hanem hát emberi természetben fekszik a gáncsoskodás, s minthogy minden olvasómmal nem találkozhatom: önvédelemül kénytelen valék e függeléket írni.

Fáy és Földvárynak tetteit élő tanúkon kívül Pest megyének és a takarékpénztárnak jegyzőkönyveiből is bebizonyíthatom; s ha valaki akár e munkámra, akár előbbi korrajzaimra nézve a hazafias tettekről bővebb tudomást akar, szolgálatára állok: szavaimat és *idézeteimet* bebizonyítani.

Tetemes fáradsággal összegyűjtött adataimért a felelősséget szívesen elvállalom, el is kell vállalnom, mert én nem időtöltésért adom könyveimet a közönség kezébe, hanem hogy a kétségtelen adatok nyomán a múltnak szép példáira hivatkozva, *meggyőződést* is nyújtsak a közönségnek saját életrealitáságunkról.

Műveim, mint irodalmi termék, alá vannak vetve a megítélhetetésnek.

Ha nem írtam volna meg minden korrajzomban, hogy adataimra vonatkozólag magán-fölvilágosítást is adok, tán menthető volna a gyanúsítás, kivált olyan emberektől, kik nem lévén magyarországiak, múltunkat nem ösmerik; de midőn munkáimat felelősséggel bocsátám közkézre: a bírálótól mindenekelőtt *lelkiisme-*

retességet követelhetek, s annyi *illemet*, hogyha kabátom színe nem tetszik is neki, legalább ne gyanúsítson, hogy azt úgy *loptam!*

A bíráló nálunk sok kiváltságot követelt már, – igen természetesen; mert röstel az ember minden kicsinységért a közönség előtt pörlekedni; így a bírálók hatalmukat kimeríthetlennék is tarták. Nem, uraim, a bíráló maradjon az irodalmi formák mellett, ne gyanúsítson, mert ha a tényeket *nem tudja*, s azokról kérdezkedni *nem akar*, és mégis gyanúsít: megérdemli, ha kimondjuk rá az ítéletet, hogy oly gyönge ember, ki már akkor is vétkes, ha könnyelmű, hát még mikor rossz akaratú is!

***

Fáy és Földvály tetteit ma is még ezren tudják körülményesen, – élő tanúk és jegyzőkönyvek szóról-szóra bebizonyítják. Ott lesz a *húszezer napszamos* is; ne tessék megijedni, – ez sem költemény.

Gróf Keglevich Miklós ajándéka a színháznál hitelesen megtudható.

Bod Pál volt a legelső betevő a takarékpénztárnál, mint azt mindenki és minden pillanatban megkérdezheti a takarékpénztárnál; sőt a mi több, a betétel most is érintetlenül ott van.

A ki még többről akar tudomást szerezni, szívesen szolgálok. A miben önkényesen jártam el, az hogy az időszakot a mesebeli személyek kora miatt összehúztam.

Ennyi szabadság engem is megillet.

Ismételve mondom, az *illemesen* kérdezkedőnek szívesen felelek; hisz célom a buzdítás az elvitázhatlan tények nyomán.

Pest, 1858. május 15-én.

Vas Gereben.